

8-01

אלע
שריפטען

— סוֹן —

יעקב גארדין

היברו פאבלישינג קאמפאני

52-50 עלדרידזש סט., ניויארק.

Copyright 1910, by The Hebrew Publishing Company.

אינהאלט-פערצייכנים

די גרויסע וועלט-דראמא

די גרויסע וועלט-דראמא 2.

דראמא און דראמאטורנען

53.....	דראמא
63.....	טהעאטער ביי די אלטע גריכען
67.....	טהעאטער ביי די רוימער
71.....	קורצע ביאגראפיען
84.....	מאליער
98.....	גאטהאלד אפרים לעססינג
107.....	נאך וואס דארף מען טהעאטער ?
114.....	אילוויאן און דראמא
120.....	דראמא און ראמאן
123.....	קאמיסאָרזשעווסקאָיא'ס קונסט אין אמעריקאנער גלות
128.....	זודערמאן'ס ליכט און שטען בעוויזען אין שמעטערלינג-שלאכט
134.....	אָסטראָווסקי'ס און קאָמיסאָרזשעווסקאָיא'ס נאַציאָנאַלע דראַמאַ
139.....	גאַרקי'ס „די קינדער פון דער זון“
144.....	משעכאו'ס „אנקעל וואניא“
149.....	„נארא“ און ווי אזוי קאמיסאָרזשעווסקאָיא שפיעלט זי
155.....	קאָמיסאָרזשעווסקאָיא און בראַוויטש אין איבסען'ס „בוימייסטער“
161.....	„דאָס לעבען פון אַ מענשען“
167.....	„גאָט פון נקמה“
172.....	געדאַנקען וועגען אַ ספּליער
176.....	רעאליזמוס און ראַמאַנטיזמוס
185.....	אונזערע קריטיקער

ALL WRITINGS
of
JACOB GORDIN

Copyright 1910
by the Hebrew Publishing Company.

די גרויסע וועלט-דראמא.

פערשיעדענעם.

187.....	סנפיר וקשקש
203.....	סנפיר וקשקש (קריטישע עטיודען)
211.....	וואס איז א סטיל?
215.....	ווער זיינען אונזערע וועג-ווייזער?
227.....	וואלטער
254.....	די געשיכטע פון כריסטענטהום
258.....	אייניגע בעמערקונגען וועגען יודישן דעכס
262.....	ציוניזמוס און רעוואלוציאן
267.....	נאציאנאליזמוס און אסימילאציאן
285.....	הענרי וואדסווארטה לאנגפעלאן
295.....	וואו ליעגט די שולד?
300.....	אלט און ניי גריכענלאנד

די גרויסע וועלט-דראמא.

איינלייטונג.

די וועלט־געשיכטע איז א דראמא. די ענטוויקלונג פונ'ם מענשענ'ס גייסט, זיינע מאטעריעלע ערווערבונגען, זיינע אידעאליסטישע שטרעבונגען, זיין שווערער קאמפף און זיינע ליידען, זיין פראָגרעס און שווערע אַרבייט, זיינע בלוטיגע מלחמות און צוזאמענשטויסונגען, דאָס אלעס איז א גרויסע שוישפּיעל, א וועלט־דראמא.

ווי אזוי געהט די ענטוויקלונג פון שוישפּיעל? פריהער קומט די טראַגעדי, (גריכענלאַנד), נאכהער קאָמעדי (רום) און דראמא (די מאָדערנע וועלט). טראַגעדי — דאָס איז דער בלינדער גלויבען, דער פאַטאַליזם: דער שיקאַל פון מענשען איז אין די הענד פון די געטער. קאָמעדי — דאָס איז די ערוואַכונג פון דעם קריטישען געראנק: דער מענש הויבט אָן צו לאַכען פון דעם, וואָס איז פערגעטערט, און שפּאַטעט פון דעם, וואָס האָט איהם געשראַקען. דראמא — דאָס איז טהעטיגקייט און זעלבסט־בעוואוסטהייט: דער מענש געהט זיין שיק־זאַל אין זיינע אייגענע הענד.

אין אַנפאַנג איז דאָס לעבען פון דער מענשהייט א טראַגעדי. דער מענש איז הילפלאָז, אונטערוואָרפּען, אונטערדריקט פון די געהימע קרעפטע פון דער נאַטור, וועלכע ער פערגעטערט. ער איז אַבהענגיג פון א מאַכט, וועלכע איז אויסער איהם. ער איז אזוי שוואַך און דער־שראַקען, דאָס ער האָט מורא צו שפּיעלען א ראַלע אין זיין אייגענעם שוישפּיעל. איהם שרעקט דאָס, וואָס ער קען ניט בעגרייפּען, אלעס וואָס עס איז אונאַנגיז אין זיין לעבען, ערקלערט ער און פערענט־פערט מיט'ן וואָרט שיקאַל, מזל. ער איז פאַססיוו, אין דעם ליגט די טראַגעדי.

ענדע פון די געשילדערטע עראייגניסע הענגען ניט אָב פון די פערזאָ-
נען און ניט פון די אומשטענדען, וועלכע דער מענש בעשאפט. א
מאכט וועלכע מען קען ניט בעגרייפן; ערשיינונגען, וועלכע קומען,
דוכט זיך, גאָר אָהן אורזאכען; א צופעליגער אונגליק, א שלים-שלי-
מזל ברענגט די טראַגישע אויפֿלעזונג. דער שוואַכער מענש דענקט ניט;
ער פיהלט נור זיין שוואַכקייט און הילפֿלאָזיגקייט. ער איז צודריקט און
צושמעטערט פון א דעספּאָטישער קראַפט, וועלכע ער קען ניט קאָנט-
ראָלירען און מיט זיין ווילען פערענדערן... אין א טראַגעדִי בענוצט
זיך דער דיכטער מיט די פאטאלע עלעמנטען פון אונזער לעבען;
דאָס הייסט, אַזעלכע ערשיינונגען, וועלכע דער מענש קען ניט ער-
קלערען און גלויבט, אַז זיי קומען פון מזל, אָדער פון א קאָפּריונעם
מעכטיגען גאָט. דער מענש, וואָס פיהלט נור און דיינקט ניט, רע-
כענט דאָס לעבען פאַר א טראַגעדִי.

דאָס לעבען פון מענשען איז, פונקט ווי א „געטמאָ" אידישע
היסטאָרישע אָפּערא, פול מיט אונלאַגישע איבערראַשונגען, לעכער-
ליכע ווידערשפּריכע, אונערקלערליכע צוזאַמענשטויסונגען, „אָהן פאַר-
וואָס'דיגע" קאָמישע ערגעכניסע, נאַררישע מנהגים און זיטען, וועל-
כע מאַכען דעם מענשען פאַר א לעכערליכען און שוואַכען שקלאָפּ.
דער געניאַלער מענש אָדער טויגעניכטס, דער דענקער אָדער דער גראַד-
בער נאַר, — אַלע שפּיעלען אין לעבען, מעהר אָדער וועניגער, א
קאָמישע ראָלע און זיינען, ווילענדיג אָדער ניט ווילענדיג, פערסאָנאַ-
זשען אין דיעזער אונגעשיקליכער און אונגעלומפערטער וועלט־קאָמע-
די.

אויב א דיכטער קען זיך, אויף די פליגלען פון זיינע געדאַנקען,
אויפהויבען העכער פון דיעזער קאָמישער זייט פון אונזער מאַרק-
לעבען, אויב ער קען מיט זיין קאַלטען, קריטישען געדאַנק, אָהן די
מיטווירקונג פון זיינע געפיהלען, אויפפאַסען און ריכטיג אַבשאַצען
די קליינליכקייט און ביליגקייט פון דיעזע קאָמישע ערשיינונגען, —
איז פאַר איהם דאָס לעבען פון א מענשען א לעכערליכע קאָמעדי,
א קאָמעדי פון טעות'ן און אונלאַגישע צופעלע. ער זעהט דעם גרויסען
חכם, וואָס רופט זיך מ ע נ ש אין מאַנטעל פון א פאַיאַז; ער
זעהט דעם קעניג פון אַלע בעשעפעניסע אין א מיצעל פון א נאַר,
און פיהרט איהם אין אַזאַ צושטאַנד ארויס פאַר'ן פובליקום.

אבער דער מענש וואקסט, זיין בליק ווערט קלאָרער. ער הויבט אָן צו פערשטעהן זיינע אייגענע שוואַכקייטען און די שוואַכקייטען פון זיינע אַטאָריטעטען. אלעס וואָס איז אונלעגיש און קאָריקטוריש, צווינגט איהם צו לאַכען, געגען דעם בלינדען מזל טרעט ער ארויס מיט איראָני און געגען דאָס קאָמישע פון מענשענס לעבען מיט שפּאַט. דער קאָמיזמוס שוואַכט אָב דאָס טראַגישע, די קאָמעדי פיהרט צום סקעפטיציזמוס.

דאן קומט די העכסטע שטופע פון מענשענ'ס ענטוויקלונג, — די דראַמא. דער מענש שאַפט אליין זיין היסטאָרישען לעבען, קאָנטראָלירט די אומשטענדע, פאַרשט און בעהעררשט די אויסערע וועלט, די נאַטור. האַנדעלט, טוט, שפּיעלט אליין זיין ראָלע אין זיין שווי-שפּיעל און ליידעט אליין פון די דראַמאַטישע קאָליוואַנען, צוזאַמען-שטויסונגען. ער ווערט אַקטיוו. אַקטיוויטעט און זעלבסט-בעוואוסט-הייט — דאָס איז דראַמא.

דאָס אלגעמיינע היסטאָרישע לעבען פון דער גאנצער מענשהייט איז טראַגעדי, קאָמעדי, דראַמא !

1

א קלוגער מענש האָט אַמאָל געזאָגט : „די וועלט איז אַ קאָמעדי פאַר דעם וואָס דענקט און אַ טראַגעדי פאַר דעם וואָס פיהלט“. עס קען זיין, עס איז אזוי ; אבער מען מוז דערצו נאָך צוגעבען דיעזע בעמער-קונג : פאַר דעם מענשען אָבער, וואָס פיהלט און דענקט צוזאַמען, איז די וועלט אַ דראַמא. אום איהר זאָלט קענען בעסער פערשטעהן אונזער געדאַנק, מוזען מיר געבען אַם ווייניגסטען אַ קורצע ערקלערונג וועגען דיעזע דריי פאַרמען פון דער דראַמאַטורגיע. עס איז נויט-ווענדיג צו וויסען, וואָס איז דער אונטערשייד צווישען קאָמעדי, טראַ-געדי און דראַמא ?

אין אַ טראַגעדי שפּיעלט די פערזענליכע איניציאַטיווע פון אַ מענשען און זיין אייגענער ווילען זעהר אַ קליינע ראָלע. די טרויעריגע

ליסט און פאר דעם מגושם'דיגען מאטעריאליסט, פאר דעם העלד און פאר דעם מארטירער. עס איז, ווי מען שרייבט אין די אפישען, א ריע-זען-פערזאנאל... דיעזע גרויסע דראמא האט זעהר פיעל סצענען, ערשיינונגען, עפעקטען און זי גיט גענוג מאטעריאל פאר יעדען. עס איז דא וועגען וואס צו דענקען און וואס מיט'ן הארץ צו פיהלען; עס איז דא פון וואס צו לאכען און וועגען וואס צו וויינען.

ביי די אלטע גריכען זיינען געווען צוויי בעריהמטע פילאזאפיען. איינער האט זיך גערופען דעמאקריט דער לאכער-גער, ווייל ער האט געלאכט פון דער וועלט; דער אנדערער האט זיך גערופען היראקליט דער ווייניגער-גער, ווייל ער האט די וועלט בעוויינט. מען זאגט, אז דער ערשטער האט געלאכט פון נארמאנען, דער צווייטער האט בעוויינט שופטען!... אבער דאס לעבען בעשטעהט ניט נור פון בעוויינען (טראגאדי) און אויסלאכען (קאמעדי) — דאס לעבען בעשטעהט הויפטזעכליך פון טאן, פון טהעטיגקייט (דראמא). די מענשען-וועלט בעשטעהט ניט נור פון נאר-ראנים און שופטען. קלוגהייט און דומהייט, גוטעס און שלעכטעס, ניעדריגעס און ערהאבענעס זיינען צוזאמענגעפלאכטען אין דער מאטעריע, וואס דאס לעבען וועבט, און דאס אלעס צוזאמען בעשאפט די וואונדערבארע דראמא פון לעבען.

„גראה, ליעבער פריינד, איזט אללע טהעארי,

און גרין — דעם לעבענס גאלדענער בוים....”

דער קאלטער דענקער און בעאבאכטער קלעטערט ארויף אויף די הויכע שטופען פון אנאליז און קריטיק און קוקט פון דאָרט אַראָפּ אויף דער וועלט און דעם מענשענ'ס לעבען, ווי אויף אַ קאָמעדי. ער פערזאכט אביסעל דעם מענשענ'ס קליינליכקייט און צווייפעלט, אויב דערפון, וואס עס עקזיסטירט אין זיין לעבען, קען עטוואס בעסערעס ארויס. דאס איז סקעפטיציזם.

דער פליהענדער מענש שרעקט זיך פאר די ערשיינונגען, וועלכע פיהרען צו טראגישע ענדע... ער קען זיך ניט ערקלערען, ווארום דארף מען ליידען און קעמפפען, ווארום ענדיגט זיך דער ספעטאקעל פון לעבען מיט טויט און פערניכטונג, און ער ווערט פערצווייפעלט, דאס איז פעסימיזם.

דער וואס דענקט און פיהלט, קען ניט צווייפלען, פערזאכטען

אין א קאמעדי ווערען אילוסטרירט די קליינליכע שטרעבונגען פון דעם מענשען, זיין שוואכקייט, זיין קורצזיכטיגקייט און זיינע וועלט-אנשוואונגען, די אייטעלקייט פון זיינע פערלאנגען, די אָבגע-שמאקטקייט פון זיינע טראַדיציאָנען. אין א קאמעדי ווערען געשילדערט די ליידענשאפטען פונ'ם מענשען, דער קאמפף פון זיינע אינטערעסען נור פון זייער קאמישען כאַראַקטער-אויסדרוק. דער סאַטירישער דיכ-טער זאָגט אונז מיט זיין קאמעדי: זעהסט, דאָס אַלעס וואָלט געקענט זיין זעהר טרויעריג, ווען עס זאָל ניט זיין אזוי לעכערליך. דער גרויסער פראַנצויזישער דיכטער מאָליער, וועלכער האָט געשריבען נור קאמע-דיען, רופט זיך ניט אומזיסט דער גאָט פון לאַכען. דער גרויסער דענ-קער און אמת'ער קינסטלער, וואָס בעאַבאַכטעט דאָס לעבען נור מיט זיין קאָלטען זינן, בעטראַכט די וועלט אַלס אַ קאמעדי פאַר וועלכע דער מענש פערדיענט צו ווערען אָבגעשפּאַטעט און אָבגעלאַכט.

אין א דראַמא, פערקעהרט, זיינען ניטאָ קיינע צופעליגע און פא-טאַלע ערשיינונגען. יעדע ערגעבניס האָט איהרע געזעצליכע, גאטיר-ליכע אורזאַכען, יעדע עראייגניס קומט נור ארויס פון געוויסע אומ-שטענדע, וועלכע מוזען עקזיסטירען. אין א דראַמא שטאַרבט מען ניט און מען ווערט ניט אונגליקליך אָהן אַ פאַר וואָס, אָדער דורך אַ נאַררישען צופאַל; די דראַמאַטישע אויפֿלעזונג וואַקסט גאטירליך כערווייזע ביז זי ווערט רייה און יעדע ערשיינונג קען מען גרינדליך ערקלערען. די סיטואַציאָן און די אומשטענדען זיינען פראָדוקטען פון דער האַנדלונג, פון דער אַקטיוויטעט פון די, וואָס נעהמען אַנ-טהייל אין דער דראַמא. קיין זאך קומט ניט אָהן אַ פאַר וואָס. . . . דער דיכטער, וואָס שרייבט דראַמען, זאָגט אונז: מען דאַרף ניט נור דענקען, אָדער נור פיהלען — ווילסט דו פערשטעהן דעם מענשען'ס לעבען-וועלט? פיהל און דענק צוזאַמען.

אונזער מענשליכעס לעבען איז א גרויסע דראַמאַטישע ווערק, וואָס ווערט פאַר אונז יעדען טאָג געשפּיעלט אויף דער גרויסער וועלט-ביהנע. אין דיעזער סאָציאַלאָגישער דראַמא זיינען דאָ ראָלען פאַר אַ פאָטער-ראָליסט און א „ווילעין“, פאַר אַ ליעבהאַבער און אַן אינ-טריגאַנט, פאַר אַ כאַראַקטער קאָמיקער און פאַר אַ סובערטין, פאַר אַ קייזערליכען הויפֿ-נאַרר און פאַר אַ גאסען-דעזאָנער, פאַר דעם קליגס-מען חכם און פאַר דעם גרעסטען שוטה, פאַר דעם ערעלסטען אירעא-

פירכטליכע אנאָניע געהט מען אוועק פון דער וועלט. און דיעזע שרעק-ליכע אויפֿלעזונג פון דער לעבענס־דראַמאַ האָט איהם געשראָקען, גע-מאַכט אונצופרידען און אונרוהיג.

דער רעליגיעזער געזעצגעבער בודרא האָט געלעבט גליקליך אויף דער וועלט. ער האָט געהאַט פיעל פֿערגניגען און האָט זיך אַמוזירט, ער האָט זיך ניט געפלאַגט מיט קיין וועלט־שמערץ און האָט זיך ניט געגריבעלט. ער האָט שוין געהאַט 84 טויזענד ווייבער און האָט פיע-לייכט געקליבען זיך נאָך אַ פּאָפּאַר טויזענד מאָל חתונה צו האָבען... איין מאָל אָבער האָט ער אונערוואַרטעט בעגעגענט דיעזע פיער פֿי-גורען: ע ל ט ע ר, ק ר א נ ק ה י י ט, אָ ר י מ ס י י ט און ט ו י ט. ער האָט באַלד פערלאָרען זיין רוהיגקייט און צופרידענהייט. ווארום דאַרף מען דיעזע צרות און יסורים? שווינדעלט דער מענש-אלליין זיך ניט אָב מיט זיינע פֿערגניגענס? נאָך וואָס זאָל מען ווייבער נעהמען, אום צו פערמעהרען די, וועלכע ווערען געבוירען צו שטאַרבען? דאָס לעבען איז אַ טראַגעדי און דאָס שטאַרבען איז אַ שרעקליכע אונ-גערעכטע ערשיינונג... דיעזע בעטראַכטונגען האָבען איהם געפיהרט צו דער איבערצייגונג, אז „דאָס זיין און דאָס ניט־זיין איז דאָסזעל-בע...“ בודרא האָט אויסגעפונען אַ מיטעל צו פערזיסען די ביטער-רע טראַגעדי פון לעבען. ער האָט אויסגעטראַכט אזא לידיגע עוויגקייט, וועלכע ער האָט אָנגערופען „גירואנע“, וואָהין אלעס קעהרט זיך אום נאָכ'ן טויט, וואו קיין „זיין“ קען ניט שטאַרבען, ווייל עס ווערט ניט געבוירען, וואו קיין זאָך ווערט ניט פערניכטעט, ווייל עס ע ק ז י ס ט י ר ט נ י ט. און וואו אלעס עקזיסטירט אייביג, ווייל דאָרט איז ניטאָ קיין טויט און פערניכטונג... נאָך דיעזע אידעע איז דאָס לעבען גאָר ניט, און דאָס וואָס קומט נאָכ'ן טויט — אלעס... דער מענש, וועלכער האָט זיך געשראָקען פאר'ן לעבען ווי פאַר אַ שרעקליכע טראַגעדי, האָט געוואַלט אָבנאַרען דעם טויט מיט דעם וואָס ער האָט פֿערגינט דאָס לעבען... דאָס לעבען אָבער איז אונאַב-הענגיג פונ'ם מענשען'ס פֿעסימיסטישען נ י י נ, עס איז אַ דראַמאַ פול מיט טהעטיגקייט און האַנדלונג.

„דער טויט איז די קיהלע נאכט,

דאָס לעבען איז דער שוויילער טאָג...
עס דונקעלט שוין, מיך שלעפערט —

און פערצווייפעלט זיין. איהם שרעקען ניט די ערשיינונגען, ער זוכט צו קעמפפן געגען די אורזאכען, וועלכע בעשאפן זיי, און שטרעבט צו פערענדערען די אומשטענדען, וועלכע רופען זיי ארויס. ער ווייס, דאָס אין דיעזער וועלט-דראמא קומט קיין זאך ניט דורך אַ צופאל, און דאָס דער צופאל אליין קומט דורך געוויסע געזעצליכע אורזאכען. אַ דראמא איז דאָס! דער קאָסמאָס, די אלל־וועלט גיט איהר זיינע דע־קאָראַציאָנען און אויסשטעלונג, די אלגעמיינע געשיכטע גיט איהר סיוושעטען, סאָציאַלאָגיע גיט איהר טיפּען און כאַראַקטערע!...

מערקווירדיג, די פרוי, וועלכע שפּיעלט אזא אונבעדייטענדע ראָלע אין אונזערע עקאָנאָמישע און פאָליטישע פּערהעלטניסע, פּערנעהמט אין דעם דראַמאַטישען עלעמענט פון אונזער היסטאָרישען לעבען אַן אויסער־אָרדענמליכען פּלאַץ. אין דער טהעאַטער־קאָמפּאָני, וואָס שפּיעלט די וועלט־דראמא, איז זי די „לידינג ליירי“. ווען דער מענטש וויינט און בעקלאָגט זיין לעבען, בעשולדיגט ער אין אַ גלייכער מאָס די מוטער ערד־און די מוטער־פרוי. ביידע זיינען שטענדיג געווען די פאָרשטעהערנס פון דעם שרעקליכען טראַגישען עלעמענט פון לעבען — אונבעשטענדליכקייט און שטערבליכקייט.

די ערד איז געווען דער מקור פון אלע קראַנקהייטען און ליידען. איהר פריהלינג האָט נאָר געוויזען איהר אונבעשטענדליכקייט. די שעהנע בליהענדע טעג פלעגען זיך באַלד פערבייטען אין די טרויע־ריגע קאלטע טעג פון ווינטער. איהר לעבען און פרוכטבאַרקייט פלעגען באַלד פערשוואַנדען ווערען און אנשטאט זיי פלעגט קומען דער קאַל־טער טויט און פערניכטונג... די פרוי האָט דער מענטש באַלד צוגעגליי־כען צו דער ערד. זי האָט ביי דער ערד גענומען די פונקציאָנען פון לעבען און טויט, פון פּראָדוקציאָן און פערניכטונג. אלע מאָראַליס־טען און רעליגיאָנס־לעהרער פון די אַלטע צייטען האָבען גערעכענט די ערד פאַר אַ טהאַל פון געוויין און טרויער, פאַר אַ בית־עולם פון פער־ניכטונג און טויט. דער פרוי האָט מען אויך געגעבען דעם זעלבען כיבוד. מען האָט זי גערעכענט פאַר אַן אונווירדיגע כלי, וועלכע איז פול מיט אונשטערבליכקייט... אלע שלעכטע מעלות האָט מען איהר געגעבען, זי איז געווען גיפטיג ווי אַ שלאַנג און זינדיג ווי אַ טייוועל. ווען מען איז ניט געבוירען געוואָרען איז ניט געווען קיין טויט!... דער מענטש האָט געזעהן, דאָס מיט וועהטאָגען ווערט מען געבוירען און מיט אַ

נויט. די גרויסע מעכטע פון דער נאטור פלעגן אונערווארטעט קומען און אונגליקליך מאכען אונשולדיגע מענשען מיט פערצווייפלונג, מיט שרפות, מיט וואלקאנישע אויסברוכען, מיט שטורם-ווינדען א. ז. וו. ארום זיך האט ער געזעהן, ווי א ברודער שטעהט געגן א ברודער: קין פערגיסט דאס בלוט פון הבל'ן.

דאס בלינדע „מזל" גיט גליק און צופריעדענהייט דעם שלעכטען און אונגערעכטען, און פערקעהרט, דעם גוטען מענשען קומט דוקא אן צרות און יסורים. ווען מען וויל און מען דארף לעבען, קומט פלוצ-לינג דער טויט, ציהען זיך אהן א סוף די ביטערע, פינסטערע טעג. פאר וואס איז דאס אזוי? ווער האט עס אזוי איינגעריכטעט? ווער בעשאפט דיעזע דראמאטישע אויסברוכע און צוזאמענשטויסונגען אין מענשענ'ס לעבען? איז דאס לעבען א דראמא, וואו יעדע ערשיינונג קומט דורך געזעצליכע אורזאכען? אדער איז עס א שרעק-ליכע טראגדי, וואו יעדעס אונגליק קומט אהן א פאר וואס, דורך פאטאלע, אונאויפקלעהרבארע, דעספאטישע מעכטע, וועלכער דער מענש קען נישט פערענדערען און אונטער וועלכע דער מענש דארף זיך גאר אהן שאלות אונטערווארפען? ...

נישט נור דאמאלס אין די אלטע צייטען, זאגאר יעצט זיינען דא זעהר וועניג מענשען, וועלכע קענען זיך בערוהיגען מיט'ן ראטה פון א פאעט-פילאזאף, וועלכער זאגט:

„בליק אומהער, אה פריינד, און זעה

זארגזאם, ווי דער חכם זעהט:

וואס פערגעהען מוז, פערגעהט,

וואס בעשטעהען קען, בעשטעהט,

וואס געשעהען וויל, געשעהט..."

אין דער לעבענס-דראמא, ווי מיר האבען פריהער געזאגט, האט דעם מענשען זעהר געשראקען דער טויט. אבער די שטערבליכקייט האט איהם געגעבען דעם ערשטען אימפולס, דעם ערשטען שטויס צו דענקען פון אונשטערבליכקייט, געראדע ווי די ענדליכקייט פון אלע זאכען, וואס ער האט געקענט אויפפאסען מיט זיין אויג, האט איהם געפיהרט צו דעם פון אונענדליכקייט, די קורצע צייט פון זיין לעבען — צום בעגריף פון עוויגקייט, די אונבעשטענדליכקייט פון דעם מענש-שענס מיינונגען — צום בעגריף פון אזעלכע ווארהייטען, וועלכע

דער טאג האט מיך מיער געמאכט.
איבער מיין בעט ערהויבט זיך איין בוים,
דרין זינגט די יונגע נאכטיגאל;
זי זינגט פון לויטער לעבע,
איך הער עס זאגאר אין טרוים..."

פראמעטעאוס דער ליכט ברענגער.

זאגט פראמעטעאוס צו יופיטער דעם גאט:
איך זאל דיר עהרען? פאר וואס?
האסטו דען די שמערצען געהיילט
א מאל פון דער ליידענדען?
האסטו דען די טרערען געשטילט
א מאל פון דעם געפאלענעם?
וואס האט מיך צום מאן געבילדעט, אויב ניט
די אלמעכטיגע צייט
און דער עוויגער שיקזאל,
וועלכע זיינען מיינע העררען און דיינע?"
(פון געטהע'ס פראמעטעאוס).

ווען דער מענש האט נאך געלעבט אין דער צייט פון זיין קינדר-
הייט, האט שוין זיין פארשענדער געדאנק געזוכט די אויפקלערונג
פון די גרויסע פראגען פון דער וועלט דראמא, די געהיימניספאלע און
אונפערשטענדליכע פראבלעמען (אויפגאבען) פון דעם לעבען, דעם מענ-
שענס גייסט איז געווען בעאונרוהיגט מיט די ערשיינונג פון דעם קאס-
מאס (אלל-וועלט) און פון זיין סאציאלען לעבען, וועלכע האבען ניט
געקענט איינשטימען מיט זיינע פארשטעלונגען פון גערעכטיגקייט.
דאס גאנצע מענשען-געשלעכטע האט געליטען פון אנוויסענהייט און

בערליכען אויסדרוק פון די עקזיסטירענדע וועלט־אנשוואונגען און שטרעבונגען און די גאנצע וועלט בעטראכט ער אלס א גראנדיעזע קאָג־עדי, דאָס איז סקעפטיציזמוס.

סקעפטיציזמוס הייסט: דער מענש איז אין ספקות. ער צוויי־פעלט, ער גלויבט ניט מעהר אין דעם, וואָס מען האָט פריהער געגלויבט. ער פערשטעהט די אונגרינדליכקייט פון די הערשענדע מיינונגען און פאנגט אָן צו זוכען ווארהייטען, אבסאָלוטע ווארהייטען. ווען די אלטע מיינונגען זיינען צושטערט, ווען די אנערקענטע אָויטאָריטעטען זיינען אראָפגעשמיסען פון זייערע טראָגען, און קיינע אבסאָלוטע ווארהיי־טען זיינען נאָך ניט געפונען: ווען אלע זיינען נאָך ניט געפונען: ווען אלע טעמפלען פון גייסט בלייבען שטעהן לעער און אויף די גרויסע פראגען פון דער וועלט־דראָמא געפינען זיך ניט קיינע ענטפערען; ווען אלעס, וואָס איז געווען הייליג, איז פערשפאָטעט און צו חזק געמאכט און קיין נייעס הייליגטהום איז נאָך ניט ערפונדען — דאן פאנגען אָן די געפיהלען צו רעדען שטארקער פונ'ם פערשטאנד, און דער מענש בעטראכט דאָס לעבען אלס א טרויעריגע פאטאלע, שרעקליכע טראג־עדי — דאָס איז פּעסימיזמוס... צום ביישפיעל: נאָך דער גריכישער טראגעדי איז געקומען די רוימישע קאָמעדי און נאָך איהר די פאָסיוויטעט פון קריסטענטום. טויזענדער יאָהרען האָבען געדארפט אוועק ביז דאָס סאָציאלע לעבען האָט זיך ענטוויקעלט ביז דער דראָמא.

יעדע היסטאָרישע עפאָכע פון דעם מענשענ'ס גייסטיגע ענט־וויקלונג פאנגט זיך אָן און ענדיגט זיך מיט סקעפטיציזמוס. פון אַנ־פאנג קומט דער סקעפטיציזמוס פון אונוויסענהייט, וועלכער איז מעהר טראגיש, ווי קאָמיש. די מאַסען אין יעדע געזעלשאַפט זיינען קאָנסער־וואטיוו און אונענטוויקעלט. די פאָרטגעשריטענע עלעמענטען פון דער געזעלשאַפט האָבען שוין לאנג אָנגענומען און אנערקענט א גאנצע רייע פון נייע מיינונגען, בעשליסע און איינפיהרונגען, און די מאַסען צוויילען נאָך. לאנגזאם ווערען די בעשליסע פאָר אלע אונצווייפעל־האפט. עס אַרבייט זיך אויס א גאנצער באַרג פון גייסטיגע געזעצע און סיסטעמען: און אזוי ווי דער אידשער גאָט האָט אויפגעהויבען דעם באַרג סיני איבער די קעפ פון אידישען פאָלק און האָט זיי געצוואונג־גען צו זאָגען: „נעשה ונשמע (מיר וועלען פאָלגען און הערען)“, אזוי

זאלען זיין אבסאלוט; דאָס הייסט אזעלכע וואַרהייטען, וועלכע זאלען קענען בלייבען אייביג אונפערענדערט און ניט אַבהענגיג פון מענשענ'ס ענטוויקלונג און פראַגרעס, אזעלכע וואַרהייטען, וועלכע זאלען בלייבען זעלבסשטענדיג אָהן דעם מענשענ'ס סוביעקטיווען „איך“...

די פאַנטאַזיע און פאַרשטעלונגס-קראַפט פון מענשען זיינען איהם געקומען צו הילפֿע און האָבען איהם בעשאַפֿען אזעלכע העכערע ווע-זענס, וועלכע זיינען אונשטערבליך, אזעלכע העכערע „עטוואָס'ען“, וועלכע רעגירען איבער די קרעפטע פון דער אלל-וועלט און האָבען די השגחה אויף דעם מענשענ'ס שיקוואַל און אויף די עראַייגניסע פון זיין לעבען. געוויס, דיעזע העכערע „עטוואָס'ען“ האָבען ניט בעלאַנגט צו דעם ריעזען-פֿערזאָגאל פון דעם וועלט-טהעאָטער און האָבען זיך ניט געקענט ערנידעריגען צו שפּיעלען ראָלען אין דיעזער גרויסער דראַ-מאַ. זיי זיינען געווען די דירעקטאָרען און מענעדזשערס פון דיעזען קאָלאַסאַלען „שפּיל-הויז“ וועמען זיי האָבען געהאַלטען פאַר א „סטאַר“, האָבען זיי געגעבען גרויסען „מאַרקען“, און די „פורציעס“, די באַ-העלפערס, וופּיעל זיי האָבען זיך ניט אָנגעשטרענגט צו שפּיעלען, האָ-בען דאָך געקראָגען אַ מכה!

דער וואָס פערפאַסט יעצט אַ דראַמאַ, רופט זיך אַוואָטאַר, און אויב זיין „פּלעי“ געפֿעלט ניט, הייסט מען איהם באַלד נעהמען דעם וועג. די וואָס האָבען פערפאַסט די גרויסע וועלט-דראַמאַ, זיינען גערעכענט געווען פאַר די העכסטע אויטאָריטעטען, און צו אַנערקענען זייער אונ-פעהיגקייט און הייסען זיי נעהמען דעם וועג, האָט זיך געפאַרערט פיעל צייט און פיעל קאַמפֿף...

פּעסטשטעלען די עקזיסטענץ פון אויטאָריטעטען קען מען נאָר מיט דאָגמען. דאָגמאַ איז אַ מיינונג, וועלכע ווערט מיט דער צייט פערשטיינערט. עס איז אַ מין אוקאַז מיט דער אונטערשריפט פון אַן אָטאָקראַט: „ביט פאַסעמו“... דאָגמען פערשמידען דעם מענשענ'ס גייסט, ערלויבען איהם צו דענקען נאָר אויף אַ געוויסען אופן און לאַ-זען ניט צו קיין שאַלות און פאַרשונגען... אָבער ווי באַלד דאָגמען פאַנגען זיך אָן צו קריסטאָליזירען, פאַנגט אָן דעם מענשענ'ס געדאַנק צו אונטערזוכען און צו קריטיזירען. דער געדאַנק שטרעבט זיך צו בעפרייען, און דער מענש טרעט ארויס מיט אַן אָפּענעם פראָטעסט. דער פאַרשטעהער פון פרייען געדאַנק זעהט נאָר דעם קאָמישען און לע-

לעבען און פון וועלכע זיי ווערען גענייגט מעהר צו פאטאלע אנשויאונג-
גען — ביי די אזיאטען האָט דער סקעפטיציזמוס געפיהרט, ווי מיר
האָבען פריהער דערצעהלט וועגען דעם לעהרער ב ו ד ד א, צור
זעלבסט־פערניינינג צו דער נירוואנע. ביי די געזונדע און מונטע-
רע גריכען איז בעשאַפֿען געוואָרען א מונטערער און געזונטער סקעפ-
טיציזמוס, א מעכטיגער און בעדייטענדער פראָטעסט געגען דעם, וואָס
האָט געשיינט אונגערעכט צו זיין, געגען דעם, וואָס מאַכט דאָס לעבען
פאַר א טראַגעדי, די רייכע און פאַעטישע פאַנטאַזיע פון די גריכען
האָט פראָדוצירט א מיטהאָלאָגישען קעמפּפער פראַמעטעאוס. דיעזע
וואונדערבאַר שעהנע און אינהאַלטס־רייכע פאַלקס־לעגענדע וועגען דעם
גרויסען גערעכטיגקייטס־קעמפּפער, אין וועלכער עס ווערט אויסגע-
דריקט די וועלט־אנשויאונג פון די גריכען און א געוויסע ריכטונג פון
זייער געדאנק, — דיעזע שעהנע לעגענדע איז דראַמאַטיזירט געוואָרען
פון דעם גרויסען גריכישען דיכטער און פילאָזאָף ע ס ח י ל אָ ס.

די מערקווירדיגע דראַמאַ פון עסחילאָס מיט'ן נאָמען „פראָ-
מעטעאוס" איז א וועלט־דראַמאַ, ניט נור דערפאר, ווייל עס איז א קלאַ-
סישעם זשעניאַלעס ווערק, עס איז א וועלט־דראַמאַ, ווייל עס רעפּרע-
זענטירט א גרויסע היסטאָרישע עפאָכע פון מענשענ'ס לעבען, ווייל
אין איהר ווערט מיט העלע פילאָזאָפישע און פאַעטישע פארבען גע-
שילדערט די אייביגע שטרעבונג פון דעם מענשענ'ס געדאנק צור
פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט.

פראַמעטעאוס, דיעזער מעכטיגער טיפ פון קאמפּף און פראָטעסט,
האָט בעגייסטערט די גרעסטע דענקער און פאַעטען פון דער וועלט.
פון איהם האָבען גערעדט אלע די גרויסע מענשען, וועלכע האָבען זיך
אינטערעסירט מיט די פראָבלעמען פון אונזער לעבענס־דראַמאַ.

וועגען איהם האָבען פילאָזאָפירט און געזונגען, אויסער ע ס -
ח י ל אָ ס, סאָקראַטעס און פלאַטאָ, זשיאָרדאנא
ברונאָ און קאמפאנעלא, הערדער און פייכ-
טע, שעללי און באַיראָן, געטהע און היינע.

אין דער מיטהאָלאָגי, אין דער געטער־געשיכטע פון אלע פעלקער,
אין דער סקאַנדנאַווישער „עדרא", אין דער אידישער ביבעל, אין
די אלטע לעגענדען פון גריכענלאַנד, אין דער „זענדאָוועסטא", אין די
„וועדא" און „ריגוועדען" פון די אַריענטאַלישע פעלקער, — איבעראל

הויבען אויף אלע אויטאָריטעטען זייער באַרג פון דאָגמען און בע-
שליסע איבער די קעפ פון די מאַסען. אָבער די מאַסע שרייט נאָך
„געשה ונשמע“, און דער פרייער געדאַנק פון מענשען פאַנגט שוין
אָן צו רעוואָלטירען. די מאַסע דענקט נאָך, אז דאָס לעבען איז אַ
טראַגעדי, און די קריטישע אויג קוקט שוין אויפ'ן לעבען, ווי אויף
אַ קאָמעדי. עס געשעהט, וואָס מיר האָבען פריהער בעמערקט, — דער
סקעפטיציזמוס צושטערט דאָס אַנערקענטע, די אַלטע אויטאָריטעטען.
דאָן קומט אַ פּעריאָדע פון פּעסימיזמוס. יעדע היסטאָרישע עפאָכע איז
אַן אַקט פון דיעזער גרויסער וועלט-דראַמא אין די אַנטראַקטען הערשט
אונאַרדנונג, און אַ צוזאַמענשטויס פון געדאַנקען, אידעען און פאָר-
שטעלונגען.

אַלע פעלקער האָבען פאָעטישע לעגענדען און ערצעהלונגען ווע-
גען טיטאנען, גרויסע און טאפּפערע העלדען, וועלכע האָבען
גענומען אויף זיך דעם קאָמפּה געגען די דעספאָטישע אויטאָריטעטען.
דער גייסט פון אַנטאָגאָניזם, פון וויערערשפּורד און פּראָטעסט, איז
פערקערפערט געוואָרען אין געוויסע מעכטיגע פּערזאָנען, פון וועלכע עס
דערצעהלען אונז וואונדערבארע און שעהנע פאָלקס-דיכטונגען...

*

*

*

ביי די גריכען האָט דער שטרייט פון די שוואַכע שטערבליכע
מיט די מעכטיגע אונשטערבליכע געפיהרט דער געטליכע פּאָ-
מעטעאָס. ער איז אליין געווען אַ גאָט און דערפאַר זיינען די
אויסדריקע פון זיין פּראָטעסט און פון זיין סקעפטיציזמוס געווען מעכ-
טיגער. ער האָט ערקלערט די געטער אַן אָפּענעם קאָמפּה און איז אַרויס-
געטראָטען אַלס פערטהידיגער און בעשיצער פון די שוואַכע, אָרעמע
מענשען וועלכע האָבען געליטען פון דער אונגערעכטיגקייט און דעם-
פאָטישען ווילען פון די געטער. ער איז געווען דער פאָרשטעהער פון
פרייען געדאַנק און האָט געוואַגט צו פערניינען דאָס, וואָס אַלע האָבען
געהאַלטען הייליג און העכער פון קריטיק.

ביי די אַזיאַטישע און אנדערע פיזישע אומשטענדען, אין וועלכע זיי
פון די קלימאטישע און אנדערע פיזישע אומשטענדען, אין וועלכע זיי

פּראָמעטעאוס האָט געאַפּפּערט זיין אייגענעם גליק, אום גרינגער צו מאַכען דעם שיקזאַל פון מענשענ'ס לעבען. ער האָט געקעמפּט פאַר די שוואַכע, ליידענדע מענשען און פאַר די פּערוואָרפּענע גערעכטיג־קייט.

דער אידישער אַלמעכטיגער גאָט י ה ו ה האָט אויך ניט פּערגונען דעם מענשען די פּריכטע פון ע י - ה ד ע ת און ע י ה ח י י ם, וועלכע האָבען געוואָקסען אין זיין אייגענעם פאַרק, אין גן־עדן. דער אידישער פּראָטעסטאַנט איז אַ מין נחש, אַ שלאַנג, אַ שטן, אַן איבערריידער און פּערפּיהרער, גאָטס פּערזענליכער שונא. יהוה אויף צו להכעיס האָט דיזעזער שטן איינגערעדט חוה'ן, דער ערשטער פּר ו י, דער מוטער פון מענשען־געשלעכט, ארויסצוטרעטען געגען דעם ווילען פונ'ם אַלמעכטיגען און ניט פּאָלגען זיינע אונגערעכטע פּאָ־דערונגען. ח ו ה האָט געגעסען פון די פּערבאָטענע פירות און האָט נאָך איהר מאַן א ד ם ' ן, אויך געגעבען צו עסען. דערפון איז גע־קומען דער גרויסער „זינדען־פאַל" פון מענשליכען געשלעכט און זיי־נע שרעקליכע רעזולטאַטען — דער טויט... די פרוי איז געווען די מוטער פון מענשען. זי איז געווען די מוטער און אורזאכע פון טויט. אין דער גרויסער וועלט־דראַמאַ האָט די פרוי געשפּיעלט די הויפט־ראָלע, און זי האָט פּעראורזאכט די שרעקליכע אויפֿלעזונג און ביטערע ענדע. די ערשטע דראַמאַטיסטין פון דער וועלט, ווי איהר זעהט, איז געווען מאַדאַם חוה אדמ'ס... וועגען דיזעזער לעגענדע פון זינדען־פאַל, דעם טויט, דעם קאַמפּף פון די געפּאלענע מלאכים מיט יהוה און וועגען דער אויפגאַבע פונ'ם שפּעטערן פּראָטעסטאַנט געגען אַלטע דאָג־מען, י ש ו ע ה נ ו צ ר י, און די אַלע קריסטליכע גרויסע וועלט־דראַמען, וועלכע זיינען אויף דיזעזער טהעמאַ געשאפּען געוואָרען, ווע־לען מיר רעדען שפּעטער. יעצט קעהרען מיר זיך אום צוריק צו דער גריכישער לעגענדע וועגען פּראָמעטעאוס.

די גריכישע וועלט־דראַמאַ ווערט אויך ניט געשפּיעלט אָהן אַ דראַמאַטיסטין. די „פרוי" האָט דאָ אויך צו שפּיעלען אַ גרויסע און פּעראַנטוואָרטליכע ראָלע. ניט פּראָמעטעאוס אליין איז געווען אַ רע־וואָלוציאָנער געגען דעם גרויסען צעאוס. זיינע סקעפּטישע אנשויאונג־גען זיינען אויך איבערגעגאנגען צו זיינע צוויי ברידער ע פ י מ ע־ט ע אָ ם און א ט ל א ם. זיי ווערען אויך אויפגעבראַכט אויף דער

האָט דער לעבֿהאַפֿטער געדאַנק פֿון מענשען געשאַפֿען אַ סקעפֿטישען עלעמענט, אַ מאַכט פֿון אַנאַלֿיז, אַלס אַ געגענזאָץ צו די זעלבֿסטהער־שענדע אויטאָריטעטען, צו דאָגמען און טראַדיציאָנען. דער פֿרייער גייסט פֿון דעם אַמאָליגען מענשען האָט זיך נישט אימער אָהן פֿראַטעסט אונטערוואָרפֿען אונטער דעם יאָך פֿון שקלאַפֿעריי, און ער האָט געמור־מעלט געגען די „אויבערשטע“... איהם האָט געקרענקט, פֿאַרוואָס זיי־נע קרעפטען זיינען בעשרענקט, זיינע שטרעבונגען צום גליק געהינ־דערט, זיינע ווינשע נישט ערפֿילט. און דיעזע גייסטיגע ריכטונג זיינע האָט אימער אויסגעדריקט אַ פֿאַנטאַסטישער קעמפֿפֿער, אַ גאָט־רעוואָלוציאָנער, אַ העלד, אַ פֿערגינגער און פֿראַטעסטאַנט! מיט זייערע ליי־פֿען האָט די מענשהייט אויסגעשפּראַכען איהר אונצופֿריעדענהייט. פֿראַמעטעאום איז דער ערשטער סקעפֿטיקער פֿונ'ם אַלטען גריכישען פֿאָלק. דאָס איז די ערוואַכונג פֿון דעם ערשטען געדאַנק צו רופֿען דעם מענשען פֿון זיין פֿאַסיווען צושטאַנד צו אַקטיוויטעט.

אָט איז אין קורצען דער אינהאַלט פֿון דער לעגענדע וועגען פֿראַ־מעטעאום: דער שטאַלצער און אַלמעכטיגער גריכישער גאָט צע־א ו ס, דער אויבער קאָמאַנדיר פֿון אַלע געטער, האָט מיט פֿעראַכ־טונג און גרויזאַמקייט בעהאַנדעלט דאָס מענשען־געשלעכט. די שמער־צען פֿונ'ם מענשען, זיין גוים און ארמוטה האָבען איהם, אַלס העכע־רען וועזען, נישט אינטערעסירט. זיין הערשענדע מאַכט האָט נישט גע־וואוסט פֿון קיין בעשרענקונגען און זיין לוסט האָט נישט געדולדעט קיין הינדערניסע. ער האָט געוואָרפֿען דונערען און בליצען אויף די קעפֿ פֿון אַלע אונגעהאָרכזאַמע. דאָס מענשען־געשלעכט איז געזעסען אין דער פינסטערניס, אָהן פֿייער און אָהן לייכט, און דאָרום האָבען זיי נישט געוואוסט פֿון קיין אידוסטריע און קיין קונסט. דאָס לייכט איז געווען אין די הימלען ביי צעאוס'. פֿראַמעטעאום האָט נישט געקענט פֿערטראַגען אַזאַ אָרדנונג. ער איז אָפֿען אויפֿגעשטאַנען געגען זיין „אויבער גאָט“ און די גאַנצע פֿמליא של מעלה. ער האָט אוועקגע־נומען ביי די הימלען דאָס פייער און האָט איבערגעגעבען צו די ליי־דענדע מענשען. דאָס הימלישע פייער האָט זיי געגעבען דאָס לייכט פֿון וויסענשאַפֿט און־קונסט, האָט געפֿיהרט צור ענטוויקלונג פֿון פֿערשיע־דענע נוצליכע האַנד־ווערקע און אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען — אַ שריט פֿון פֿאַסיוויטעט צו אַקטיוויטעט, פֿון טראַגדי צו דראַמאַ.

אלע קראַנקהייטען... אלעס וואָס איז געווען אין דיעזער וואונדער-ליכער שקאטולקע, איז ארויסגעפלווען, אויפ'ן דעק איז נאָר געבליבן אין זיין זאך, דאָס איז: די האַפנונג...

אין דער גרויסער דראַמא פון עסחילאָס'עס, „פראָמעטעאוס" זיינען אין אַ פאָעטישער און פילאָזאָפישער פאָרם אויסגעדריקט די שטרעבונגען, די אויפגאבע און דער קאמפף פון דיעזען געטליכען קעמפפער, דיעזען פאָרשטעהער פון מענשליכען גייסט, וועלכער שטרעבט צו פרייהייט און וואַרהייט.

פראָמעטעאוס איז צוגעשמידט צו איינע פון די פעלזען פון די קאווקאזער בערג. אַדלערס צועסען יעדען טאָג זיין לעבער, זיינע אינע-וועניגקייטען, גראַדע אזוי ווי די אינערע וועלט פון יעדען אידעען-קעמפפער ווערט צוגעסען פון צווייפּעל און זעלבסט-אַנאַליז. אָבער דער אינערער קאמפף פון יעדען טיטאן און גרויסען קעמפפער איז פער-באָרגען פון די אַרומיגע, און די קייטען, מיט וועלכע די גאָטהייט שמידט איהם צו די פעלזען פון אַלטע טראַדיציאָנען, קענען ניט פער-שמידען זיין געניאַלען געדאַנק און זיין פרייען גייסט. דער וואַהרער קעמפפער איז און בלייבט דער זשעני פון פראָטעסט! די געטליכע איי-גענשאַפטען פון צעאוס זיינען: געוואלד, קייטען, גרויזאַמקייט. די געוועהר פון פראָמעטעאוס זיינען דער קריטישער געדאַנק און די שטרעבונג צו דער פרייהייט. צעאוס זיעגט, אָבער פראָמעטעאוס טריאומפירט...

בעדייטענדיג און אינהאַלטסרייך איז די סצענע אין עסחילאָס דראַמאַ, וואו עס ווערט געשילדערט, ווי צום איינגעשמיעדעטען טיטאן קומט דער רודף שלום'ניק, דער גאָט קראָט אָס, וועלכען צעאוס האָט געשיקט צו מאַכען אַן ענדע פון קריעג. מיט קראָטאָס'ן ערשיינט דער כאָר, וועלכער שמעלט פאָר די עלעמענטען פון דער בעגרענעצטער מיטעלמעסיגקייט און אונווירדיגע פראַקטישע האַלטונג... זיין מעסיג און פראַקטיש — ניט שטרעבען צו קיינע פערענדערונגען און ניט קריגען זיך מיט די אויטאָריטעטען — דאָס פראָפאגאַנדירט שטענדיג דער אונדענקענדער, צופריעדענער רודף שלום'ניק דעם אונרוהיגען קעמפפער...

אין עסחילאָס דראַמאַ שפּיעלען די ראָלע פון דיעזע פראַקטישע ראַטהעבער קראָטאָס און דער כאָר; אין דעם אידישען בוך „איוב"

אונגערעכטער אויפפיהרונג, פון דעם מלך מלכי המלכים און זיי ווער-
רען אויך רעוואָלוציאָנערען. צעאום בעשטראָפּט דיעזע הימלישע גי-
היליסמען גרויזאם, ווי אַ וואַהרער הימעל-צאר... פּראָמעטעאוס ווערט
דורך דער געטליכער אדמיניסטראַציע פּערשיקט אויף די וויסטע
בערג פון קאָוואַז, וואו ער ווערט צוגעשמידט צו אַ פעלז מיט
איינזענע קייטען און וואו אַן אָדלער קומט טאָג-טעגליך און עסט זיין לע-
בער, וועלכער וואַקסט יעדען טאָג אַב צוריק... דער אונגעהאָרצאָמער
אַטלאַס ווערט בעשטראָפּט דערמיט, וואָס מען וואַרפט אַרויף אויף
זיינע פלייצעס די הימלען, און ער מוז אייביג האַלטען אויף זיך דעם
גאַנצען רקיע השמים. אַטלאַס האָט געוואָגט צו שיקען זיין מורמעל
געגען דעם הימעל און זיינע איינוואוינער, און דערפאר מוז ער נעבעך
אייביג שטעהן מיט דיעזער שווערער לאַסט אויף די שולטערן... און
ווען ער וועט פאַלען אונטער זיין שווערער משא וועט צוזאַמען מיט
איהם איינשטירצען די גאַנצע הימלישע געטער-סיסטעמע... וואָס פאַר
אַ גרויזאָמע שטראָף!... דעם רעוואָלוציאָנער צווינגען אונטערצור-
האַלטען דעם טהראָן פונ'ם מאָנאַרך!...

פאַר דעם דריטען ברודער עפּימעטעאָס האָבען די געטער אויס-
געפונען די ערגסטע שטראָף: זיי האָבען בעשאַפּען פון זיינעטוועגען
אַ ווייב... דיעזע פרוי, מיט'ן נאָמען פאַנדאַרא, איז בעשאַ-
פּען געוואָרען פון אַלע עלעמענטען פון דער מוטער ערד. און ווייל די
דריי ברידער זיינען אַרויסגעטרעטען אַלס פריינדע און פערטהיירדיגער
פון דעם מענשענ'ס געשלעכט, האָט „די פרוי“ פאַנדאַרא זיי געבראַכט
אַלע קראַנקהייטען, אַלע חולאַת'ן און שמערצען, פון וועלכע מענשען
ליידען יעצט. פאַנדאַרא'ן האָבען מיר צו פערדאַנקען, וואָס מיר האָבען
אַזוי פיעל דאָקטוירים, דענטיסטען און אפטייקערס...

פּראָמעטעאָס'ן האָט זעהר געקרענקט, פאַר וואָס די געטער אליין
זיינען אונשטערבליך און דעם מענשענ'ס לעבען איז אַזוי קורץ. יעדענ-
פאַלס, אום גרינגער צו מאַכען און צו פערבעסערען דעם מענשענ'ס
לעבען, האָט ער צוזאַמענגעקליבען אַלע קראַנקהייטען און וועהטאָגען
און האָט זיי פערשפאַרט אין אַ שקאַטולקע, וועלכע ער האָט פערזי-
געלט מיט זיין חתימה. די פרוי פאַנדאַרא, וועלכע איז בעשאַפּען פון
אַלע עלעמענטען דער ערד, האָט זיין זיענעל אויפגעבראַכען און האָט
צוועט און צושפּרייט צווישען דעם מענשען-געשלעכט אַלע חולאַת'ן,

טראדיציאנען, אויף וועלכע ער שטיצט זיך. פראָמעטעאוס וויל בע-
פרייען דעם פערמירטען געדאַנק און אויפמונטערן דעם דערשראָקענעם
מענשליכען גייסט. פון זיין מעכטיגען ספעקטיציזמוס ציטערט דער
טהראָן פון צעאוס, און פאַר די געטער בלייבט ווייניג פלאַץ אין די
הימלען. מיט אַ געוואַנטע האַנד האָט ער צו די מענשען דאָס ליכט
פון די הימלען אַרונטערגעטראָגען און צו די געטער האָט ער זיך גע-
ווענדעט, ווי די פאַנטאַזיע פון גרויסען דיכטער שטעלט עס פאַר מיט
דיעזע ווערטער:

„געטער! איך בין קיין גאָט!

אונד בילדע מיר זאָ פיעל איין אלס איינער.

אונענדליך? אַלמעכטיג? —

וואָס קענט איהר?

קענט איהר דען ווייטען רוים

מיר באללען אין מיינע פויסט?

פערמענט איהר צו שיידען

מיך פון מיר זעלבסט?...”

3.

איוב דער „פיעל-צרה'דיגער“.

אין דעם גייסטיגען לעבען פון דעם אַלטען אידישען פאָלק האָט
זיך אויך אויסגעדריקט אַ ריכטונג פון סקעפטיציזמוס און אַ פראָמעס
געגען דעם אַלמעכטיגען וועלט-הערשער און אויטאָריטעט יהוה, וועל-
כער מאַכט פונ'ם לעבען אַ טראַגעדי. דער אידישער פראָמעסטאַנט
איז ניט דער מעכטיגער קעמפּפער, דער שטאַרקער טיטאַן פֿאַר
מ ע ט ע א ו ס; נאָר דער דענקענדער און וועלט-שמערץ-ליידענדער,
„פיעל-צרה'דיגער“ א י ו ב.

וואָס איז דער אונטערשיעד צווישען איוב און פראָמעטעאוס?
דערזעלכער אונטערשיעד, וואָס צווישען דעם גרויסען דיכטער ג ע ט -

שפיעלען דיעזע ראָלע זיינע דריי פריינדע; אין „האַמלעט“ שפיעלעט דיעזע ראָלע פּאַלאָניוס; אין „פּאָסט“ — דער פּיליסטער וואָס גע-
נער. קראָטאָס גיט צו פערשטעהן פּראָמעטעאָס'ן, ווי גאַרריש עס
איז צו שטרייטען מיט דעם, ווער עס איז מעכטיגער פון אונז, און
ראַטהעט איהם זיך צו ענטזאָגען פון זיינע איבערצייגונגען און מאַכען
פריעדען מיט צעאָס'ן. דער כאָר און קראָטאָס ווידערהאַלען איהם די
בעקאנטע פּרינציפּען פון פּאַליציי-מאָראַל: „מיט אַ שטאַרקערען פון
דיר פאָנג זיך ניט אָן און מיט אַ רייכערען פערקריעג זיך ניט“...

ניט דער אַלמעכטיגער צעאָס אַליין און ניט זיין שליח מיוחד
קענען פערשטעהן, וואָס איז עס פאַר אַ שכל זיך אָנצונעהמען פאַר קליי-
נע אונזירדיגע מענשעלעך און וואָס קען דערפון געווינען דער אונ-
שטערבליכער פּראָמעטעאָס. נאָך וואָס דארפּען דיעזע שוואַכע ברואים
דאָס ליכט פון וויסען און אויפקלערונג? זייער גאַנצעם לעבען איז איין
אויגענבליק און אַלע זייערע שטרעבונגען זיינען אנשטרענגונגען פון
מילכען!... און ווען זאָגאַר פּראָמעטעאָס'ן זאָל געלינגען צו פערבע-
סערען דאָס לעבען פון דיעזע פּעראַכטעטע ברואים, וואָס וועט איהם
ארויסקומען, וואָס פאַר אַן אינטערעס האָט ער דערביי? ... איז כּראַי
צו ליידען דערפאַר, וואָס דיעזע מילכען, וועלכע רופּען זיך מענשען,
וועלען האָבען ליכט און פייער?

פּראָמעטעאָס דענקט אָבער ניט פון פּראָפיט און פּערזענליכע
אינטערעסען. ער זעהט אונטערדריקטע און וויל זיי בעפרייען. זיי זיי-
נען פּרעמדע, זיי זיינען ווייט פון דעם געטליכען קעמפּפּער, אָבער ער
טוט עס ניט צוליעב פריינדשאַפט, ער טוט עס אין נאָמען פון גערעכ-
טיגקייט און פרייהייט. ער זעהט שוואַכע און קומט צו זיי הילפּע מיט
זיין מאַכט. ער זעהט פּאַסינע מענשען און וויל זיי מאַכען אַקטיוו.
ער אַנערקענט ניט די אויטאָריטעטען, וויל ניט בלינד זיי פּאַלגען,
צווייפּעלט, אויב דאָס, וואָס עקזיסטירט, מוז בלייבען אין אזאַ מינע-
ראַבלען צושטאַנד. ער איז בעאונרוהיגט פון די אַלע צרות, וועלכע פאַ-
לען אויף די ליידענדע, הילפּלאָזע און אונשולדיגע, ער שטימט ניט
איין מיט דער מיינונג פון די „אויבערשטע“, אז פייער און ליכט דאַר-
פּען בלייבען אין די הימלען, ווען דער אָרימער מענש זיצט אין דער
קעלט און אין דער פינסטער, און ער רופּט צום קאַמפּף און פּראָמעסט!
זיין סקעפּטיציזמוס שוינט ניט דעם אַלמעכטיגען צעאָס'ן און אַלע

אינסטיטוטען, וועלכע זאלען פערבעסערען די אומשטענדען פון מענ'שענ'ס מאטעריאלען לעבען. זי האט געזארגט פאר דעם מענשענ'ס וועלט. די אידישע ציוויליזאציע האט זיך הויפטזעכליך אינטערעסירט נאך מיט דער גייסטיגער, אינערליכער וועלט פון מענשען. די דא-מאָלסדיגע ווילדע אייראָפּעער האָבען פון רוים ערהאַלטען בירושה אלעס וואָס ריעזע ביידע ציוויליזאציען האָבען בעשאַפּען. . . עס איז גע-ווען אַ מיש-מאַש פון אידישע מאָראַל מיט גריכישע פילאָזאָפיע, פון קריסטליכע ענטזאָגונג און זעלבסט-אויפּאַפּערונג מיט דער קלאַסישער שטרעבונג צו שעהנקייט און גענוס. . . פיעל יאָהרען זיינען שוין פער-בייגעגאַנגען, פיעל היסטאָרישע אַקטען פון דער וועלט-דראַמאַ זיי-נען שוין אָפּגעשפּיעלט געוואָרען, און דיעזע צוויי ריכטונגען זיינען נאָך אַלץ ניט צונויפגעשמאַלצט געוואָרען גענצליך. איז גובר א דו ם, דאָן פאַלט י ר ו ש ל י ם. . . דאָס הייסט, איז ביי די אייראָפּעער פעלקער שטאַרקער די שטרעבונג צום אויסבעסערען די אויסערליכע וועלט פון מענשען, דאן שטאַרקט זיך די גריכישע ריכטונג. ראציאָנאַלע מיינונגען הערשען, וויסענשאַפטען ענטוויקלען זיך, די קונסט מאַכט פאָרטשריטע, נייע פאָליטישע איינריכטונגען בליהען אויף — דאן זינגט געטהע! פערקעהרט אָבער, שטעהט אויף ירושלים, דאן פאלט אדום. . . די אידישע ריכטונג שפיעלט דאן די ערשטע פידעל אין אַרקעסטער. איהר סאָלאַ איז זעהר מינאַר. מען פאנגט אָן נאָכצודענ-קען, גריבלען, ליידען פון וועלט-שמערץ. . . דער מענש קוקט זיך אַרום און זעהט, אַז די אלע חכמות העלפּען ניט צו ערקלערען די געהיימנים פאָלע פראָבלעמען פון לעבען, די אלע וויסענשאַפטען און קינסטע מאַ-כען ניט דעם מענשען ריינער, בעסער און נאָבלער, די אלע איינרייכ-טונגען און אינסטיטוטען מאַכען ניט דעם מענשען גליקליכער און פער-גרינגערען ניט זיינע צרות און זיינע ליידען — דאן פאנגט אָן צו פיר-לאָזאַפירען לעוו טאָלסטאָי. . .

דער גריכישער סקעפטיקער און גאָט'ס געגנער פראָמעטעאוס איז אַ מעכטיגער העלד, געשמירט אין קייטען און דאָך פריי, פער-מאַטערט פון וועהטאָגען און שמערצען און דאָך שטאַרק, פּעראַונ-גליקליכט און דאָך שטאָלץ. איהם האָט בעשאַפּען די פאַנטאַזיע פון פאָלק, ביי וועלכע פיזישע ענטוויקלונג און פיזישע שעהנקייט האָבען זיך געשעצט פונקט אַזוי וויכטיג ווי וויסענשאַפט און פאָעזיע. חכמה

ה ע און דעם רוסישען מאָראַליסט ל ע ו ו ט א ל ס ט א י.
געטהע איז אַ נאָכפּאָלגער פון פּראָמעטעאוס, ער איז אַ קלאַסישער גריך.
לעוו טאָלסטאָי איז אַ תלמיד פון דעם פּיעל־צרה'דיגען איוב, ער איז אַ
כשר'ער איד. געטהע זאָגט צום גריכישען נאָט צ ע א ו ס מיט
פּראָמעטעאוס'עם מויל:

האַסטו נאָך געוואָלט
איך זאָל דאָס לעבען האַסען,
אין די מדבריות לויפּען
ווייל נאָך ניט אלע
בלומען־טרוימען זיינען צייטיג?
אַט דאָ בלייב איך און בילד מענשען
נאָך מין געשטאַלט,
דורות, וואָס זאָלען פּעהיג זיין
צו ליידען, צו וויינען,
צו געניסען, צו פּרעהען זיך
און דיר ניט צו אַכטען,
אַזוי ווי איך.

טאָלסטאָי זאָגט צו דער וועלט מיט איוב'ס ווערטער: „והחכמה
מאין תבוא? ואיזה מקום בינה? ונעלמה מעין כל חי ומעוף השמים
נסתרה...“ (פון וואָנען נעהמט זיך די חכמה וואו געפינט זיך די
ווייזנהייט? זי איז פערבאָרגען פון יעדען לעבענדען אויג, זאָגאר די
פויגלען אין די הימלען האָבען זי קיין מאָל ניט געזעהן). לעבען, פרייד,
גענוס? דאָס איז אלעס אונווירדיג. „למה יתן למעל אור וחיים למדי
נפש?“ — וואָס דארפּען ליכט די פערמאַטערטע זעעלען? „השמחים
אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר“ — די וואָס פּרעהען זיך שוין יא מיט
א שמחה, זיינען נאָך פּרעהליכער, ווען זיי געפינען פאר זיך אַ קבר...
די גרויסע לעבענס־דראַמא, וועלכע ווערט יעצט געשפּיעלט פון
אלע ציוויליזירטע פעלקער איז אַ צוזאַמענגעמישטער פּראָדוקט, וועל־
כער איז געשאַפּען געוואָרען פון די גריכישע און אידישע ציווילי־
זאַציאָנען... ביידע ציוויליזאַציאָנען, די אידישע און די גריכישע, זיי־
נען שטענדיג געווען פיינדליך איינע צו דער אנדערער. זייערע אויפגאַ־
בען זיינען געווען געגענגעזעצט. די גריכישע ציוויליזאַציאָן האָט אַם
מייסטען געשטרעבט נאָך צו ערפינדען אַזעלכע איינריכטונגען און

וויכטיגע פראגען. און אויב, ער וועט זיך האלטען אין דער דעבאטע
 רוחניג און וועט זיך ניט ביזערן. פראָמעטעאוס געהט אַוועק פון מענ-
 שענ'ס אינערליכען לעבען צו ערשיינונגען פון קאָסמאָס; ער איז אַ
 שטאַרק ענטוויקעלטע אינדיווידואַליטעט און געהט פונ'ם איינציגען
 צום אַניווערזום, פונ'ם „איך“ צו דער אַללגעמײַנע. אויב, פערקעהרט,
 געהט פון דער אויסערער וועלט צום אינערן „איך“, פונ'ם אַניווערזום
 צו די פראָבלעמען פונ'ם מענשענ'ס לעבען. פראָמעטעאוס, גראַדע ווי
 שפּעטער דער געלעהרטער דאָקטאָר פ א ו ס ט, איז בעשעפטיגט
 מיט דער פראַגע: וואָהין פיהרט דאָס שטרעבען? און איז ניט מעגליך
 צו פערניכטען די אורזאַכען, וועלכע הינדערן דעם מענשען, אויב ניט צו
 זיין אן אונשטערבליכער גאָט, לכל הפחות צו זיין אן „אַלל-מענש“...
 אויב, פערקעהרט, אזוי ווי אויך שפּעטער האַמלעט, דער בלאַ-
 סער פרינץ פון דענעמאַרק, ליידעט פון דער קראַנקהייט, וועלכע רופט
 זיך וועלט־שמערץ און דענקט נור פון די אורזאַכען, וועלכע געפינען
 זיך אין דעם מענשען גופא, און זיינע פסיכישע, גייסטיגע אייגענשאַפֿט-
 טען, וועלכע הינדערן איהם זיין אייגענעם „איך“ צו בעפריידיגען, זיין
 אייגענע זעלע צו ענטוויקלען, זיין גייסט צו שטעלען העכער פון די
 נאַררישע שטרעבונגען און ווערטהאַלצונג ווינשע. אויב עס איז מעגליך צו
 עררייכען אַזאַ בעפריידיגענדען גייסטיגען צושטאַנד, פאַר וואָס זאָל
 דער מענש ניט געפינען מיטלען דערצו? און אויב עס איז אונמעגליך,
 וואָס־זשע פאַר אַ זינן האָט דאָס לעבען, וואָס פאַר אַ צוועק געבוירען
 צו ווערען, וואָס פאַר אַ ציעל צו שטאַרבען? וואו איז די קלוגהייט
 פון דיעזע ערשיינונגען און וואו איז די ווארהייט? וואָס קען העלפֿען
 די שטרעבונג צו וויסען און וואָס קען גוצען דער פערשטאַנד? ווי
 זאָגט באַיאָנ'ס אויב, וועלכער רופט זיך מאַנפֿרעד:

“Sorrow is knowledge : they who know the most
 Must mourn the deepest o'er the fatal truth,
 The Tree of knowledge is not that of life.
 Philosophy and science, and the springs
 Of wonder, and the wisdom of the world,
 I have essay'd, and in my mind there is
 A power to make these subject to itself
 But they avail not...”

און גבורה זיינען געווען ביי זיי גלייך פערגעטערט.
די פאנטאזיע פון אידישען פאלק האט בעשאפען א סקעפטיקער,
א מענשען, וועלכער איז בעדעקט מיט קרעץ און וואונדען, א פאטער,
ביי וועלכען מען האט גערויבט די קינדער, א גרויסען גביר, וועלכען
מען האט געמאכט פאר א בעטלער, א געהערטען מענש, וועלכען מען
האט ערניערדיגט און געמאכט צו שאנדע און שפאט...

פאר וואס קומט עס איהם? האט ער עס פערדיענט? ניין!
אין הימעל זיצט א מעכטיגער הערשער, וועלכער וויל זיין טרייען
קנעכט פרובירען. עס איז א נסיון. איוב האט בעשאפען זיין קאפ מיט
אש, האט זיך געזעצט אויף דער ערד און האט מיט געדולד זיינע
צרות געטראגען... די פרישע קראפט פון פראָמעטעאוס לאָזט איהם
ניט רוהען; ער שרייט פון די הויכע קאווקאזער בערג, רייסט די
קייטען און רופט צום קאמפף. איוב זיצט אויף דער ערד מיט אש
אויפ'ן קאפ, דולרעט און שווייגט. די שעהנקייט און גרויסקייט פון
פראָמעטעאוס'עם קראפט בעצויבערט אייך. די געדולדיגקייט פון איוב'ן
צו ליידען און צו ערטראָגען צווייגט אייך צו שטוינען... לאַכט ניט
פון דעם פיעל-צרה'דיגען איוב, ער איז ניט שוואַכער פון דעם טיטאן
פראָמעטעאוס! דער סקעפטיציזמוס פון דעם גריכישען פרייהייטס-
קעמפפער לעבט ביי די ציוויליזירטע פעלקער, אָבער אין איין רייהע
מיט איהם לעבט אויך דער זעלבסט-אנאָליז און דאָס רעפּלעקטירען
פון איוב'ן. די גריכישע ציוויליזאַציאָן פראָדוצירט א פאָס, די
אידישע ציוויליזאַציאָן פראָדוצירט א האַמלעט. איהר וועט קע-
נען בעגרייפן די מאַכט פון איוב'ן, אויב איהר וועט דענקען אַ ביסעל
וועגען דעם שיקזאַל פון אידישען פאלק, זיין לאַנגע געשיכטע פון דול-
דען און פערטראָגען. דאָס אויסערוועהלטע פאלק טראָגט אין זיך די
קערנער פון איוב'ס צרות, און זיין מאַרטיראַלאָג איז די בעשרייבונג
פון אידישען לעבען...

איוב זעהט די אונאַרדנונג, וועלכע הערשט אין מענשענס לע-
בען פיהלט די אונגערעכטיגקייט און צוועקלאָזיגקייט פון פיעלע ער-
שיינונגען און פאָנגט אָן צו צווייפלען. פראָמעטעאוס איז אַ גריכישער
ריעז, ער רופט ארויס צעאוס'ען אויף אַ „פייט“, איוב איז ניט שטאַרק
צו טהאַטען, ער דענקט און פיהלט. ער איז בערייט צו אנערקענען ייִהוה'ס
אויטאָריטעט, אויב ייִהוה וויל אָפען מיט איהם דיסקוטירען אייניגע

פון די „בני האלהים“; ווי אזוי דער שטן האָט אָנגעהויבען צו אינטריר-
גירען געגען איוב'ן וועלכער איז פרום און גוט נאָר דערפאר, ווייל
איהם איז גוט אויפ'ן האַרצען, און ווי אזוי גאָט, אום אויסצופראווען
איוב'ס געדולד, האָט ערלויבט דעם שטן אָנצושיקען אויף איהם איין
צרה נאָך דער אנדערער. דאָס איז געווען דער פראָלאָג. דאָן פלעגט
ארויסגעהן איוב, פלעגט זיך אנירערזעצען אויף דער ערד און בעשיטען
דעם קאָפּ מיט אַש... שפעטער פלעגן ערשיינען זיינע דריי פריינדע
און צווישען זיי האָט זיך געפיהרט אַ דיסקוסיאָן אין דער אָרדנונג
ווי עס איז געשריבען אין בוך. ביי דער שלום-סצענע פלעגט ערשיינען
י ה ו ה אַליין אין שטורם און דונערן, און ער פלעגט דעקלאמירען זיין
שטארקען, עפעקטפאָלען פערטהידיגונגס-מאָנאָלאָג.

מיר ווערען בעגייסטערט, ווען מיר שטעלען זיך פאַר דאָס גראַנ-
דיאַזע בילד, ווי דער פרייהייטס-קעמפפער פ ר אָ מ אָ ט ע ו ס, אַ
צוגעשמידטער צו אַ פעלז, שרייט דאָך צו צעאָוס'ן: „איך זאָל דיך
עהרען? פאַר וואָס?“ עס איז אָבער מעהר צו בעוואַנדערען, ווי אַ איד,
אַ געפלאַגטער מיט קרעץ, אַ שוואַכער, אַ קראַנקער, אַ ניעדערגעשלאָ-
גענער, טרעט אָפען ארויס אַליין געגען דעם אל קנא ונוסם.

צעאָוס איז געווען דער אויבערשטער גאָט, אָבער ניט אין זיינע
הענד איז געווען קאָנצענטרירט די וועלט-רעגירונג. ער איז נאָר גע-
ווען דער ערשטער צווישען ג ל י י כ ע. יעדער ים, יעדעס לאַנד,
יעדער באָרג, יעדער וואַלד, יעדע שטאָט האָט זיך געהאַט אַן אייגענעם
גאָט, אַן אייגענעם הערשער. ער איז ניט געווען אזוי געפעהרליך; מען
האָט געקענט שטענדיג רעכענען אויף הילפּע פון אנדערע אונצופרידענע
געטאָלעך. צעאָוס אַליין איז ניט געווען אזוי שטרענג און אונצוגענגליך.
מען האָט איהם געקענט אונטערקויפּען מיט חניפה, מיט אַ גוטע
פאַלש געטער-געטראַנק — „נעקטאַר“, מיט אַ זיסען געטער-קוכען —
„אַמבראָזי“. ער האָט געפיהלט און געהאַט לוסט, ווי אַ בשר ודם, און ער
פלעגט זיך זעהר אָפט בענאָרישען, ווען ער פלעגט דערזעהן אַ שעהן
ווייבעל... און אויסער דעם, פראָמעטעאָוס אַליין איז אויך געווען אַ
גאָט און האָט בעלאַנגט צו „דער משפּחה...“

י ה ו ה אָבער איז געווען אַן איין-איינציגער, „סאַמאָדערוזשאָוו-
נער“ גאָט, אַ שטרענגער, אַ שטאַרקער, אָהן געפיהלען, אָהן ליידענשאַפּט-
טען, מיט קיין זאך האָט מען איהם ניט געקענט אונטערקויפּען און מיט

אין אידישער פראָזא וועט עס הייסען:

„טרויער־שמערץ איז דאָס וויסען. די וואָס ווייסען מעהר, מוזען טיעפער טרויערען איבער דיעזע פאטאלע ווארהייט (ווי דער אידישער פילאָזאָף זאָגט. „יוסיף דעת יוסיף מכאוב“). דער עץ ה' דעת איז נישט דאָס וואָס דער עץ ה' איז! פילאָזאָפיע און וויסענשאפט, די קוועלען פון וואונדער און די חכמה פון דער וועלט, — איך האָב אלעס ערפאָרשט, און אין מיין שכל געפינט זיך די קראפט צו מאַכען די אלע זאכען אונטערטהעניג צו מיר, אָבער... דאָס נוצט נישט!“

אין דער ביבלישער ליטעראטור פון אונזער אידישען פאָלק געפינען זיך צוויי ביכער, וועלכע טראָגען אין זעהר אַ שוואַכען גראד די פאָרמען פון דראַמאַטישע ווערק. דאָס איז שיר השירים און דאָס בוך פון איוב. די ערשטע קען אנערקענט ווערען אלס אַ פאַסטאָראַלע פיעסע (אַ פּאָעזי פון הירמען־לעבען) און איז אָנגעשריבן בען מיט זעהר אַ ליידענשאַפטליכע, ברענענדע און העלפאַרביגע שפראַך. אין דער „דראַמאַ איוב“, ווי די אידעע פונ'ם שטיק פאָרדערט, איז נישטאָ קיין ליידענשאַפטליכקייט און קיינע העלע קאָלירען, אָבער עס וועט נישט זיין קיין גוזמא צו זאָגען, אַז אין דער גאַנצער וועלט־ליטעראטור וועט זיך געפינען נישט זעהר פיעל ווערקע, וועלכע זיינען געשריעבען אין אזא ערהאַבענעם סטיל, מיט אזא שילדערונגס קראַפט און אזוי אויסדרוקספאָל. אין אַ שעהנע פּאָעטישע פאָרמע ווערען בע־האַנדעלט וויכטיגע פילאָזאָפישע אידעען. איהר קענט אָהן צווייפּעל איוב'ס בוך אנדערשטעלען אין איין רייהע מיט דאָס נטע'ס „געטליכע קאָמעדי“ און מיט דעם „פערלאָרענעם גיטעל“ פון מילטאָן. און אויב איך פערדריסט אַמאָל, וואָס איהר האָט פאַרלאָרען צייט צו לערנען די טויטע העברעאישע שפראַך, בעדענקט איך, אַז איהר קענט אין אַריגינאַל איבערלעזען איוב'ס בוך און איהר וועט איך פיהלען בעלאָהנט.

אויב די פיעסע „איוב“ איז ווען עס איז געשפיעלט געוואָרען פאר'ן פאָלק, פלעגט געוויס פריהער ערשיינען אַ העראָלד, אָדער אַ כאָר, און פלעגט דערצעהלען, ווי איוב, דער גאָטס־פאָרכטיגער און עהרליכער מענש, האָט געלעבט, ווי גליקליך ער איז געווען, ווי גאָט האָט זיך מיט איהם בעריהמט אין הימל אויף דער פערזאָנלונג

שוואנגער פון איהר מאן, „מודע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק?“ ווארום האָבען מײַך העפּאָרגעבראַכט דער מוטער'ס לענדען און וואָרום זיינען געווען די בריסט, פון וועלכע איך האָב געזויגען? אַ מענש לעבט, פּלאַנט זיך, שטרעבט, טרוימט און וואָס בלייבט פון איהם? ער שטאַרבט, און אזוי ווי אַ וואָלקען גיסט זיך אויס און פערשווינדעט, אזוי וועט ניט אויפשטעהן מעהר דער, וואָס געהט אין גרוב, ער וועט זיך קיין מאָל ניט אומקעהרען אַהיים... די וואסערען פון די מערען און טייכען וועלען שטירצען און דער מענש וועט ניט ערוואַכט ווערען פון טויט און וועט צוריק ניט קומען. קען איך ניט לעבען אייביג — דאָן איז מיר אלעס פער'מאוס'ט. „לאַז מיר צורוח, יהוה,“ וואָרום מיינע טעג זיינען אייטעלקייט און גאָר ניט!“ (מאסתי לא לעולם אחיה חדל ממני כי הבל ימי). אונאַרדנונג און פינסטערנים הערשען אין דער וועלט; עס איז ניטאָ קיין קלוגער צוועקמעסיגער געדאַנק אין דעם, וואָס עס קומט פאַר, ניטאָ קיין גערעכטיגקייט אויף דער וועלט. דער שטאַרקער בערויבט דעם שוואַכען; דער וואָס אַקערט און זעט, עסט ניט קיין ברויט. די רשעים הערשען און אונטערדריקען, די גערעכטע און גוטע מענשען ליידען און פּלאַנען זיך זייער לעבען לאַנג. ניטאָ קיין גלייכהייט און קיין פרייהייט אין לעבען. די שקלאַפען און די אונטער-דריקטע ווערען נאָר פריי דאן, ווען זיי ליגען אין דער ערד; מעכטיגע הערשער און אונטערדריקטע קנעכט זיינען גלײַך נור דאָרט אין קבר.

מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע

ואלוה לא ישים תפלה. —

עס קרעכצען און זיפצען די מענשען פון שטאָדט, די אַנעלע פון די ערמאָרדעטע שרייט צו די הימלען, און וואָס טוט גאָט? ער שענדעט ניט דערפאר. מיט אַ געפיהל פון איראָניע און ביטערנים ווענדעט זיך אויב צום רבש"ע און זאָגט: — גאָט, דו וועכטער פון מענשען! אויב איך האָב געזינדיגט, וואָס האָסט דו דען דערביי פערלאָרען? און אויב איך בין גוט, וואָס קומט דיר ארויס דערפון? איך ווייס, מען קען מיט דיר רעדען. פון טויזענד פראַגען ענטפערסט דו ניט אויף איינע. ווער וואַגט איהם צו זאָגען: „וואָס טוסט דו?“ אומזיסט פערמעהרט ער מיינע וואונדען. איך וויל צו איהם רעדען און ער שרעקט מיך מיט שטורם און דונער. און פאַנגט אייך גאָט נאָר אָן צו פערפאַלגען, דאן

קיין שוחד ניט גוט מאכען; ער האָט גענומען ראכע פון יעדען אָהן און אויסנאָהמע און האָט רעגיערט איבער דער גאַנצער וועלט אָהן אַ בער גרענצונג. איהם האָט עס געוואנט איוב צו קריטיקירען און אין דער קלוגהייט פון זיינע איינריכטונגען צו צווייפֿלען! מען דארף ניט קיין בעסערע בעווייזע, ווי שטאַרק עס איז געווען אין דעם מענשען דער גייסט פון סקעפטיציזמוס.

יהוה שטאַלצירט מיט זיין פיינעם קנעכט איוב, און דער שטן, וועלכער האלט זעהר וועניג פון די שוואכע מענשעלאַך, וואָס שטרעבן בען צו הויך און טרויערן צו ווערען אונשטערבליך, — דער שטן זאָגט, אז די פרומקייט און גוטסקייט פון אַ מענשען זיינען ניט שטאַנד-האַפט; זיי דויערען נאָר אזוי לאַנג ביז די אונצופרידענהייט קומט. מען רויבט ביי איוב'ן זיין רייכטהום, זיינע קינדער, זיינע פריינד — איוב דולדעט. יהוה טריאומפֿירט, דער שטן אָבער זאָגט: דער מענש איז אַן עגאָאיסט, ער איז בערייט אלעס צו פערלירען, נאָר ער אליין זאָל בלייבען גאַנץ. „הנו בידך“, ער איז אין דיין הענד, האָט גע-ענטפער יהוה. דער שטן האָט בעדעקט איוב'ס קערפער מיט שרעקליכע קרעץ. דער אונגליקליכער איוב האָט זיך געזעצט אויף דער ערד, האָט מיט אַ שערבעל געקראַצט די שרעקליכע וואונדערן און האָט דאָך ניט געמורמעלט, זיינע דריי פריינד זיינען געקומען איהם טרייסטען. זיי האָבען אלע ביטער געוויינט, ווען זיי האָבען זיינע צרות און וועהטאָנען דערזעהן. זיי האָבען צוריסען זייערע קליידער, בעשאַטען זייערע קעפּ מיט אַש און געזעצט זיך לעבען זייער פריינד אויף דער ערד... זיעבען טעג זיינען זיי אלע געזעסען שטיל, קיינער האָט ניט געוואָגט אויסצורידען אַ וואָרט: „כי ראו כי גדול הכאב מאד“, ווייל זיי האָבען געזעהן, אז דער וועהטאָג איז זעהר גרויס. דאן ערשט האָט איוב אָנגעהויבען צו רעדען.

צו וואָס ווערט דער מענש געבוירען? ער ווערט געבוירען צו ליי-דען, פֿלאַגען זיך און שטאַרבען, ווען דער מענש זאָל ניט געבוירען ווערען, וואָלט ער ניט געשטאַרבען, די פרוי, די מוטער איז שולדיג. און איוב הויבט אָן צו פֿלוצען די, וועלכע האָבען פּעראורזאכט זיין לעבען: „יאבד יום אולד בו והלילה אמר הרה גבר“ — פערלאָרען האָט געזאָלט ווערען דער טאָג, ווען איך האָב בעדארפט געבוירען ווערען, פערלאָרען די נאכט, ווען עס איז אָנגעזאָגט געוואָרען: ז י איז

פערביטערטע זעלען? אויף זיין גרויסער סקעפטישער פראגע „ווא-
רום“ ענטפערען זיי מיט דעם געוועהנליכען „דארום“ אָבער ווארום
דער דארום? — ניטאָ קיין ענטפער. ניין, איוב וויל פאַרשען, ער וויל
זוכען די צוועקמעסיגקייט פון אלע ערשיינונגען, ער וויל געפינען די
גרינדליכקייט פון דעם גרויסען אונטאָלעראַנטען מייסטער'ס איינריי-
טונגען... ער וויל זיין ראציאָנאַל, ער וויל זיך פערלאָזען נאָר אויף זיין
פערשטאַנד... דאָ אָבער קומט די גרעסטע פערצווייפלונג. ער איבער-
צייגט זיך, דאָס עס זיינען דאָ געגענשטענדע, פון וועלכע דעם מענשען'ס
געדאַנק שפּרינגט אָב, אזוי ווי אַ גומענער באָל שפּרינגט אָב פון וואַנד.
דעם מענשען'ס חכמה איז אויף בעגרענעצט, דער שאַרפסטער געדאַנק
קען ניט דורכדרינגען די געהיימיניספּאָלע פּראָבלעמען פון דער גרויסער
וועלט־דראַמע, דער גרעסטער זשעני קען ניט אומענדערן די קלענסטע
בעוועגונג, פונ'ם לעבען. און איוב פאַנגט אָן צו איראַניזירען איבער
דעם מענשען'ס חכמה און פערשטאַנד:

„והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה?

לא ידע אנוש ערכה, לא תמצא בארץ החיים!

תהום אמר לא בי היא, וים אמר אין עמדי“.

פון גאַרנישט, ווי קען ערפונדען ווערען די חכמה און וואו איז דער פלאַץ
פונ'ם פערשטאַנד? דער מענש קען ניט בעגרייפֿען דעם ווערט פון
פערנונפט. עה! זי געפינט זיך גאָר ניט דאָ אין דעם לאַנד פונ'ם לע-
בען. דער אָבגרונד זאָגט: די פערנונפט איז ניט אין מיר; דער ים
זאָגט: זי איז ביי מיר אויך ניטאָ.

„והחכמה מאין באה ואי זה מקום בינה?

ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה,

אבדון ומות באזנינו שמענו שמעה,

אלהים הכין דרכה והוא ידע מקומה

כי הוא לקצות הארץ יביט, תחת כל השמים יראה;

אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה

ו ס ו ר מ ר ע ב י נ ה ! —

ו י א מ ר ל א ד מ הן י ר א ת ר' ה י א ח כ מ ה.

פון וואַנען קומט די זאָ פיעל געריהמטע חכמה און וואו איז איהר וואָה-
נונג? ניט אין ים, ניט אין אָבגרונד, ניט אין דער גאַנצער וועלט גע-
פינט מען זי. זאָגאַר אין די הימלען האָבען זי די פויגלען ניט געקענט

פערפאלגען אייך שוין אלע... דוכט זיך, אויב איהר זייט מיר פריינד, האָט זשע מיטלייד מיט מיר, ווען גאָט שטראָפט מיך! ... ניין! מען האלט מיט איהם, מיט'ן שטארקען און מעכטיגען. אָה, ווען איך זאָל קענען רעדען צו איהם, ווי איך רעד צו איינעם פון אייך, און ער זאָל מיר ענטפערן אויף אלע מיינע פראגען! אָה, ווען איך זאָל וויסען וואו ער געפינט זיך, ווען איך זאָל איהם נאָך קענען געפינען! צום געריכט וואָלט איך איהם געפאָדערט, צו דיסקוסיאָן וואָלט איך איהם גערופען. א י י נ ע ר איז ער, און וואָס ער וויל, דאָס טוט ער... זאָל ער אָבער ניט מיט זיין שטארקען כח מיר ענטפערן, זאָל ער זיך פיהרען מיט יושר — ניין! „לא אאמין כי יאזין קולי“ — איך גלויב ניט, דאָס ער וועט פערנעהמען מיין שטימע און וועט מיר אלעס פערענטפערן און ערקלערען...

זיינע פריינד, דיעזע אלטמאָדישע פיליסטער, וועלכע ציטערען, ווען זיי הערען פרייע רייד און וועלכע פערטראָגען ניט קיין פראָטעסט און קיין פאָרשונג, דיעזע פערשראָקענע „גוטשטעהענדע בירגער“ פער-ענטפערן אויב'ן זיינע גרויסע וועלט-פראגען מיט קליינע פראזען ווע-גען פראקטישע פאָרויכטיגקייט און געלאַסענהייט. דעם מענשען איז שלעכט? ווער איז שולדיג? דער מענש אליין! אזוי זאָגען אויב'ס פריינד, „כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא תצמח עמל“. מאַטערנעס און פערברעכען קומט ניט פון זיך אליין; עס וואַקסט ניט פון דער ערד. גאָט האָט אלעס איינגעריכטעט גרויסאַרטיג, און דער זינדיגער מענש פערדארבט עס אליין. נאָכדענקען און נאָכפאָרשען, גריבלען און זוכען די גרינדליכקייט פון גאָט'ס איינריכטונגען דאָרף דער מענש ניט. „החקר אלוה תמצא אם תכלית שדי תמצא?“ — גלויבסט דו מיט פאָרשונג גאָט צו געפינען? קענסט דו געפינען די ענדליכקייט פונ'ם אלמעכטיגען? ווייסט דו וואָס עס טוט זיך העכער פון די הימ-לען? פערשטעהסט דו וואָס עס קומט פאָר אין טיעפען אָבגורנד? ניין! דער מענש, דער זוהן פון דער ערד, איז געבוירען געוואָרען צו אַרבייטען און דולדען „ובני רשף יגביהו עוף“, און נאָך די הימעלס-קינדער קע-נען זיך אויפהויבען און פליהען הויך...

אויב פרעגט אָבער: „למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש?“ — וואָס איז דער ציעל פונ'ם לעבען? נאָך וואָס גיט ער ליכט צו דעם וואָס מוז זיך מאַטערען? נאָך וואָס גיט ער לעבען צו די, וואָס האַכען

ווי אַ קלוגער איד דארף ענטפערן: „אחת דברתי ולא אענה ושתיים ולא אוסיף“. איוב זאָגט ניט, אז ער נעהמט צוריק זיינע ווערטער און אז ער האָט חרטה. צוויי מאָל איבער'חזר'ן די זעלבע זאך, זאָגט ער, קען מען גאָר ניט דערמיט צובריינגען. איך האָב איין מאָל גערעדט און מעהר וויל איך ניט ענטפערן...

*

*

*

מיר האָבען געזעהן, אז די דראַמאַ „איוב“ איז גראַדע אזא וועלט־דראַמאַ ווי „פּראָמעטעאוס“. אין דיעזע ביידע ווערקע ווערט דראַמאַ־טיזירט די סקעפטישע ריכטונג פון מענשע'ס גייסט און געדאַנק. אין דער גריכישער דראַמאַ ווערט אויסגעשפּראַכען אַן אַקטיווער סקעפֿ־טיציזמוס, וועלכער רופט צום קאַמפּף און צו טהעטיגקייט, ווארום אָהן ליידען, אָהן צרות, אָהן אָפּפער קען מען קיין זיעג ניט געווינען. אין דער אידישער דראַמאַ איז אויסגעדריקט דער פּאַסיבירער סקעפטיציזם. עס ווערט געשילדערט די אָפּאָזיציאָן, וועלכע עקזיסטירט צווישן גייסט און שטאָף, דער צוזאַמענשטויס צווישן פאַקטען און אידעען, דער אַנטאָגאָניזם, וועלכער קומט פאַר צווישן דעם מענשענ'ס פרייען געדאַנק און די אונערקלעהרבאַרע ערשיינונגען פונ'ם קאָסמאָס. די גרי־כישע ריכטונג רופט דעם מענשען צו פּראַקטישע טהעטיגקייט; זי וויל פערניכטען די הינדערניסע פון דער אויסערער וועלט, וועלכע שטערען דעם מענש צו געניסען פונ'ם גליק. די אידישע ריכטונג צווינגט איהם צו דענקען: איז דאָס לעבען אַן אילוזיאָן, אַ חלום? אַלע שטרעבונגען פון מענשען אַ רעזולטאַטלאָזע אַרבייט, זיין קענען און וויסען נאָר אַן איינגערעדטע זאך; זיין האָפּנונג צו געפינען גליק אין דער אויסערער וועלט ניט מעהר ווי אַ טרוים? און דארף דער מענש ניט זוכען זיין טרייסט אין זיך אליין, אין זיין אינערער, גייס־טיגער וועלט?

פיעל פראַגען ניט די וועלט־דראַמאַ, דעם צושויער, וועלכער זיצט אין דעם לעבענס־טהעאַטער. אָבער מיט פראַגען קען מען די האַנדלונג ניט אַבשטעלען, די ענטוויקלונג פון דער דראַמאַ געהט פאַרווערטס; דאָס לעבען שטעלט זיך ניט אָפּ, דאָס פּובליקום מעג אַפּלאַדירען און

אָבזוכען — וואוֹזשע איז זי פֿאַרט? די העלע און דער טויט זייִנען די איינציגע, וואָס געבען דעם מענשען אַן ענטפער דאָרויף. זיי זאָגען, זיי האָבען די חכמה אויך ניט געזעהן, זיי האָבען אָבער געהערט פון איהר: גאָט אליין פערשטעהט איהר וועג און גאָר ער ווייס איהר פלאַץ. זי איז, דוכט זיך, ניטאָ אין ערגיץ? ער אָבער קוקט ווייט און זעהט זי דאָך ווייט אין עק וועלט, אונטער די הימלען. ער, א ל ה י ם, האָט זי געזעהן; ער האָט זי איבערגעזעהלט, אָבערמאָסטען, איינגעריכט טעט און דורכגעפֿאַרשט... מענש, ווילסט וויסען, וואָס חכמה איז? דאָרויף ענטפערט י ה ו ה: מורא האָבען פֿאַר גאָט — דאָס איז חכמה; זיין פֿרום — דאָס איז פֿערנונפט.

וואָס פֿאַר אַביטערע, שמערצפֿאַלע איראָניע! נאָך דעם ווי דער דענקער און פיהלענדער מענש האָט פיעל געזוכט, געפֿאַרשט, געגריבעלט, געפֿרעגט, צו קומען ענדליך צו אזא לעכערליכען און קאָמ־שען רעזולטאַט!... די וועלט איז געבויט געוואָרען מיט חכמה, און די חכמה קען מען ערגיץ ניט געפינען. די חכמה אין ניטאָ, גאָט אָבער איז מיט איהר פֿערזענליך בעקאַנט, און אויב דו ווילסט וויסען וואָס חכמה איז, זאָגט דיר דער הערשער פון דער וועלט: חכמה איז — האָב מורא פֿאַר מיר און טו וואָס איך היים!...

אַ טראַגעדי איז דאָס, וועלכע מוז פֿאַראַליזירען דעם מענשליכען ווילען, אָדער מוז פיהרען צו אַ קאָמעדי, צו קריטיק און סקעפטיציזם מוס.

דער גרויסער אידישער גאָט, ווי שטאַרק, מעכטיג און ביזו ער איז ניט, איז ער דאָך אַ דעמאָקראַטישער גאָט. איז ניט אזא אַריסטאָקראַט ווי י ו פ י ט ע ר. אַן איינפאַכעס דעמאָקראַטישעס פֿאַלק פון לאַנד־אַרבייטער שאַפט זיך אַ גאָט, וועלכער איז דעספּאָטיש, מעכטיג און קאַפּריזשע, ווי די נאַטור, פון וועלכע דער לאַנד־אַרבייטער איז אָבהענגיג, וועלכער איז אָבער דעמאָקראַטיש און איינפאַך. יהוה קומט שמועסען מיט יעדען פּאַסטאָר, מיט יעדען פישער און בויער, אויב זיי זיינען נאָר אַרענטליכע לייט, און ער קומט אויך פֿערזענליך צו איוב'ן פֿערענטפערען זיך... געוויס, ער דוגערט און שטורעמט אַביסעל, ווען ער אליין ערשיינט, נאָר עס ווערט שטיל און יהוה דעקלאַמירט אַ גרויסען מאָנאָלאָג, געשריבען אין אַ זעהר ערהאַבענעם סטיל, פול מיט געדאַנקען און פּאַעזיע. איוב הערט איהם אויס געדולדיג און ענטפערט

ווערען און מיט זיין לעבען, האָט פערניינט די פערשטיינערטע דאָגמען מיט זיין לערנען, האָט פערשפּאַטעט די מאַכט פון די הערשענדע מיט זיין דערנער-קרוין און האָט געוויזען אַ נייעם ציעל אין לעבען — אַלטרואַיזמוס, ליעבע צום אַנדערען.

אין דעם אַקט פון דער וועלט-דראַמאַ איז די קריסטליכע, דאָס הייסט, די אידישע ריכטונג, געווען שטאַרקער פון דער גריכישער, און די פראַגען וועגען מענשענעם לעבען און טויט האָבען אַם שטאַרקסטען אינטערעסירט דעם נאָכפאָרשענדען מענשען. מען האָט ווידער אָנגע-פאָנגען צו דענקען וועגען דער אַלטער אורזאָכע פון דעם מענשענ'ס זינדענפאַל : חוה, די מוטער מיט די פריכטע פון עץ הדעת האָט פער-אורזאָכט דעם טויט — ענטזאָגונג פון זיך זעלבסט, ענטזאָגונג פון דער, וועלכע איז פרוי און די אורזאָכע פון געבוירען ווערען, לעבען נאָר צוליעב דעם צווייטען און פערניינען דאָס אייגענע לעבען — דאָס איז געווען די נאַאיווע קינדישע לעזונג פון דער פראַבלעמע פון טויט. צוזאַמען מיט דעם גרויסען אונגליק פון דעם מענשענ'ס געשלעכט — דעם זינדענפאַל, האָט אָבער דאָס קריסטענטהום אימער געדענקט פון דעם ערשטען אידישען סקעפטיקער, פון דעם אַלטען געגנער יהוה'ס, וועלכער האָט בראָו און אָפען געקעמפּט מיט זיין אויבערגאָט און וועלכער קעמפּט נאָך ביז יעצט מיט איהם ... דער גרויסער זשעניאַלער דיכטער מילטאָן, בעוויינענדיג דעם שעהנעם פאַראַדיו, וואָס אונזערע אור-עלטערן האָבען פערלאָרען, און בעזינגענדיג די ערלעזונג פון דעם מענשען-געשלעכט, וועלכע איז געקומען דורך יהוה'ס טהראָן-פאַלגער, קען אויך ניט פערגעסען דעם ערשטען פראָטעסטאַנט סאַטאַן יהוה פערטרייבט זיין געגנער פון הימעל און צווינגט דעם צווייפלענדען און נאָכפאָרשענדען גייסט צו זיצען אין דער פינסטער-רער העלע. סאַטאַן אָבער ווענדעט זיך צו דעם וועלט-טיראן מיט דיעזע ווערטער פון מילטאָן'ס „פערלאָרענער גן-עדן“.

.... Hail, horrors ! hail

Infernal World ! and thou, profoundest Hell,
Receive thy new possessor—one who brings —
A mind not to be changed by place or time ;
The mind is its own place, and in itself

מעג פייפען. די אָבערשפיעלעטע סצענען געהען אוועק, נייע סצענען קומען פאַר, נייע עראייגניסע, וועלכע שטאַמען אַרויס פון די פריהערדיגע, פלעכטען זיך צונויף און שאַפען אַ נייע האַנדלונג. די אינטריגע פון דער וועלט־דראמא ווערט פיעלפאַכער און דער סקעפטישער געדאַנק פונ'ם מענשען שאַרפער און דורכדרינגענער...

צוויי אַקטען פון דער וועלט־דראמא האָבען זיך אָבערשפיעלט. דער פאַרהאַנג, וועלכער שטעלט פאַר די היסטאָרישע אַרענע פון דער וועלט־ביהענע, האָט זיך נאָך אַ מאָל אויפגעהויבען און עס האָבען אָנגעפאַנגען פאַרגעשטעלט צו ווערען די דראמאַטישע פאַלגען, וועלכע האָבען נאַטירליכערווייזע געמוזט פראָדוצירט ווערען פון די ערשטע צוויי. עס איז געקומען די היסטאָרישע עפאָכע, ווען די גריכישע און אידישע ציוויליזאַצאָנען האָבען זיך צוזאַמענגעפלאַכטען, ווען דאָס היידענטהום און קריסטענטהום האָבען זיך צוזאַמענגעמישט. ווען פֿר אַ מ ע ט א ו ס מיט א י ו ב האָבען זיך צוזאַמענגעגאַסען אין איינעם און האָבען זיך פאַרגעשטעלט דער וועלט אין דער פאַרם פון אַ נייעם סקעפטיקער, אַ נייעם קעמפפער געגען דאָגמען, אין דער פאַרם פון אַ נייעם מין לעגענדאַרישען העלד, וועלכען מען האָט גערופען י ע ז ו ס ק ר י ס ט ו ס.

דיעזער העלד האָט, ווי איוב, געזאָגט: „דאָס זיין און דאָס ניט זיין איז דאָס זעלבע“, און אזוי ווי פראָמעטעאוס האָט ער פון די הימלען געבראַכט דער מענשהייט די ערלעזונג און האָט פאַר דאָס גליק פון אנדערע געאַפּפערט זיין אייגענעם לעבען... דער מאָראַלער און אינטעלעקטועלער צושטאַנד פון דעם מענש'ס גייסט האָט געשאַפען דאָן אזא גאָט, וועלכער איז געבוירען געוואָרען פון פרייע ליבע, אין אַ קאַרעטע צווישען חזרים, וועלכער האָט פערבראַכט זיין לעבען צווישען געפאַלענע אָפּפער פון דער געזעלשאַפט און איז געהאַנגען געוואָרען אויף אַ תליה צווישען גנבים מיט אַ קרוין פון שטעכעדיגע דערנער אויפ'ן קאָפּ... דער גאָט האָט אויסגעדריקט אַ נייע סקעפטישע ריכטונג פון דער מענשהייט. ער האָט ערניערדיגט די הימלישע אידישע גאָטהייט דערמיט, וואָס ער האָט זי אנטראָפּאָפּאַרמירט, דאָס הייסט: איהר געמאַכט בשר־ודם'יש. ער האָט אָבער ערהויבען דעם אינגערען, דעם „אידישען“ דערמיט, וואָס ער האָט איהם פערגעטערט. ער האָט פערדיענט די „געזעצליכקייט מיט זיין געבוירען

מיט יהוה'ס געדאנק צו ברענגען דער מענשהייט די גאולה דורך זיך זעלבסט אין דער געשטאלט פון משיח'ן. און אויך ביי איהם זאגט דער סאטאן צו אלע זיינע מיטהעלפער, וועלכע ער האָט פערזאמעלט, אום זיך מיט זיי צו בעראטהען וועגען דעם משיח, וואָס דענקט יעצט צו פערניכטען דעם טויט אום צו פאראליזירען דאָס, וואָס איהם, דעם שטן, איז געלונגען צו געווינען מיט דעם זינדעפאל פון דער מוטער דער מענשהייט, חוה: מ א ר י ע זאָל גוט מאַכען, וואָס חוה האָט פערמעהלט? גאָט'ס זוהן זאָל פערריכטען דאָס, וואָס גאָט אליין האָט ניט געקענט פערענדערען? ניין! זאָגט סאטאן צו זיינע ברידער: „געטער, איממער אונבעזיעגט, אונפערשקלאַפט ווילען מיר בלייבען;

מעג ער אויך זיינע אלס פערזעהנער צו טויזענדע געגען אונז שיקען,

מעג ער אויך אליין אלס משיח די ערד בעטרעטען — ווער איז ער דען דער ניי-געבאָרענער י ה ו ה ?

עס האָט געדארפט נעהמען פיעל צייט, פיעלע היסטאָרישע אַקטען האָבען זיך געדארפט אָבשפיעלען בעפאָר די מענשהייט האָט אָנגעהויבן בען זוכען די ערלעזונג ניט דורך אַ הימלישען געטליכען ערלעזער, נאָר דורך מענשליכע טהעטיגקייט; זוכען די טראַגעדיע פון לעבען ניט אויפ'ן הימעל, נאָר אויף דער ערד און רעכענען פאַר מיטלען געגען דיע-זער טראַגעדיע ניט די זעלבסט-ענטזאָגונג, נאָר, פערקעהרט, די ענטז-וויקלונג און פערשטארקערונג פון דעם „זעלבסט“. יא, גאנצע היסטאָ-רישע עפאָכען האָט דער מענש געדארפט, אום צו איבערצייגען זיך, אַז די טראַגעדיע פון זיין לעבען ווערט אָבגעשאַפט דורך דראַמאַ. די אידיש-קריסטליכע ציוויליזאַציע האָט געפלאַנצט ביי די שטאַרקע יונגע פעלקער געפיהלען פון פאַסיוויטעט און פעסימיזמוס.

אָבער אין דערזעלבער צייט, אין די קומענדע אַקטען פון דער וועלט-דראַמאַ האָט באַלד דער גייסט פון סקעפטיציזמוס פריהער שוואַך, נאָכדעם אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער און דייטליכער זיך געווענדעט צו די הימלען מיט דערזעלבער פראַגע: ווער איז ער, דער ניי-געבאָרענער נער יהוה? וואָס האָט ער פערענטפערט און וועמען האָט ער ערלעזט?... פון דעם קבר דער פערגאנגענהייט האָט איוב וויעדער גע'מענה'ט: „אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראש“, — האָב איך שלעכטעס

Can make a Heaven of Hell, a Hell of Heaven,
 What matter where, if I be still the same
 And what I should be, all but less than He
 Whom thunder hath made greater ? Here at least
 We shall be free ; the Almighty hath not built
 Here for his envey, will not drive us hence :
 Here we may reign secure ; in my choice,
 Better to reign in Hell than serve in Heaven.

„געגריסט זייט, איהר שרעקען ! זיי געריסט, דו שאול תחתיה !
 און דו, טיעפסטע העלע, נעהם אויף דיין נייעם הערשער. דער,
 וועלכער קומט מיט א שכל, אונפערענדערבאר דורך אַרט און צייט.
 דער שכל וואָהנט אין זיך אליין, און אין זיך אליין קען ער פער-
 וואַנדלען א גן עדן אין א גיהנום און א גיהנום אין א גן-עדן. וואָס
 מאַכט עס אויס וואו איך בין, אז איך בלייב דאָך דערוועלכער ?
 און וואו איך זאָל ניט זיין וועל איך דאָך אימער זיין קלענער פון
 א י ה ם, וועמען דער דונער האָט געמאַכט גרעסער ! דאָ אס וויי-
 ניגסטענס וועלען מיר זיין פריי. דער אלמעכטיגער האָט דאָ ניט
 געבויט פאַר זיין קנאה און וועט אונז פון דאנען ניט ארויסטרייבען.
 דאָ זיינען מיר זיכער מיט אונזער הערשאַפט און נאָך מיין מיי-
 נונג איז בעסער צו רעגירען אין דער העלע,
 א י י ד ע ר צו ז י י ד ע ר ד י ע נ ע ר א י י ה י
 מ ע 5 !”

אָבער נאָך לאַנג, לאַנג בעפאָר מילטאָן האָט שוין פון דעם זעלבען
 דראַמאַטישען פונקט געוונגען א געהיימניספאָלע פערזאָן מיט א איר-
 שען נאָמען ק ע ד מ אָן (קדמון). עס איז געווען א מאַנאָך, וועלכער
 האָט ניט געקענט לעזען און שרייבען און וועלכער האָט דאָך געדיכטעט
 פיעל עפישע ליעדער וועגען דעם זינדענפאל פונ'ם מענשענ'ס געשלעכט
 און וועגען דעם קאמפף פון די געפאלענע בני אלהים מיט'ן מעכטיגען
 יהוה.... אויך דער דייטשער פילאָזאָף און קריסטליך-אידישער דיכטער
 ק ל א פ ש ט אָ ק, אין זיין גרויסע פאָעמא „מעססיאס“, זייענדיג בע-
 גייסטערט פון דער ערלעזונגס-אידעע פון קריסטענטהום, דערמאָנט
 אויך דעם פיינר און קעמפפער פון יהוה, וועלכער איז אונצופריעדען

און אלע אנדערע סלאווישע פעלקער מיט זייער וואנקענדען גייסט, שוואכען באראקטער און שוואכען ווילען. נאך שפעטער האָט מען אָנגעפאנגען מיט'ן וואָרט „האַמלעט“ בעצייכענען אלע סקאַנדינאַווישע פעלקער. שעקספיר'ס בלאַסער פרינץ פון דענעמאַרק איז געוואָרען דער פראָטאָטיפּ פון אלע גערמאַנישע פעלקער, וועלכע לעבען ווייט אין דער נאָרד, אַרומגערינגעלט פון געהיימיניספּאָלע מיסטעריען פון דער קאַל-טער נאַטור, מיט איהרע פיאָרדען, הויכע פעלעזען, בערג בעדעקט מיט שנעע און וועלדער בעהאַלטען פון זונען ליכט. דער בעריהמטער רו-סישער קריטיקער מיכאַילאָווסקי רופט די אונבעשלאָסענע רוסישע אינ-טעליגענץ מיט'ן נאָמען: „האַמלעטיזירטע חזירים'לאך“. מיר אלע אין אונזער אלמעכטיגען לעבען רופען אָן מיט'ן נאָמען האַמלעט יעדען, וואָס גריבעלט און רעפּלעקטירט, וואָס דענקט פיעל און טוט וועניג, וואָס רעדט צו דער זאך און טוט קיין מאָל ניט צו דער זאך, וואָס וויל אויסגעפינען פון וואַנען נעהמען זיך די שטערען אין הימעל און ווייסט ניט, ווער האָט איהם געמאַכט זיינע שטיוועל...

עס איז קיין צווייפּעל ניט ביי יעדען מענשען בעזונדער און ביי גאַנצע פעלקער צוזאַמען לעבען האַמלעטישע אייגענשאַפטען. שעקס-פיר האָט אין זיין ווערק פערקערפערט אַ געוויסען זעלען-צושטאַנד פון יעדען מענש אַלס אַ אינדיווידואליטעט, און פון יעדעס פאָלק, אַלס אַ טהייל פון דער גאַנצער מענשהייט. דער גייסט פון צווייפּעל און אונ-צופריעדענהייט, דער געדאַנק פון סקעפטיציזמוס, די שטרעבונג צו ערפינדען דעם תוך פון יעדע זאך און צו ערקלערען זיך די לאַגישע אור-זאַכע פון יעדע ערשיינונג, — די דאָזיגע אייגענשאַפטען עקזיסטירען ביי די מענשען זינד זיי זיינען געוואָרען מענשען. שעקספיר האָט מיט די עקס-שטראַהלען פון זיין זשעניע אַראָפּגעפאַטאָגראַפירט און געוויר-זען דאָס בילד פון דער בעהאַלטענער, פערבאָרגענער נשמה ניט נאָר פון איין מענשען, — ער האָט אונז געווירזען די נשמה פון דער גאַנצער מענשהייט — און דיעזע פסיכאָלאָגי פון דער מענשהייט האָט ער אָנגערופען מיט'ן נאָמען האַמלעט. אָבער ניט אין דעם אַליין בעשטעהט די גרויסע בעדייטונג פון דיעזען ווערק. „האַמלעט“ איז ניט נאָר אַ פסיכאָלאָגישער שטודיום, עס איז אַ גרויסעם היסטאָרישעם ווערק. עס איז אַ וועלט-דראַמאַ, אין וועלכער מיר געפינען די שילדערונג פון דער גאַנצער ציוויליזירטער וועלט, פון אלע קריסטליכע פעלקער פון

געטאן, איז מיר וועה, און בין איך געווען גערעכט, קען איך אויך דעם קאפ נישט אויפהויבען! — עס איז קיין אונטערשייד... און פראַמע-טעאוס דראָהעט נאָך אלץ פון דעם הויכען פעלן, צו וועלכען ער איז צו-געשמידט, און זיין שטימע הילכט ווידער געגען צעאוס'ן:

האַסט גאָר געוואָלט

איך זאָל דאָס לעבען האַסען,

אין די מדבריות לויפֿען,

ווייל נישט אלע

בלומען-טרוימע

זיינען צייטיג? ...

4

האַמלעט דער גריבלער.

„וואָס פאַר איין מייסטערווערק דער מענש איז! ווי ערעל ער איז דורך זיין חכמה! ווי אונבעגרענעצט אין פעהיגקייטען! ווי וואונדערווירדיג און בעדייטענד איז זיין געשטאַלט און בעווע-גונג! אין זיין לעבענסהאַנדעל איז ער גלייך צו אַן ענגעל, און זיין בעגרייפֿען איז ער עהנליך צו גאָט! ער איז די ציערונג פון דער וועלט, דאָס פאַרבילד פון אלעס, וואָס עס לעבט! און דאָך, וואָס איז מיר דיעזע קווינטעססענץ פון שטויב?“

ה א מ ל ע ט.

ווען דאָס גרויסע מייסטערווערק פון וויליאַם שעקספיר, די וועלט-דראַמאַ „האַמלעט“, אין געוואָרען פאַפּולער אין דער ציוויליזירטער וועלט, האָט מען אָנגעהויבען צו געברויכען דאָס וואָרט „האַמלעט“ אלס אַ בעצייכונג פון געוויסע אייגענשאַפטען ביי גאַנצע פעלקער און נאָ-ציאָנען. האַמלעט, האָבען אייניגע געזאָגט, דאָס איז גערמאַניאַ. האַמ-לעט — דאָס איז דאָס פערטראַכטע, גריבלענדע, דייטשע פאַלק. שפּע-טער האָט מען מיט'ן וואָרט האַמלעט בעצייכענט דאָס רוסישע פאַלק

איז דער אלטער העלעניזמוס וועלכען וויל לעבען. האַמלעט, דאָס סובֿ-
יעקטיווע מיטעל-אַלטערליכע קריסטענטהום, איז אַן עולם-הבא'ניק.
פאוסט וועלכער שטרעבט צו זיין אָביעקטיוו איז אַן עולם-הזה'ניק.
האַמלעט געפינט אויפ'ן בית עולם די אַנווירדִיגקייט און אַנוויניגקייט
פון מענשענס לעבען, פאוסט קריכט אין די קברים פון דער פערשטאָר-
בענער קלאַסישער וועלט צו געפינען די שעהנקייט, דעם אידעאַל פון
מאַטעריעלען לעבען.

די געשיכטע פון אונזער פראַגרעס, ווי מיר האָבען פריהער בע-
מערקט, איז אַ וועלט־דראַמאַ אין איהרע פערשיעדענע פאַרמען. פרי-
הער האָבען מיר איבערגעלעבט די גריכישע טראַגעדי פון פראַמעטעאוס
און נאָכדעם די אידישע טראַגעדי פון איוב. . . . נאָכדעם די קאָמעדי
פון דער רוימישער פּעריאָדע. . . דאָס הייסט, די פּעריאָדע פון אָבלאַ-
כען, פון קריטיקירען, פון גרינג שעצונג פון אויטאָריטעטען, די צייט
ווען מען פערלירט דעם גלויבען און מען זוכט בעפרידעדיגונגען נאָר אין
געפיהל, וואָס רופט זיך פּערגניגען. דער מענש זאָגט: איז דאָס לעבען
אַ קאָמעדי? לאַמיר זיך מאַכען לוסטיג און לאַכען. די צוויי אַלטע וויכ-
טיגע טראַגעדיעס האָבען זיך צוזאַמענגעפלאַכטען מיט דער גרינגער רוי-
מישער קאָמעדי און דער רעזולטאַט דערפון איז געווען — אַ היסטאָרי-
שע טראַגיקאָמעדי. דער גרויסער דיכטער און דענקער שעקספיר גיט
אונז די טראַגיקאָמעדי פון דער קריסטליכער געזעלשאַפט — אַלע
שעקספיר'ס ווערקע צוזאַמענגענומען איז אַ גרויסע טראַגיקאָמעדיע
פון דעם קריסטליכען מענשען. שעקספיר האָט גיט געשריבען קיין דראַ-
מאַ, ווייל דאָס לעבען פון דעם קריסט אין זיינע צייטען איז געווען אַ
טראַגיקאָמעדי — פון דעם מענשענ'ס רעכטע אַלס „אין איינציגער“,
פון קיין אינדיווידואַליטעט האָט דאַמאָלס גיט געקענט זיין קיין רע-
דע. פון דעם וואָס מיר רופען געזעלשאַפט האָט קיינער גיט געוואוסט,
גיט נאָר דער בעגריף, נאָר זאָגאַר דאָס וואָרט „געזעלשאַפט“ האָט נאָך
גיט עקזיסטירט. דער מענש האָט דאַמאָלס גיט געקענט דענקען פון דעם,
ער זאָל אַליין זיין דער הערר אָדער אַם וועניגסטען דער קאָנטראָלער
פון די אומשטענדען, ער זאָל אַליין קאָנטראָלירען זיין גלויבען, זיין רע-
גירונג, זיין פאַמיליע און אַליין שאַפען זיין גליק. דאָס וואָלט שוין גע-
הייסען ריינע דראַמאַ, טהעטיגקייט, אונאַבהענגיגקייט — די פּעריאָדע
פון דיזענער דראַמאַ איז ערשט געקומען אין הענריך איבסענ'ס צייטען.

אייראָפּאָ. אין דיעזער וועלט דראמא געפינען מיר די רעזולטאטען, די דראמאטישע פאָלגען פון דעם, וואָס פיעלע, פיעלע יאָהרהונדערטע האָט די אידישע דראמא „איוב“ אונטערגעדריקט די גריכישע ריכטונג און האָט רעגירט איבער דער וועלט אונטער'ן נאָמען קריסטענטהום. אין האַמלעט זעהט איהר דעם זעעלען צושטאַנד פון דער גאַנצער קריסט־ליכער וועלט אין דעם מאָמענט, ווען דער צווייפלענדער גייסט ער־וואַכט און דריקט זיך אויס דורך דער בעוועגונג, וועלכע איז בעקאַנט אין דער וועלט געשיכטע אַלס „הומאַניזמוס“.

האַמלעט, דאָס איז דאָס 13—14 הונדערט יאָהר אַלטע קריסטענטהום, אין וועלכען עס ערוואַכען ענדליך הומאַניסטישע געדאַנקען און הומאַניסטישע שטרעבונגען. די קריסטליכע וועלט פאַנגט אָן צו צווייפלען אין דער גאַנצער מאָראַלער סיסטעם און אין דער לאַגיק פון אַלעס וואָס עקזיסטירט. ווי מיר האָבען שוין ערקלערט אין אונזער רע פריהערדיגע קאפיטלען, די גריכישע ריכטונג פון מענשענס געדאַנק איז אַן אַביעקטיווע, דאָס הייסט, דער מענש אינטערעסירט זיך וועניגער מיט זיין אינערליכען „איך“, נאָר מיט דעם, וואָס איז אויסער איהם, מיט דער וועלט, מיט דער נאַטור, מיט'ן מאַטעריעלען לעבען. די אידישע אָדער קריסטליך־העברעאישע ריכטונג איז אַ סוביעקטיווע. דער מענש דענקט ניט פון דער אויסערער, מאַטעריעלער וועלט און איז, פערקערט, נור בעשעפטיגט מיט זיין איננערליכע, מאָראַלע וועלט. דאָס קריסטענטהום ביז דער צייט פון רענעסאַנס, ביז דער צייט פון בענייאונג און אויפלעבונג, האָט איבערגעלעבט אַ גרויסע היסטאָרישע עפאָכע פון סוביעקטיווען דענקען און פיהלען. אין האַמלעט ווערט געשילדערט דער קאָנפליקט, דער צוזאַמענשטויס צווישען דער סוביעקטיווער און אַביעקטיווער ריכטונג פון דעם מענשענ'ס דענקען.

האַמלעט, דאָס איז די גרויסע דענקענדע קראַפט, די פילאָזאָפּי פון דעם פאַר דער צייט פערעלטערטען קריסטענטהום. האַמלעט, דאָס איז דאָס יונגע קריסטענטהום, וועלכעס וויל שטאַרבען. מען האָט עס געלערנט צו פערזיסען דאָס לעבען און מיט ביטערנים פרעגט עס: זיין, אָדער ניט זיין? דאן קומט די צייט ווען דאָס קריסטענטהום קעהרט זיך אום אויף אַ קורצע צייט צוריק און זוכט די מיטלען צום לעבען אין דער העלעניש־גריכישער ריכטונג — דאָס איז די צייט פון רענעסאַנס, דאָס איז דער אַלטער דאָקטאָר פאוסט, וועלכער וויל ווערען יונג, דאָס

צוואונגען צו דענקען, אז די העכערע, די עדעלערע אידעע פון לעבען איז אין אסקעטיזם, דאָס הייסט, אין דעם, דער מענש זאָל קעמפּפּען מיט זיין אייגענער נאטור, זאָל טויטען אין זיך יעדען פערלאנג, זאָל פערבריינגען זיין צייט אין תשובה טאָן, פאסטען און צרות ליידען... האָט איהם דער רבש"ע געשיקט וועניג יסורים, האָט ער אליין פאר זיך ערפונדען אלערליי כלי משחית צו פייניגען זיך. ער האָט זיך געשמיסען מיט ריטער, מיט דערנער, מיט רימענס, האָט זיך אליין געמאטערט און געפלאגט. אין ליידען און אין ביטערע שמערץ האָט ער געזוכט די „זיסע" מיסיאָן פון זיין לעבען. וואָהין זיינע אויגען האָבען זיך גע-ווענדעט האָט ער נאָר געזעהן די אידעע פון זעלבסט ענטזאגונג און אס-קעטיזמוס. ... אום-אונד-אום האָט ער געזעהן דעם געקרייצטען מענשען מיט אַ קראַנץ פון דערנער אויף זיין קאָפּ און מיט בלוטיגע טרערען אויף זיין געזיכט, וועלכער שטעלט פאַר דעם מענשענ'ס ערלע-זונג. די גרעסטע קינסטלער האָבען ניט געשילדערט די נאטור, ניט גע-מאָלט קיין שעהנע לאַנדשאַפטען, ניין, זיי האָבען איהם געגעבען סטאַ-טוען פון אויסגעמאטערטע הייליגע אסקעטען, האָבען איהם געמאָהלען מאַדאָנעס מיט פערקרימטע, אויסגעקרענקטע פנים'ער, אויסגעדארטע פרושים. ... אין זיין מוזיק האָט געהערשט דער טרויעריגער טויטענ-מאָרש פון זיין קירכען געזאנג, אין דער ארכיטעקטור האָט ער געזעהן דונקעלע געביידען און שרעקנדע סימבאָלען. אַ ביהנע האָט ער אין דער קירכע אָדער לעבען דער קירכע און זעהן זעהט ער דאָרט נאָר יעזוס'ן, זיין מוטער און זייערע הייליגע מיט זייער לעבען פון תשובה און ענט-זאגונג, מיט איין וואָרט, ער האָט אום-אונד-אום געזעהן נאָר דעם אס-קעטיזמוס. געוויס, דער נאטירליכער געגענזאץ פון אסקעטיזמוס איז געווען דער אָפטער אויסברוך פון ווילדע לוסט, דער מבול פון אויסגע-לאסענהייט. ... דער דערשראָקענער קריסט האָט געוואוסט דערפון, אָבער ער האָט עס ניט גערעכענט אַלס אַ פראָטעסט פון דער נאטור. עס איז געווען אַן אָנשיקענעם פון סאטאן. ווארום די נאטור, דאָס שעהנע, דער גריכישער בעגריף פון לעבען, — דאָס אלעס, איז געווען פון סא-טאן און פאר דעם סאטאן. רוחניות איז געווען פאַר גאָט און פון גאָט, גשמיות איז געווען פון טייוועל און פאר'ן טייוועל. ...

עס איז לייכט צו פערשטעהן, וואָרום האַמלעט איז אזוי שוואַך און בלאַס, ווי ער ערשיינט פאַר אונז אין זיין שוואַרצען טרויער מאַנ-

אין שעקספיר'ס צייטען איז דער מענש געווען דער פראדוקט און די אונטערטעהעניגע בעשעפעניס פון דער קירכע, רעליגיאָן, רעגירונג. ער איז געווען דער פראדוקט פון דער פאטאלער טראגעדי — די אידיש-קריסטליכע וועלט אנשויאונג. זעהר זעלטען האָט זיך אין זיין לעבען געהערט די שטימע פון דער אפיקורסישער קאָמעדי, די שטימע פון אַ ראַבעלע, די שטימע פון אַ באַקאמטיג. דער אונטערדריקטער צו-קוועטשטער מענש האָט דאָמאָלס געשפּיעלט אַ קליינע ראַלע. אין זיין העכערע פאָרם איז ער געווען, ווי האַמלעט זאָגט, אַ בריאה וואָס האָט זיך איינגעשפּאַרט אין דעם שאַלעכץ פון אַ נוס, וואו ער האָט זיך גע-רעכענט פאַר דעם קעניג פון אונענדליכקייט... אַ טראַגיש-קאָמישע ראַנע! פון דיעזער טראַגיש-קאָמישער ראַנע האָט שעקספיר געשעפּט אַלע שענהע ווערקע. ער האָט געשילדערט ניט דעם מענש, נאָר דאָס מענשליכע, ניט די אורזאכען, נאָר די פאָלגען, ניט דאָס פאָלק, נאָר די מאַסע, ניט דעם „איינעם“, נאָר דעם העלד, ניט פערזענליכקייט, נאָר דעם כאַראַקטער, ניט אַ געוויסע טייל, נאָר דאָס גאַנצע, ניט אַ בע-זונדערע פּראָווינץ פון מענשענ'ס לעבען, נאָר זיין וועלט-אַלל, זיין אַוניווערום!...

ניט אַ קוק אויף דעם אָרעמען האַמלעט, וועלכער רעפּרעזענטירט דאָס פיהלענדע און דענקענדע קריסטענטהום פון זיין צייט. וואָס האָט פון איהם די אידיש-קריסטליכע אידעע פון סוביעקטיווען דענקען גע-מאַכט? ער איז אַ שוואַכלינג, אָהן בעשלאָסענהייט, אָהן איניציאַטיווע, אָהן זעלבסט פערטרויען, אָהן אַ ווילען. זיין היסטאָרישע טראַגעדי האָט ביי איהם גערויבט זיין פיזישע קראַפט, זיין לעבענסלוסט, און האָט פאַראַלזירט זיין ווילען. העכער טויזענד יאָהר האָט מען איהם גע-לערנט צו פערשטעהן, אז ער איז געבאָרען געוואָרען פון אַ טפּה סרוחה, אז ער ליידעט איבער אדם'ס זינדען-פאַל, וועלכער איז געקומען דורך דער פרוי; דאָס מענשענ'ס אירדישעם לעבען איז קיין לעבען ניט — דורכ'ן טויט קריגט ער ערשט זיין לעבען אויף יענער וועלט, וואו קיין מענשליכעם לעבען איז ניטאָ. דעם בעגריף פון לעבע האָט מען איהם געגעבען אין אַ צווייפאַכער (דואַליסטישער) פאָרם. אויב די לעבע איז פון גאָט, האָט מען לעב נאָר יעזוס'ן און די זעלע. אויב די לעבע איז פון סאַטאַן, האָט מען לעב דעם קערפּער, האָט מען לעב די זינדיגע פרוי. העכער טויזענד יאָהר האָט מען דעם האַמלעט גע-

פראנציש בעקאן, וועלכער האט אין דער זעלבער צייט אָנגעפאנגען צו לערנען, אז דענקען דאָרף מען נאָר פון דער אויסערער וועלט און דאָס דער אָביעקטיווער געדאַנק איז דאן ריכטיג, ווען מיר קענען דעם אָביעקט אליין, דעם געגענשטאַנד פון אונזער דענקען אָבמעסטען, אָבוועגען, בע-גרייפֿען דורך אונזערע מאַטעריעלע חושים. האַמלעטיזם האָט געמוזט פיהרען צום בעקאָניזם און, אין דעם זינן, זאָגט מען ניט אומזיסט, אז בעקאָן און שעקספיער איז איינע און די זעלבע פערזאָן... דער הומאַ-ניזם פון האַמלעט האָט טאַקע געפיהרט דערצו, דאָס ער האָט אָנגע-הויבען צו צווייפלען ניט נאָר אין דער זיטליכער וועלט־אָרדנונג פון עקזיסטירענדען מענשען, נאָר אויך אין דער לאַגיק פון דער גאַנצער וועלט־סיסטעם. דאָס האָט אָבער געפיהרט צום רענעסאַנס, שפּעטער צו דער פּילאָזאָפּי פון אויפֿקלערונג און רעוואָלוציאָן!

א לאַנגע צייט איז די קריסטליכע וועלט געלעגען אין פינסטערניס, דער געדאַנק פון מענשען איז געשלאָפֿען, דער גייסט איז געווען גע-שמידט אין קעטען פון טויטע דאָגמען, די פּערזענליכקייט פון יעדען „אינציגען" איז געווען אונטערדריקט, זיין ווילען גערויבט. דער גאָט פון לייעבע איז געווען אַן אל קנא ונוקם... ער האָט געהייסען שווייגען, אז ניט האָט ער געהייסען פּערברענען און פּערניכטען. ער וואָלט שוין ניט אויסגעהערט אזוי געדולדיג, וואָס איוב זאָגט, ווי דער אַלטער דע-מאָקראַטישער גאָט־פּאָטער יהוה האָט געטאָן. די קאטוילישע קירכע האָט פון דעם גאָט דער לייעבע, פון דעם גאָט פון אביונים און געפאלענע, געמאַכט אַן אַריסטאָקראַטישען גאָט, אַ געוואַלדיגען מיוחס און אויטאָ-ריטעט, די קירכע און איהר דאָגמע האָבען גענצליך דעם מענשען פּער-שקלאַפֿט. דאָס האָט ענדליך געמוזט ארויסרופֿען אַ פּראָטעסט און עס האָט געשאַפֿען דעם רעליגיעזען פּראָטעסטאַנטיזמוס, די רעפּאָרמאַ-ציאָן.

די רעפּאָרמאַציאָן האָט געבראַכט גרויסע נוצען דערמיט, וואָס זי האָט ערניערדיגט דעם פּרעסטיזש פון אַלטע אויטאָריטעטען און האָט געוויזען אַ ביישפּיעל פון פּראָטעסט—זי איז געווען נוצליך אין דעם זינן, דאָס זי האָט געלערענט און פּערברייטעט די אונטערוואָרפֿענע מענשען פון פּראָטעסט איבערגעהן צו רעוואָלוציאָן. אָבער די רעפּאָרמאַציאָן האָט ניט בעפרייט דעם געדאַנק און דעם גייסט פון דעם קריסטליכען מענשען. פּערקעהרט, זי האָט נאָך שטאַרקער געמאַכט דעם איינפלוס

טעל, אין דעם מאנטעל פון א בעל תשובה און פעסימיסט, אין דעם מאנטעל אין וועלכען די אידיש קריסטליכע סוביעקטיווע אידעע פון לעבען האָט איהם געוויקעלט אזוי פיעל יאָהרהונדערטע. אין וואָס בע-שטעהט די טראַגיקאָמעדי פון האַמלעט'ס לעבען? איהם שרעקט דער טויטער גייסט פון זיין פאָטער, דער שאַטען פון דער פערגאַנגענהייט, די פאַקטען פון דעם אַמאָליגען לעבען, ווען דער האַמלעט-פאָטער איז געווען פיזיש רוהיג, שטאַרק און מעכטיג מיט אַ פרייען ווילען און האָט געפיהרט אַ זאָלאָגישען לעבען אויף דער שוים פון דער נאַטור... די פערגאַנגענהייט רופט איהם צו טהעטיגקייט. ער אָבער איז פאַראַלי-זירט. די אַלטע פערגאַנגענהייט איז געשטאַרבן און דער קריסט האַמלעט ערפאָהרט נאָך אַמאָל די אַלטע אידיש-קריסטליכע געשיכטע, אַז דער טויט איז פעראורזאכט דורך דעם זינדענפאַל פון דער פרוי, דורך דער זינדיגער מוטער געטרודע... שפעטער, ווען דאָס לעבען ווערט אַ דראַמאַ, קומט דער זינדענפאַל ניט דורך דער פרוי, נאָר דורך דעם מענש. פון שעקספיר'ס געטרודע און פון זיין אפּעליאַ ביז איבסען'ס נאָראַ און הערדא נאַבלער האָט די מענשהייט געדאַרפט דורכגעהן אַ גרויסען היס-טאָרישען מהלך. אין שעקספיר'ס צייטען זיינען די פרויען געווען אָדער העקסען, מכשפות, דעם סאַטאַנ'ס בעהעלפּערס צו פערפיהרען דעם מאַנביל'ס כשר'ע נשמה, אָדער זיי זיינען געווען פרומע נאָנען, לייכטענ-דע שטערען און רופטענרע בלומען. פשוט'ע מענשען האָבען די פרויען אָנגעפאנגען צו ווערען נאָר אין אונזערע צייטען, אין דער מאָדערנער דראַמאַ...

„האַמלעט“ איז דער געגענזאַץ פון דראַמע, ער איז דער ווידער-שפּרוך פון אַקטיוויטעט, פון טהעטיגקייט, פון בעשלאָסענהייט. ער איז ניט געווען דער הערר פון זיין לעבענס אומשטענדע, פון זיין שיק-זאַל. ער איז געווען אַ פאַטאַלער פּראָדוקט פון אַ פאַטאַלער היסטאָרי-שער טראַגעדי, אַ קנעכט פון זיין שיקזאַל, ער האָט אַ סך גערענקט און וועניג געטאָן. זיינע שמערצען זיינען געקומען פון דענקען. זאָלאַנג דער קריסט האָט ניט געדענקט, האָט ער נאָר געגלויבט... און אין גלויבען האָט ער געפונען זיין טרויסט און בעפריידיגונג. ווי ער האָט נאָר אָנגע-הויבען דענקען, האָט ער אָנגעהויבען צווייפלען, ער איז געוואָרען אַ סקעפטיקער און אַ הומאַניסט. דער סקעפטיציזמוס האָט טאַקע פערגיפ-טעט די זעלע פון האַמלעט, עס האָט אָבער געעפענט דעם מח פון

אָן צו צווייפלען אין דעם לאַגישען געדאַנק פון אַלע ערשיינונגען. זיין צווייפלען געהט אזוי ווייט, אז ער זאָגט: צווייפעל, דאָס די שטערן לייכטען, צווייפעל, דאָס די זונן בעוועגט זיך, צווייפעל אויב די וואָר-הייט איז ניט אַ ליגען! ... דאָס וואָס האַמלעט זאָגט: צווייפעל דאָס די זונן בעוועגט זיך, צייגט ניט, אז שעקספיר האָט דאָמאָלס ניט גע-וואוסט, אז די ערד, ניט די זונן בעוועגט זיך. פערקעהרט, ער האָט יא געוואוסט און דאָס פערשטאַרקט נאָך דעם געדאַנק, ווי אונזיכער איז דאָס, וואָס דער מענש רעכענט פאַר אַ וואַרהייט. זיינע געפיהלע זאָגען איהם, אז די שטערען זיינען פייער, אז די זונן בעוועגט זיך, איז דאָס דען אין דער ווירקליכקייט אזוי? און איז דען ניט אַלעס, וואָס ער רע-כענט פאַר אַ וואַרהייט, ניט מעהר ווי אַ טעות, אַ ליגען, אַן איליוזיאָן פון זיינע געפיהלע? ער הויבט אָן צווייפלען אין אַלע געוועהנליכע מיינונגען, אין אַלעס וואָס ער ווייס פון ביכער, אין אַלע זיינע פער-זענליכע בעאַבאַכטונגען. אזוי ווי אויב זאָגט ער: וואָס צווייגט אונז צו שוויצען, צו קרעכצען און צו שלעפען אויף זיך דעם שווערען לאַסט פון לעבען? נור דאָס, וואָס מיר האָבען מורא, אז נאָכ'ן טויט וועט זיין עפעס דאָרט אין יענעם לאַגער, פון וואַנען קיין וואַנדערער האָט זיך נאָך ניט אומגעקעהרט. דאָס געוויסען מאַכט פון אונז שוועכלינגע און פייג-לינגע, וואָס בלייבט פון מענשען נאָך זיין טויט? אַ מאַנאַט נאָך זיין פאָטער'ס טויט האָבען איהם שוין אַלע פערגעסען, און די זינדיגע פרוי-מוטער האָט שוין חתונה געהאַט. און אז ווער איז שוין גאָר אַ גרוי-סער מענש, איז דאָ אַ האַפנונג, אז ער וועט זיין לעבען איבערלעבען מיט גאַנצע זעקס חרשים! פון דעם אַרעמען יאָריק'ס קאַפּ, וועלכער האָט אַמאָל געזאָגט וויצען און האָט אַלעמען פרייליך געמאַכט, איז געוואָרען אַן עקעלהאפטער ביין מיט צוויי לעכער. פון דעם גרויסען אַלעקסאַנדער איז געוואָרען אַש און שטויב, ווי פון יעדען קליינעם מענשעלע, און דער גרויסער מאַכער, וועלכער האָט זיין גאַנצעס לעבען געקויפט לענ-דער, ליגט אין אַ שמאָלען שטיקעלע ערד — דער קעניג, וואָס איז אַב-געהאָדעוועט און פעט, און דער בעטלער, וואָס איז אויסגעהונגערט און מאַגער, — ביידע זיינען זיי צוויי פערשיעדענע געריכטען ביי איין טיש, צוויי מאַכלים פאַר איינע און די זעלבע ווערים...

די גאַנצע וועלט איז אַ תפיסה און יעדער מענש איז אַ געפאַנגע-נער. קיין פרייהייט איז ניטאָ. די פערהעלטניסע צווישען מענשען זיי-

פון דער אידישער סוביעקטיווער וועלט-אנשוואונג. די ביבעל איז נאך געוואָרען אַ גרעסערער אויטאָריטעט, די דואליסטישע סיסטעם, אז אויף דער זינדיגער ערד הערשט דער סאטאן צוזאמען מיט גאט איז נאך גע-וואָרען שטארקער, אלע וועלט-פערנגניגענס, יעדע פרייד וואָס איז פער-בונדען מיט גשמיות האָט אויך אין דער פראָטעסטאנטישער וועלט גע-הערט צום סאטאן — און וואָס עס בעלאנגט צום סאטאן, נאטירליך, בעלאנגט ניט צו גאט. די פראָטעסטאנטען, מעהר פון אלע די קווע-קערס, האָבען געהאָסט און פעראַכטעט קונסט, טהעאַטער, אירדישע שעהנקייט, ווארום דאָס אלעס איז געווען דעם סאטאנ'ס מלאכה. און ווי אזוי האָט דער פראָטעסטאנט געקענט צווייפלען אין די עקזיסטענץ פון סאטאן, אז מאַרטין לוסהער אליין האָט מיט איהם געפיהרט פער-זענליכע דעבאַטען און האָט איין מאָל אויף איהם, אויף דעם „ניט גר-טען" געוואָרפֿען זיין גרויסען טינטער מיט טינט?

ווי לאַנג די רעאַקציען און די פינסטערנים זאָלען ניט הערשען, ווי שטאַרק די דענקענדע קראַפט זאָל ניט זיין אונטערדריקט, אין גאַנצען פערניכטען דעם געדאַנק פון אַ מענשען איז אונמעגליך, די מענשהייט פערגעסט ניט צו דענקען. דער צווייפלענדער, סקעפטישער געדאַנק ערוואַכט און דער מענש הויבט צוערשט אָן צו פרעגען: צו ל י ע ב ו אָ ס דאַרף זיין דאָס וואָס עס איז? און אויב עס דאַרף זיין, מוז עס דען זיין דוקא אזוי ווי עס איז? ... שפעטער קומט דער קרי-טישער געדאַנק און צושטערט אלעס, וואָס עס דאַרף ניט זיין, און נאָך שפעטער קומט דער שאַפענדער גייסט און שאַפט דאָס נייע, וואָס עס דאַרף זיין. ... האַמלעט — דאָס איז דער ערוואַכטער צווייפלענדער געדאַנק פון דעם אָבגעשוואַכטען קריסטענטהום, דאָס איז אויב, וועל-כער האָט זיך אריינגעקליבען צום קריסט און האָט אזוי פיעל יאָהר געשוויגען, דאָס איז דער „עוויגער יודע", וועלכער האָט אומגעוואַנד-דעלט אין דער קריסטליכער וועלט אין דעם תשובה מאַנטעל פון אַ מאַנאָך, אן אסקעט. ... האַמלעט פערשטעהט זיין אויפגאַבע, אָבער ענטשיידען זי קען ער ניט, ווארום צום קענען דאַרף מען האָבען ווילען... נאָך דורכ'ן ווילען קומט מען צו טהעאַטער, האַמלעט האָט ניט קיין ווילען. די רעפּלעקציען, דאָס גריבלען פאַראַלזירט זיין ענטשלאָסענהייט. ער האָט נאָך די אידעע פון דער טהאַט, אָבער ניט די טהאַט אליין. דאָס איז דער ערשטער שריט פון סקעפטישען געדאַנק. האַמלעט פאַנגט

לעט וויל ניט איבערגעבען די שטראף די טהאט צו דער מאכט אין הימעל, ער פערשטעהט שוין, אז דער מענש דארף אליין אויף זיך נעה-מען צו בעשטראפען, אויסראַטען, פערניכטען דאָס ביזנעס, דאָס שלעכטע, דאָס אונגעזעכטע... ער פערשטעהט עס, ער וויל עס, ער קען עס אָבער ניט. דער קאמפף פאר דעם אירדישען לעבען און די טהאט — דאָס זיינען שפעטערע אַקטען פון דער גרויסער וועלט דראַמאַ...

ווען האַמלעט פאַלט און געזעגענט זיך מיט זיין טרייען פריינד האַראַציא, זיינען זיינע לעצטע ווערטער וועגען טויט: „די רוהע איז שוויגען....“

האַראַציאָ בויגט צו זיין קאָפּ צו דעם קערפער פון דעם גרויסען רוהעלאָזען דענקער און זאָגט:

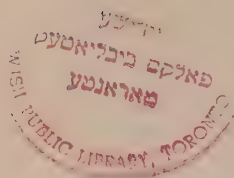
„וואָס פאַר אַ נאָבעלעם האַרץ איז איצט צובראָכען געוואָרען! גוטע נאכט, מיין גוטער, ליבער פריינד! זאָלען שאַרען פון ענגעלן דיר פון רוהע זינגען... האָ? וואָס הער איך? וואָס פאַר אַ גע-רויש פון אַ באַראַבאָן?“

יא, דער פאָרהאַנג פאַלט, דאָס נאָבעלע האַרץ פונ'ם גרויסען סקעפטיקער און צווייפֿלער איז אַנשוויגען געוואָרען. אָבער איהר הערט דעם גערויש פון אַ פויק? דאָס מאַרשירט אַ נייע טרופע, וועלכע וועט שפּיעלען אויף דער היסטאָרישער ביהנע אַ נייען טהייל פון דער גרוי-סער וועלט-דראַמאַ, דאָס קומט די נייע צייט, די צייט פון רענעסאַנס, די צייט פון בענייאונג און פון אויפֿלעבען, דאָס מאַרשירט אַן אַנדערע היסטאָרישע עפאָכע, דאָס געהט דער יוגענד-זוכער, דער פערגנגיגען פער-לאַנגער, דער לעבענס-פאָרשער, דער גרויסער דאָקטאָר פאוסט...

נען געבויט אויף ליגען און בעטרוג. מען אכטעט דעם, ווער עס האָט די מאַכט אין האַנד. נעכטען האָט צופעליגער־ווייזע אַ בראַווער עהרליכער מענש געהאַט די מאַכט אין האַנד, האָט מען איהם געאַכטעט. היינט האָט פערנומען זיין פלאַץ אַ פייגלינג, אַ פערברעכער, אַ מערדער — גיט מען איהם אָב כבוד. קיין גערעכטיגקייט איז אויף דער וועלט ניטאָ. וויסען? קענען? אָה, פריינד האַראַציא, אויפ'ן הימעל און אויף דר'ערד זיינען דאָ פיעלע, פיעלע זאַכען, וועלכע די פילאָזאָפֿי איז ניט אימ־שטאַנדע צו ערקלערען. ליעבע פון אַ פרוי? גערטרודע האָט חתונה מיט אַן אנדערן בעפאָר זי האָט אויסגעטראָטען די שיך, אין וועלכע זי איז געגאַנגען צו איהר ערשטען מאַן'ס לויט. און זי האָט איהם דאָך אַזוי געליעבט. די טוגענד און שעהנקייט פון אָפעליא? די שעהנקייט וועט קיין מאָל ניט זיין אַ הילפסמיטעל, צו פערשטאַרקערען די טוגענד, פערקעהרט, די טוגענד וועט זיין אַ קופלערין ביי דער שעהנקייט. ניין! האַמלעט ראַטהעט בעסער אָפעליא צו געהן אין מאָנאַסטיר, איידער זי זאָל חתונה האָבען און דורך איהר זאָלען פערמעהרט ווערען זינדיגע מענשען. פריינדשאַפט? וואָס איז אַ פריינד, אַ מענש וואָס מיינט, אַז ער קען שפיעלען אויף דיר לייכטער, ווי אויף אַ פלייט. . . . וואָס איז גליק? פאָרטונאַ איז אַ פראָסטיטוטקע, וועלכע פערקויפט איהר ליעבע צו דעם, ווער עס איז מעהר אויסגעלאָסען און פערדאָרבען. וואָס איז דאָס לעבען? צוליבע וואָס זאָל מען לעבען? וואָס איז די גאַנצע זיט-ליכע אָרדנונג פון דער וועלט? וואָס איז די וועלט אליין? וואָס איז די גרויסע ליכטיגע זונן, ווען פון איהרע שטראַהלען ווערען בעשאַפען ווערים אין דעם קויט, וואָס וואַלגערט זיך אויף דר'ערד? בלייבט נאָך איין פראַגע: וואו איז דאָס גלויבען, וועלכעס פערשפרעכט אונז בעפריי-דיגונג נאָכ'ן טויט? וואו איז די רעליגיאָן, וועלכע האָט טויענדער יאָה-געלערנט האַמלעט'ען ניט דענקען פון ראַכע און האָט געלערנט דעם מענשען פערגעבען, מוחל זיין און די שטראַפע, ד י ט ה א ט ניט נעהמען אויף זיך, נאָר איבערגעבען עס צו דער מאַכט, וועלכע איז ניט אין דעם מענשען, נאָר ווייט אין די הימעלען? האַמלעט האָט אָנגע-פאַנגען צו דענקען און האָט מעהר ניט קיין גלויבען. די קריסטליכע וועלט וויל ניט מעהר קיין בעפרידיגונג אינ'ם טויט, זי וויל אָנפאַנגען זוכען דאָס גליק אינ'ם לעבען, ווי דער אַלטער גריך האָט געטאָן, אינ'ם קאַמפּף פאר'ם מענשליכע לעבען, ווי פראָמעטעאוס האָט געטאָן. האַמ-

דראמא און דראמאטורגען.

דראמא.

1.

דראמא איז א גריכיש וואָרט, בעדייטעט האַנדלונג, טהאַט, ווי מען זאָגט אין ענגליש — עקשאַן.

מען האָט געפרעגט א געוויסען ליטעראַט: וועלכע סאָרט פון פאָעזי איז גרעסער — ראָמאַן אָדער דראַמאַ? דאָרויף האָט ער געענטפערט: דער גרויסער זשעני שעקספיר וואָלט אפשר נישט געקענט מאַכען קיין גוטען ראָמאַן, אָבער די גרויסע קונסט, דראַמאַ, האָט געמאַכט א גוטען שעקספיר.

א מוזיקער האָט געזאָגט א מיינונג, אז פון אלע מוזיקאלישע אינ־סטרומענטען איז די מעכטיגסטע און דאנקבארסטע די פיאַנאָ. א וויאָלין, א פלייטע, א קלאַרנעט געהט אין דער טאָנען־וועלט, אין דער וועלט פון קלאַנג און האַרמאָני, אליין, א יחיד, וועלכען מען בעגלייטעט — א פיאַנאָ אָבער איז א פּעראַייניגטע קערפּערשאַפט, א געמיינשאַפטליכע מאַכט פון טאָנען... דער טאַלאַנטפאָלער פיאַניסט בעהערשט א גאנצען מער פון זיסע, שטאַרקע און קרעפטיגע טאָנען, ער האַרמאָניזירט, שטעלט צונויף פּערשיעדענע קאָמבינאַציאָנען, דריקט אויס אלערליי געפיהלען...

די דראַמאַ, צווישען אלע קונסטען, פערנעהמט אזא פלאַץ ווי די פיאַנאָ צווישען מוזיקאלישע אינסטרומענטען. דער דראַמאַטורג בעהערשט אלע קונסטען דער וועלט, ער האָט אין זיינע הענד א גאנצען מער פון פּערשיעדענע פּסיכאָלאָגישע טאָנען, א ים מיט פאַרבען, א וועלט מיט געפיהלען און געדאַנקען, ער דאַרף נאָר מאַכען קאָמבינאַציאָנען נאָך זיין אויסערוועהלונג.

אין מענשענס לעבען איז דאָ פרייד און טרויער, געלעכטער און

דיענסט ווען ער געהט פערפאסען א דראמא, זיין מאטעריאל איז גרויס, זיין פעלד איז אונגעהויער ברייט. איהר זיצט אין טהעאטער פיער שעה און איהר לעבט אין דער צייט איבער צעהנדליגע יאָהרען; אויף א ביהנע פון ד' אמות די גרויס זעהט איהר די גרעסטע פעלדער פון שלאכט און קאמפף. די דראמאטישע קונסט בענוצט זיך מיט א גייסטיג געפאָרדאמע, אום דאָס אייך ריכטיג פאָרצושטעלען.

האָט איהר געזעהן אַ מאָל אַ פאנאראמע? איהר גיט אַ קוק אין אַ גלעזעל וואָס איז גרויס ווי אַ פייג (וואָס מען עסט) איהר דערזעהט אַ שטאָט, וואָס איז גרויס אזוי ווי ווילנא. אויף אַ קליין שטיקעלע לייט ווענט מאלט מען אַב ריכטיג די גאַנצע שטאָט ווילנא און דאָס פער-גרעסערונגס גלעזעל שטעלט אייך פאָר אַ כרך אין זיין נאַטירליכער גרויסקייט. אַ דראמאַטורג קען אין פיער—פינף אַקטען שילדערן גיט נור דאָס גאַנצע לעבען פון אייניגע פערזאָנען, ער קען פאָרשטעלען אַ גרויסע היסטאָרישע עפאָכע פון אַ גאַנצען פאָלק. די ריכטונגס-קראפט פון פערפאסער, די דעקאָראַציע, די נאַטירליכע שפיעל פון אַקטיאָרען מיט דער הילפע פון דעם צושווער'ס אייגנבילדונגס-קראפט און פאנטאזיע, דאָס אלעס צוזאַמען בעשאפט דער ביהנעס גייסטיגע וואונדערבארע פאנאראמע, וועלכע ווייזט די ווייטע יאָהרען אין זייער נאטירליכער גרויסקייט.

מען דארף זיין אַ בריה פאָרצושטעלען פערשיעדענע האַנדלונגען אין אַ אינטערעסאַנטע און אנגענעהמע פאָרמע, אָבער די גרעסטע קונסט איז צו שילדערען אַ רעאַלען, נאַטורטרייען טיפ. וויסען די טהאַטען פון אַ מענשען איז גיט שווער, קענען און פערשטעהן דעם מענשען אליין איז גיט זעהר לייכט.

אין אַ דראמאטישען ווערק קענען פאָרגעשטעלט ווערען דריי קאַטעגאָריען מענשען: טיפּען, כאַראַקטערע, פערזענליכקייטען. אַ טיפּ איז אזא אינדיווידואל, אין וועלכען עס זיינען צוזאַמענגעקליבען און קאָנצענטרירט די אלע אייגענעלעייטען און אייגענשאפטען, וועלכע געפינען זיך ביי אַנדערע מענשען פון זיין פאָלק, פון זיין ראַסע און פון זיין צייט אין אַ שוואַכע, קוים בעמערקטע פאָרמע אָדער וועלכע זיינען שוין ביי איהם גאַנץ פערלאָרען געוואָרען. צום ביישפיעל: אַ טיפישער איד האָט אַ לאַנגען האָרבאַטען נאָז, שוואַרצע האָאַר, שוואַרצע אויגען, אַ שמאַלע ברוסט און לענגליכען קאָפּ. דערצו האָט ער די עזע אייגענע

טרערען, גרויסע אנשטרענגונגען און ניעדעריגע פערברעכען, ערהאבע-
נע געדאנקען און געמיינע ווינשע, נאָבעלע געפיהלען און שרעקליכע ליי-
דענשאפטען, איידעלע, פאָעטישע ליעבע און ווילדע פערדישע תאוות,
גרויסע אידעאלען, הויכע שטרעבונגען און קליינע טעגליכע זאָרג...
דיעזע אלע פערשיעדענע געפיהלען, ווינשע און שטרעבונגען פראָדוציר-
רען אין מענשענס לעבען פערשיעדענע טהאטען, האנדלונגען, דאָס וואָס
מען רופט אין גריכיש „דראמען“...

די סאָציאַלאָגישע געביידע פון מענשענס געזעלשאפטליכען לעבען,
די עקאָנאָמישע אומשטענדען, אונטער וועלכע ער לעבט, די פאָרמען פון
זיין פאָמיליע-לעבען, די ציוויליזאַציע, פון וועלכע ער געהרט זיך,
דער פערזענליכער קאמפף, וועלכען ער דארף פיהרען פאר זיין דאָוויין,
די אייגענשאפטען פון דעם מענשענ'ס נאטור אים אלגעמיין, די נאטיר-
ליכע און צופעליגע אומשטענדען, וועלכע רינגלען איהם אַרום, די גאנץ
צע אויסערע וועלט צוזאמען מיט זיין אייגענע, אינגערע וועלט, מיט
זיין זעלע, זיינע גערווען, זיינע פיזיאלאָגישע פערריכטונגען, זיינע
מעלות און חסרונות וועלכע ער בעקומט בירושה פון זיינע עלטערען —
דאָס זיינען די שעפּפער, דער שטאָף און די בעוועגונגס-קרעפטע, וועל-
כע רופען אַרויס די אָדער יענע טהאטען, די אָדער יענע האנדלונג-
גען.

דאָס ווייסע בייגדעלע אין אַ פּיאנאָ, פון וועלכע עס געהט אַרויס אַ
טאָן, ווען מען גיט אַ קלאַפּ מיט'ן פינגער, רופט זיך קלאַוויש; אַלע
ביינדלאַך צוזאמען רופען זיך קלאַוויטור.

אַ גאַמע אָדער אַ סקאלאַ (סקייל) רופט זיך אַ לייטער פון טענער.
יעדער טאָן איז אַ טרעפּ. זיכען אַזעלכע טענער איז אַ לייטער (אַ גאַמע).
די גאַנצע קלאַוויטור פון אַ פּיאנאָ האָט זעקס-זיעבען גאַמען. די
קלאַוויטור אָבער פון דער דראַמע-קונסט איז אונענדליך, איהרע
גאַמען פון וועלכע מע קען מאַכען קאָמבינאַציען זיינען אונזאַהל-
באַר. עס איז דער גרעסטער לייטער אין דער וועלט, עס איז דער ליי-
טער וועלכע ר' יעקב האָט געזעהן אין חלום, עס איז אַ לייטער וועלכער
געהט פון דער ערד ביז די הימלען, עס איז דער לייטער פון מענשענס
לעבען, אויף איהם קלעמערען ענגלעך! און פון איהם שטירצען אַראָפּ
מענשען און ווערען צושטעמערט!

אַ גאַנצע וועלט מיט ערשיינונגען האָט דער דיכטער צו זיינער

אָרט פערצאָפּעלט געוואָרען און האָט גע'חלש'ט... עס ווײַנען דאָ אַ סך קאָמישע און ערנסטע אײַגענשאַפטען, קרײַנק, משוגעט'ן, פּסיכאָ-פּאַטישע שוואַכקײַטען, וועלכע מאַכען אַ מענשען פאַר אַ כאַראַקטער... אַ פערזענליכקײַט איז אַ געוועהנליכער מאַסענ־מענש. ווען אײַהר שילדערט זײַנע האַנדלונגען און טהאַטען, דאַרפט אײַהר אױך זײַן גוט בעקאַנט מיט זײַן לעבען, מיט זײַנע אומשטענדען, זײַן אײַנטעלעקטוע-לען פּסיכאָלאָגישען צושטאַנד, אום פאַרצושטעלען אײַהם ריכטיג און נאַטור טרײַ. צום בײַשפּיעל, אַלע חײַנעזער ווײַזען זיך אונז אױס זעהר עהנליך אײַנע צו די אַנדערע... ווי אײַהר וועט נאָר אױסמאַלען אַ מענ-שען, אַ נײַערדיגען, מיט קלײַנע אױגעלעך, אַ קורצען נאָז, מיט אַ צאַפּ פון הײַנטען און אײַן זײַנע געוועהנליכע קלײַדער, וועלכער שטעהט אײַן אַ לאַנדרי, אײַז ער אַ חײַנעזער, אַ חײַנעזישע פערזענליכקײַט. אײַהר קענט אָבער ניט פאַרשטעלען אַ געוועהנליכען חײַנעזער אײַן אַ סאַראַ-פּאַן פון אַ רוסישע באַכע, וועלכער זאָל זיצען אױף אַ בײַסיקעל און זאָל מעביר זײַן די סדרה...

ווען די הױפּטזאַך אײַן אַ דראַמאַטיש ווערק זאָל זײַן די האַנדלונג, וואָלט מען ניט נױטיג געדאַרפט קײַן שױשפּיעלער. דער אױטאָר אַלײַן, אָדער אַ געדונגענער בעל קורא וואָלט זיך אַנידער געשטעלט און אײַבער געלעזט פאַר'ן פּובליקום די גאַנצע וואָס האָט פאַסירט פון אָנפאַנג ביז'ן אױסלאָז. די הױפּט זאַך אָבער זײַנען די טיפּען, כאַראַקטערע און פער-זענליכקײַטען, וועלכע ווערען געשילדערט. דער אױטאָר גיט נאָר ווער-טער; מען דאַרף האָבען אַ שטימע, זשעסטען העויות, תנועות, מײ-נעם, מאַנערען, בעוועגונגען, צוגעפאַסטע קלײַדער, אַ ריכטיגע סיטואַ-צײַאָן, אַ וואַהרע אבבילדונג פון די אַלע פאַקטען, ערשײַנונגען און אײַנ-צעלהײַטען וועלכע האָבען אַרױסגערופען די דראַמאַ אײַן לעבען. דערויף מוז מען האָבען גוט אײַנגעריכטעטע טהעאַטערע און שױשפּיעלער: ריכטיג פאַרצושטעלען „עקשײַאָן“ דאַרף מען האָבען אַקטױאַרען.

מײַר האָבען אױבען דערמאָנט די אורזאַכען, וועלכע פּראָדוצירען די האַנדלונגען פון מענשען-לעבען און וועלכע מאַכען פון מענשען אַזעל-כע טיפּען, כאַראַקטערע און פערזענליכקײַטען, ווי זײ ווערען גענומען פון דעם דיכטער. די נאַטור, סאָציאַלע און עקאָנאָמישע אומשטענדען שאַפען פערשיעדענע אײַנדיווידועלע אײַגענשאַפטען, פּסיכאָלאָגישע און פּסיכאָ-פאַטאלאָגישע (זעלענ־קראַנקע) ערשײַנונגען. אײַנער איז

שאפטען: ער האט פלינקע בעוועגונגען, קאמישע העוויות, א שארפען מוח, פעהיגקייטען צו געשעפט, א שטארקען ווילען אויף צו בעהערשען זיך, א נייגונג צו א קהל'ס אָרדנונג און א געוואָנהייט צו לעבען חברותא נאָר מיט זיין ווייב. עס גיבען אָבער אידען וואָס האָבען שוואַר-צע אויגען און האָבען ניט קיין האָרבאָטע נאָז, וואָס האָבען לייעב ביז-נעם און האָבען ניט קיין שכל, וואָס האָבען שוואַרצע האָאַר און געלע וואָנצעס, וואָס האָבען פלינקע בעוועגונגען און האָבען ניט קיין שטאַר-קען ווילען א. ז. וו.... זיינען זיי דערפאַר חלילה, קיין אידען ניט? אידען זיינען זיי; אָבער אַטיפישער איד, א סוביעקט, אויף וועלכע איהר וועט נאָר א קוק טאָן, וועט איהר שוין וויסען ווער ער איז, מיט וועמען איהר וועט נאָר איין האַנדעל טאָן, וועט איהר שוין וויסען מיט וועמען איהר האָט צו טאָן, דאָס איז דער איד וועלכער האָט אין זיך די אלע, אָדער כמעט אלע מיפישע אייגענשאַפטען, וועלכע מיר האָבען אויבען אויסגערעכענט.

ווען איהר שילדערט א טיפ פון א העלד, פון א אינטריגאַנט א. ז. וו. דאַרף ער פאָרגעשטעלט ווערען מיט שטאַרקע, דייטליכע, אויס-דריקליכע און געשטאַלטליכע ציגע; דאַרפען אין איהם קאָנצענטרירט זיין די אלע אייגענשאַפטען, וועלכע זיינען אין ניט טיפישע העלדען און אינטריגאַנטען אויסגעדריקט אין א שוואַכע, קוים בע-מערקבאַרע פאָרמע.

יעדער מענש האָט א כאַראַקטער אפילו א כאַראַקטערלאָזער מענש איז אויך א כאַראַקטער, אָבער ניט יעדער מענש איז א כאַראַק-טעריסטישער מענש. א כאַראַקטעריסטישער מענש ווערט אָנגערופען אזא סוביעקט, ביי וועלכען אלע אייגענשאַפטען זיינען ניט באַלאַנסירט, ניט גלייכמעסיג... ער האָט איין געוואָנהייט, איין משוגעת, איין שטאַרק אויסגעדריקטע אייגענשאַפט, וועלכע פערשטעלט אלע אַנדער-רע... צ. ב. ש. איינער איז א בעריהמטער, ער איז א שטילער מענש א גוטער, אן אַרענטליכער, און טהיילט זיך מיט גאָר ניט אָב פון אלע אַנדערע מענשען, ווי אָבער ער הויבט נאָר אָן רעדען פון זיך — וואַקסט ער אויס פּלוצלונג. ווען ער האָט געפרעגט א קשיא, האָט דער רב הכולל ניט געקענט ענטפערן; ווען ער האָט א זעץ געטהאָן א שכור'ען איירישען, איז ער אריבער געפלויען איבער דער וואָרלד'ס בילדינג, ווען ער האָט א קוק געטהאָן אויף א שעהנע מאַמוזעל, איז זי אויפ'ן

זון מיר וועלען א ביסעל שמועסען דערפון ווי אזוי די דראמא איז
עוואָרען א ליטעראַטור און ווי אזוי זי האָט זיך ענטוויקעלט ביי פער-
נערענע פעלקער.

2.

אזוי ווי די טהאַטען און האַנדלונגען פון איינציגען מענשען זיי-
ען אַבהיינגיג פון זיינע אייגענע פסיכאָלאָגישע און פיזישע אייגענ-
שאַפטען, אזוי זיינען אויך די טהאַטען און האַנדלונגען פון אַ גאַנצעם
פֿאָלק אַבהיינגיג פון דער קאָלעקטיווער פסיכאָלאָגיע פון גאַנצען פֿאָלק.
י אַנשוואַונגען פון פערשיעדענע פעלקער האָבען זיך אויסגעאַרבייט
ונטער פערשיעדענע אומשטענדע. דערפאַר האָבען זיך אויך פערשיע-
ען אויסגעאַרבייט די העכערע פֿאַרמען פון פּאָעזי ביי פערשיעדענע
פֿעלקער. און דאָס איז די אורזאַכע, פאַר וואָס ביי אייניגע פעלקער
אָט די דראַמאַטישע פּאָעזי געמאַכט גרויסע פּאַרשריטע און ביי אַנ-
ערע פעלקער האָבען זיך אַם העכסטען ענטוויקעלט די אַנדערע פּאַר-
ען פון פּאָעזי.

דער בעוואוסטער היסטאָריקער וועבער זאָגט: דאָס דראַמאַ
פּיעלט אין דער קעניגרייך פון פּאָעזי די זעלבע ראָלע, וועלכע דעמאָק-
אטיע שפּיעלט אין דעם לעבען פון אַ פֿאָלק'ס רעגירונג. די ניט
דראַמאַטישע פּאָעזי זינגט פון געטער, פון העלדען, פון אויסערוועהלעטע
עשעפענישען, אָדער פון די געהיימע אינגערליכע געפיהלען פון אַ
ענשען. דראַמאַ אָבער שטעלט פאַר דאָס ווירקליכע לעבען, דערצעהלט
יט נור דאָס, וואָס מענשען דאַרפען זיין, נאָר אויך דאָס וואָס זיי זיי-
ען. אָפּען, דייטליך און פאַר יעדען פאַרשטענדליך. די פּאַרמע פון אַ
דראַמאַ איז אזוי ווי די פּאַרמע פון אַ דעמאָקראַטישער רעגירונג. יע-
ער שווישפּיעלער, איז אַן אונאַבהענגיגער, פרייער מענש, יעדער טוט
ינס און די טהאַטען פון אַלע פיהרען צו איין גרויסען אַלגעמיינעם
יעל. אין אַטהען, גריכענלאַנד, האָט זיך הויך ענטוויקעלט די דראַמאַ-
ישע פּאָעזי, ווייל דאָרט האָבען געהערשט און געבליהט די פרינצי-
ען פון וואַהרען דעמאָקראַטיזמוס.

מעלאנכאליש, דער אנדערער מאכט איינער שפאס; דער סאננוויניק (היצניגער) דריקט אויס זיינע ליידענשאפטען אין א שטורם, דער געלא-סענער מענש האנדעלט אנדערש; אן אלטער מאן האט אן אנדער שטיי-מע און אן אנדער גאנג, א יונגער מאן רעדט און געהט אום אנדערש... א לייכטזיניגער פאט, א שטוצער קליידעט זיך אנדערש, א דענקענדער מענש ווידער אנדערש; אן אריגינאל טראגט די היטעל אויפ'ן קאפ ניט אזוי ווי א מענש וואס וויל ניט ארויס געהן פון דער רייהע... א מענש וואס איז געוואהנט צו אונטערדריקען האט ניט אזעלכע מאנערען ווי דער, וואס איז שטענדיג אונטערדריקט. א שוישפיעלער דארף פריהער פון אלעם בעזיצען בעאבאכטונגס-קראפט און א פעהיגקייט צו אימיטירען... ער דארף בעאבאכטען ווי פערשיעדענע טיפען און סוביעקטען פיהרען זיך אויף, רעדען, קליידען זיך, געהען אום, זשעסטיקולירען, וועלכע מימיק זיי מאכען, וועלכע פלאסטישע בעוועגונג און דאן דארף ער קענען דאס זעלכע אימיטירען, נאכמאכען, נאטור טריי פארשטע-לען, רעאליזירען.

אבער דאס אלעס אליין איז נאך וועניג. בעאבאכטונגס-קראפט און אימיטאציען זיינען נור מעכאנישע אדער טעכנישע מיטווירקער. אום דער שוישפיעלער זאל קענען איבערגעבען די אידעע פון א דראמא-טישען ווערק, אום ער זאל קענען ערקלערען אלעס וואס דעם דיכטערס ווערטער מיינען, — מוז ער פערשטעהן די בעדייטונג און דעם געדאנק פון דעם גאנצען ווערק, אין וועלכען ער נעהמט אנטהייל, ער מוז פער-שטעהן די פסיכאלאגישע אומשטענדען, וועלכע רופען ארויס די האנדי-לונג, ער מוז קענען די מענשהייט, בעגרייפען דאס מענשליכע און פער-שטעהן דעם מענשען... ער דארף ניט נור זעהן און נאכמאכען, ער דארף אויך פיהלען און דענקען...

מיט איין ווארט, טהעאָרעטיש גערעדט דארף דער דיכטער קע-נען אויסערוועהלען פון דער גרויסער מענגע פון מענשענ'ס האנדלונג-גען דעם בעסטען מאטעריאל און דארף הויפטזעכליך קענען שילדערן טיפען און כאראקטערע. דער שוישפיעלער דארף קענען דיעזע טיפען-ריכטיג אויפפאסען און רעאליסטיש פארשטעלען. אבער ווייל פון טהע-אָריע ביז פראקטיק איז זעהר ווייט און ווייל מענשען טוען זעהר זעל-טען דאס וואס זיי דארפען, וועלען מיר דערווייל דערפון ניט רעדען

נעהמט זיך אייגענטליך פון די ליעדער וועלכע מען פלעגט זינגען צום באָק. אין גריכיש הייסט באָק — טראַגאָס. דעם גאָט פון וויין פלעגען די גריכען שילדערען אין דער קאָמישער פאָרמע פון אַ באָק, וועלכער איז בעדעקט מיט בלעטער. און בינטלעך פון וויינטרויבען און איהם האָר בען זיי געזונגען באָק־ליעדער, „טראַגעדיען“, פון וועלכע שפעטער האָר בען זיך ענטוויקעלט די ערהאבענע וואונדערבארע טראַגעדיען פון די זשעניאלע גריכישע דיכטער: עסחיל, סאָפאקל און עווריפידוס.

די גריכען האָבען געזוכט אין דער דראַמא אַ העכערען עסטעטישען פערנגיגען: זיי זיינען געגאנגען אין טהעאַטער בילדען זיך, זיי האָבען געוואָלט בעוויינען דעם מענשענ'ס שיקזאַל, בעוואונדערען זיינע גרויסע טהאַטען, פעראורטהיילען זיינע געמיינע האַנדלונגען, בעקאנט ווערען מיט זיינע ערהאבענע אידעאַלען. ניט דאָס האָט געזוכט אין טהעאַטער דער רוימער. דער רוימער איז געווען עגאָאיסטיש און גראָב, ער האָט געזוכט תענוג אין צינישען זינן פונ'ם וואָרט, ער האָט געזוכט פעררגניג גענס, וועלכע זאָלען וועקען אין איהם ווילדע תאוות. ניט קיין דראַמא האָט דער רוימער געדארפט, ער האָט גאָר געפאָדערט „שאָוס“, (שויען). עסען און שויען! האָט געשריען דער הונגעריגער און פערדאָר בענער לומפען־פראָלעטאַריער פון דעם אויסגעלאָסענעם רויס. שויען און צינישען פעררגיגען האָט געזוכט דער אַריסטאָקראַטישער רוימער, וועלכער האָט בערויבט די גאַנצע וועלט נור אין דעם נאָמען פון זיינע אייגענע בויך־אינטערעסען. דעם ערשטען פלאַטץ ביי די רוימער האָט פערנומען דער צירקוס, וואו געפאָנגענע און שקלאָפּען האָבען איינע די אנדערע געהרג'עט אָדער וואו זיי האָבען געקעמפּט מיט בלוט־דורשטיגע, הונגעריגע לייבען און לעמפערטען. די דראַמען, וועלכע פלעגן יא געשפּיעלט ווערען, האָבען געדארפט האָבען אַ רייכע „איבער־ראשענדע“ אויסשטאַטונג, זיינען געווען פול מיט צינישען רעאַליזמוס, האָבען אַם מייסטען גאָר ניט געגעבען דעם גייסט און האָבען זעהר פיעל געגעבען די אויגען און די אויערען.

די גריכישע ציוויליזאַציאָן האָט ניט געקענט אויפהויבען דעם דעמאָראַליזירטען און פערדאָרבענעם רוימער, די גריכישע דראַמא מיט איהר עסטעטישען כאַראַקטער איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ ציי־נישען געמיינעם פערנגיגען, נון האָט זיך אריינגעמישט די אידישע ציוויליזאַציאָן. עס איז געקומען אַ אידעל, ישוע בן יוסף, וועלכער

ביי די אלטע גריכען האָט דער מענש געשפּיעלט אַ גרויסע ראָלע און זיינע טהאַטען זיינען דראמאַטיזירט געוואָרען פון די גרעסטע קינסטלער. די אלטע גריכישע דראמא האָט געשילדערט דעם מענשען זיינע ריינע פאַטריאַטישע געפיהלען, מיט זיינע הויכע שטרעבונגען צו מאַכען גליקליך זיין פאָלק, מיט זיין שטאַרקען ווילען צו זיין פריי און צו קעמפּפּען זאָגאַר מיט די געטער פאַר זיין אונאַבהענגיקייט.

ביי די אידען, עגיפּטער, אַראַבער און אַנדערע אַריענטאַלישע פּעל-קער, ביי וועלכע דעם מענשענס פּערזאָן האָט ניט געשפּיעלט קיין ראָלע, וואו די גאָטהייט האָט דעם מענשען פּערניכטעט, זיין פרייען ווילען גערויבט, זיינע שטרעבונגען צו קעמפּפּען פאַר עולם הזה געשטעלט ניעדריג און פּער'מיאוס'ט, — ביי די אלע פּעלקער האָט די דראמאַטישע ליטעראַטור זיך זעהר וועניג אָדער גאָר ניט ענטוויקעלט. אין אידישען תנ"ך געפינט איהר די שעהנסטע פאַרמען פון פאַעזי און געפינט זעהר וועניג, וואָס זאָל צייגען, דאָס ביי די אידען האָט עק-זיסטירט אויך דראמאַ. מיר זאָגען: „זעהר וועניג“, ווייל „שיר השירים“ און „איוב“ בעווייזען דאָך, דאָס גאַנץ פרעמד איז די דראמאַ ניט געווען אויך דאָרט, וואו עס האָט געהערשט דער שטרענגער „אל שדי“, וועלכער האָט ניט לייעב געהאַט קיינע תענוגים, קיינע פּערגיגענס און וואו דער מענש איז געווען גערעכענט פאַר אַ טפּה סרוחה און אַ חרם הנשבר...

ביי די פּעלקער, ביי וועלכע די גאָטהייט איז געווען עטוואָס איבער-נאַטירליכעס, האָט ניט געקענט ערשיינען קיין דראמאַטישע פאַעזי, דערפאַר ווייל יעדע דראמאַ איז געבוירען געוואָרען אויפ'ן באַ-דען פון רעליגיאָן. ביי די גריכען זיינען די געטער געווען ניט איבער-נאַטירליכע. די קרעפטע און מעכטע וואָס די גריכען האָבען געזעהן אין דער נאַטור, די אייגענשאַפטען וואָס זיי האָבען געזעהן אין דעם מענשען אַליין, האָבען זיי צוגעשריעבען זייערע געטער. ווי אַנדערש האָט מען געקענט דיענען דעם גאָט פון פרייהלינג, דעם גאָט וועלכער איז געלעגען אַ גאַנצען ווינטער טויט. ווי די נאַטור, און וועלכער האָט ער-וואַכט מיט לעבען, ליכט און פרייד, ווי אַנדערש האָט מען געקענט דיענען דיעזען גאָט, ווען ניט מיט געזאַנג, מיט טענץ, מיט פּערקליי-דונגען, מיט ערצעהלונגען פון דעם, וואָס האָט אין דיעזען גאָט'ס לעבען פאַסירט? ... דאָ פאַנגט זיך אָן די דראמאַ. דאָס וואָרט „טראַגעדי“

טהעאטער ביי די אלטע גריכען.

פון אלע אלטע פעלקער זיינען די גריכען די איינציגע, וועלכע האבען געשאפען א נאציאנאלען טהעאטער און האבען אונז געגעבען די ערשטע פארמען פון א וואהרער דראמא. דאס טהעאטער איז ביי זיי, ווי ביי אלע אנדערע פעלקער, געשאפען געווארען אויף א רעליגיעזען באדען. ביי קיין פאלק אבער האט זיך דראמאטישע פאעזי און די טהעאטראלע טעכניק ניט ענטוויקעלט ביז אזא הויכע שטופע, ווי ביי די גריכען.

זיי האבען ניט געהאט, ווי מיר יעצט; גרויסע, איינגעגעביידעט מיט שמאלע סיטס און מיט שעהנע געמאלטע דעקאראציען. צום ביישפיעל, דאס טהעאטער און דער שטאדט אטהענא איז געווען אויף דער פרייער לופט, אונטער'ן בלויען הימעל. ניט ווייט האט מען געזעהן דאס אמת'ע מעער און מען האט געהערט דאס רוישען פון זיינע וועלען. לעבען בארג אויף א שעהנעם טאל איז געווען דאס, וואס מיר רופען ביהנע. אויפ'ן בארג אין א האלבען צירקעל זיינען פון שטיין געווען אויסגעטעסעט סיטס, וועלכע זיינען געגאנגען העכער און העכער ווי טעראסען. אין דעם טהעאטער פון אטהענא זיינען געווען דרייסיג טויזענד סיטס. פארשטעלונגען פלעגען געגעבען ווערען נור אין א געוויסע צייט אין יאהר. אין דער צייט ווען מען פלעגט שפיעלען טהעאטער, פלעגט זיין א יום טוב אין שטאדט. אלע קראמען און אלע שאפס פלעגען ווערען געשלאסען. פון פריוואטן פלעגט מען ארויסלאזען אלע געבאנגענע און מען האט זיין דעם טאג קיינעם ניט געטאדט ארעסטירען. יעדער בירגער, וועלכער האט ניט געקענט בעצאהלען פאר זיין סיט צוויי אבאלען, האט געהאט א רעכט צו נעהמען דאס געלד פון דער רעגירונגס קאסע. גאנץ פריה מיט זונענאוויפגאנג פלעגט זיך די גאנצע בעפעלקערונג אויפכאפען, אנטאן זיך אין די שעהנסטע קליידער און

האָט געהייסען פערשליסען אלע טהעאטערע, פערניכטען אלע דראמא-
טישע ווערק, פערגעסען יעדען עסטעטישען פערניגען, א אידעל, וועל-
כער האָט בעפוילען אויפאָפּערן דעם מענשען אים נאָמען פון גאָט,
וועלכער האָט פערשפּאַטעט און פער'מיאוס'ט אלע שטרעבונגען פון
דעם, וואָס איז ניט מעהר ווי א טפּה סרוחה, א חרם הנשבר. דער קריסט
איז געקומען און די ענטוויקלונג פון דער דראמאטישע ליטעראטור איז
אויף הונדערטע יאָהרען אָבגעשטעלט געוואָרען.

פיעלע מאסקען, וועלכע האָבען זיך געפאַסט צום כאַראַקטער, וועלכען ער האָט פאַרגעשטעלט. פון אַנפאַנג האָט דאָס פּאָלק דיעזע פאַרשטע-
לונגען מיט מאַסקען און מיט „עקשענעס“ ניט געקענט ליידען, ווייל
אַלע שווישפיעלען האָבען געטראָגען אַ רעליגיעזען כאַראַקטער און אַלע
פערזאָנען, וועלכע פלעגען פאַרגעשטעלט ווערען, זיינען געווען אָדער
געטער, אָדער האַלבע געטער. מען האָט געמיינט, אז דאָס איז אַ
פראַפּאָנאָציאָן און אַ בעלעדיגונג. עס איז דיעלכע זאָך ווי אַ בעל קורא,
ווען ער לעזט פון חומש, ווען ער לעזט פון אברהם'ן, זאָל ער אָנטאָן אַ
מאַסקע פון אַ גרויען גרייז, און זאָל רעדען מיט אַ דונערענדע שטימע,
ווען ער לעזט פון לוט'ן זאָל ער אָנטאָן אַ מאַסקע מיט אַ רויטע נאָז און
זאָל רעדען ווי אַ מענש, וואָס איז בגילוף'ן. . . . שפעטער אָבער האָט
זיך דאָס פּאָלק צוגעוואָהנט צו פערשטעהען, אז פאָעזי און דראַמע קע-
נען ניט ערניערדיגען קיינע געגענשטענדע פון רעליגיעזן.

די גרויסע קלאַסישע טראַגעדיען פון וועלכע מיר ווייסען גענוי,
זיינען די וועלכע זיינען געשריבען געוואָרען אין סינפטען יאָהרהונ-
דערט פאַר כריסטוסען. עס איז דאָן איינגעפיהרט געוואָרען מען זאָל
שפיעלען דריי שטיק, וועלכע זאָלען זיין בעגרינדעט אויף איין לעגענדע
וואָס דערצעהלט פון געטער. די דאָזיגע טראַגעדיען פלעגען זיך רופען
טרילאָגיען. פערענדיגען פלעגט מען די דריי קורצע טראַגעדיען מיט אַ
קליינער סאַטירישער פיעסע, אַ מין וואָדעוויל, און דיעזע גאנצע
פאַרשטעלונג פלעגט זיך רופען טעטראַלאָגיע. אָפט פלעגט מען שפיע-
לען אין איין טאָג צוויי טעטראַלאָגיען פון צוויי בעזונדערע דיכטער,
וועלכע פלעגען זוכען די עהרע געקרוינט צו ווערען מיט אַ לאָרבער
קראַנץ און צו קריגען דעם טיטעל „טשעמפּיאָן“. ביי אזאָ געלענענהייט
פלעגען אויסערוועהלט ווערען זיעבען בעריהמטע בירגער, וועלכע פלע-
גען זיין די ריכטער, אָבער דאָס פּאָלק, די צושויער אַליין פלעגען אויך
ניט בלייבען פאַסיוו. האָט זיי דאָס שטיק געפּעלען, פלעגען זיי אויס-
דריקען זייער צופריעדענהייט מיט יובעלגעשרייען און מיט שטירמי-
שע אַפּלאָדיסמענטען; פערקעהרט, זיינען זיי ניט געווען צופריעדען,
האָבען זיי געפּייפט, געטיוקעט, ניט געלאָזט שפיעלען, און אויפ'ן דיכ-
טער געוואָרפען איילבערטען, פייגען, גאנץ אָפט זאָגאר שטיינער.
פון אַנפאַנג פלעגט דער כאַר שפיעלען די הויפט ראָלע אין שטיק,
ווייל דער אַקטיאָר האָט געהאַט זעהר וועניג צו „עקטען“ און דער כאַר

איילען זיך אין טהעאטער מיט פרייליכע געשרייען און געלעכטער. אויך
סער עטליכע רייהען סיטס פון פאָרענט, זיינע די אלע סיטס ניט געווען
נומערירט און יעדער האָט געזוכט צו פערכאפּען אַ בעסערען פּלאַץ.
אייניגע פלעגען ברענגען מיט זיך קרוגען מיט וויין, פרוכטען און עסענ-
ווארג, ווייל זעהר אָפט פלעגט מען בלייבען זיצען אין טהעאטער אַ גאנץ
צען טאָג. ווען עס פלעגט קומען אַ בעליעכטע פערזאָן, פלעגען אלע
אויפשטעהן, שרייען הורא און אפּלאָדירען. רייכע בירגער פלעגען קור-
מען מיט זייערע ריענער, וועלכע פלעגען ברענגען קישענס, ווארום עס
איז ניט געווען זעהר בעקוועם צו זיצען אויף אַ הארטען שטיינערנעם
סיט אונטער דער זונן וועלכע פלעגט אויף צו להכעיס גוט צוראקען.
אז אלע פלעגען זיך שוין פערזאמלען, דאן פלעגען קומען די ארכאנען,
די פאָרשטעהער פון שטאָט, די אמבאסאדאָרען פון פּרעמדע לענדער און
נאָך שפעטער פלעגט קומען דער פּריסטער. דאן פלעגט ווערען שטייל
און דאָס שטיק פלעגט זיך אָנפאנגען.

„טהעאטער“ נעהמט זיך פון דעם גריכישען וואָרט טהעאטראָן.
מיט דעם וואָרט האָט מען בעזייכענט די אלע צושויער, וועלכע פלעגען
קומען זעהן דאָס שטיק. טהעאטראָן איז דאָס זעלבע וואָס מיר רופען
יעצט אַן אודיטאָריום. אָרקעסטרא האָט אין גריכען טהעאטער נאָך גע-
האט אַן אנדער בעדייטונג. אָרקעסטרא הייסט טאַנצען. דער פּלאַץ,
וואו די טענצער און דער כאָר פלעגען טאַנצען, האָט זיך גערופען
אָרקעסטרא. אין מיטען פון דעם פּלאַץ איז שטענדיג געשטאַנען אַן אל-
טאר, אויף וועלכען מען פלעגט ברענגען אָפּפער צום גאָט דיאָניסוס.
ארום דעם אלטאר, פלעגען שטעהן די שוישפיעלער, דער כאָר און די
סטאטיסטען. אָרקעסטרא איז געווען דאָס, וואָס מיר רופען יעצט ביהנע,
סטירדיש. דאָס וואָס מיר רופען יעצט סצענע האָט אויך דאמאָלס געהאט
אַן אנדער בעדייטונג. סקענע אין גריכיש הייסט אַ שטיבעל, אַ גע-
צעלט, וואו די אַקטיאָרען פלעגען זיך געפינען איידער זיי פלעגען דאר-
פּען ארויסגעהן.

אַ לעגענדע דערצעהלט, אז דער ערשטער גריכישער פערפאסער
פון שוישפיעלען איז געווען אַ געוויסער טהעספּיס, וועלכער האָט אליין
געפיהרט אַ וועגעלע מיט מאַסקען; ער פלעגט אליין פערפאסען זיינע
פיעסען, אליין אָנטאָן אַ מאַסקע און שטעהענדיג אויף זיין וואָגען,
פלעגט ער דעקלאַמירען אָדער דערצעהלען זיין ראָלע. ער האָט געהאט

טהעאטער ביי די רוימער.

ביי די גריכען איז דאָס טהעאטער געשטאנען הויך; זייער טראַג-
געדרי איז געווען בעלעהרענד און ערהאבען, זייער קאָמעדי שארף און
סאטיריש. דאָס טהעאטער ביי די גריכען איז געווען אַ נאציאָנאַלער
פּראָדוקט, וועלכער איז געשאַפּען געוואָרען פון די גייסטיגע אייגענ-
שאַפּען און דעם נאַטירליכען לעבען פון דעם גריכישען פאָלק. דאָס
טהעאטער ביי די אַלטע רוימער איז ניט געווען קיין אַריגינעלע שאַ-
פונג פון פאָלק, זיי האָבען ניט געהאַט קיין נאציאָנאַלען טהעאטער,
זיי האָבען נור אימיטירט, נאָכגעמאַכט די אַלטע גריכען, וועלכע זיי האָ-
בען בעזיענט און ביי וועלכע זיי האָבען גערויבט אויף זייער ציוויליז-
זאַציאָן. דאָס טהעאטער איז אין רוים קיין מאָל ניט געשטאנען הויך,
די רוימישע טראַגעדי האָט קיין בעדייטונג ניט. בעריהמט זיינען זיי די
רוימער נור דורך זייער קאָמעדי, אָבער דיעזע בעריהמהייט איז אויף
מעהר אַ טרויעריגע.

די קאָמעדי פון די רוימער איז אויף ניט קיין אַריגינעלע. אין
גריכענלאַנד זיינען בעריהמט געווען צוויי זשעניאַלע קאָמעדיענ-דיכ-
טער, אַריסטאָפּאָנעס אין די פריהערדיגע צייטען און מענאַנדער אין די
שפּעטערדיגע יאָהרען. מיר ווייסען, אז אין די ערשטע צייטען פונ'ם
קריסטענטום זיינען פיעלע קלאַסישע ווערקע פערניכטעט געוואָרען
פון די פאַנאַטישע קריסטען און די מענשהייט האָט צוליב דעם פערלאָ-
רען פיעלע גרויסע ווערקע פון קונסט, ליטעראַטור און פילאָזאָפּי. פיע-
לע פון אַריסטאָפּאָנעס קאָמעדיען זיינען דאָך פערבליבען, ווייל די
כריסטליכע גלחים איז זעהר געפּעלען געוואָרען, וואָס ער לאַכט אָב פון
די געטער. מענאַנדערס ווערקע, וועלכע, ווי מען גלויבט, זיינען געווען
נאָך זשעניאַלער פון אַריסטאָפּאָנעס, זיינען דורך וועלכע עס איז אונז-
בעקאַנטע אורזאַכע אין נאַנצען פערלאָרען געגאַנגען און, אויב מיר וויי-

האָט דערצעהלט דעם גאנצען אינהאַלט. שפעטער האָט מען אָנגעהויבען צו שרייבען אַזעלכע שטיק, אין וועלכע אַקטיאָרען זאָלען האָבען מעהר האַנדלונגען און דער כאָר וועניגער צו דערצעהלען, נאָך שפעטער האָ- בען די גריכען אָנגעהויבען צו שרייבען אַזעלכע שטיק, אין וועלכע דער כאָר האָט גאָר נישט געהאַט צו טאָן מיט'ן אינהאַלט פון דער פּיעסע: צווישען איין טהייל און דער אנדערער פון דער טרילאָגיע, דאָס פּוב- ליקום זאָל האָבען געדולד צו וואַרטען און די אַקטיאָרען זאָלען האָבען צייט איבערצוטאָן זיך, פלעגט דער כאָר זינגען און טאַנצען, אַזוי ווי ביי אונז יעצט שפּיעלט מוזיק צווישען די אַקטען.

זעהר ווייט פאַראַוויס איז אַוועקגעגאַנגען דער היינטיגער טהעאַ- טער. מען קען אָבער קיין מאָל נישט פערשטעהן גוט די געגענוואַרט, אויב מען לערענט נישט די פּערגאַנגענהייט.

זיי האבען פארגעשטעלט גאנץ אָפּען, ווי דער גאָט וואלפאן כאַפּט זיין ווייב די געטין ווענוס מיט דעם סאָלדאטסקען גאָט מאַרס, אָדער ווי דער גרויסער גאָט יופיטער אליין פערשטעלט זיך פאַר אַ שוואַם און זינדיגט מיט לעדא, ווען זי באַדט זיך אין טייך. אַן אַקטיאָר וואָס האָט געשפּיעלט די ראָלע פון הערקולעס, אַז ער האָט געדארפּט וויי-זען, ווי ער ברענט זיינע הענד אין פייער, האָט טאַקע געמוזט זיינע הענד ברענען אין פייער. דער אַקטיאָר איז געווען אַ שקלאַף און זיינע צוברענטע הענד האָבען קיינעם ניט געקימערט. ווען עס פלעגט פאַר-געשטעלט ווערען אַז מעדעא ערמאָרדעט איהרע קינדער, פלעגט זי טאַקע ערמאָרדען צוויי לעבעדיגע קינדער, וועלכע זיינען געווען די קינדער פון שקלאַפּען.

די וואָס האָבען פערפאַסט שוישפיעלע און קאָמערעיען האָבען זיך גערעכענט זעהר ניעדריג. זיי זיינען געווען אַם מייסטען שקלאַפּען. נאָך ניעדריגער האָבען זיך גערעכענט ביי די רוימער אַקטיאָרען און אַקטריסעס. געזעצליך זיינען זיי געווען פערגליכען מיט אַלע פערברעכער און אויסוואַרפּען פון דער געזעלשאַפּט, און ווען, צום ביישפּיעל, זאָגאַר אַ פראָסטער סאָלדאט זאָל זיך געווען ערלויבען איין מאָל אַרויסצוטראַגן טען אויף דער ביהנע, האָט איהם דערפאַר געקומט אַ שטראַפּע פון טויט.

די איינריכטונגען פונ'ם טהעאַטער אליין זיינען שוין ביי די רוימער אויך געווען אַזוי איינפאַך און דעמאָקראַטיש, ווי ביי די גריכען. מען האָט פערשווענדעט גרויסע פערמעגענס אויף לוקסוס, אויף טייערע דעקאָראַציען, אויף צאָצקעס, אויף פראָצעסיאָנען. אין טהעאַטער גופא זיינען די זיצע געווען איינגעטיילט געגען די פרינציפּען פון גלייכהייט, וועלכע האָבען עקזיסטירט אין גריכענלאַנד. אין די ערשטע רייחען פלעגען זיצען די סענאַטאָרען, נאָך זיי די ריטטער, יעדער נאָך זיין ראַנג. די ערגסטע זיצע האָט געהאַט דער עולם.

די רוימער האָבען בעוויזען אונזער היינטיגער געזעלשאַפּט דעם ערשטען ביישפּיעל, וואָס עס ווערט פון טהעאַטער און פון דער דראַמאַ, ווען דאָס טהעאַטער איז ניט קיין טהעאַטער פון פאָלק און ווען די דראַמאַ איז ניט קיין דראַמאַ פאר'ן פאָלק. געדאָע ווי אונזערע היינטיגע פערעגניגען-זוכער, האָבען זיי ניט געוואָלט זעהן אויף דער ביהנע די רעאַלע ווירקליכקייט, וועלכע לערנט צו פערשטעהן דאָס לעבען; זיי

סען פון זיי, איז דאס הויפטזעכליך נור ווייל די רוימישע שרייבער האָבען אַדאָפּטירט און בעאַרבייטעט פיעלע פון מענאדערס קאָמעדיען. דורך דעם האָבען זיך בעריהמט געמאַכט צוויי רוימישע קאָמעדיענ־שרייבער פלאוטוס און טערענץ. די עזע צוויי שרייבער זיינען די איינציגע רוימישע דראַמענדיכטער וועלכע האָבען אירגענד וועלכע בעדייטונג אין דער געשיכטע פון דער דראַמאַטישער ליטעראַטור.

די רוימער, אזוי ווי אונזער בורזשואַנע געזעלשאַפט, האָבען ניט גערולדעט קיין דראַמאַ מיט אַ גרויסען פּאָעטישען און פּילאָזאָפּישען אינהאַלט. זיי האָבען געוואָלט אין טהעאַטער נור אַמוזירען זיך. מיט דער דראַמאַ האָט זיך ביי זיי געטראָפּען דאָס זעלבע, ווי מיט עסען. זיי זיינען געווען גרויסע פרעסער. אז דער מאָגען איז אָבער געווען ביי זיי איבערגעלאָדען, האָבען זיי אויסגעטראַכט פיעלע שאַרפע אויפ־רייצענדע געריכטען אום ארויסצורופען אַ געמאַכטען אַפעטיט, און אז דאָס פלעגט ניט העלפען, פלעגען זיי ביים טיש אריינשטעקען אַ פינגער אין מויל און עסען ווייטער... אזוי איז געווען אויך מיט זייערע פאָרשטעלונגען. זיי האָבען געוואָלט אַ „שאַו“, אַ ספּעקטאַקל, וואָס זאָל רייצען זייערע ניעדריגע אינסטינקטען, זייער לוסט, זייער תאוה... וואָס שטומפּיגער זייערע נערווען זיינען געוואָרען, האָט מען זיי געדאַרפט געבען אַלץ אויפרייצענדע און שאַרפערע שווישפיעלען, ביז עס איז דערגאַנגען דערצו, אז זיי האָבען געעסען גייסטיגע שפייז דאָרט וואו מען האָט געבראַכען... עס איז ניט געווען קיין מיאוסקייט, קיין אויסגעלאָסענהייט, קיין חוצפה, קיין געמיינע בעוועגונג, קיין ניבול פה וואָס איז ניט ערלויבט געווען אויף דער אָפּענער סצענע. אויף דער ביהנע האָבען די רוימער געפאָדערט נור בלוט און זנות. זיי פלעגן קומען אין אַ ווילדע בעגייסטערונג, ווען זיי פלעגען זעהן ווי איין גלאדיאָטאָר מאָרדעט דעם צווייטען, ווי ווילדע טיגערען רייסען לעבעדיגע מענשען; אזוי אויך פלעגען זיי בעגייסטערט ווערען פון טענץ, וועלכע זיינען געווען טויזענד מאָל געמיינער פון דעם היינטיגען קאַנאָן. נאָעטע און האַלב נאָעטע פרויען און מענער פלעגען פאָרשטעלען עפּיוזאָדען פון דער גריכישער מיטהאָלאָגיע, פון דעם לעבען פון די געטער אַם מיינסטען אַזעלכע עפּיוזאָדען, וועלכע שטעלען פאָר לוסט און אויסגעלאָסענהייט.

אין די עזער הינזיכט זיינען די רוימער געווען גרויסע רעאַליסטען.

קורצע ביאגראפיען.

א.

ע ס ח י ל ע ס.

עסחילעס, פאָפּאָקלעס און עווריפידעס זיינען די דריי גרויסע און וועלט בעריהמטע טראַגעדיען־דיכטער פון פאַרצייטיגען גריכענלאַנד. פון די דריי איז עסחילעס דער ערשטער און דער עלטסטער. ער איז געבוירען געוואָרען אין אַ קליין שטעטל ניט ווייט פון אטהענא, וועלכע איז געווען דער צענטער פון גריכישער קולטור. אַלס יונגלינג האָט ער געאַרבייט אין אַ וויינגאַרטען און דער פראכט און די שעהנקייט פון וויינטרויבען האָבען איהם אזוי בעגייסטערט, דאָס ער האָט פערפאַסט פאַעמען צו עהרען דעם גאָט דיאניסיוס (אַדער באכוס), דעם גאָט פון וויין און לוסטיגקייט. ער איז געבוירען געוואָרען 525 יאָהר בעפאָר קריסטוס. ער און בעזאָנדערס איינער פון זיינע צוויי ברידער האָבען זיך בעריהמט געמאַכט מיט דעם, וואָס זיי האָבען ביידע אנטהייל גענומען אין דער מלחמה וואָס גריכענלאַנד האָט געפיהרט געגען די פערזישע קעניגע דארויס און קעסערקס. אויף זיין מצבה האָבען שפּעטער די גריכען אויפגעשריבען ניט דאָס, וואָס עסחילעס איז געווען דער גרויסער דיכטער, נאָר דאָס, וואָס ער איז געווען אַ בראַווער קריעגסמאַן און איז געגאַנגען בעשיצען, זיין פאָטערלאַנד.

די מלחמה, וואָס פערזיען האָט געפיהרט געגען גריכענלאַנד האָט געדראָהעט דער גאַנצער ציוויליזאַציע פון אייראָפּא. און עסחילעס איז געוויס געגאַנגען אין קריעג ניט אַלס פראָסטער סאָלדאַט, נאָר אַלס דענקער, וועלכער האָט געקענט בערעכענען די וויכטיגקייט פון דעם קאַמפּף. ער איז אויך געגאַנגען אַלס פּאָעט, וועלכער געהט

האָבען געפאָדערט אַ פאַנאַטישען ליגען, פערמאַסקירט מיט גלענצענדע צאצאקעס, וועלכער גיט אָבער אַ מעגליכקייט צו זעהן דעם רעאַליסטישען קערפּער פון שעהנע סטאַטיסטקעס, צו זעהן צינישע בעוועגונגען, אויס- געלאסענע טעניץ און צו הערען זאכען, וועלכע רעדען גיט צום קאָפּ אין צום געדאַנק, אָבער וועלכע וועקען די לוסט און די ניעדריגסטע אינס- טינקטען.

אונזער היינטיגע דראמא האָט פיעל געלערענט פון די רוי-

מער...

ריען פון זייער נאציאנאלער רעליגיאן האָבען זיי געהאלטען פאר א שרעקליכען פערברעכען. דאָס פאָלק האָט שיער ניט געטויטעט עסחי-לוסען אין טהעאטער. ער האָט זיך נאָר גערעטעט דערמיט, וואָס ער איז ארויפגעלאָפּען אויפ'ן אלטאר פון גאָט דיאניסיוס. שפעטער האָט איהם דער העכערער טריבונאַל פון אטהענא — דער אַרעאָפאגוס ער-קלערט פאר א משוגענעם און מען האָט איהם בעפרייט. און דאָס האָט איהם, לויט די מיינונג פון מאַנכע, געצוואונגען צו פערלאָזען זיין פאָ-טערלאַנד.

אַבער שפעטער נאָך זיין טויט, האָבען די אטהענער אנערקענט זיין גרױסױסױט. פאר זיינע טראַגעדיען האָט מען געמאַכט אַן אויסנאָהמע און מע האָט זיי ערלויבט צו שפיעלען נאָך זיין טויט, אַבוואָהל עס איז געווען א געזעץ אָדער א מנהג צו שפיעלען פיעסען, נור פון די אויטאָרען וואָס האָבען נאָך געלעבט. פאר די אויפפיהרונג פון זיינע טראַגעדיען האָט די רעגיערונג אַסיגנירט א געוויסע סומע און פלעגט געבען איהרע מענשען פאר'ן כאָר. נאָך איינע פון די גרויסע רעדעס פון דעם בעריהמטען גריכישען געזעצגעבער ליקורגוס האָט מען לעבען טהעאטער אין אטהענא אנידער-געשטעלט עסחילעסעס א גרויסע סטאַטוע פון בראָנז. לעבען איהם זיי נען געשטאַנען די סטאַטועס פון סאפאקלעס און עווריפידעס.

ער איז געשטאָרבען אין דעם יאָהר 456 בעפאָר קריסטוס. וועגען זיין טויט עקזיסטירט די פאָלגענדע לעגענדע. ער האָט געהאַט זעהר א גרויסען שמערן. אן אדלער איז געפלויען מיט א טשערעפאָכע אין מויל און דערזעהענדיג עסחילעסעס שטערען, האָט ער געמיינט עס איז א שטיין און האָט אויף איהם א וואָרף געטאָן די טשערעפאָכע, אום זי צוברעכען. דאָס האָט געטויטעט דעם גרויסען דיכטער פון די ערשטע זיעבען גרויסע גריכישע טראַגעדיען.

ב.

סאפאקלעס.

סאפאקלעס איז דער צווייטער גרויסער גריכישער טראַגעדיענ-

לערנען פראקטיש די מענשען און די וועלט. די מלחמה האָט איהם נאָכדעם געגעבען מאַטעריאַל פאַר איינע פון זיינע טרילאגיען „פערסא“. מע ווייסט ניט גענוי, וויפיל פיעסען עסחילעס האָט פערפאַסט, ווייל די גרעסטע טהייל פון זיי איז פערלאָרען געגאַנגען. אייניגע פאַרשער בעהויפטען, אז ער האָט פערפאַסט 82 טראַגעדיען, פון וועלכע אונז זיינען נור בעקאַנט זייערע נעמען. פון עסחילעסען איז איבערגעבליבען דער ליטעראַטור נור זיבען טראַגעדיען. פון זיי איז די מעהר בעוואוסטע „פראַמעטעאוס דער געבונדענער“. עס איז געווען אַ טהייל פון אַ טרילאָגיי „פראַמעטעא“, וועלכע איז בעשטאַנען פון דריי פיעסען: פראַמעטעאוס דער פייער-ברענגער, פראַמעטעאוס דער געבונדענער, און פראַמעטעאוס דער בעפרייטער. אַלע זיינע ווערקע זיינען פול מיט אמת'ע ערהאַבענע פאַעזיי און פערפאַלגען אַ מאָראַלע טענה דענץ צו לערנען און מאַכען איידעלער דעם צושויער. פון אַלע זיינע טראַגעדיען, און אַם מייסטען פון „פראַמעטעאוס“, זעהט מען, אז ער איז געווען ניט נור אַ פאַעט, נאָר אויך אַ גרויסער דענקער און אַ פילאָזאָף.

ביז עסחילעסען האָט אַ גריכישע טראַגעידי געהאַט נור איין אַקט טיאָר, ער האָט איינגעפיהרט צוויי אַקטיאָרען. ער האָט געשאפן דעם דיאלאָג אין דער דראַמאַ, ער האָט פערבעסערט די כאַרען, האָט ער פונדען נייע מעכאַניזמוסען, האָט איינגעפיהרט נייע קאָסטיומען און מאַסקען, האָט אליין געמאַהלען דעקאָראַציען, האָט פערפאַסט מוזיק פאַר דעם כאַר און נייע טענץ פאַר די טענצער און דערצו פלעגט ער אליין שפיעלען די וויכטיגסטע ראָלען אין זיינע שטיק. דרייצעהן מאָל האָט ער געוואונען די פרייזען אַלס ערשטער דראַמאַטישער שרייבער און איז געווען געקרוינט מיט לאָרבער קראַנצען, ביז סאָפאָקלעס האָט ביי איהם אָבגענומען די פאלע פון ערשטען גריכישען דראַמען דיכטער. אונזערפריערען מיט זיינע מיטבירגער האָט ער פערלאָזען אטעהענא און איז אוועק קיין סיציליען. אייניגע בעהויפטען, אז ער איז אוועק פון אטעהענא ניט ווייל דער ערפאָלג פון סאפאקלעס האָט איהם פערטריבען, נור גאָר דורך אַן אַנדער אורזאַכע. אין איינע פון זיינע טראַגעדיען האָט ער אַ ביסעל אויסגעזאָגט וועגען די הייליגע געהיימניסע פון רע-ליגיעזן, וועגען די זאָגענאַנטע מיסטעריען. די גריכען פלעגען ערלויבען אין טהעאַטער מאַכען חזק פון די געטער, אָבער ענטדעקען די מיסטע-

איז אויך שפעטער געווען איין אטהענישער גענעראל, אַבוואָהל ער איז געווען מעהר גענעראל צו האלטען מלחמה מיט שעהנע פרויען און עס איז אַ סברה, אז דער שעהנער, רייכער, געאכטעטער דיכטער איז שטענדיג געווען דער זיעגער איבער זיי.

ער האָט אויפגעשריעבען פון הונדערט און דריי און צוואנציג ביז הונדערט און דרייסיג פיעסען, איבערגעבליבען זיינען אין דער לייטערטור פון איהם נאָר 7 גאנצע טראַגעדיען. די איבעריגע זיינען בעיקר קאנט אָדער דורך זייערע נעמען, וועלכע ווערען דערמאָנט פון אנדערע קלאַסיקער, אָדער פון אייניגע שטיקלעך סצענען וואָס זיינען גאנץ געבליבען. ער האָט ווייטער ענטוויקעלט די דראַמאַטישע קונסט, פאָרטזעצנדיג די אַרבייט פון עסחילעסען. ער האָט איינגעפיהרט נאָך אַ דרייטען אַקטיאָר און האָט ערפונדען נייע מעכאַנישע און סצענישע פערבעסערונגען. אין זיינע טראַגעדיען איז ניטאָ די מאַכט און קראַפט פון עסחילעסען; ער האָט אָבער מעהר, מעהר קונסט, מעהר פאַעזיע. עס זולעס איז געווען אַ גרויסע שטיק ווילדער גראַניט; סאָפאָקלעס אָן אָבערמערשטער שטיק שעהנער מאַרמאָר. עסחילעס איז אפשר געווען מעהר זשעני; סאָפאָקלעס איז געווען מעהר אַרטיסט. זיין אויפגאָבע איז געווען צו שילדערען מענשען ניט ווי זיי זיינען, נאָר ווי זיי האָבען געדאַרפט צו זיין.

ער אליין האָט געפיהרט אַ לעבען פון אַן אַרטיסט און אויף דער עלטער האָט ער אָנגעהויבען צו פערשווענדען פיעל געלט. זיין זוהן האָט דערלאָנגט אויף איהם אין געריכט און האָט געוואָלט איבערצייגען, אז דער אַלטער סאָפאָקלעס איז ניט ביים זינען. די לעגענדע דערצעהלט, אז ווען סאָפאָקלעס איז ערשיענען פאר'ן ריכטער, האָט ער איהם ציטירט אַ פּלאַץ פון זיין טראַגעדי „עדיפּוס אין קאללאַנעס" און האָט געפרעגט: זיינען דאָס די געדאַנקען פון אַ משוגענעם? דער ריכטער האָט ניט געוואָגט צו אנערקענען איהם אַלס וואַהנזיניגען.

זיין מעהר בעדייטענדעס ווערק איז „קעניג עדיפּוס", ביידע טהיילען. מיט אַ מייסטערהאַפטער האַנדל שילדערט ער דאָ די איראָני פונ'ם שיקזאַל און טראַגעדי פונ'ם מענשענ'ס לעבען. דער קלוגער מענש, וועלכער געפינט דעם רעטעניש פון אַ ספינקס, ווייסט ניט די געהיימטניסע פון זיין אייגענער געבורט. דער מעכטיגער קעניג — אַ שוואַכער בלינדער מענש; דער וואָס האָט ערשט בעפּוילען, איז פון אַלעמען

דיכטער. זיין פאָרגעגאנגער עסחילעס איז געווען אַ שלִימזל'דיגער מענש, געווען אַ קבצן, האָט געליטען און האָט פאַר זיין לעבען אין זיין היימאַט- שטאָדט אַטהענאַ ניט גענאָסען זיין פערדיענטע פערעהרונג און אַכטונג. סאָפאָקלעס איז געווען אַ גליקליכער מענש, ער האָט זיך אָבגעלעבט אַלע זיינע יאָהרען אין וואוילטאָג אין כבוד און אין נחת. דאָס איז די אור- זאַכע פאַר וואָס סאָפאָקלעס איז אין זיינע ווערקע רוהיגער, געלאָסע- נער און מילדער. ער רעוואָלטירט ניט און שטורמט ניט. ער שילדערט אין זיינע טראַגעדיען קאלטבלוטיג, ווי אַזוי דער בלינדער שיקזאַל מאַכט קליין דעם גרויסען מענשען.

סאָפאָקלעס איז געבוירען געוואָרען ביי רייכע און אַריסטאָקראַ- טישע עלטערען און איז אויך אליין געווען אין זיין פערזענליכען לעבען מעהר אַריסטאָקראַט, מעהר אַרטיסט, איידער מענש און פילאָזאָף. ער איז געבוירען געוואָרען אין דעם יאָהר 495 פאַר קריסטוס'ן און איז געשטאָרבן, ווען ער איז געווען אַ זקן פון ניינציג יאָהר. ער האָט געקראָגען אַ שעהנע בילדונג, ווי די זיטען פון די אַלטע אַטהענער האָ- בען עס געפאָדערט. ער האָט געלערנט פילאָזאָפֿי, גימנאַסטיק און מוזיק. ער האָט געשפּיעלט אויף דער לירע און געזונגען ווי אַ גרויסער אַרטיסט און פלעגט האָבען אַ גרויסען ערפאָלג ווען ער פלעגט אַלס אַקטיאָר און זינגער אליין אַרויסטרעטען אין זיינע טראַגעדיען. ווען ער איז געווען 27 יאָהר אַלט האָט ער געוואונען זיין ערשטען פּאָעטענ- קאַמפּף געגען דעם אַלטען עסחילעס און איז געווען געקרוינט מיט דעם דיכטער פּרייז. נאָכדעם האָט ער צוואַנציג מאל געוואונען דעם ערשטען פּרייז און זעהר פיעל מאל דעם צווייטען.

זיין ערשטער זיעג און זיין ערשטער פּרייז איז איהם אָנגעקומען ניט מיט אַ געוועהנליכען וועג. שטענדיג ווען צווישען צוויי טראַגעדיס- טען פלעגט פאָרקומען אַ צוויי-קאַמפּף פלעגט דער ארחאן, דער עלצטער פון שטאָדט, אויסקלייבען דורכ'ן גורל ריכטער פון צווישען די צושייער. אין דעם טאָג אָבער, איז געווען אין אַטהענאַ אַ גרויסער פּאַטריאַטישער פּעסט האָט דער ארחאן בעשטימט אָהן גורל צעהן גענעראַלען, זיי זאָ- לען זיין די ריכטער. זיי האָבען סאָפאָקלעס'ן אַנערקענט אַלס זיעגער. מען קען ניט פּערגלייכען די היינטיגע גענעראַלען מיט די גענעראַלען פון גריכענלאַנד, און עס איז זעהר שווער צו זאָגען, צו זיינען זיי גע- ווען קאָמפּעטענטע אונפאַרטייאישע ריכטער צי ניין. סאָפאָקלעס אליין

שוואכקייט, אונצופריעדענהייט און פעסימיזמוס האָבען פערנומען דעם פלאץ פון דער אמאָליגער לעבענס־לוסט, העלדענטהום, ענערגיע און יוגענדליכע קראַפט. אין די ווערק פון עווריפידעס האָט זיך אָבער־שיינט זיין עפאָכע, זיין היסטאָרישע צייט. עסחילעס און סאָפאָקלעס האָבען געשריבען פון ערהאבענע געגענשטענדע מיט אַן ערהאבענער פאָ־עטישער שפראַך. זיי האָבען געשילדערט גרויסע געטער און בראַווע העלדען. עווריפידעס האָט זיך אַראָפגעלאָזט ניעדריגער. אין זיינע ווערק איז ניטאָ אזוי פיעל קונסט און שעהנע פאָעזי. זיינע געטער קענען ניט זיין קיין מוסטער פון מאָראַל און גרויסע טהאָטען. ער איז אַ גרויסער אפיקורס און רעדט פון די געטער מיט אַ צינישער פרעכהייט. ער איז אַ דעמאָקראַט און שילדערט די קעניגע אַלס איינפאָכע דעספאָטען און טיראָנען. אין די טראַגדיען פון עסחילעס און סאָפאָקלעס ווערט גע־שילדערט דאָס, וואָס איז העכער פונ'ם מענשען, דער אידעאָל ווי אַ מענש דאַרף זיין, עווריפידעס האָט זיך אַראָפגעלאָזט צו זיינע מיט־מענשען און שילדערט זיי אזוי ווי זיי זיינען.

עווריפידעס איז געבוירען געוואָרען אין דעם יאָהר 480 פאָר קריסטוס. אָבוואָהל פיעלע זאָגען אז ער קומט אַרויס פון זעהר אַ ניעד־ריגע אַבשטאַמונג, און זיין געגנער און פיינד דער גרויסער קאָמעדיען־דיכטער אַריסטאָפאָנעס לאַכט זעהר אָב פון זיינע עלטערען, מוז מען דאָך צוגעבען, אז זיינע עלטערען זיינען געווען וואָהלהאַבענדע מענ־שען. אַרימע לייט וואָלטען ניט געבען זייער זוהן אזאָ גלענצענדע ער־ציהונג. מען דערצעהלט אז איידער עווריפידעס איז געבוירען געוואָרען, האָט דער אַראַקעל נביאות געזאָגט, אז ביי זיי וועט געבוירען ווערען אַ זוהן, וועלכער וועט זיין אַ „טשעמפּיאָן“, זיי האָבען געמיינט, אז דאָס מיינט, ער וועט זיין דער ערשטער „פייטער“, דער ערשטער אַט־לעט און האָבען געלעגט פיעל וויכטיגקייט אויף זיין אַטלעטישע ער־ציהונג. ער איז ווירקליך געווען אַ שטאַרקער אַטלעט און האָט נאָך אַלס זעהר יונגער מאַן צוויי מאָל בעזיעגט זיינע אַטלעטישע געגנער. אָבער ניט אויפ'ן אַטלעטישען פעלד איז איהם בעשערט געווען צו זיין אַ „טשעמפּיאָן“. ער האָט אליין פיעל מאָל בעזיעגט זיינע געגנער אויפ'ן פעלד פון פאָעזי און דראַמא און שפעטער איז ער אַנערקענט געוואָרען פון די רוימער און נאָך שפעטער פון דער גאַנצער ציווילי־זירטער וועלט אַלס „טשעמפּיאָן“ און גרעסטער דראַמאַטישער דיכ־

געיאָגט... אין די זעלבע טראַגעדיען גיט אונז סאָפּאָקלעס דעם הער-
ליכען געשמאלט פון אַנטיגאנע. (סאָפּאָקלעס האָט זיך איבערהויפט
בעריהמט געמאַכט מיט זיינע מערקווירדיגע פרויענטיפען). דיעזע נאָך-
בעלע אַנטיגאנע קען גערעכענט ווערען אלס פראָטאָטיפ פון שעקספירס
קארדעליע און פון פיעלע אַנדערע שעקספירס גרויסע פרויענטיפען.
שילדערענדיג דעם טיפ פון אַנטיגאנע, האָט סאָפּאָקלעס בעוויזען, אז
ער האָט נאָך אַ סך פריהער פון די קריסטען בעגריפען און פערשטאַ-
נען אזאָ ליבע, וועלכע פיהרט צו זעלבסט-ענטזאָגונג און זעלבסט-
אויפּאָפּערונג. אַנטיגאנע זאָגט: גיט מיט-צוהאַסען בין איך דאָ,
ניין! איך בין דאָ נאָר מיט-צו ליבען!

וועגען סאָפּאָקלעסעס טויט דערזעהלט אַ לעגענדע, אז ער האָט
זיך דערוואָרגען מיט אַ וויינטרויב, וועלכען איהם האָט געגעבען אַ בע-
ריהמטער אַקטיאָר אלס אַ מתנה. אָבער עס איז גיט מעהר וויאָ לע-
גענדע. עס קען גיט זיין, אז נאָך אין יענע אלטע גוטע צייטען האָט זיך אַ
דיכטער שוין געקענט דערווערגען מיט דער מתנה פון אַן אַקטיאָר...
נאָך סאָפּאָקלעסעס טויט האָבען די גריכען זעהר געעהרט זיין
אַנדענקען. זיי האָבען איהם גערעכענט פאר אַ הייליגען און פלעגען אין
זיין נאָמען ברענגען קרבנות.

ג.

עווריפידעס.

דער דריטער גריכישער טראַגעדיען-דיכטער איז דער וועלט בע-
ריהמטער עווריפידעס. אַנדערע שטעלען איהם העכער פון די ערשטע
צוויי, עסחילעס און סאָפּאָקלעס; אַנדערע, פארקעהרט, שטעלען איהם
נידריגער פון זיי. עס קען זיין, אז אין אַ געוויסען זינן זיינען ביידע
מיינונגען ריכטיג. עווריפידעס האָט געלעבט אין אזאָ צייט ווען גרי-
כעלאַנד האָט אָנגעהויבען פאלען, ווען די גריכישע געזעלשאַפט
און דער גריכישער „איינציגער“ האָבען זיך שוין אָנגעהויבען דעגענע-
רירען... דאָס הייסט, ווען פערדאָרבענהייט, גייסטיגע און פיזישע

דאָס לעבען איז אַ טראַגעדי ... אז אלעס הענגט אָב פֿונ'ם שיקוואַל, פֿונ'ם מזל, פֿון דעם וואָס איז בעשלאָסען געוואָרען אין די הימלען. ער האָט זעהר וועניג געהאלטען פֿון די מאַכט פֿון די געטער. ער האָט פֿער-שטאַנען אז די דראַמאַ פֿונ'ם מענשענס לעבען קומט פֿון דעם מענשענס טהאַטען. עווריפֿידעס איז געווען דער הענריך איבסען פֿון די אַלטע ציי-טען. ער האָט זיך אויסגעשפּראַכען געגען אַלע הערשענדע שטיצען פֿון דער אַלטער געזעלשאַפֿט ... אין אונזערע צייטען וואָלט מען איהם אָנ-גערופען סקעפּטיקער, אַנאַרכיסט, אינדיווידואַליסט ... ער האָט דער ערשטער פֿון דער געטליכער טראַגעדיע געמאַכט אַ מענשליכע דראַמאַ. מען האָט זעהר געלאַכט פֿון איהם, וואָס ער האָט זיך ערלויבט אַרויסצו-פֿיהרען אויף דער ביהנע געוועהנליכע בשר ודם'ניקעס, קבצנים און בעטלער ... אויף די ברעטער, אויף וועלכע פֿריהער האָבען געשפּאַ-צירט געטער און טיטאַנען, האָט עווריפֿידעס אַרויסגעפֿיהרט קליינע, געוועהנליכע, מיזעראַבלע, אונגליקליכע מענשען ... ער איז געווען דער ערשטער, וועלכער האָט פֿערשטאַנען, אז מען דאַרף שילדערען ניט נור די טהאַטען און געדאַנקען פֿון די העלדען, נאָר אויך זייער פּסיכאָלאָ-גישען צושטאַנד, זייערע געפֿיהלע, די ווירקונג פֿון זייער זעעלע. ער איז געווען דער ערשטער וועלכער האָט אין דער טראַגעדי אַריינגע-פֿיהרט אַ קאָמישען עלעמענט, אַבוואָהל דאָס איז געווען געגען די אַלטע טראַדיציאָנען, און ער האָט אליין אויסגעשריבען פֿיעלע טראַגיקאָמע-דיען. ער איז אויך געווען דער ערשטער, וואָס האָט אָנגעהויבען שריי-בען פּראָלאָגען צו זיינע שטיק. אנשטאט כאַרען אָדער גאַנצע הקדמות פֿיעסען, פֿלעגט דער פּראָלאָג ערקלערען, ווער וועט פּאַרקומען און וואָס איז דער געדאַנק פֿון דער טראַגעדי. לעססינג האָט זעהר אַ הויכע מי-נונג וועגען זיינע פּראָלאָגען און זאָגט, אז דאָס אליין גיט איהם שוין אַ רעכט גערעכענט צו ווערען אַלס מייסטער דער טראַגעדי. קיינער פֿון די דריי גריכישע טראַגעדיען־דיכטער האָט ניט געהאַט אזאַ גרויסען איינפֿלוס ווי עווריפֿידעס. איהם האָבען אימיטירט די שפּעטערע גרי-כישע שרייבער, שפּעטער די רוימישע, און נאָך שפּעטער אַלע גרוי-סע אייראָפּעאישע פּאָעטען און דיכטער. שיללער זאָגאַר האָט איהם גע-רעכענט אַלס אַ מאָדעל פֿון קלאַסישע ליטעראַטור. עווריפֿידעס איז געווען דער ערשטער, וועלכער האָט געצייגט אז די עלעמענטען פֿון דראַ-מאַ זיינען מענשליכע געפֿיהלע, ליידענשאַפֿטען, ראַכע און קנאה. אין דער

טער... עורפידעס האָט אָבער געקראָגען ניט נאָר אַן אַטלעטישע ער-
ציהונג, ער האָט שטודירט פּילאָזאָפּי ביי די גרעסטע פּילאָזאָפּען פון זיין
צייט, האָט געקענט מוזיק און איז געווען זעהר אַ טיכטיגער מאַהלער.
ער אליין איז געווען אַ גרויסער דענקער און פּילאָזאָף און איז זיין
לעבען לאַנג געווען איינער פון די אינטימסטע פריינד פון דעם גרויסען
סאָקראַטעס.

זיין ערשטע טעטראָלאָג האָט ער אויפגעשריבען ווען ער איז גע-
ווען פינף און צוואַנציג יאָהר אַלט. זיין ערשטען פרייז אָבער האָט ער
ערהאַלטען ווען ער איז געווען 43 יאָהר אַלט. נאָכדעם האָט ער נאָך
דריי מאָל געזיענט איבער זיינע קאָנקורענטען. אין גאַנצען האָט ער
אויפגעשריבען 78, אַנדערע זאָגען 92 טראַגעדיעס. פון זיי זיינען איר
בערגעבליבען 18 גאַנצע ווערקע: 15 טראַגעדיען, צוויי טראַגיקאָמע-
דיען און איין סאַטירישע דראַמאַ. ער איז געווען פונקט דער היפּף פון
סאָפּאָקלעס'ן. ער האָט זיך ניט געמישט אין פּאָליטיק, האָט ניט גע-
פּוהרט קיין לוסטיגעס לעבען, האָט ניט פערבראַכט אין דער וועלט,
ער איז אַם מייסטען געזעסען איבער ביכער און האָט געלערנט. אין
זיין פאַמיליען-לעבען איז ער געווען זעהר אונגליקליך. ער האָט צוויי
מאָל געהייראַט און זיינע ביידע פרויען זיינען איהם ניט ווערט געווען.
ווייל מען האָט איהם אין דער שטאָט אטעהנא פערפאָלגט, ווייל די
רעגירענדע קלאַסען האָבען איהם גערעכענט פאַר אַ געפעהרליכען
אפּיקורס, וועלכער דענקט אזוי ווי סאָקראַטעס, און ווייל אריסטאָפּאָנעס
האָט איהם זעהר פערשפּאַטעט אין זיינע קאָמעדיען, האָט ער אַלס אַל-
טער מאַן פערלאָזט אטעהנא. די לעצטע צייט האָט ער געלעבט אין
מאָקעדאָניע, וואו דער קעניג ארחעלעס האָט איהם זעהר פריינדליך אויפ-
גענומען. ער איז געשטאָרבען, ווען ער איז געווען 71 יאָהר אַלט.

דער גרויסער פּילאָזאָף אַריסטאָטעל האָט זעהר הויך געשטעלט
עורפידעס'ן. ער האָט איהם אָנגערופען „דער טראַגישער טראַגיקער“.
ער האָט דערמיט געוויס געוואָלט בעצייכענען דאָס, וואָס מיר רופען
אַן מיט'ן וואָרט „פּעסימיסט“. עורפידעס האָט געלעבט אין אַ טרויע-
ריגער צייט און האָט אַם מייסטען געזעהן גור דאָס טרויעריגע אינ'ם
מענשענ'ס לעבען... זיין געדאַנק איז געווען: „דאָס וואָס לעבט, לעבט
ניט“ און אז „אונזער לעבען איז דאָס שטאַרבען“. זיין פּעסימיזמוס איז
אָבער ניט געווען די פערצווייפלונג פון אַ מענשען, וועלכער גלויבט, אז

שמייכל איז געווען דער קריטישער שמייכל פון א סקעפטיקער. אין זיינע קאמעדיען איז שטענדיג געווען פערבארגען א הויכער סימבאלישער געדאנק... ער האט געלאכט פון א פערזאן און האט געהאט אין זיינען די מענשען.

אריסטאפאנעס איז געבוירען געווארען אין'ס יאהר 444 פאר קריסטוס'ן און איז געשטארבען 338 פאר קריסטוס'ן... דאס הייסט ער האט געלעבט ביי א 56 יאהר. ריכטיג ווייס מען ניט דעם יאהר, ווען ער איז געבוירען געווארען און ווען געשטארבען. ער האט אויפגעשריעבען 44 קאמעדיען, פון וועלכע עס זיינען פערבליבען אין דער ליטעראטור עלף. זיין ערשטע קאמעדי האט ער אויפגעשריבען, ווען ער איז אלט געווען זיבעצעהן יאהר און פאר פיעלע פון זיינע ווערק האט ער געקראגען די ערשטע פרייזען. ער אליין האט גערעכענט פאר זיין מייסטערווערק זיין בעריהמטע קאמעדי „די וואלקענס". דער הויפט העלד פון דיעזער קאמעדי איז דער גרויסער פילאזאף סאקראטעס... אין דיעזער קאמעדי לאכט ער פון דעם זאָרט בילדונג, וועלכע לערנט דעם מענשען צו דראפן זיך אין די וואלקענס, קריכען אין דער הויך און אייגנארירען דאס איינפאכע לעבען מיט זיינע ערשיינונגען. אין גריכענלאנד האבען זיך דאמאלס פערמעהרט די זאגענאנטע סאפיסטען, מענשען וועלכע האבען ניט געהאט קיינע פראקטישע ניצליכע אויפגאבען אין לעבען און האבען זיך נור בעשעפטיגט מיט דעם, וואס זיי האבען געשארפט די מוחות מיט פילאסאפ, מיט חריפות. אריסטאפאנעס האט געמיינט, אז עס איז נויטיגער צו טאן עטוואס פראקטישעס, ניצליכעס, איידער צו פילאזאפירען, און דארום האט ער גענומען דעם גרעסטען פילאזאף פון זיין צייט, דעם גרויסען סאקראטעס און האט אין זיין פערזאן אָבגעלאכט פון דער גאנצער סיסטעם פון בילדונג.

סאקראטעס אליין איז געגאנגען אין טהעאטער זעהן זיך אין „די וואלקענס" און, ווי מען זעהט ארויס פון פלאטא'ס אייניגע בעמערקונגן, האט דאס ניט געשארעט דעם גרויסען פילאזאף און דעם גרויסען קאמעדיענדיכטער צו בלייבען גוטע פריינד. אריסטאפאנעס האט אייניגע מאל אין זיינע קאמעדיען אויך אָבגעלאכט פון פלאטא און פון זיין געטהעאריען... ער האט זאגט געשריבען א פאראדיע אויף פלאטא'ס אוטאפאסישע „רעפובליק", און פון דעסמוועגען האט דאס ניט געשטערט פלאטא'ן צו בלייבען א פערעהרער פון אריסטאפאנעס'עם

צייט ווען עסחילעס האָט קיין מאָל נישט געשילדערט „א פערליעבטעס ווייב“, האָט עווריפידעס אין אלע זיינע פיעסען געשילדערט די מאַכט פון דער לעבע, די פאָלגען פון אייפערזוכט, די רעזולטאטען פון גע-שלעכטליכע פעהרעלטניסע. ער האָט אַ רעכט גערופען צו ווערען דער אור-אור-פאָטער פון דער רעאליסטישער דראמא. עווריפידעס איז געווען אויך דער ערשטער, וואָס האָט אריינגעפיהרט אין זיינע פיעסען גרויסע פילאָזאָפישע ערקלערונגען און טיעפזינגען לאַנגע מאָנאָלאָגען.

ער איז געשטאָרבען, ווען ער איז געווען 71 יאָהר אלט. ווייט פון זיין היימלאַט, אין דער פרעמד, צווישען פרעמדע מענשען. די לעגענדע דערצעהלט, אַז עווריפידעסעס טויט איז געקומען דערפון, וואָס די הינט פון דעם טיראן ארחעלאוס האָבען איהם צוריסען אויף שטיקער... עס איז נור אַ לעגענדע, אָבער זי האָט אַ גרויסע בעדייטונג... פיעלע שרייבער, וועלכע קומען מיט אַריגינעלע געדאַנקען און מיט נייע פאָר-מען פון קונסט, ווערען צוריסען פון הינט...

ד.

א ר י ס ט א פ א נ ע ס .

אין דעם זעלבען לאַנד, ביי דעם זעלבען פאָלק, וואו עס האָט זיך ענטוויקעלט די טראַגעדי, האָט זיך אויך ענטוויקעלט די העכערע פאָרם פון קאָמעדי. אַריסטאָפּאָנעס איז דער גרעסטער קאָמעדיענ-דיכטער פון פאַרצייטיגען גריכענלאַנד. אַזוי ווי מיט אַ בייטש האָט זיין שאַרפע סאַטירע, זיין אָבלאַכען, געשמיסען אלעס פאַלשעס, אונ-נאַטירליכעס, לעכערליכעס אין דעם לעבען פון זיין פאָלק. זיין ווייזן האָט קיינעם נישט געשווינט, עס האָט געמעגט זיין אַ גאָט, אַ מעכטיגער הערשער, אַ שטאַטסמאַן, אַ פילאָזאָף, אַ געלערטער מענש, אַ רייכער גביר, אַ בעריהמטער פאָעט. ער איז געשטאַנען פאַר די רעכטע פון פאָלק און האָט געפאָדערט, די געזעלשאַפט זאָל זיך אומקעהרען צוריק צו די איינפאַכע דעמאָקראַטישע פאָרמען פון לעבען. ער האָט געלאַכט נישט ווי אַ ברוח, ער האָט געלאַכט פון דער געזעלשאַפט ווי אַ דענקער. זיין

טראגעדי... אין יעדע פון אריסטאפאנעס'עס קאמעדיען געפינט זיך שעהנע, לירישע פאָעזי, ווי צום ביישפּיעל דאָס געטליכע ליעד, דער פּויגלען כאָהר אין דער קאָמעדי מיט דעם זעלבען נאָמען, אָדער דער כאָר פון די „זשאבעס" אין דער קאָמעדי, מיט דעם נאָמען.

איינער פון די גרעסטע פילאָזאָפּען דער וועלט, פלאטא, האָט ניט אומזיסט וועגען איהם געזאָגט: „די שעהנע גראַציען האָבען געזוכט אַ וואָהנונג און האָבען זיך בעזעצט אין דער זעלע פון אריסטאפא-
נעס..."

זשעני, — און מען זאגט זאגאר, אז ווען פלאטא פלעגט זיך לעגען שלאָ-
פען זיינען אונטער זיין קישען געלגען די קאמעדיען פון אריסטאָפּאָנעס.
מעהר פון אלע האָט אריסטאָפּאָנעס אָבגעלאַכט פון דעם בעוואוסטען
טראַגעדיענדיכטער עוויפידעס. ער האָט אָבגעלאַכט פון זיינע רעפּאָר-
מען, פון זיינע נייע טהעאַריען, פון זיין איינוואַמען לעבען, פון זיין
ווייבער-האַס ... פון די אלע פערזאָנען איז ניט געווען געפעהרליך צו
שרייבען סאטירען. אריסטאָפּאָנעס האָט גאנץ דייטליך קריטיקירט די
געטער און האָט אָבגעלאַכט פון דעם ראכע־דורשטיגען און מעכטיגען
דעמאָגאָג און הערשער קלעאַן, פון וועמעס פעל ער לעגט פאַר אין איי-
נע פון זיינע קאמעדיען צו מאַכען פאַרשטעלעכעס ...

זיין בעסטעס ווערק איז די קאמעדי „די פויגלאך“; עס איז אַ
גרויס סימבאָליש ווערק. צוויי מענשען רעדען איין די פויגלעך צו
בויען אַ נייע שטאָדט אין דער לופטען, אום די געטער זאָלען צו זיי
ניט קענען צוקומען ... געוויס, ווי מען האָט געקענט ערוואַרטען,
פלעגט די עלסטע פון די פויגלען עסען צום „סאַפער“ קלענערע פויג-
לעך ... און אויסער דעם, די געטער האָבען דאָך געקראָגען אַ וועג צו
דער נייער קאָמונע ... זיי האָבען איינגעליעבט איינעם פון די צוויי
איניציאַטאָרס אין יופיטער'ס שעהנע טאָכטער און פון דער נייער קאָ-
מונע איז געוואָרען אַ תל. אין דער קאמעדי „פּלוטוס“ פיהרט אריס-
טאָפּאָנעס דורך אַן עקאָנאָמישען סימבאָל דער גאָט פון רייכקייט איז
בלינד, דערפאר איז ניטאָ קיין גערעכטיגקייט אין דעם צוטהיילען פון
אייגענטהום. עס געפינט זיך אַ כוואַט, וועלכער מאַכט דעם גאָט פון
רייכטהום זעהענדיג און ער קוקט זיך אַרום, וואָס פאַר אַן אונרעכט עס
האָט געהערשט ביז יעצט ... ער צוטהיילט דאָס רייכקייט צו די, וועל-
כע פערדיענען עס ... אין אנדערע ווערקע בעריהרט אריסטאָפּאָנעס די
פרויען־פראַגע. ער לאַכט פון זייערע שוואַכקייטען און קעמפּט פאַר
זייערע רעכטע.

ניט דאָ איז דער פּלאַץ איבערצוגעבען דעם אינהאַלט און די בע-
דייטונג פון יעדער קאמעדי, וואָס איז געשריבען געוואָרען פון אַריס-
טאָפּאָנעס'ען. מיר ווילען דאָ נור באַמערקען, דאָס דיעזער זשעניאַלער
קריטיקער און אָבלאַכער איז אויך געווען אַ גרויסער פּאָעט. די גרעסטע
פילאָזאָפּען פון זיין צייט האָבען אנערקענט, אז אין זיין קאמעדי איז דאָ
אזוי פיעל שעהנקייט, ערהאַבענקייט און פּאָעזי ווי אין דער אַלטער

דונקעלע, בלייבע בילדער. איהר קענט זעהן די אומוואַנדלונגען, וועלכע ווייזען זיך אויס פאר גרויסע דענקער אזוי קליינליך, אונבעדייטענר, אָדער וועלכע שפּיעלען דאָך אזא גרויסע ראָלע אינ'ם מענשענס לעבען. מאָליער האָט גענומען דיעזע קליינע סיוושעמען פון מענשענ'ס לעבען, ער האָט גענומען דיעזע געוועהנליכע טהעמאָן און האָט זיך דאָך אַנידער-געשטעלט מיט זיי אין דער ערשטער רייהע מיט די גרעסטע דיכטער פון דער וועלט!

מאָליער איז געבוירען אין פאַרזי אין 1620 יאָהר. זיין פאָטער איז געווען אַ האָף קאָמערדינער און ער אליין איז אויך געווען אַ קאָ-מערדינער ביי לואיס דעם 14טען. ער איז געווען אַ קאָמערדינער און האָט זיך בעקענט מיט דעם לעבען פון די העכערע קלאַסען, ער האָט געזעהן וועלכע שמוץ ליגט פערבאָרגען אונטער דעם גלאַנץ פון זייער רייכטום און כלומרשטיגע בילדונג, וועלכע לערע קעפּ זיי האָבען אונטער די שעהנע פאַריקען מיט די לאַנגע לאָקענעס — דאָס איז איהם צוניצגעקומען פאַר זיינע ווערק. ער האָט אומגעוואַנדערט מיט אַ טרופּע אַקטיאָרען איבער אַלע שטעט און דערפער, האָט אליין געשפּיעלט אַלס אַקטיאָר אין באַלאַנאַנעס — און האָט זיך בעקאַנט געמאַכט מיט אַלע קלאַסען מענשען, האָט געלערנט פערשיעדענע טיפּען, האָט שטאַר-דירט דאָס לעבען פונ'ם מענשען אויף אַ פראַקטישען וועג — דיעזע מענשען האָט ער געשילדערט אין זיינע קאָמעדיען. מאָליער האָט גע-ענדיגט אַ יעוואַיטישע קאָלעגיום, האָט געלערענט די אַלטע קלאַסישע שפראַכען, האָט זיך בעקאַנט געמאַכט מיט די ווערק פון די גרויסע גרין-כישע דיכטער און האָט נאָכדעם געשריבען זיינע קאָמעדיען, ווי דער גרויסער גריכישער קאָמעדיען-פערפאַסער אריסטאָפאַנעס האָט געשרי-בען, מיט דער זעלבער ריכטונג, און מיט דעם שטייגער; ער האָט גע-שריבען מיט רעאַליסטישע וואַרהייט און פּסיכאָלאָגישע קענטנים.

מאָליער האָט געשריעבען נור קאָמעדיעס. מע מעג זאָגען, דאָס ער איז געווען דער גאָט פון לאַכען. צוזאַמען מיט איהם האָבען געלאַכט די געבילדעטע מענשען פון גאַנץ אייראָפּא, צוזאַמען מיט איהם לאַכט יעצט די גאַנצע געבילדעטע וועלט.

מאָליער האָט געשריבען נור קאָמעדיען. עס זיינען דאָ מענשען וועלכע רעכענען זיך פאַר סעריעזע, ערנסטע קריטיקער און וועלכע זאָ-בען אין יעדע דראַמאַטישען ווערק נאָר צופענדע סצענען, מיט טרערען,

מאליער.

עס זיינען דא פערשידענע זשעניאלע דיכטער, וועלכע האָבען זיך בעריהמט געמאַכט מיט זייערע ווערקע. אייניגע האָבען בעטראַכט דעם מענשען אלס אַ מעכטיגען גאָט, אלס אַ דענקענדען העכערען געשעפּף, אלס אַ געוואָלטען קעמפּפּער; אַנדערע האָבען דעם זעלבען גאָט־מענש בעטראַכט אלס אַ קליינע שוואַכע בריאה'לע, מיט נאַרישע ליידענשאַפּט־טען, מיט קינדישע שטרעבונגען, מיט קליינליכע זאָרג, מיט אַ שווערען קאַמפּף פאַר זיין דאָזיין.

מאָליער געהערט צו די אַנדערע. ער האָט ניט געשילדערט קיין מענשליכע געטער, וועלכע דונערן פון די הימלען; ער האָט ניט אַרויסגעפיהרט קיין דענקער, וועלכע פרעגען: „זיין אָדער ניט זיין?“ ער האָט ניט גענומען קיין אויסערוועהלטע נאַטורען, וועלכע קעמפּפּען פאַר גרויסע אידעאַלען. ער האָט גענומען מענשען, געוועהנליכע בעקאַנ־טע מענשען, ווי זיי שטעהען און געהען, ווי זיי האַנדלען און פיהרען זיך אויף, ווי זיי דענקען און בעגעהען דומהייטען, ווי זיי לאַכען און וויינען, ווי זיי לעבען און ווי זיי פערשטעהען דאָס לעבען.

מאַכען זיך בעריהמט מיט ווערק, וועלכע בעהאַנדלען געוועהנליכע קליינע מענשעלעך איז זעהר שווער. ווען אַ געניאַלער דיכטער מאָהלט גרויסע טיטאַנען, גבורים, קעמפּפּער, דאן גיט ער זיי גרויסע געדאַנקען, מעכטיגע ווערטער, אויסעראָרדענטליכע טהאַטען. ער רינגעלט זיי אַרום מיט אַ איבעראַשענדער אויסשטאַטונג. אין אַזעלכע ווערק איז אויף יע־דען טריט דאָ עטוואָס בעזאָנדערעס. די הימלען ציטערן, די ערד פלאַ־טירט, גרויסע פעלזען שטירצען, ימים רוישען, ערהאַבענע געדאַנקען שיינען און גלאַנצען. אין ווערקע אָבער וואו עס שילדערט זיך דאָס גע־וועהנליכע וואַכעדיגע לעבען פון מענשען, קענט איהר זעהן נאָר דעם שמוציגען מאַרק פון דעם מענשענס טהעטיגקייט, איהר קענט זעהן

„קלאסישע“ דראמען די צוויי בעריהמטע פראנצויזישע דיכטער: קאָר-נעל און נאָכדעם ראסין. זיי האָבען געשריעבען קלאסיש, ווייל זיי זיינען געגאנגען מיט די רעגלען און געזעצע פון די אלטע גריכישע דיכטער. אין זייערע אַ דראַמאַ האָבען געמוזט זיין דריי איינהייטען: די איינהייט פון פּלאַץ, די איינהייט פון צייט און די איינהייט פון האַנדלונג. זיי האָבען גערעכענט אז עס איז אַ ערניערערונג פאַר דער הויכער פּאָעזי צו דראַמאַטיזירען געוועהנליכע קרעמער, הענדלער, אָדער אפילו האָפּלייטע, דערפאַר האָבען זיי גענומען טהעמאַן פון דער היסטאָריע; זייערע העלדען זיינען אלע געווען פאַטריאַטען, זייערע פערזאָנען האָבען גערעדט מיט קאלטע, אויסגעשניצטע אויסגעמאַקטע מליצה. עס זיינען אָבער אין זייערע פיעסען ניט געווען קיין לעבעדיגע טיפּען, קיין וואַרהייט, קיין לעבען...

מאָליער איז געקומען און האָט געזאָגט, אז די אלע רעגלען מיט די דריי איינהייטען, מיט די הויכע מליצות האָבען ניט קיין ווערט. ער איז ניט געפאָהרען עבר לים זוכען העלדען פאַר זיינע קאָמעדיען, ער האָט זיי גענומען, וואו ער האָט זיי בעגעגענט. אלע זיינען געווען פאַר איהם גוט: דאָקטוירים, אַדוואָקאַטען, קרעמער, פּראָצענטניקעס, האָפּסלייטע, מאָנאַכען, געלעהרטע פרויען, בויערן. ניט קיין העלדען האָט ער געזוכט — ער האָט געפאָדערט מענשען, און לעבעדיגע מענשען האָט ער געשילדערט און געמאַלט אין זיינע מייסטער־ווערקע. ער האָט פערטריבען פון דער ביהנע די פאַיאַצען מיט די פּאָנטשינעלען, וועלכע האָבען געדארפט קיצלען דאָס פובליקום מיט אויסגעטראַכטע, פאַלשע, צינישע וויצען, ער האָט גענומען דאָס קאָמישע וואָס געפינט זיך אין ווירקליכען לעבען און האָט עס אזוי לעבענסמייסטרי פאָרגעשטעלט, דאָס יעדער האָט געמוזט לאַכען מיט אַ נאַטירליכען און געזונטען גע־לעכטער.

העכער דרייסיג מערקווירדיגע ווערקע האָט פערפאַסט מאָליער אָבער נאָך אייניגע פון זיי וועלען מיר דאָ בעשפרעכען. מיר געפינען פאַר נויטהיג בעקאַנט צו מאַכען דעם לעזער מיט דיעזע זיינע וועלט־בעריהמטע ווערקע: „דאָן זשאַן“, „טאַרטיוף“ און „מיוזאַנטראָפּ“. איז ניט דערפאַר ווייל דיעזע ווערקע זיינען די בעסטע—דאָס ערשטענס, ווייל דיעזע דריי קאָמעדיען זיינען מעהר בעקאַנט און צווייטענס, ווייל די פראַגען, וועלכע מאָליער בעריהרט אין דיעזע ווערקע, זיינען

מיט זיפצען, מיט געוויין. אזעלכע קריטיקער זיינען זעהר אונצופריע-
דען מיט קאמעדיען — זיי פערשטעהען ניט, וועלכע נוצען קען בריינגען
א ווערק, וואס צווינגט דעם צושווער צו לאכען. זיי צוילעב רעכענען
מיר פאר נייטיג צו ציטירען די ווערטער פון דעם בעריהמטען דיכטער
און קריטיקער לעססינג: „די קאמעדי וויל דורך לאכען בעסערן, אבער
ניט חלילה דורך פערלאכען. „ווען מיר זעהען אויף דער ביהנע די לעכער-
ליכע אייגענשאפטען פון דעם מענשענס נאטור און זיינע שוואכקיי-
טען, הויבען מיר אן צו פערשטעהן די מענשען, וואס ארום אונז, מיר
לערנען זיך בעאבאכטען און זעהן דאס קאמישע און לעכערליכע אינ'ם
לעבען. די גאנצע מאראל מיט מוסר זאגען און מגידות האט ניט אזא
קרעפטיגען, ווירקזאמען מיטעל, ווי דאס „לעכערליכע“. פון די ווער-
טער אליין קען מען שוין זעהן, אז אויף דער ביהנע איז דאס לעכערליכע
ניט וועניגער נוצליך אלס דאס וויינערליכע. און עס איז לייכט צו
פערשטעהן, ווי אזוי מאליער האט מיט זיינע קאמעדיען ערווארבען זיך
אזא נאמען, ווי שעקספיר מיט זיינע דראמען.

מאליער איז געבוירען געווארען פיער יאהר נאך שעקספירס
טויט. די דראמאטישע ליטעראטור האט געהאט אן אוצר מיט געניאלע
ווערק, געשריבען פון אזא זשעניאלען דיכטער, ווי וויליאם שעקספיר,
און דאך האט מען געשפיעלט אין אלע טהעאטערע אונזיניגע טינגעל-
טאנגעל שטיק. אין גאנץ אייראפא איז דער טהעאטער געשטאנען זעהר
נידעריג. איטאליענישע קאמעדיאנטען האבען גערייזט איבער דער
וועלט מיט פאראצישע דראמען. דאס קאמעשיע אין יעדער פיעסע איז
בעשטאנען אין דעם, וואס אין יעדען אקט פלעגט ערשיינען א מין
ברחן א פאיאץ, וועלכער פלעגט זיך רופען ארלעקין אדער פאנטשעניללי.
ער האט געמוזט מאכען דעם עולם פרייליך. זיינע ווערטער האבען זיך
גאר ניט געקלעפט צום אינהאלט פון דער פיעסע, זיין פאיאצקער קאס-
טיום האט גאר ניט געהאט צו טאן מיט דער היסטארישע עפאכע,
וועלכע איז געווען געשילדערט אין דער פיעסע. ער פלעגט ערשיינען
מיט גלעקליך, מיט רויטע שמאטעס, פלעגט רעדען ניבול פה, ברעכען
זיך, שפרינגען ווי א באק, קרימען זיך, קוליען זיך... האט ער זיך
ארויסגעקוליעט פון דער ביהנע, האט זיך ווידער אָנגעפאנגען „דאס
ערנסטע“!...

עס איז וואהר, אז אין דער צייט פון מאליערן האבען געשריבען

ער פיהרט אן אונזיניג אונניצליך לעבען, הרג'עט אָפּ זיינע טעג און יאָהרען, ברענט אַ וועלט.

דאָן זשואַן האָט נור איין צוועק, איין שטרעבונג, איין פליכט — ער וויל און מוז לעבען אַ גוטען טאָג. ער פערפיהרט פרויען רוצען וויין, דועלירט מיט יעדען, ווער עס הינדערט איהם פון צו געהן מיט'ן וועג פון תענוגים; הרג'עט מענשען לאַכענדיג; שטעלט אויס זיין ברוסט געגען דעם פיינד'ס שווערט און זינגט אַ ליעדעלע. ער ווערט בענייסטערט פון פרויען שעהנקייט, ווי אַן אַרטיסט, און צוברעכט זייערע הערצער ווי אַ גולן. דאָן זשואַן שפּאַטעט פון גאָט, פון גלויבען, פון יעדע קירכען אָרגאַניזאַציע, פון פרומקייט, פון די הייליגע געזעצע, פון יעדע רעגירערענדע מאַכט. זיין דיענער, דער אַלטער סאַנגאַרעללא, איז אַן אַדוואָקאַט פאַר גאָט, זיין הייליגע קירכע און פאַר די הייליגע געזעצע אויף וועלכע די געזעלשאַפט איז געגרינדעט. מאָליער האָט גע-וואוסט, דאָס די יעזואיטען און פרומע גלחים וועלען איהם ניט פער-געסען, וואָס ער פיהרט ארויס אזא אפיקורסישען טיפ מיט אַזעלכע פרייע מיינונגען, האָט ער אַנטקעגען דאָן זשואַן אַנידער געשטעלט דעם גלויביגען סאַנגאַרעללא. עס האָט איהם אָבער ניט געהאַלפּען, די פרומע צכוע'קעס האָבען איהם פערפאַלגט ניט נאָר ביים לעבען, נאָר אפילו נאָך זיין טויט.

— איך מוז אייך מאַכען אייניגע בעמערקונגען, — זאָגט דער דיענער סאַנגאַרעללא צו זיין הערר דאָן זשואַן, — מען מוז אייך טאָדלען פאַר אייער אויפפיהרונג. נו, וואו איז דאָס געזעהן געוואָרען אין דער וועלט, אַ מענש זאָל יעדען חודש שטעלען אַ חופּה מיט אַן אַנדער ווייב?

— זאָג אליין, — ענטפערט איהם דאָן זשואַן, — גיבט עס דען אויף דער וועלט עטוואָס בעסערעם?

— יא, איך פערשטעה, עס איז זעהר אַנגענעהם און אינטערע-סאַנט; איך וואָלט זיך אליין אויך ניט אָבגעזאָגט פון אזא פעררגיגען, ווען דאָס וואָלט ניט געווען אַן עבירה. געוואָלד! ווי קען מען מאַכען שפּאַס פון אַ חופּה? עס איז דאָך איינע פון די וויכטיגסטע רעליגיעזע איינריכטונגען. אַ קלייניגקייט, קדושין? אַ חופּה? ... איהר הויבט זיך אָן מיט אַ גאָט? ...

— אַך, יא מיט גאָט? נו מיט איהם וועל איך שוין דורכקומען...

אלגעמיינע פראגען און האַבען אַ אינטערעס פאר יעדער צייט און פאר יעדען מענשען.

אין די צייטען פון מאָליער זיינען נאָך ניט בעקאנט געווען אזעלכע פערזענליכקייטען, אזעלכע מעכטיגע מענשען פון דער געזעלשאַפט, וועלכע זאָלען קעמפּפּען ווי העלדען פאר זייערע רעכטע, פאר זייער פרייהייט און זייער פאָליטישע גלייכהייט — עס איז נאָך געווען פאר דער גרויסער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן. פון אזעלכע קעמפּפּער, וועלכע זאָלען קעמפּפּען פאר דער מענשהייט, פאר סאָציאַלע אידעאלען, פאר עקאָנאָמישע גלייכהייט האָט נאָך דאָמאַלס אפילו קיין רייד ניט געקענט זיין. דערפאר האָט מאָליער געשילדערט, די געוועהנליכע מענשען, וועלכע האָבען געלעבט אַרום איהם, און האָט געמאַהלט אזעלכע פראנצויזישע טיפּען, וועלכע זיין צייט האָט פראָדוצירט. דאָך גיבען אויך ביי איהם אזעלכע טיפּען, וועלכע דאַרפּען אנערקענט ווערען אלס אלגעמיינע טיפּען. זיין „דאָן זשואַן“ איז אזא אַל מענשליכער טיפּ ווי שעקספּירס „האַמלעט“ און געטהע'ס „פאוסט“. געוויס, דאָן זשואַן איז ניט קיין געלערטער דאָקטאָר פאוסט, וועלכער האָט זיך ערשט אויף די אַלטע יאָהרען אַרומגעקוקט אז ער האָט נאָך ניט געלעבט און האָט געוואָלט דאָך נאָך האָבען דעם פעררגיגען פון לעבען. ער איז אויך ניט דער צוועהטיגסטער יונגער האַמלעט, וועלכער פילאָזאָפּירט אין דער געגענוואָרט פון דער שעהנע אָפּעליע פונ'ם טויט און פון דעם, וואָס אין מענשענס לעבען איז אלעס האַל האַל, האַל האַל.

דאָן זשואַן איז אַ פראָדוקט פון אומשטענדע וועלכע מאַכען פון אַ מענש פונקט ניט דאָס, וואָס ער קען זיין. ער איז אַ קינד פון זיין געזעלשאַפט; אַ דורכגעטריבענער יונג, אַ פייערדיגער חברה־מאַן, אַ קלוגער אפיקורס, אַ פרייער פויגעל. ער איז פול מיט לעבען, מיט ענערגיע און קראַפט. ער האָט נאָבעלע געפיהלען און ווייס אָבער ניט פון קיינע אַרענטליכע פרינציפּען; ער איז קלוג און פערבריינגט די צייט אין נאָר רישקייטען; ער איז בראו ווי אַ העלד, האָט ענערגיע און בעשאַסענ־הייט, איז שטאַרק און מעכטיג און פערשווענדעט זיין קערפּערליכען און גייסטיגען רייכטהום אונגלייך, ווייל ער האָט ניט קיין אידעאלען, פאר וועלכע ער זאָל קעמפּפּען; האָט קיין גלויבען ניט פאר וועלכען ער זאָל שטאַרבען; האָט קיין ציעלען ניט צו וועלכע ער זאָל שטרעבען.

ליכער וועלט, וואו עס האָט שוין דאָמאָלס געמאַכט אַ רעש פרענסים בייקאָן, וועלכער האָט געפאָדערט, אז דער מענש זאָל נישט גלויבען אין קיינע אילוויאָנען און אין די אלע זאַכען, וועלכע מען קען נישט איבער-ציילען, איבעררעכענען, אַנאַליזירען און צושניידען מיט אַן אַנאַטאָמי-שען מעסער, — דאָס איז נישט נאָר אין דער וויסענשאַפֿטליכער ליטע-ראַטור, נאָר אויך דיינקענדע דיכטער האָבען שוין דאָן מיט זייער פערשטאַנד אויסגעפונען, אז דעם מענשענס שכל דאַרף נישט גלויבען אין גייסטיגע אויטאָריטעטען, און אז געוויס איז נאָר דאָס, וואָס מען קען בעגרייפֿען מיט די חושים, וואָס איז אזוי איינפאַך און וואַהר, ווי צוויי מאָל צוויי איז פיער.

דיעזע פראָזע איז אויך מערקווירדיג דערמיט, וואָס זי איז אָפֿען פאַר דער גאַנצער וועלט אויסגעשפּראַכען געוואָרען מיט עטליכע הונ-דערט יאָהר צוריק, ווען מע פלעגט נאָך אונגלויביגע פאַר זייער אפיקורס'עס פעראורטהיילען צום טויט, און, ווען די איבערצייגונג, אז שרים מיט שוואַרצע נישט-דאָ-געדאַכטען עקזיסטירען, איז געווען נאָך אזוי שטאַרק, דאָס מע האָט מכשפים און מכשפות געברענגט אויפ'ן פייער. אין אזא צייט צו וואַגען ארויסטרעטען מיט אַן ערקלערונג, אז גלויבען קען מען נאָר אין דעם, אז צוויי מאָל צוויי איז פיער, האָט געהייסען אויפרייצען געגען זיך אלע סאַגנאַרעללאַס פון דער פאַנאַטי-שער וועלט.

מיר מוזען זיך ווידער אומקעהרען צו אונזער העלר, צום אפיקורס, דעם אויסגעלאָסענעם חברה מאַן און קלוגען יונג — דאָן זשוואַן. ווען ער דערזעהט, אז איהם שטעהט פאַר שווער צו בעצאָהלען פאַר אלע זיינע מעשים, פאַר אלע זיינע שטיפערייען און זינד, געפינט ער נישט קיין אַנדער מיטעל ווי צו בעשימצען זיך ווי מיט דער מאַסקע פון פרומקייט. מען קען נישט זיין פריי, זאָגט ער, ביז וואַגען מע מאַכט זיך נישט כלומרשט פאַר אַ שקלאַף. זיין אַ צבויעק — הייסט געניסען פאָל-קאָמענע פרייהייט. עס האָט קיין זינד נישט, זאָגט דאָן זשוואַן, אָפֿען צו טאָן, וואָס מען פערלאַנגט און פערטיידיגען די טהאַטען דערמיט, וואָס דער שכל הישר רעדט פאַר זיי. ניין! דאָס איז וועניג, דערפאַר וועלען אייך מענשען פערפאָלגען. אָבער זיין אַ פערמאַסקירטער, פערטיידיגען זיך מיט גאָט'ס אויטאָריטעט איז זעהר גרינג און בעקוועם. מענשען וועלען אייך נישט מוחל זיין אייער קלענסטען פעהלער, אויב איהר בא-

מיר וועלען שוין מיט איהם איינפערשטאנדען זיין. מיר וועלען זיך
ניט קריגען.

דער גלויביגער, פרומער גאט'ס אדוואקאט, סאגנעראללא, וואָלט
אויך יעדער מאָנאט פערפיהרט און אונגליקליך געמאכט אונבעשיצטע
פרויען, ווען עס זאָל נאָר ניט זיין געגען גאָט. דאָן זשואן אָבער זאָגט:
ווי באַלד עס איז נאָר אַ גאָט זאָך, וועלען מיר שוין מיט איהם ווי עס
איז איינפערשטאנדען ווערען.

אַ צווייטען מאָל געהט סאגנאָרעללא נאָך ווייטער, ער ווענדעט זיך
צו זיין הערר מיט אַ פשוטע שאלה:

— ערלויבט מיר צו פרעגען, מיין הערר, איז דאָס וואָס, אַז איחר
גלויבט ניט אין גאָט?

— ער האָט געפונען פון וואָס צו רעדען — ענטפערט דאָן זשואן.
— איך פערשטעה, דאָס הייסט איהר גלויבט ניט. אָבער ווען
איהר גלויבט ניט אין גאָט, גלויבט איהר דאָך לכל הפחות אַז עס איז
דאָ אַ גיהנום?

— עט!
— וואָס? אָבער אין שדים, און אין עולם חבא מוזט איחר דאָך
גלויבען!

— חא! חא! חא! לאַכט איהם אויס דאָן זשואן.
דער גלויביגער סאגנאָרעללא פערלירט ענדליך זיין געדולד.
— סטייטש, אין קיין זאך אין דער וועלט ניט גלויבען! אין עט-
וואָס גלויבט איהר דאָך?
— איך? סאגנאָרעללא, איך גלויב נאָר, אַז צוויי מאָל צוויי איז
פיער! ...

צוויי מאָל צוויי איז פיער! ניט אומזיסט ווערט יעדער דיינקענ-
דער מענשענטיקט פון דיעזער קורצער און איינפאכער פראָזע, ניט
אומזיסט האָט מען דיעזע פראָזע אַזוי פיעל מאָל ווידערהאָלט. מיט
דיזע אייניגע ווערטער ווערט אויסגעדריקט אַ גאנצע סיסטעם פון מענש-
ליכען דענקען, אַ גאנצע ריכטונג פונ'ם מענשענס געדאַנקען. ניט דאָ
איז דער פלאַץ צו רעדען דערפון, אויף וויפיעל דעם מענשענס פער-
שטאַנד קען בעפריידיגט ווערען מיט אַזעלכע עלעמענטאַרישע אַקסיאָם-
מען, ווי צוויי מאָל צוויי איז פיער. אָבער דיעזע פראָזע איז מערקוויר-
דיג דערמיט, וואָס זי איבערצייגט, דאָס ניט נאָר אין דער וויסענשאַפט-

דאן זשאן האָט גענעבען אזא דייטליכע בעשרייבונג און וועלכער טוט שלעכטס זיינע מיט-מענשען טויזענדער מאָל מעהר פון צוואנציג דאָן-זשאנען, נאָר וועלכער פערקריעגט זיך ניט מיט גאָט. ער רעדט שטיל און זאנפט, גלאַצט מיט די אויגען צו די הימלען. ער איז זיס און ווייך, לייג איהם צו אַ מכה... די שכינה רוחט אויף איהם און פערדעקט די עקעלאפּטע העסליכקייט פון זיין כאַראַקטער. ער איז אַ גרויסער בעל תאווה און דאווענט אַ סך; אַ ניעדריגער געמיינער ענגאָאיסט און רעדט נאָר פריינדליך. ער וואָלט אריינגעכאַפט די גאַנצע וועלט און מאַכט זיך, אז ער דארף קיין זאך ניט. ער וואַנט ניט צו האָבען זיין אייגענע מיינונג, דערפאר זיינען פאַר איהם אַלע מיינונגען גוט. ער וואַנט ניט חלילה אימיצען צו רעדען אַנקעגען דערפאר זיינען איהם אַלע גוטע פריינד.

אונטער זיין מאַסקע פון גאָטפאָרברייטקייט איז בעהאַלטען אַ בלוט-דורשטיגע בריאה. ער איז אַן אונערזעמליכער וואָלף, וועלכער טראָגט די יארמולקע פון אַ צדיק. מיט זיין צבוע'אצקע גוטקייט גנב'עט ער זיך אריין אין אַ פיינע פאַמיליע, געווינט דעם צוטרוי פון דעם פאַמיליע-פאָטער, פלאַנעוועט ווי אזוי צו בערויבען דעם פערמעגען פון זיין פריינד און בעשיצער, וואַרפט אויגלעך אויף זיין שענהע ווייבעל און שרכנ'ט זיך צו זיין טאָכטער. מיט זיינע תפילות און תחינות, מיט דעם, וואָס ער פאסט אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג און שלאָגט זיך אַלע וויילע אשמונו, מיט דעם אַלעם הרגעט ער ניט אָפּ אין זיך די גשמיות'דיגע תאוות, — ער פערבאָרגט זיי נאָר. מיט די ליפּען קלאָגט ער און זאָגט „על חטא" און מיט'ן גאַנצען קערפער, מיט אַלע זיינע געדאַנקען רענקט ער נאָר פון ניעדריגע חטאים און מיאוסע זינד.

אזוי שילדערט מאָליער די ערשטע ערשיינונג פון דיעזען העלד. טארטיוף שטעהט ביי דער טהיר און רעדט מיט זיין ריענער, גאַנץ נאַטירליך, פון זעהר געוועהנליכע זאַכען. ער דערהערט אָבער אַ שאַרעך אונטער דער טהיר און ציהט שוין אויף זיך אַרויף די צבוע'אצקע מאַסקע. ער רעדט שוין מיט אַן אַנדער טאָן און פון אַנדערע זאַכען.

— יא, לאָרענץ, זאָגט ער מיט אַ זיסע פרומקייט, וועסט נעהמען מיין תשובה-מאַנטעל און די רצועה מיט וועלכע איך שלאָג זיך מלקות און וועסט עס פערשפּאַרען אין שאַפּע. און פאַרגעס ניט בעטען גאָט, ער זאָל דיר שיקען גוטע געדאַנקען... יא, און אפשר פרעגט אימיצער

געהט איהם אין אייער אייגענעם נאָמען, זיי וועלען אָבער אייך פער-
צייהען די גרעסטע שוויינעריי, די שרעקליכסטע אונרעכט אויב איהר
טוט זיי אין דעם נאָמען פון אייער גאָט. זינדיגען אָפּען טאָר מען ניט,
זאָגט דאָן זשואַן, דערפון בעלעדיגען זיך די מענשען, אָבער ווען איהר
זינדיגט אזוי, אז מענשען זאָלען וויסען און ניט זעהן, זייט איהר אַ
פיינער מענש...

דער זינדיגער בעל טענה און אפיקורס ווערט זעהר שרעקליך
בעשטראָפּט: צו דעם מאטעריאַליסט, וואָס גלויבט נאָר, אז צוויי מאָל
צוויי איז פיער, קומט צו געהן אַ שטיינערנער גייסט און שלעפּט איהם
אריין אין שאול תחתיה אריין.

איהר מיינט געוויס, מאָליער האָט געוואָלט ווייזען מיט אזא ענדע
אז ער האלט מיט די פרומע סאגנארעללאס? עס הויבט זיך ניט אָן.
די ענדע ווייזט, ווי גוט דער זשעניאַלער דיכטער האָט פערשטאַנען די
פאַלשע צובעקעס. ווען דער רשע, דער זינדיגער אפיקורס, דער מענש,
וואָס האָט אזוי פּרעך גערעדט געגען סאגנארעללאס גאָט, — ווען דאָן
זשואַן פאַלט אריין אין גרוב פון דער טהעאַטער ביהנע, ווערט סאגנא-
רעללא ניט דערפרייט מיט דעם; ער ווערט ניט איבערראשט, וואָס גאָט
איז פטור געוואָרען פון אזא געפעהרליכען שונא. ער פערנעסט אויף גאָט,
אויפ'ן גיהנום, אויף אַלע הימלישע זאַכען און געדענקט נור איין זאַך:
פון דאָן זשואַנען קומט איהם עטליכע גראָשען.

„מיינע שכירות! מיינע שכירות!“ שרייט סאגנארעללא, ווי אַ
פערווירטער. „זעהט, מיט דאָן זשואַנ'ס ענדע האָט זיך גאָט בעפריע-
דיגט און זיין צאָרן געשטילט. עס איז גענומען געוואָרען נקמה פאַר די
פערשפּאַטעטע געזעצע, עס איז גענומען געוואָרען ראַכע פאַר די פער-
פיהרטע מאַמוזעלען און ווייבלעך און בעליידיגטע מענער; אַלע זיינען
יעצט צופריערען געשטעלט, נאָר איך, נאָר איך, וועה איז מיר! נאָר
איך בין געבליבען מיט אַ נאָז! געוואַלד! מיינע שכירות! מיינע
שכירות! מין געלד!“

די פאָר גראָשען זיינען ביי די סאגנארעללאס טייערער פון דעם
טריאומף פון די הימלען. זיי זיינען בערייט אָנצונעהמען זיך פאַר גאָט,
אויב דאָס קאָסט זיי קיין געלד ניט...

טאָרטויף איז אַ טיפּ פונקט דער היפּך פון דאָן זשואַן, — דאָס
איז אייגענטליך דער פערמאַסקירטער, פאַלשער „וצדקתך“, פון וועלכען

גיאָן און דאָס איז זיין לעבע צו זיך אליין. טארטיווה'ס גאָט איז טאר-
טיווה — אליין! ... דער טיפ פון די טארטיווען, די פסיכאָלאָגישע
פראָצעסען, וועלכע קומען פאַר אין דעם מענשען, זיינע שטרעבונגען
זיינען געשילדערט מיט אַ מייסטערהאַפּטער האַנד. איהר זעהט אויך
און פערשטעהט פאַר וואָס די טארטיווען פערדיענען אויף דער וועלט
כבוד, אַכטונג און צוטרויען. ... דער סעקרעט, מיט וועלכען די טאר-
טיווען בעזיעגען די וועלט בעשטעהט אין דעם, וואָס זיי מאַכען זיך,
אַז זיי זיינען בערייט פאַר אַלע אין דער ערד זיך צו לייגען און אין
דער ווירקליכקייט האָבען זיי אַלעמען אין דער ערד. ... טארטיווה קריעגט
זיך ניט מיט קיינעם, דערפאַר בעזיעגט ער די גאַנצע וועלט.

„מיואַנטראָפּ“ איז דאָס דריטע ווערק, פון מאָליער פון וועלכען מיר
וועלען זיך ערלויבען צו זאָגען אַ פאַר ווערטער. דער נאָמען „מיואַנט-
טראָפּ“ כאַראַקטעריזירט ניט ריכטיג דעם כאַראַקטער פון דעם הויפט
טיפ. די בעדייטונג פון מיואַנטראָפּ איז: אַ מענשען-פיינד. דער הויפט
העלד פון שטיק איז אין דער ווירקליכקייט אַ מענשען-פריינד, נאָר די
וועלט רעכענט איהם פאַר אַ פיינד, ווייל ער האַסט און פעראַכטעט די
אַלע מנהגים און פאַלשע מיינונגען, דורך וועלכע דעם מענשענס לע-
בען ווערט געפיהרט. מאָליער האָט אויפגעמאַהלט אין דיעזען ווערק
ניט אַ בייזען, שלעכטען מענשען, אַ ניט-פערגינער און אַ מעלאַנכאָליק
— ניין! און אין אונזער צייט, וואָלט מען דעם העלד געוויס אַן אנדער
נאָמען געגעבען. אייניגע וואָלטען איהם גערופען „אונרוהיגער מענש“,
אנדערע וואָלטען געזאָגט, „ער האָט ניט קיין פראַקטישע געלאַסענ-
הייט“, אנדערע וויעדער וואָלטען איהם אָנגערופען מיט'ן שרעקליכען
נאָמען: „אידעאָליסט“.

דער „מיואַנטראָפּ“ איז אַ טיפ, וואָס קען ניט געהן מיט אַרומיגע
וועגען, ער געהט שטענדיג און ביי אַלע אומשטענדען גלייך. ער קען ניט
דערלאָזען אין לעבען קיינע קאָמפּראָמיסען, קיין פאָליטיק פון אַביסעל
אהער און אַביסעל אהין. ער האַסט יעדען, וואָס זיצט אויף צוויי שטוה-
לען, — יעדען, וואָס פיהרט זיך אַזוי, אַז אי גאָט זאָל זיין צופריעדען,
אי דער רוח זאָל ניט ברוגז ווערען. אין לעבע, אין פריינדשאַפט, אין
שרייבען, אין רעדען פאָדערט ער, אַז דער מענש זאָל אויפריכטיג און
אַפען זאָגען נאָר דאָס, וואָס ער דענקט און פיהלט, ניט קוקענדיג אויף
קיינע אומשטענדען און קיין פאָליטיק. געפעלט דיר ניט אימיצער, נאָך

אויף מיר, זאג, אז איך בין געגאנגען קלייבען נדבות פאר די אונגליקליכע, כע, וואָס זיצען אין תפיסה (דאָ געהט אריין א יונגע דיענסט מיידעל), וואָס פערלאנגט איהר? (טארטיוף איז מיט יעדען העפליך).

זי: איך האָב געוואָלט...

טארטיוף: (ער כאַפט ארויס פון קעשענע א נאָז טיכעל) אַך! נאָט אין הימעל! איך בעט אייך, איידער איהר וועט רעדען, נעהמט דיעזע טיכעלע.

זי: טיכעלע! נאָך וואָס?

טארטיוף: איך בעט אייך, דעקט צו אייער האַלז... אָט דאָ נייערדיגער... אזא זאך איז א סכנה פאר דעם מענשענ'ס זעעלע און רופט ארויס זינדיגע געדאַנקען.

דער גראַבער עגאָיסט, וועלכער צורייצט זיין אויסגעלאַסענע פאַר-טאָזי אין דער צייט פון זיינע שטילע און לאַנגע תפילות, דער גע-מיינער בעל תאווה, וועלכע אנערקענט ניט דאָס די סימפּאַטי צווישען מאַנספּערזאָנען און פרוי קען געבויט ווערען אויף ריינע פאַעטישע גע-פיהלען, אויף ערנסטע און איידעלע געדאַנקען; דער אויסגעלאַסענער צדיק, וועלכער דענקט, דאָס אלעס פרויען און מענער וואָלטען גע-זינדיגט, ווען עס זאָל זיך מאַכען א גוטע געלגענהייט, — טארטיוף דענקט דאָס אויפּוועקען אין א פרוי זינדיגע געדאַנקען קען מען נאָר דערמיט, וואָס מען רעדט מיט א זיסע פרומקייט פון זינדיגע זאַכען. ווען ער בלייבט אליין מיט זיין פריינדס פרוי, זאָגט ער איהר, דאָס איהר שעהנקייט בענייסטערט איהם און צווינגט איהם צו דענקען פון דעם גרויסען כורא, יתברך, וועלכער קען בעשאַפּען אזא רייצענדע פרוי; ער ערקלערט, דאָס זינדיגען איז ניט אַגרויסע עולה, ווי באַלד מע פער-געסט נאָר ניט אין גאָט, וועלכער קען מוחל זיין, ווען מען טוט תשובה.

ווען ענדליך פון טארטיופען ווערט אַראָפּגעריסען זיין העסליכע מאַסקע און ער דערזעהט, אז די גאָטפּורכטיגקייט און די פרומקייט וועלען שוין ניט העלפּען, דאן צייגט ער מיט א צינישע פרעכהייט, ווער ער איז. ער הערט אויף צו רעדען שטיל און זיס און ווייזט די געמיינהייט-טען און נייערטרעכטיגקייט פון זיין כאַראַקטער... זיינע ליפּען דערמאָנען נאָך גאָט, נאָר איהר זעהט, דאָס דער מענש האָט נור איין גאָט און דאָס איז זיין עגאָיסטישער „איך“; ער האָט נור איין רעלי-

ערד נאך די דינים פון דער קאטוילישער קירכע און זיין קערפער איז
לאנג געלעגען נישט בעערדיגט. ווען לאזי דער 14טער האָט זיך דערפון
דערוואוסט, האָט ער געפרעגט: „ביז וועלכער טיעפקייט דערלאנגט
די הייליגע ערד, וואו מע דארף בעגראָבען אַ גאָטספאָרכטיגען קריסט?“
— ביז די טיעפקייט פון דריי פוס — האָט מען איהם גע-
ענטפערט...

— ווען אזוי, גראָבט אויס אַ קבר אין דער טיעפקייט פון פינף
פוס, וואו די ערד איז שוין נישט הייליג און די קירכע וועט נישט בעלע-
דיגט ווערען.

אָבער ווי טיעף מען האָט איהם נישט בעערדיגט — זיין זשעני
האָט מען נישט בעגראָבען. די צבויעאקעס האָבען איהם ערניערדיגט און
די גאנצע וועלט האָט איהם געקרוינט מיט קראנצען פון רוהם און
אכטונג. די וואָס האָבען איהם מקבר געווען האָבען איהם נישט אָפגע-
געבען קיין כבוד און איצט פערעהרט איהם די גאנצע מענשהייט.
מען האָט איהם בעגראָבען, ווי אַן אונבעוואוסטען שוישפיעלער, און ער
האָט אויפגעלעבט אין דער ליטעראטור פון דער וועלט, אַלס גרויסער
דענקער און זשעניאלער דיכטער. אזעלכע מענשען ווי מאָליער שטאר-
בען נישט — זיי זיינען אונשטערבליך. זיי לעבען און וועלען לעבען, זאָ
לאנג עס לעבט דער מענש, זאָ לאנג עס לעבט דעם מענשענס געדאנק...

וואָס דארפסט דו דעם גוטען שמייכלע אויף די ליפען און די זיסע ווערטער: „אך! עס פרייט מיך זעהר“? ניין! שנייד דעם אמת און זאג איהם: געה צו אלע שוואַרצע יאָהר!... חנפענען זיך און זוכען יענער זאָל אנערקענען דיינע מעלות — דארף מען ניט. די וועלט מוז אליין אנערקענען דיינע גוטע אייגענשאַפטען. דאָס וואָס דיר קומט נאָך דער גערעכטיגקייט, דארפסט דו ניט בעטען, דו דארפסט עס פאָר דערען!...

דער „מיוזאטראָפּ“ האָסט ניט די מענשען, ער האָסט זייער פאַלשקייט. ער ערלויבט ניט צו מאַסקירען די ריכטיגע געפיהלען מיט די מנהגים פון דעם אויסגעטראַכטען דרך ארץ. ער פאָדערט אז די מענשען זאָלען זאָגען די וואַרהייט אויפריכטיג און אָפען. זעלבסט פערשטענדליך, קיינער האָט אזא מענשען ניט געליעבט, אלע האָבען פון איהם געווייבט, און אפילו איין זעלע האָט איהם ניט פערשטאַנען. אן עלענדער, א פעריאַגטער, א טרויעריגער און צובראָכענער פערלאָזט ער די „געזעלשאַפט“ און געהט זוכען אין דער וועלט אזא שטילען, רוהיגען ווינקעלע, וואו מען קען זיין אונגעשטערט אן אַרענטליכער מענש און פריי ארויסזאָגען די וואַרהייט.

ארעמער מיוזאטראָפּ, וואו אין דער וועלט וועט ער געפינען אזא ווינקעלע? ...

מאָליער האָט ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבען ניט פערלאָזען די ביהנע. ער איז געווען געפעהרליך קראַנק, ווען ער האָט אויפגעטראַטען אין דער הויפט ראָלע פון זיין בעריהמטער קאָמעדיע „דער איינגעבילדעטער קראַנקער“, — א קאָמעדיע, וועלכע דער בעריהמטער דייטשער דיכטער געטהע שטעלט אין איין רייהע מיט די גרעסטע מייסטער-ווערקע פון דער וועלט. אין דער צייט פון שפיעלען איז מאָליער געפאלען אויף דער ביהנע. — ער איז געפאלען ווי א בראַווער גענעראַל אויף זיין שלאַכטפעלד. די אלע טארטיופען און צבוע'יאַקעס פון פאַרזי האָבען זיך זעהר דערפרייט מיט זייער שונא'ס טויט, מיט דעם טויט פון דעם געפעהרליכען אפיקורס, וועלכער האָט ארויסגעפיהרט אויף דער ביהנע אזעלכע טיפען, ווי „דאָן זשוואַן“ און „טארטיוף“. דער ארחיבישאַף פון פאַרזי האָט פערבאָטען צו בעערדיגען מאָליער אין געהייליגטער

רעוואָלוציאָנערער גייסט האָט איהם זיין גאַנצען לעבען־לאַנג געטריבען פון איין אָרט צום אנדערען און וואָהין ער איז געקומען איז ער געווען אַ מענש צווישען מענשען. אין לייפציג האָט ער מיט שווישפיעלער גע־לעבט ווי אַ קאמערעד און האָט צוזאַמען מיט זיי געאַרבייט פאַר דער ביהנע, אין ברעסלאַו האָט איהם דער שיקזאַל אריין געוואָרפֿען צווי־שען סאָלדאַטען — ער האָט אין דעם סאָלדאַט געלערענט דעם מענשען און אין מענשען דעם סאָלדאַט. אין בערלין איז ער געווען דער גרעסטער מקורב מיט אידען און האָט זיך אויף אייביג בעפריינדעט מיט דעם בעריהמטען פילאָזאָף, מאָזעס מענדעלזאָהן.

ער האָט געשטודירט פילאָזאָפֿי און איז געווען אַ הייסער טהעאָט־ראַל, האָט געלערענט מאטעמאַטיק און איז געווען אַ נאָבלער ליעבהאַר־בער פון פּאָעזי, ער איז געווען דער גרעסטער קענער פון דער קלאַסי־שער ליטעראַטור און איז געווען דער גרעסטער לערער פון וואָהרען רעא־ליזמוס. מיט איין וואָרט, לעסינג איז געווען אַ דענקער, אַ פילאָזאָף, אַ פּאָעט, אַ סאַטיריק, אַ פייערדיגער פּאָלעמיסט, אַ הייסער קעמפּפער פאַר דער וואָרהייט אָבער דאָס איז נאָך וועניג, ער איז אנערקענט, אַלס איינער פון די גרעסטע עסטעטיקער און גרעסטע קריטיקער פון דער וועלט.

הענריך היינע זאָגט, דאָס זייט מאַרטין לוטער האָט דייטשלאַנד קיין גרעסערען און בעסערען מאַן ניט הערפּאָר געבראַכט, אַלס גאָט־האַלד אפרים לעסינג. „לוטהער האָט בעפרייעט דעם צווייטען טעם־טאַמענט, לעסינג איז געקומען קעמפּפֿען פאַר די בעפרייאונג פונ'ם דריטען טעסטאַמענט“.

אין דייטשלאַנד און אין גאַנץ אייראָפּא איז געווען אַ וועלט פון תהו ובהו. אַ פינסטערניס האָט געהערשט על פני תהום... דער פּעאַדאָליזמוס איז נאָך ניט געשטאַרבען, די בורזשואזי האָט געהאַל־טען ביים געבוירען ווערען. פריידענקער האָבען שוין געלאַכט פון די אַלטע גלויבונגען, און די גלחים זיינען נאָך געווען שטאַרק און מעכטיג... „קינדער פון גייסט“ האָבען שוין געשטאַמעלט די ווערטער: „גלייכ־הייט, ברידערליכקייט“ און אין אַלע קרייזען האָט געהערשט טירא־ניי, פּאַנאַטיזמוס, פּערפּאָלוגנ, מענשען־פּרעסעריי, אידען־העצעררי... אין דער דייטשער ליטעראַטור האָט געהערשט פאַלשער קלאַסיציזמוס, אין פילאָזאָפֿי האָט געהערשט סכאַלאַסטיק (פוסטע חריפות מיט פּאָפּול),

גאטהאלד אפרים לעססינג.

1

ער איז געווען א זשעני.

עס זיינען דא פיעלע זשעניאלע מענשען, וועלכע האבען זיך בע-
ריהמער און אונשטערבליך געמאכט אין וועלכען עס איז דא אבי-
טהיילונגען פון וויסענשאפט, ליטעראטור און קונסט. לעססינג איז א
זשעני, וועלכער האט מיט זיין שארפע אויג אומגעפאסט אלע אבטהיי-
לונגען פון דעם מענשענס וויסען, דענקען און פיהלען. זיין אפענער
מח האט אלעס בעגריפען, זיין שכל הישר האט אלעס ריכטיג פערשטא-
נען, זיין גומעס הארץ האט שטענדיג די ווירקליכקייט געפיהלט. זיין-
קריטישער בליק האט אלעס ריכטיג אויפגעפאסט. ער איז געווען ווי
ביי זיך אין דער היים אין אלע קרייזען פון דעם מענשענס וויסען און
קענען, ער האט געהאט די שליסלען צום קדשי קדשים פון דער מענש-
הייט — צו דער ווארהייט. פאר איהם זיינען געווען אפען אלע
אוצרות פונ'ם מענשענ'ס גייסטיגע רייכטהום. ער איז געווען א גרויסער
דענקער, א וואהרער פאָעט, א געשיקטער מאטעמאטיקער, א געלערנ-
טער קלאסיקער, דער גרעסטער קענער פון קונסט, דער בעסטער מבין
אויף מוזיק. זיין שארפער זינן און זיין עסטעטישער געשמאק: האָ-
בען איהם געמאכט פאר דעם גאטהאלד אפרים לעססינג, וועלכער האט
צו זיך קיין גלייכען ניט אין דער וועלט. ער איז געווען א גאט אין דענ-
קען און פיהלען, און דער העכסטער אידעאל פון א מענש אינ'ם לעבען
און קעמפפן. אזוי ווי די ווארהייט איז קלאָר, איינפאך און אויפריכ-
טיג, אזוי איז געווען זיין לעבען. ער איז געווען איינפאך, דעמאָקראטיש,
אויפריכטיג, ער האט ניט געוואוסט פון ראסענ-האס, פון קלאסענ-
אונטערשייד, פון רעליגיעזע פאָראורטיילע. זיין אונרוהיגער, אייביג-

אן געוויזען גרויסע חריפות אין לערנען, זאל אויך זיין א קריסטליכער גייסטליכער. אין דער שולע, וואו לעססינג האָט געלערנט, איז ער געווען גערעכענט פאר'ן בעסטען תלמיד. קיינער האָט ניט געקענט אזוי מאטעמאטיק און גריכיש מיט לאטיין. ער איז געווען א שטיפער, אָבער זיינע לערער און חברים האָבען איהם לייעב געהאַט, פאר זיין סימפאטי-שען גוטען כאראקטער, אויפריכטיגקייט און לייעבע צו דער וואר-הייט... לעססינג האָט שפעטער אויך געקענט זאָגען, דאָס ער האָט געגנער, אָבער עס איז ניטאָ קיין מענש, וועלכער זאל ניט אנערקענען, דאָס ער פערדיענט אַכטונג און לייעבע.

דער פאָטער האָט געוואָלט, לעססינג זאל לערנען אין אוניווערזי-טעט „טהעאָלאָגיע“ (געטליכע תורה), לעססינג האָט געלערנט מאטע-מאטיק, האָט געשטודירט שפעטער מעדיצין און, אנשטאָט צו ווערען א גייסטליכער פרעדיגער, איז ער געוואָרען א פרעדיגער פון גייסט.... ער האָט זיין לעבען לאַנג געפרעדיגט, ווי אזוי דער מענש זאל בעפרייען זיין גייסט פון די אלע קייטען, אין וועלכע די קירכע און די ליטעראטור האָבען איהם פערשמיערט.

קוים האָט ער אריינגעטראָטען אין דעם ליפציגער אוניווערזיטעט, האָט ער שוין פערגעסען די טהעאָלאָגיע, די פילאָזאָפֿי פון דער „דריי אייניגע“ גאָטהייט, די קאָמעדי פון אמונה, און האָט זיך מיט זיין לייב און לעבען אָפגעגעבען דעם דייטשען טהעאָטער. מיט פייער פון אן אמת'ן רעפארמאטאָר, מיט דער איבערגעבענהייט פון א ריכטיגען קעמפער, האָט ער זיך גענומען רעפארמירען די דייטשע ביהנע, קעמפ-פען געגען אלעס וואָס עס איז פאָלש און אונעסמעטיש... ער איז געווען 17 יאָהר אַלט, ווען ער האָט אויפגעשריבען זיין שוישפיעל „די אירען“ אין וועלכע ער האָט בעוויזען, ווי דום און אונמענשליך זיינען די יעניגע, וועלכע האָבען קיין טאָלעראַנץ, קיין געזונטען פערשטאָנד צו פערניכטען ראסען-האַס, וועלכער עס בליהעט נור אויף פאָראַר-טיילע.

שפעטער האָט לעססינג זעהר פיעל מיהע, צייט און טאַלענט געווירמעט דעם דייטשען טהעאָטער... אין האַמבורג איז געגרינדעט געוואָרען א פאָלקס טהעאָטער, וועלכעס האָט געדאַרפט זיין א מאָדעל פון א וואַהרען טהעאָטער... לעססינג האָט דאָמאָלס געשריבען זיינע בעריהמטע בריעף איבער דראַמאַטורגי, וועלכע זיינען אנערקענט

אויף דער ביהנע זיינען געשפיעלט געוואָרען פראַנצויזישע און איטאַ-
ליענישע טראַגעדיען, וועלכע זיינען געווען „פערדייטשט“ נאָר דערמיט,
וואָס אַנשטאָט דעם איטאַליענישען אַקראַבאַט און פאַיאַז, „פאַלינטשי-
נעל“ אָדער דעם פראַנצויזישען גאַיער, „אַרלעקין“, — איז געווען אין
יעדער פיעסע א „האַנזוואורשט“... אין פאָעזי האָט געהערשט די פראַ-
זע, ניט די שעהנקייט און דער געדאַנק. — מיט איין וואָרט, עס איז
געווען תהו ובהו און דער רוח אלהים, דער גייסט פון לעססינג האָט
ארויסגעשוועבט איבערן אָבגורנד און ער האָט געזאָגט: יהי אור! און
עס איז געוואָרען ליכטיג... ער האָט מיט'ן שאַרפּען מעסער פון אַנאַ-
ליז צושניטען און ערקלערט אלעס פאַלשעס און אונאַטירליכעס. ער
האָט מיט זיין קריטישען שאַרף-זינן געלערענט, ווי מען דאַרף פער-
שטעהן ליטעראַטור און קונסט. ער האָט בעפרייט די דראַמאַ, געמאַכט
פון טהעאַטער אַ ווירקליכען טעמפּעל דער קונסט, פון פאָעזי געשאַפּען
אַ הימלישע ליעד... ער האָט געקעמפּט מיט די גוים, געשטריטען
פאַר דער וואַרהייט, געהאַלטען אַ בלוטיגע מלחמה פאַר דער בעפריי-
אונג. פון מענשענס גייסט, פערטהיידיקט די אידען ווי אַ טאפּפערער
קריעגער, פאַלעמיזירט מיט אַלע אבסקוראַנטען (בעשיצער פון רעאַק-
ציאָן) מיט די פּוילען פון זיין ווילץ און שאַרף זינן... ער האָט אין
דייטשלאַנד בעשאַפּען די גינסטיגע אומשטענדער, וועלכע האָבען פראַ-
דוצירט זיינע דריי נאָכפאַלגער: געטהע, שיללער און קאָנט!...
ער איז געווען אַ זשעני, ער איז געווען איינער פון די גרעסטע
קעמפּפער דער פרייהייט!... מיט זיין מעכטיגע האַנד האָט ער אַראָפּ-
געוואָרפּען פון זיך דעם יאָך פון אַלע געטער און האָט אויף קיין מזבח
ניט געוואָלט מקריב זיין זיינע קרבנות.

2

נאָטהאַלד אפרים לעססינג איז געבוירען געוואָרען אין 1729
יאָהר. זיין פאָטער איז געווען אַ פאַסטמאַר אין אַ קליין דייטשישע
שטעטלעך און ער האָט געוואָלט, זיין זוהן, וועלכער האָט פון קינדהייט

גרויסער דיכטער, א גרויסער דענקער און א גרויסער מענש! דאָס איז געווען די אורזאכע, פאַר וואָס לעססינג אליין האָט געקוקט אויף דעם קאָלאָסאַל-גרויסען וואָלטער וואָלפֿען אַראָפּ... וואָלטער איז געווען רייך ווי קרח, מעכטיג ווי אַ קייזער, בעריהמט און געאַכטעט ווי אַ גאָט און דער קבצן לעססינג האָט דאָך געמוזט איינבויען דעם קאַפּ, ער זאָל דעם גרויסען גיגאַנט דערזעהן, אזא ליילפוטאַנישער מענשעל איז דער גרויסער פראנצויז געווען. אין זיינע בריעף איבער דראַמאַטורגי ("האַמבורגישע דראַמאַטורגי") ווייזט לעססינג גאַנץ אָפּען ווי אין מאַנכע הינזיכטען איז וואָלטער געווען אַ פשוט'ער שאַרלאַטאַן... און ער זאָגט: „וועה איז דעם, וועלכער לעזט איבערהויפּט וואָלטער'ס ווערק אָהן דעם סקעפטיציזמוס (געפיהל פון ספיקות) מיט וועלכען אַ טהייל פון זיינע ווערק זיינען געשריבען". וואָלטער איז געווען אַ גור טער פריינד מיט דער גרויסער יעקאַטערינאַ, מיט דעם גרויסען פרידריך און לעססינג איז געווען אַ גוטער פריינד מיט'ן דענקענדען אידעלע, מיט דעם ענו משה מענדעלזאָהן.

דער היסטאָריקער גרעץ דערזעהלט, דאָס לעססינג מיט מענדעל-זאָהנען האָבען זיך צום ערשטען מאל בעגעגענט ביי אַ שאַף-ברעט. די ביידע קעניגע פון דענקען האָבען זיך געטראָפּען ביי דעם קעניגליכען אַמיוזמענט און זיינען שוין ביז זייער טויט געבליבען טרייע, איבערגע-בענע פריינד. אין זיין אונטערבליכעם ווערק „נאַטהאַן דער ווייזע", האָט לעססינג פערקערפערט דעם א י ד ע א ל ע ן בילד פון זיין אידישען פריינד... לעססינג האָט אָנגעפאנגען זיין דראַמאַטישע קאַ-ריערע מיט דער פיעסע „די אידען" און האָט געענדיגט מיט דער גרוי-סער דראַמאַטישער פאָעמאַ „נאַטהאַן דער ווייזע"... דער רייפער און פאָלקאם ענטוויקעלטער דענקער האָט בעשטעטיגט דאָס, וואָס דער איידעלער יונגלינג האָט אַ מאל געזאָגט...

ניט גאָר זיין לעבע און פריינדשאַפט צו מענדעלזאָהנען, אַנדערע, וויכטיגערע אומשטענדען האָבען ארויסגערופען די ערשיי-נונג פון זיין „נאַטהאַן דער ווייזע"... לעססינג האָט געוויס ניט גע-קענט אינגאָרירען אזא ערשיינונג, ווי רעליגיאָן, אזא ערשיינונג, וועל-כע, ווי ער אליין זאָגט אין איינע פון זיינע פראַגעמענטען, „קניפּט צו-גויף און צושיידעט פּעלקער און לאָזט פּערוויסמען גאַנצע וועלטען, ווייל שוואַרצע (ניט אייראָפּיער) גריסען גאָט און ניט אַ הילצערנעם

אלס מייסטער ווערקע פון וואהרע קריטיק, — אלס די בעסטע לערער, מיט וועמעס הילפע מע קען שטודירען און פערשטעהן די דראמאטישע קונסט. מיט דיעזע בריעף האט ער ערוואַרבען דעם נאָמען פון דעם גרעסטען קריטיקער פון דער וועלט...

דער אידישער היסטאָריקער גרעץ שטעלט לעססינג העכער פון דעם בערימטען פראַנצויזישען שרייבער וואָלטער, וועלכער האָט געלעבט מיט לעסינגען אין איין צייט. מע דארף ניט מיינען, אז דער היסטאָריקער איז פאַרטייאַיש דערפאַר, ווייל דער זשעניע וואָלטער איז געווען אַ געמיינער אַנטיסעמיט, אַ מין פראַנצויזישער אָהלואַרט, און לעססינג איז געווען אַ אידען־פריינד. אזא מיינונג האָט גרינדליכערע ערקלערונגן גען. וואָלטער און לעססינג האָבען געהאַט איינע און די זעלבע מיססיאָן, איינע און די זעלבע אויפגאבע: — אַראָפּוואַרפען פון די הויכע פיע־דעסטאַלען די אַלטע, הילצערנע געטער און אַרױפֿפיהרען אויפֿ'ן טראָגן דעם גייסט פון פרייהייט און ראַציאָנאַליזמוס (שכל הישר). אלס אַ צערשטערער שטעהט וואָלטער העכער. ער איז געווען דער גרעסטער סאַטיריקער פון דער גאַנצער וועלט און לעססינג איז נאָר דער גרעסטער סאַטיריקער פון דייטשלאַנד. אָבער וואָלטער איז נור געווען גרויס מיט זיין פערלאכען, אָפלאכען, פערמיאוסען... ער האָט אָבער ניט געקענט אזוי ריכטיג קריטיקירען און אַנאַליזירען ווי לעססינג. וואָלטער האָט נור צושטערט, לעססינג האָט אין דער זעלבער צייט אויך גע־בויט... וואָלטער איז געווען אַ שטאַלצער אַריסטאָקראַט פון געדאַנק, לעססינג איז געווען אַ דענקער פון דער דעמאָקראַטי. וואָלטער האָט געמאַכט חזק פון אַלעס וואָס האָט זיך גערעכענט הייליג, לעססינג האָט מיט אַרגומענטען און ווייז געוויזען, איבערצייגט דאָס הייליג איז נאָר דאָס, וואָס איז וואַהר... וואָלטער האָט געמאַכט שפּאַס פון רעליגיאָן. לעסינג האָט גערעדט ערנסט... ער האָט פון טהעאטער געוואָלט מאַכען אַ טעמפל און פון דראמאטישע פאָעזי אַ רעליגיאָן... וואָלטער האָט געמיינט, אז מע דארף נאָר ריכטיג פילאָזאָפירען, וועט מען שוין אָפּשאַפען אַלעס פוילעס און בייזעס, און די הומאַניטעט (מענשענליכע) וועט טריומפירען... לעססינג האָט געמיינט, דאָס די הומאַניטעט מוז פריהער טריומפירען, אום די מענשען זאָלען ריכטיג פילאָזאָפירען... וואָלטער איז געווען אַ גרויסער דיכטער און דענקער, אָבער זעהר אַ קליינער און ניעדריגער מענש, לעססינג איז געווען אַ

פאָעזי און קונסט, — ביז מענשען וועלען ניט פערלירען די פעהיגקייט צו דענקען, פיהלען און ענטציקט ווערען פון דעם, וואָס עס איז אין דער ווירקליכקייט שעהן, וואָהר און פאָלקאָמען...

3

גאָטהאָלד אפרים לעססינג איז געשטאָרבן אין 1781 יאָהר. ניט נור זיינע פיינדע, זיינע גוטע פריינד, זיינע קרובים, ברידער און פער-וואַנדעטע האָבען נור דאָמאָלס דערפיהלט ווי גרויס ער איז געווען, ווען דאָס ליכט פון זיין זשעני איז אויסגעלאָשען געוואָרען... זייערע אוי-גען האָבען זיך ערשט דאָן געעפענט, ווען זיינע זיינען צוגעשלאָסען גע-וואָרען. ער איז געווען גליקליך דערמיט, וואָס ער האָט געקעמפּט פאר פרעמדעם גליק, פאר אלעמענס בעפרייאונג, ער האָט אָבער ניט גע-וואוסט פון קיין פרייד און פון קיין גליק אין זיין אייגענעם לעבען.

„דאָס אַ מאַן, ווי לעססינג, האָט ניעמאלס געקענט גליקליך זיין, זאָגט היינע, וועט איהר לייכט בעגרייפן. ווען ער וואָלט אפילו די וואַרהייט ניט אזוי געליעבט, — ווען ער וואָלט די וואַרהייט מיט זיין גוטען ווילען שטענדיג און איבעראל ניט געזאָגט און געלערענט, — וואָלט ער דאָך געמוזט אונגליקליך זיין, דען ער איז געווען אַ זשעני. ווען דער זשעני געפינט ניט פון אויסען אַ בייזען ווילען, געפינט ער אין זיך אינגעוועניג זיין פיינד, וועלכער וועט איהם ברענגען אונגליק און עלענד... דערפאר איז די געשיכטע פון גרויסע מענער שטענדיג אַ מאַרטיר-לעגענדע, ווען זיי ליידען ניט פאר דער גרויסער מענשהייט, דאָן ליידען זיי פאר זייער אייגענע גרויסקייט, פאר דעם גרויסען אָרט פון זייער „זיין“...”

„עס איז הערצרייסענד, זאָגט ווייטער היינע, צו לעזען אין לעס-סינגס ביאָגראַפֿי, ווי דער שיקאָל האָט איהם עמוזאָגט צו האָבען אפילו אַ קליינע פרייד. אפילו פון לייעב און פאָמיליען לעבען איז איהם ניט בעשירען געווען צו געניסען... איין מאָל אויף זיינע עלטערע יאָהרען האָט איהם דאָס גליק אויף איין אויגענבליק געגעבען אַ האַפֿטונג גליק-

קרייזן... ער האט פערפענטליכט א ווערק אין וועלכען ער האט זיך ערלויבט אביסעל צו קריטיקירען די קירכע און פון יעזוס אליין רעדען ווי פון א רעוואלוציאנער, וועלכער האט געוואלט בעפרייען די אידען פון די רוימער און אליין ווערען קעניג... נאך זיין מיינונג, האבען די אידען, ווייל זיי האבען מורא געהאט פאר די מעכטיגע רוימער, איהם איבערגעבען צו פילאטוסען, וועלכער האט איהם געקרייצט, ווי א גע-ווענהליכען מיאמעזשניק. ווען יעזוס'עם פריינד און אנהענגער האבען דערזעהן, דאס ער איז נישט געווארען דער קעניג פון יהודה, האבען זיי איהם געמאכט פאר'ן קעניג פון דער וועלט...

די גלחים האבען ערקלערט א מלחמה געגען דעם געפעהרליכען אפיקורוס... א געוויסער האר-פאסטאר גאיעצע האט געגען איהם ארויסגעלאזט א ווערק, וועלכע איז געווען פול מיט שימפפעריען. כל זמן מען האט לעססינגען ערלויבט, האט ער פאלעמיזירט מיט זיינע פיינד און האט זיי געשניטען מיט דעם מעסער פון זיין שארפזין און געשטאסען מיט די פיינלעך פון זיין הומאן און ווייז. אין איינע פון זיינע ענטפערען זאגט ער צו דעם גייסטליכען גאיעצע: „א, די אמאליגע גליקליכע צייטען! ווען די גייסטליכקייט איז פאר אונז געווען אלעס און אלעס, ווען מען האט פאר אונז געדענקט און פאר אונז געגעסען!.. ווילט איהר דיעזע צייטען צוריק אומקעהרען?“... אבער מען האט לעססינגען פערבאטען צו פאלעמיזירען מיט גייסטליכע און פון רעלי-גיאן צושרייבען... דאן האט ער זיך אומגעקעהרט אין זיין בעליעכטען טעמפל — אין טהעאטער — און האט מיט א דראמאטיש ווערק גע-ענטפערט בעסער, דייטליכער און איבערצייגענדער, ווי אונזיניג עס זיינען אלע רעליגיעזע און נאציאנאלע פאראורטיילע.

לעססינג האט זיך געמאכט די ליטעראטור פון דער וועלט מיט פיעלע ווערקע. ער האט געשריבען פאבעלען, פאעזי, דראמען, (זיין בעריהמטעסטע פיעסע איז „מינא פאן בארנהעלם“), קריטיקען, גע-שיכטליכע פארשונגען, פילאזאפישע טראקטאטען, טהעאטלאגישע אונ-טערזוכונגען. זיין גרעסטעס ווערק, וואו זיין זשעני, זיין שארף זינן, עסטעטישער געשמאק און פילאזאפישע טיעפקייט האבען זיך אויסגע-דריקט אין זייער פולער מאכט איז זיין „לאקאן...“ דיעזעס ווערק וועט בלייבען א געזעצגעבער, מרה דרך, און ערקלערער פון דעם, וואס איז עסטעטיק, שעהנקייט, פאלקאמענהייט פון געדאנק און אירעע אין

נאך וואס דארף מען טהעאטער?

אויף דיעזער פראגע ענטפערט די מאיאָריטעט, די גרעסטע טהייל פון די טהעאטער בעזוכער: טהעאטער עקזיסטירט נור צו אמוזירען זיך, צו האַבען אַ לייכטען און גרינגען צום פערדייהען מאטעריאַל, וועלכער שאפט נור פערגעניגען און פרייד. אין טהעאטער דארפן די אָנגעשטרענגטע נערווען זיך אויסרוהען, דער קאָפּ דארף ניט האַבען קיין אַרבייט. מען דארף ניט געהן אין טהעאטער, זאָגען זיי, וויינען דאָרטען און גיסען טרערען צוליב פּרעמדע אויסגעטראַכטע צרות? מיר האַבען גענוג צרות און „טראַבעל“ אין דער היים. אין טהעאטער ווילען מיר לוסטיג זיין און וואָס מעהר לאַכען, ווארום אין אונזער ווירק־ליכען לעבען האַבען מיר זעהר וועניג געלעגענהייטען צו לאַכען און זיין פרייליך.

וואָס דארף דאָס טהעאטער געבען דיעזער מאיאָריטעט? אַ ליע־דעל, אַ קופּלעטעל, אַ צוויידייטיגען ווייז, אַ טענצעל, אַ „שאַו“ פאר'ן אויג, אַ „מאַטש“, אַ פּראָצעסיאָן, שעהנע קליידער, טייערע סצענע־ריס. דער אינהאַלט, די אידעע איז ניט וויכטיג, — דער אינהאַלט מעג זיין אינהאַלטסלאָז און זיגן־לאָז. זאָגאַר די העכערע, די אַלער גרעסטע קלאַסע פון דיעזען זאָרט טהעאטער־בעזוכער, וועלכע זוכען, כלומרשט, אין די פיעסען עפעס אַ ליטעראַרישען ווערט, זיי זאָגען אויך, אז אַ שוישפיעל דארף ניט האַבען קיין הויכע פאָעזיע און חלילה, קיין פיר־לאָזאַפּי. די אויפגאבע פון טהעאטער, זאָגען זיי, איז ניט צו מאַכען פון די צושויער דענקער און פאָעטען. מיר געהן אין טהעאטער ניט צו נעחמען „לעסאָנס“, מיר געהן האַבען „אַ גוד טיים“.

עס איז וואָהר, אז טהעאטער איז געשאַמען צו ליעב פערגעניגען, יעדע קונסט עקזיסטירט צו ליעב פערגעניגען, ליטעראַטור עקזיסטירט צו ליעב פערגעניגען. ווען מען לערענט פון אַ בוך די „רוֹלס“ פון אַ גראַמאַטיק, אָדער מען חזר'ט איין די פאָרמולען פון געאָמעטריע, אָדער

ליך צו זיין. ער האָט חתונה געהאַט — זיין פרוי איז געווען ליכעבענס-ווירדיג. זי האָט אָבער געבוירען אַ קינד . . . די מוטער איז געשטאָרבען און דאָס קינד באַלד נאָך איהר. לעססינג אליין אין אַ וויציגען בריעף צו זיינעם אַ פריינד שרייבט אזוי וועגען דעם: „איך האָב פערלאָרען מיין זוהן! אַך, ער האָט געהאַט אזוי פיעל פערשטאַנד! איז דאָס ניט פערשטאַנד, וואָס מען האָט איהם מיט געוואַלט, מיט אַ צוואַנג געדארפט שלעפען אויף דער וועלט? איז דאָס ניט פערשטאַנד, וואָס ער האָט דאָ אפילו איין מינוט ניט געוואַלט פערזאַמען?“

לעססינג איז געשטאָרבען אין 1781טען יאָהר און אין דעמזעלבען יאָהר איז ערשינען קאַנט'ס „די קריטיק דער ריינען פערזאָנפֿט“. לעססינג האָט פאַרבעריימעט פון דער זייט רהיין דעם באַרען פאַר די רע-וואָלוציאָן פון גייסט, און פון יענער זייט רהיין האָט שוין געשטורעמט די מאַטעריעלע רעוואָלוציאָן.

זום, ווארום פון דעם קיצעלט ניט אין די פיאטעס, — איז דען דער-
פאר דער הימעל מיט די שטערן אזא זאך, וואָס האָט ניט געדארפט בע-
שאפען ווערען?

א קליינע קעצעלע אז זי שפיעלט זיך מיט א „באָל“, האָט זי
געוויס פערגעניגען דערפון, אָבער אין דער זעלבער צייט פערפאלגט
זי א גרויסען נוצליכען צוועק, — זי ענטוויקעלט אין זיך די פעהיג-
קייטען און פאָרבערייטעט זיך צום קאמפף פאר דאָס דאָזיין. דורכ'ן
שפיעלען לערענט זי זיך ווי צו לעבען. דיעזע אייגענשאפט האָט די
נאטור געגעבען יעדע בעשעפעניס. און דער מענטש וואָס מיינט ערנסט,
אז אין זיין שפיעלען דארף ניט זיין עטוואָס בעלערענדעס, וויעדער-
שפרעכט זיין אייגענע לעבעדיגע נאטור און דענקט ניט זאָגאר אזוי
פיעל, ווי א קליינע קעצעלע. די גרעסטע אויפגאבע פון דער פערזאנליכע,
איז צו פעראייניגען דאָס לערנען מיט'ן פערגעניגען און דאָס פערגעניגען
מיט'ן לערנען. מען לערענט היינט מיט געוואלד, מיט פערשרעקען,
מיט שלאָגען מיט א גמרא איבער'ן קאָפּ. מען זעהט דעם תלמיד צו פער-
אינטערעסירען און שאַפען איהם פערגעניגען מיט די נייע ערפאָהרונ-
גען און קענטניסע וועלכע ער קריגט. פערקעהרט, יעדען קינדער-שפיעל,
יעדען „געים“ זעהט מען צו מאַכען זינפאָל און קאָמפליצירט, אום
ביים פערגעניגען פון שפיעלען זאָלען זיך ביים קינד ענטוויקלען זיינע
פעהיגקייטען און זיין מוח זאָל ווערען שארפער. און עלטערע מענשען
וועלכע געהען אין טהעאטער זעהן די נאָבעלסטע שפיעל וואָס עס
גיבט אין דער וועלט, די שפיעל וואָס איז בעגרינדעט אויף דער העכס-
טער פאָרם פון פאָעזי, די שפיעל וואָס רופט זיך דראַמא, זיי זאָלען
קענען פאָדערען, אז אין דער שפיעל זאָל גאָר נישט זיין קיין בעלע-
רענדעס, קיין געדאנק, קיין אידעע, קיין העכערער צוועק, עס זאָל זיי
נאָר קיצלען די פיאטעס?

די מענשען, וואָס ענטזאָגען זיך צו זעהן א שטארקע דראַמא,
ווייל זיי האָבען מורא, אפשר וועלען זיי מוזען וויינען, — די דאָזיגע
מענשען קען מען פערגלייכען מיט דעם, וואָס האָט מורא צו געהן
שלאָמען אין בעט, אפשר וועט זיך איהם חלום'ן אין שלאָף אז זיין
טאטע איז געשטאָרבען און ער וועט וויינען אין שלאָף. עס זיינען דאָ
צווייערליי טרערען. איינע טרערען קומען פון יסורים, פון צרות, פון
שמערצען. אזעלכע טרערען זיינען ביטערע טרערען, זיי דארפען אויס-

פון כעמיע, פיזיקע, טוט מען דאס צוליעב א פראקטישען צוועק. א בוך
 אָבער, וואָס איז ניט א „טעקסט בוך“, לעזט מען פון פערגעניגען ווע-
 גען. אויב מען האָט ניט קיין פערגעניגען פונ'ם לעזען, דארף מען עס ניט
 לעזען. עס איז אָבער פאַראַנען פערשיערענע ביכער און פערשיערענע
 לעזער. אנדערע לעזען ביליגע „דעטעקטיוו סטאָריעס“ און „דיים נאָ-
 וועלס“ און האָבען דערפון א גרויסען פערגעניגען. זיי לעזען דיעזע ביי-
 כער אין די „קאָרס“ מיט התמדה, שלאָפען ניט מאַנכעס מאָל גאַנצע
 נעכט, אום צו וויסען די ענדע פון דער געשיכטע. עס זיינען אָבער פאַראַ-
 נען אזעלכע מענשען, וואָס זיי עקעלט ווען זיי נעהמען אזא ביכעל אין
 האַנד, — זיי האָבען פערגעניגען פון א ראָמאַן וואָס איז געשריבען
 פון דיקענס, פון טאָלסטאָי, פון זאָלא, פון טורגעניעוו. אנדערע ווידער,
 האָבען פערגעניגען ווען זיי לעזען קאַנט'ס אָדער שאָפּענהאוער'ס פיר-
 לאָזאָפישע ווערקע. אלזאָ, א פנים עס איז דאָ אן אונטערשייד פון א
 פערגעניגען צו א פערגעניגען? די זעלבע זאך אויך אין מוזיק. פיעלע
 האָבען פערגעניגען פון „רעג סאָנגס“, אנדערע האָבען פערגעניגען פון
 סימפאָניעס, אראַטאָריעס און קאָנטאַטעס. אין דער מאלער קונסט אויך
 דאָסזעלבע: פיעלע ווערען ענטציקט פון א דריי-ענטגיגער „פיקטשור“
 מיט א רויטען גענעראַל אויף א ווייסען פערד און האָבען קיין פערגעני-
 גען ניט, ווען זיי זעהען א בילד פון מורילאָ אָדער רובענס. וואָס האָבען
 געדאַרפט טאָן די גרויסע דיכטער, די זשעניאַלע קאָמפאָזיטאָרס, די בע-
 ריהמטע קינסטלער? שרייבען „דעטעקטיוו סטאָריעס“, קאָמפאָנירען
 „רעג סאָנגס“ און מאַלען ביליגע „פיקטשורס“, ווייל דאָס שאַפט פער-
 געניגען דער מאַיאָריטעט? אָדער פערפאַסען גרויסע פאַעמען, קאָמ-
 פאָנירען גרויסע סימפאָניען, מאַהלען געטליכע בילדער מיט'ן צוועק
 צו ענטוויקלען דעם גייסט פון דער מאַיאָריטעט, פערעדעלען זייער גע-
 שמאַק, מאַכען העכער זייערע פאָדערונגען און בעדירפניסע און מאַכען
 נאָבלער, פיינער און מאָראַלישער דאָס, וואָס עס ווערט בעצייכענט מיטן
 וואָרט „פערגעניגען“? די אלטע רוסישע פריצים האָבען געהאַט פער-
 געניגען דערפון, וואָס פאר'ן שלאָף פלעגען שקלאָפען שטונדען לאַנג
 שטעהן און קיצלען זיי די פיאַטעס. אויב, למשל, די דאָזיגע פערגעני-
 גענס-זוכער האָבען ניט געקענט פערשטעהן, וואָס פאַר א פערגעניגען
 קען מען האָבען, קוקענדיג פאר'ן שלאָף אויפ'ן שעהנעם בלויען הימעל
 מיט די זילבערנע שטערן און דענקענדיג וועגען דעם גרויסען אַוניווער-

די דראמא, די ליטעראטור, יעדע קונסט דארף נור דערצעהלען דעם ריכטיגען אמת. די וועהטאגען, די שווערע פראבלעמען, די אונגליי-קען וואָס עקזיסטירען אין דער געזעלשאַפט און צווינגען אייך אויף צו ליידען, וועלען ניט פערניכטעט ווערען דורך דעם וואָס איהר וועט אייך לאָזען נאררען דורך זיסע ליגען. עס איז ניטאָ קיין גרעסערער פערגעניגען ווי צו ערפאָהרען די וואַרהייט. איהר קענט זיין פאַרבעריי-טעט צום לעבען און געניסען די פרייד פון לעבען נור דאן, ווען מען וועט אייך בעווייזען אז אייער אלטע סחורה, די אלטע מיינונגען אייערע טויגען ניט מעהר, אז די משרתים און פיהרער אייערע זיינען גנבים און פאלשע מענשען, אז די מאמע אייערע איז קראַנק און די שוועסטער געהט אויף אַ שלעכטען וועג... וואָס קענט איהר לערנען און וואָס קענט איהר וויסען, אויב די וואַרהייט איז פון אייך פערלייקענט און פערבאָרענען?

די האַלבגעבילדעטע, ניט דענקענדע בורזשואַזע אינטעליגענץ האָט זעהר מורא פאר פיעסען מיט פילאָזאָפֿי און אידעען. זיי ווייסען ניט אז אין דער דראַמאַטישער ליטעראַטור וועלען בלייבען אונשטערב-ליך נור די פיעסען, וועלכע זיינען פול מיט אידעען און פילאָזאָפֿי. „האַמלעט“ וועט קיין מאָל ניט שטאַרבען, „פאָוסט“ וועט ניט אַראָפּגע-נומען ווערען פון דער בינהע, „נאַטהאַן דער ווייזע“ איז אַלס אַ דראַמאַ-טיש ווערק זעהר שוואַך, און דאָך וועט „נאַטהאַן דער ווייזע“ אייביג לעבען, ווייל עס איז אַ ווערק פול מיט פילאָזאָפֿי און אידעען. נור די האַלב געבילדעטע אינטעליגענץ האָט ניט קיין געדולד צו זעהן אַן ערנסט טיעפֿזיניג ווערק; די העכערע, אמת'ע אינטעליגענץ און דאָס פראַסטע פאָלק האָבען לייעב פילאָזאָפֿי, געדאַנקען, אידעען, פאָעזיען... דער בורזשואַנער האַלב געבילדעטער און איינגעבילדעטער צושויער געהט אַוועק פון טהעאַטער און פערגעסט שוין וואָס ער האָט געזעהן און געהערט; דאָס פראַסטע פאָלק האָט לייעב עטוואָס צו ברענגען אַהיים פון טהעאַטער... עס ציהט איהם צו זעהן אַ שטיק, וועלכע צווינגט איהם נאָכצורענקען און נאָכצוקלערען. אַ גוטע טענדענץ, אַ פֿי-לאָזאָפֿישער אפאָריזם, אַ פאָעטישע בילד רופען ארויס זיין אויפריכ-טיגע ענטציקונג.

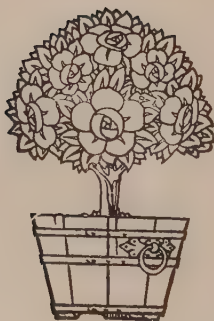
אז די דאָזיגע חברה, וואָס האָט מורא פאר אַ פיעסע מיט געדאַנ-קען, ווידערשפּרעכט זיך אליין, קען מען זעהן פון דעם מאַקט: למשל,

גערקט ווערען פון דעם מענשענס לעבען. עס זיינען אבער דא אנדערע, זיסע, טייערע טרערען. א מוטער הערט ווי איהר קינד זאגט א דרשה און וויינט; מען הערט פון גרויסע טהאטען און מען איז געריהרט; מען בעשליסט זיך צו ברענגען א גרויסען אפפער צוליעב דער מענשהייט און טרערען גיסען זיך פון פרייד; מען וויינט ווען מען לעזט אדער מען זעהט א פאעטישע סצענע. דאס זיינען גוטע, לייכטע טרעהרען. ווען איהר לעזט א גוטען בוך, אדער זעהט אן אמת'ע דראמא און איהר וויינט, ווייל איהר לעבט איבער אין אייער איילליוואן דאס לעבען פון אן אנדער מענשען, געסט איהר טרערען ווייל פאר אייערע אויגען האט זיך געעפענט די זעלע פון אייער מיטמענש און איהר וויינט מיט טרערען פון מיטלייד און סימפאטי. אזעלכע טרערען זיינען דאס גרעסטע פערגעניגען, אזעלכע טרערען זיינען איינע פון די שעהנסטע ערשיינונגען אינ'ם מענשענס נאטור. עס זאלען זיין אזעלכע טרערען, וואל-טען די מענשען ניט געהאט קיין רעכט צו לעבען אויף דער וועלט!

אנדערע מענשען ווידער ווילען ניט, אז דאס טהעאטער זאל פאר-שטעלען די רעאלע ווירקליכקייט, דעם אלטעגליכען לעבען. זיי ווילען זעהן אויף דער בינה נור יום טוב. אנשטאט דער רעאלער ווירקליכקייט ווילען זיי זעהן א שעהנע אויסגעטראכטע בבא-מעשה; זיי ווילען בעסער זעהן א בעגילדעטען ליגען, איידער די אפענע ריכטיגע ווארהייט. פאר די דאזיגע מענשען וועט זעהר פאסענד זיין צו דערצעהלען דיזעזען אנעקדאט: א סוחר איז אוועקגעפאָהרען אין דער „קאנטרי אויף פלע-זשור" און האט אָנגעזאָגט זיין זוהן, ער זאל איהם שרייבען אלעס וואס עס קומט פאר אין דער היים און אין געשעפט, כדי אין דער צייט פון „פלעזשור" זאל ער זיך פון דעסטוועגען קענען פארבערייטען און זאל וויסען אלעס, וואס ער וועט האבען צו טאן. אין די ערשטע ברעפּ האט דער זוהן געשריבען דעם אמת: די סחורה וואס זיי האבען איז אלט און ארויס פון דער מאָדע, מען דארף נייע וואַרע. די משרתים זיינען גנבים און פאלשע מענשען, די מאמע האט צייהנוועהטאָג, די שוועסטער פיהרט זיך אויף ניט גוט, און אזוי ווייטער. דער טאטע איז בייז געוואָרען און האט געשריבען דעם זוהן: איך וויל טאקע זאָלסט מיר שרייבען, ווארום אז ניט, וועל איך ניט וויסען וואס אין דער היים טוט זיך, אבער נאך וואס שרייבסטו מיר דעם אמת? פיהרסטו דאך מיר אי-בער דעם גאנצען פערגעניגען.

טער קריגען מענשען פון פערשיערנע קלאסען איינע און דיועלכע „סאָגרושעסמטשענס" און ווערען פּעראייניגט דורך איינע און דיועלכע אידעאלען. ערפילען דיעזע אויפגאבע קען די דראַמע נור דאן, ווען זי שילדערט די וואַרהייט פון לעבען, די וואַרהייט פון דער נאטור. . . .

זעהן און פערשטעהן די וואַרהייט — דאָס איז דאָס גרעסטע פּער-
געיגען פון אַ מענשען. דאָס טהעאטער איז געשאפּען דיעזען פּערגע-
ניגען צו געבען.

מען שפּיעלט אַ פּיעסע, וואָס געפּעלט זיי שטאַרק און אַמוזירט זיי. זאָלען אָבער קומען די פּיעסע זעהן זייערע גייסטליכע, די „רעבאָיס“, די פּריסטערס, דאָס הייסט, די מענשען וועלכע נאָך זייער מיינונג נאָך דאַרפּען זיין מאָראַלישער פּון אַנדערע און פּיהרען זיך אַנשטענדיגער, — וועלען זיי פּיהלען און זאָגען, אַז די דאָזיגע מענשען האָבען זיך ערניעדעריגט. פאַר וואָס? ווייל זיי אליין, די דאָזיגע עזלען, אויב זיי פּערשטעהען ניט, פּיהלען זיי דאָך אינסטינקטיוו, אַז דאָס איז אַ נאַר-רישע שפּיעל, וועלכע מוז אַן אַנשטענדיגען מענשען ערניעדריגען. ווען אָבער די גייסטליכע וועלען זעהן „פּאָסט“ אָדער „האַמלעט“ אָדער אַזאַ אָפּעראַ ווי „פאַרסיוואַל“, וועלען זיי ניט האָבען דאַנגעגען, ווייל די דאָזיגע ווערקע זיינען ווערקע פּון אַמת'ע קונסט... אלעס וואָס עס ווערט געשפּיעלט אין טהעאַטער דאַרף זיין אויף אַזוי פּיעל ערהאַ-בען און אויף אַזוי פּיעל וואַהרע קונסט, אַז ניט נאָר די וואָס מוזען שפּיעלען אַ ראָלע פּון העכערע ברואים, נאָר ווירקליך גרויסע און ענט-וויקעלטע מענשען זאָלען זיך פּיהלען אין טהעאַטער ניט ערניעדעריגט, נאָר דערהויבען! ...

די מענשען, וואָס האַנדלען אַ גאַנצען טאָג, די מענשען, וואָס בע-שעפטיגען זיך אין זייערע „אַפּיסעס“ אַ גאַנצען טאָג און די וואָס אַר-בייטען אַ גאַנצען טאָג, וועלען זיך אַברוהען און זייערע נערווען וועלען פּערשטאַרקט ווערען, אויב אין טהעאַטער וועט מען זיי געבען מאַטע-ריאַל צו דענקען און צו פּיהלען. דאָס טהעאַטער איז אַ גרויסע סאָציאַלע פּאָלקס שולע. אַהער דאַרפּען קומען מענשען לערנען און שטודירען אָהן ביכער דאָס, וואָס זיי האָבען אליין קיין צייט ניט אָדער קיין מעג-ליכקייט ניט צו לערנען. אין טהעאַטער דאַרף מען קומען לערנען דאָס לעבען פּון דער געזעלשאַפּט, פּאַמיליע און אינדיווידואַל, דאָרטען בע-קענען זיך מיט דער בעדייטונג פּון סאָציאַלע ערשיינונגען און מיט דער ערקלערונג פּון די פּראָבלעמען פּון לעבען. דאָס טהעאַטער איז געשאַפּען דאַרויף אַז אַ גרויסע מאַסע מענשען זאָל דאָרט ערציהען זייערע גע-פּיהלען, האַרמאָניזירען זייערע בעגריפּע, סאָציאַליזירען זייערע פּאַר-שטעלונגען וועגען גערעכטיגקייט און אונגערעכטיגקייט... אין טהעאַ-

דער ווירקליכקייט. די אונגליקען און צרות, וואָס די העלדען פון אן אויסגעטראכטען ראָמאַן טראָגען איבער, רופען ארויס מעהר טרערען און מעהר מיטלייד, אַלס די ווירקליכע צרות און אונגליקען פון אונזערע מיטמענשען. ווען אייערער אַ בעקאנטער דערצעהלט אייך אַ ווייז פון זיך אליין, איז עס ניט אזוי אינטערעסאַנט, ווי אַ ווייז פון אַ פּיסי-טיווען מענשען, פון אַ לעגענדאַרישען מאַטקע כאַבאַד, אָדער הערשעל אסטאָפּאָליער ...

דער ליגנער, וועלכער דערצעהלט אונשולדיגע ליגען, ניט ווייל ער וויל אייך בעטריגען, נאָר ווייל ער וויל מיט זיין איינבילדונגס קראַפט שאַפען עטוואָס, וואָס זאָל זיין „אינהאַלטסרייכער“ און אינטערעסאַנטער פון דער אַרעמער ווירקליכקייט, — דער דאָזיגער ליגנער איז אזא נאַטירליכער פּראָדוקט פון אונזער מענשליכען לעבען, געראַדע ווי דער וואָס דערצעהלט די ריינע וואַרהייט. דער ליגנער איז אַ ראָמאַנטיקער. ער איז דער פּאָטער פון ראָמאַנטישע ליטעראַטור. די ווירקליכקייט איז אים מייסטען זעהר וואַכעדיג, מאָנאָטאָן, גרויזאַם, געוואָלדיג שטאַרק פאַר דעם מענשענס קרעפט, און נאָר אין פּיקצאַן, אין דער פאַרשטעלונג קען דער מענש אַלעס צופאַסען צו זיין ווילען, אַלע הינדערניסע אויפּרױמען, די אייווערנע אומשטענדען אומבײטען, ניט אין דער „געבילדעטער“, פאַקטישער ווירקליכקייט, נאָר אין דער איינגעבילדעטער מענשליכער פאַנטאַזי האָבען דעם מענשענס שטרעבונג צו די פּולע, אונבעגרענעצטע, פאַלקאָמענע פּרייהייט.

דער מענש האָט שטענדיג געהאַט פּערגניגען פון זיין נייגונג יענעם אַבצונאַרען (אַפיציעל טוט מען עס דעם ערשטען אַפּריל), מיט-טיפּיצירען, נאָכאָהמען, אימיטירען די ווירקליכקייט, מאַכען זיך פאַר אַן אַלטען, פאַר אַ הינקעדיגען, פאַר זעהר אַ דיקען, פאַר אַ שיכורען, פערמאַסקירען זיך, אום פאַרצושטעלען עטוואָס אַנדערש פון דעם, וואָס ער איז אין דער ווירקליכקייט. אַן אַמת'ער הינקעדיגער, אָדער אַ דיקער מענש, אָדער אַן אַלטער האָט דעם מענשען ניט אזוי אינטערעסירט, ווי דער פאַרגעשטעלטער ... פון דער נייגונג נאָכצואַהמען, פאַרצורשטעלען די ווירקליכקייט מיט דער הילפּע פונ'ם כח הרמיון, אימיטירען דעם אַמת, עטוואָס אויסדריקען דורך אַ פרעמדע מאַסקע, — פון דעם האָט זיך ענטוויקעלט דער ספּעקטאַקעל, דאָס טהעאַטער, די דראַמאַ. אָהן אילוזיאָן וואָלט קיין טהעאַטער און קיין דראַמאַ ניט געשאַפען.

אילוויאָן און דראמא.

אילוויאָן איז אַ אויסגעטראַכטע ווירקליכקייט. עס איז ניט די זאך ווי זי איז, נאָר ווי זי שטעלט זיך פאַר מיט דער הילפּע פון אונזער כח הרמיון. עס איז ניט די וואַרהייט אליין, עס איז די פאַראויס בעשטימטע און אזוי צו זאָגען, על פי תנאי אָנגענומענע אַבבילדונג פון דער וואַרהייט. עס איז, פשוט גערעדט, אַ ליגען וועלכער דערמאָנט דעם אמת.

פאַר דעם מענשען איז די ווירקליכקייט אליין ניט געניגענדר, ער דאַרף האַבען אַזעלכע געפיהלען, און איינדריקע, וועלכע זאָלען איהם העלפּען די ניט ווירקליכקייט פערווירקליכען. אָהן אַזעלכע ליגען קען דער מענש לעבען. די וועלט אונזערע רופט זיך ניט אומזיסט עולם השקר. נור דאן ווען מיר לעבען ניט, זיינען מיר אין עולם האמת... אין קבר גיבט עס קיינע אילוויאָנען... דוד המלך האָט ניט אומזיסט געזאָגט צו גאָט: „וואָס וועט דיר אַרויסקומען פון מיין טויט? קען מען דען רעדען וועגען דיין וואַרהייט אין גרוב?“ נור דאָ אויפ'ן עולם השקר קען עקזיסטירען רעליגיאָן, גלויבען, איינגעבילדעטע וואַרהייטען, ווייל דער מענש קען ניט לעבען מיט דער אמת'ער ווירקליכקייט אליין: ער מוז האַבען ליגען, אילוויאָנען...

דער ליגען איז פיעל עלטער פונ'ם אמת. די וואַרהייט ערפאָהרט מען נאָר דורך די פאַרשטעלונגען, וואָס מען האָט וועגען איהר. די ווירקליכקייט אליין איז קיין מאָל ניט געווען פאַר דעם מענשען אזוי אינטערעסאַנט, ווי דאָס וואָס האָט געדארפט די ווירקליכקייט פאַרשטעלען. דאָס לעבען פון די געטער אין די הימלען איז געווען מעהר בעקאַנט און דייטליכער בעשריבען, ווי דאָס לעבען פון דעם רעאַלען מענשען, דאָס אויסגעטראַכטע איז געווען שטאַרקער פון דאָס עקזיסטירענדער, פיקציאָן (פיקשין) האָט מעהר געווירקט ווי די פאַקטען פון

ווירקליכע לעבען פונ'ם אידישען פאלק, די פאקטען פון זיין היסטארי-
שען לעבען זיינען געווען צו רעאליסטיש, דער אמת צו ביטער. אָהן
אילוויאָנען וואָלט עס אפילו דער איד ניט איבערגעטראָגען. דעם איד
צו הילפע איז געקומען דער חסידזמוס, וועלכער האָט איהם בעטרוני-
קען און בערוישט געראדע ווי דעם כינעזער דער אָפּיום. דער חסידזמוס
האָט דעם אידען געפיהרט פון זיין אָרימער וועלט, פון דעם שרעקליכען
עולם התחתון אין די גרויסע עולמות העליונים, אין די ליכטיגע שטראַה-
לענדע וועלטען, וואו עס שטעהען פאלאסטען פון סאפיר און קריסטאָל
און וואו שאארען פון מלאכים זינגען שירה... אָפּיום אָבער פיהרט
פון אילוויאָנען צו האַלוצינאציען. און, איך מיינ, עס איז ריכטיג
צו זאָגען, אז צו האַלוצינאציען האָט אויך געפיהרט דעם אידען דער
חסידזמוס...

אן אילוויאָן העלפט דעם מענשען פון דער ניט-ווירקליכקייט מאַכען
א ווירקליכקייט. האַלוצינאציען, פערקערט, מאַכט פון דער ווירק-
ליכקייט אַ אונווירקליכקייט. האַלוצינאציען פערקריפלען די ווירק-
ליכקייט, רופען ארויס אונמעגליכע ערשיינונגען, רופען ארויס ערשיי-
נונגען, וועלכע נאָר אַ קראנקער מוח קען שאַפען. אילוויאָנען ברענגען
דעם מענשען פערגניגען, פרייד, טרויסט. האַלוצינאציען שרעקען דעם
מענשענ'ס פאַנטאַזי, מאַכען איהם קראַנק און היפּלאָז. די דראַמאַ
איז די ספּערע פון ריינע אילוויאָנען, און דער איד האָט זיך דערפאַר
מיט אַזאַ ענטוויאָזם אַ וואָרף געטאָן אין טהעאַטער, אין דער וועלט פון
פאַרשטעלונגען. די אמת'ע, גוטע, געזונטע דראַמאַ וועט געבען דעם
אידען דאָס, וואָס ער האָט געזוכט אין חסידזמוס...

וואָס ניעדריגער און ניט ענטוויקעלטער דער מענש איז, דאָס
איינפאַכער און נאָאויזער זיינען זיינע אילוויאָנען. אַ קינד מאַכט זיך
אַ גאַנצע ווירקליכע וועלט פון אַ שטעקען, אַ בעזעם מיט אַ ביינקעל.
די אילוויאָנס-קראַפט פערוואַנדעלט פון זיינ'עט וועגען דעם שטעקען
אין אַ פערדלי, דעם בעזעם אין אַ דאָקטאָר, דעם ביינקעל אין אַ גרויסע
פעסטונג. די האַנדלונג אָבער וואָס קומט פאַר צווישען דעם קינד און
די געגענשטענדע איז אַזוי אמת ווי די ווירקליכקייט אליין. זעלבסט-
פערשטענדליך, די ווירקליכקייט, וועלכע קען בעאַבאַכטעט ווערען
און אויפגעפאַסט ווערען דורך דעם קינד'ס בעגריפען אין זיין קינדי-
שע וועלט. אויב ביליגע מעלאָדראַמען און נאָאויזע, קינדירשע מעשות

געוואָרען. ניט אומזיסט זיינען די דראמא און די רעליגיאָן אזוי נאָך הענט פערבונדען איינע מיט דער אנדערע. ...

וואָס אָרעמער דעם מענשעם ווירקליכקייט איז, וואָס שווערער עס איז דער דרוק פונ'ם פאקטישען רעאלען לעבען, דאָס שטארקער איז זיין נייגונג צו אילוזיאָנען. דער ערניערדיגטער און פעהונגערטער פראָלעטאָריאַט פון דעם אַלטען רוים האָט געהאַט נור איין פאָדערונג: גיט אונז אַ שטיקעל ברויט צו שטילען דעם הונגער און גיט אונז ספּעק-טאָקלען צו ערווייטערען זיך פון דער ווירקליכקייט. די כינעזער, וועלכע לעבען אין ענגשאַפט און אָרעמקייט, אָהן מענשליכע רעכטע און אָהן אינדיווידועלע פרייהייט, — די כינעזער טרינקען אָפּיום, אום זיי זאָלען מיט דער הילפּע פון דעם גיפּט קענען אוועקגעהן פון דער שרעקליכער ווירקליכקייט אין דער שעהנער וועלט פון געטליכע אילוזיאָנען. דער שוואַכער רוסישער מוזשיק טרינקט אזוי פיעל שנאַפּס, ווייל די וואָדקאַ הויבט איהם אויף פון זיין שמוציגע אָרעמע ווירקליכקייט אין אַ ראַמאַנטישער וועלט פון שעהנע טהאַלען און גרויסע מעלדער אין אַ ספּערע פון גרויסע העלדען און גרויסע גבורים. ... די אַרבייטער אין שמוציגע צוריסענע בלווען מיט ניט אַבגעוואַשענע פנים'ער, וועלכע האָבן בען אַ גאַנצען טאָג בערג אויף זיך איבערגעשלעפּט שטעהן ביי נאכט אין אַ ביער סאַלון פרייליכע, צוהיצטע, לעבהאַפטע. ... ווייל דער אַלקאָהאָל און דער רויך פון טאַבאַק מאַכען פונ'ם סאַלון אַ טעמפל פון אי-לזיאָנען. מיט דער הילפּע פון נאַרקאטישע מיטלען זוכען אויך די רייכע קלאַסען צו פערגעסען די גרויזאַמע, מאַנאָטאָנע ווירקליכקייט. אין ענגלאַנד און אין אמעריקאַ ביי דעם פראַקטישען אנגלאַ-זאַקס בליהט נאָר די ראַמאַנטישע נאָוועלע און ראַמאַנטישע דראַמע, ווייל ער וויל דעם פאקטישען אמת פערזיסען מיט אַ ראַמאַנטישען ליגען. אין דער העלע וואו מען רויכערט אָפּיום, אין שענקהויז, אין דער קירכע און אין די טעמפלען דער קונסט זוכט דער מענש דורך אילוזיאָנען צו זעהן די ווירקליכקייט ניט אזוי ווי זי איז. ... די גאס אליין איז ניט אינטערעסאַנט, זי איז אַבער זעהר אינטערעסאַנט, ווען מען קוקט אויף איהר דורך אַ פאַנאַראַמאַ. ... פיעל מאָל האָבען מיר געהערט די פראַגע: פאַר וואָס האָט דער איד מעהר פון אנדערע פעלקער אזוי ליעב דאָס טהעאַטער, די פאָרשטעלונג?

ביטערער און שווערער פון אַלע ווירקליכקייטען איז געווען דאָס

ניט מיט איהרע שטראהלען. עס איז א ליגען, א פיקציען, נאָר ווייל מיט דער הילפע פון אונזער כח הרמיון פערוואנדלען מיר דאָס אין א ווירק־ליכקייט, דערפאר שאפט אונז דאָס אזא פערנגיגען. דאָס לעבען אליין איז וואַכעדיג און געמיינ, עס ווערט אינטערעסאַנט, ווען מיר נעהמען א בילד פונ'ם לעבען, בעקליידען עס מיט די יום־טוב'דיגע פארבען און העלע קאלירען פון אונזער פאַנטאַזי, און בעציהרען עס מיט דער קרוין פון דער אידעע. קונסט און דראַמאַ מאַהלען ניט דאָס לעבען, זיי גיבען נור בילדער פונ'ם לעבען. אין דעם לעבען קענען מיר ניט זעהן קיין איינונג, קיין האַרמאָני, קיין פאַלקאָמענע שעהנהייט, — דיעזע איינהייט, דיעזע האַרמאָני און שעהנהייט גיט אונז איבער דער קינסטלער. מיר עמפּפּינדען דאָס דורך דער אילוזיען, דאָס בעאיינ־פלוסט אונז, און מאַכט אויך אונזער לעבען, די ווירקליכקייט שעהנער, נאָבלער, און פאַלקאָמענער. דאָס איז די אויפגאַבע פון וואַהרע קונסט. געבען אין דער דראַמאַ אָדער אין קונסט, ניט א בילד פונ'ם לע־בען, נאָר דאָס לעבען אליין, — וואָלט געהייסען מאַכען פון דער ביה־נע און פון אלע קונסטען א יאטקע מיט אַ פּי־ש־מאַרק. צונעהמען די אילוזיען פון דער דראַמאַ, וואָלט געווען דיזעלבע זאַך, ווי צונעמען ביי די צושויער די אויגען. די קונסט, צו וועלכער מען דארף ניט די איינבילדונגס קראַפט, איז קיין קונסט ניט ...

געבען איצט דעם פאָלק מעהר אילוזיאָנען, איז דאָס דערפאר ווייל דעם פאָלקס בעאַבאַכטונגען זיינען נאָך בעגרענעצט און זיינע בעגרענעטע זיינען נאָך קינדיש. אָבער ווי ענטוויקעלט און אינטעליגענט מען זאָל ניט זיין, פערשטעהן קונסט בכלל און דראמא בפרט קען מען נאָר מיט דער הילפע פון אילוזיאָן.

עס איז אַ דומהייט צו דענקען, אז אויף דער ביהנע קען און דארף אלעס פאָרגעשטעלט ווערען פונקט ווי אין רעאַלען לעבען. ווי רעאַליסטיש די דראמא זאָל ניט זיין, עס וואָלט געווען ניט אינטערעסאַנט און עס וואָלט קיין פערגניגען געשאפט, ווען די פערזאָנען זאָלען רעדען און האַנדלען פונקט ווי אין לעבען. ניט דאָס לעבען אליין ניט דער קינסטלער, נאָר אַ בילד פונ'ם לעבען. שטעלט אייך פאָר, אז אויף אַ שטיקעל לייווענד פון דריי ארשין איז אויסגעמאָהלט דער אָקעאַן, שיפען, די גאַנצע לבנה מיט טויזענדע שטערען... עס איז רעאַליסטיש, עס איז ריכטיג. אָבער איז דאָס די ווירקליכקייט אליין? אויף דער ביהנע קומט פאָר ניט דאָס לעבען אליין, נאָר אַ „שפיעל" פונ'ם לעבען. ווי רעאַליסטיש די מענשען זאָלען ניט האַנדלען זייער חתונה אויף דער ביהנע קען ניט דויערען אזוי לאַנג ווי אין דער ווירקליכקייט, זיי קען נען ניט עסען אויף דער ביהנע ווי ביי זיך אין דער היים און זיי דארמען ניט רעדען פונקט ווי אין לעבען... ווארום זיי שטעלען פאָר ניט דאָס לעבען, נאָר די אָבבילדונג פונ'ם לעבען. און ווי אַ קליין שטיקעל לע לייווענד קען אייך געבען די אילוזיאָן פון אַן אָקעאַן, לבנה, שיפען, שטערען, נאָר מיט דער הילפע פון געריכטע פאַרבען און אַ פערגרעסערטע פערספעקטיווע, אזוי קענט איהר אויף דער ביהנע קריגען די אי-לויזיאָן פון דער ווירקליכקייט נאָר מיט דער הילפע פון קינסטלערישע שילדערונג, אויסדרוקספאָלע מאַנאָלאָגען און אין קורצען מאַסשטאב גענומענע, גרויסע סיטואַציאָנען. ווי רעאַליסטיש די פיעסע זאָל ניט זיין, עס איז אַ ליגען ווען דער אַקטיאָר לאַכט, עס איז אַ ליגען ווען ער וויינט. עס איז אַ ליגען ווען ער בעגעהט זעלבסטמאָרד, עס איז אַ ליגען ווען ער ערמאָרדעט דעם צווייטען. ווי רעאַליסטיש די אויסשטאַט-טונג און די דעקאָראַציאָנען זאָלען ניט זיין, די בוימער שטעהען אונז בעוועגט, ווען עס רוישט דער שטורם ווינד; די הויכע בערג זיינען פלאַכע שטיקער פאַפיער ווען דער מענש קלעמערט אויף זיי, די לבנה איז אַ בלאַסער שטיקעל לייווענד, ווען די עלעקטרישע לאַמפע העלפט איהר

די איז געווען הויכע פאָעזי און פילאָזאָפּי. פאָעזי און פילאָזאָפּי פֿי ענטוויקלען זיך ביי אַלע פעלקער פריהער פאר די געשיכטע און פאר פראָזע. אין די אַלטע צייטען האָט זיך די געוועהנליכע שפראַך, די פראָזע גערעכענט זעהר ניעדריג. אַלעס וואָס דער מענש האָט גע־שטעלט הויך, האָט ער בעשריבען אין אַ פאָעטישע פאָרם. ביי אַלטע פעלקער זיינען זאָגאַר זייערע געזעצע און די רעגולאַציאָנען פונ'ם גע־וועהנליכען לעבען געשריבען אין פאָעטישע פאָרם, אין אַ ריטהום.

ביי די אַלטע גריכען איז קיין ראָמאַן גאָר ניט געווען. ביי די רוימער האָט זיך דער ראָמאַן אָנגעהויבען צו ענטוויקלען. אין די ערשטע צייט פון דער כריסטליכער עראַ איז ראָמאַן — געווען געשיכטע. דאָס הייסט, דאָס וואָס די פאַנטאַזי פונ'ם כריסט האָט געשאַפּען און דאָס, וואָס ער האָט ערפאהרען פון דער פערגאַנגענהייט האָט ער צוזאַמענגעבונדען און האָט געמאַכט דערפון וואונדערבאַרע צויבער און וואונדער געשיכטען, וועלכע זיינען נאָכדעם פיעל צייט גערעכענט געוואָרען אַלס היסטאָרישע פאַקטען. ווען אַ פאָלק איז ניט ענטוויקעלט איז זיין היסטאָרי אַ „פיקשאָן“, אַ ראָמאַן. ווען דאָס פאָלק ענטוויי־קעלט זיך און ווערט ציוויליזירט, איז זיין ראָמאַן אַ טהייל פון דער וועלט־געשיכטע. די דראַמאַ פון באַלזאק, די ראָמאַנען פון זאָלאַ, פון טאָלסטאָי, פון טעקערע, פון הענרי דזשיימס זיינען קאַפיטאַלעך פון דער געשיכטע פון דער מענשהייט.

דער ראָמאַן האָט יעצט פערשיעדענע פאָרמען: ראָמאַן, ערצעה־לונג, סקיצע און ז. ו. דער אונטערשיעד צווישען ראָמאַן און ערצעהלונג איז דער: אין אַ ראָמאַן געהט דייטליך בעשריעבען די ענטוויקלונג פון דער אינטריגע, אַן ערצעהלונג ווערען די דעטאַלען, די איינצעל־הייטען אינגאָרירט און עס ווערען נור געשילדערט די הויפט־מאָמענטען פון דער פאַסירונג. אַלע פאָרמען פון ראָמאַן ווערען אָנגערופען בעלעט־ריסטיק, דאָס הייסט, בעלל לעטערס, שעהנע ווערטער, שעהנע ליטעראַ־טור.

אזוי ווי ראָמאַנען זיינען דאָ סאָציאַלע, היסטאָרישע, פראָבלע־מאַטישע, סאַטירישע, אזוי זיינען אויך דאָ דראַמען, וועלכע זיינען אָדער סאָציאַלע, אָדער היסטאָרישע, פראָבלעמאַטישע און סאַטירישע. ראָמאַנען קענען זיין קלאַסישע, ראָמאַנטישע, סימבאָלישע און רעאַליס־טישע, דאָס זעלבע אויך דראַמען. די ענטוויקלונג פון דער דראַמאַ איז

דראמא און ראָמאַן.

דער ראָמאַן און די דראמא האָבען צווישען זיך פיעל עהנליכעס און פיעלע פערשיעדענהייטען. דאָס ענגלישע וואָרט „פיקציע“ מיט וועלכען עס ווערט בעצייכענט אלעס, וואָס עס ווערט געשריבען אין ראָמאַן-פאָרמע, — דאָס וואָרט האָט זיך מעהר געפאסט אין די פריהער-דיגע צייטען, ווען דער ראָמאַן איז געווען א פיקציע, א אויסגעטראכטע געשיכטע, א מעשה, וועלכע איז געשאפן געוואָרען נור אין דער פאנטאזיע פון דעם מענטש און מיט דער קראפט פון זיין פאָרשטעלונג (אימאזשיניישען). איצטיגע ראָמאַנען, די בעסטע, זיינען ניט מעהר א פיקציע, עס איז די וואַרהייט, די קולטור געשיכטע פון אונזער געזעלשאַפטיכען לעבען. אויסגעטראכט זיינען נור די נעמען און די קאָמבינאציען, דער צוזאמענהאַנג, די האַנדלונג.

צו ליטראטור געהערט אלעס, וואָס איז געשריבען אין א שעהנע פאָרם פון קונסט. אלע ביכער פון וויסענשאַפט, פון ספעציעלע געגענט שטענדען, לער-ביכער און אזוי ווייטער, געהערען ניט צו דער ליטעראטור. די יעצטיגע ראָמאַנען געהערען ניט צו דער וויסענשאַפט, צום ביישפּיעל צו דער וועלט-געשיכטע אָדער סאָציאָלאָגיי דערפאר, ווייל זיי זיינען געשריבען געוואָרען אין דער פאָרם פון פאָעזי. אלעס וואָס איז געשריבען געוואָרען אין א פאָעטישע פאָרם, עפאָס, ליריק, דראמא — דאָס אלעס איז ליטעראטור. די ראָמאַנען, אָפּוואַהל זיי זיינען געשריבען געוואָרען אין פראָזא, זיינען זיי דאָך פאָעטיש, אויף וויפּיעל זיי האָבען אין זיך טרייהייט, שעהנקייט און קונסט.

די ענטוויקלונג פון דער דראמא איז ניט געגאנגען, ווי די ענטוויקלונג פונ'ם ראָמאַן. אין דער צייט, ווען קיין ראָמאַן איז נאָך אויף דער וועלט ניט געווען, איז שוין די דראמא, ווי צום ביישפּיעל, די גריכישע טראגעדי, געשטאנען אויף זעהר א הויכע שטופע. די אלטע טראגע-

קאמיסארזשעווסקאז'ס קונסט אין אמעריקאנער גלות.

„עס זיינען געווען מאמענטען, ווען איך האב געהאט א וואהרען עסטעטישען גענוס, עס זיינען געווען אויגענבליקען, ווען איך בין געווען געריהרט ביז טרערען. עס זיינען געווען סצענען, וואו איך האב געזעהן דעם אויסדרוק פון ווירקליך גרויסע דראמאטישע קונסט און האב געפיהלט די גרעסטע בעפריעדיגונג, דאך די פארשטעלונגען, אין גאנצען גענומען האבען אויף מיר ניט געמאכט דעם געוואלטליגען איינדרוק, וועלכער רופט ארויס בעגייסטערונג און ענטהוואזמוס, וועלכער הויבט אונז אויף אויף א געוויסער מאראלער הויכקייט און גיט אונז א גרויסע גייסטיגע פרייד און א פאלקאמענע צופריעדנהייט און בעפריעדיגונג. איך געה פון טהעאטער מיט א טרויעריגען געפיהל און איך ווייס ניט, פאר וואס איז דאס?“

מיט דיעזע ווערטער האט זיך צו מיר געווענדעט אן אמעריקאנער אינטעליגענטער יונגער-מאן, וועלכער פערשטעהט גאנץ גוט רוסיש, אבוואהל ער איז געקומען קיין אמעריקא אלס קינד און אויסגעוואקסען און ערצויגען איז ער געווארען אויפ'ן אמעריקאנער שטייגער. איך בין בעשטאנען, געווארט אויף א „קאר“ און האב געשוויגען. מיר איז אויך געווען אומעטיג אויפ'ן הארצען. מיך האט געדריקט א סענטימענטאלער געפיהל, וועלכער האט גאר ניט געהאט צו טהאן מיט'ן טהעאטער, מיט קונסט, מיט זורערמאן'ס דראמא, מיט קאמיסארזשעווסקאז'ס שפיעל-לען, — איך האב געדענקט פון קאמיסארזשעווסקאז'ס אלליין אלס מענש. אין דער היים האט זי פערדיענט ליכעכע און אכטונג. זי האט פיעלע פריינדע און פערעהרער. זי שפיעלט אין אן אייגענעם טהעאטער פאר אייגענע מענשען. דאס טהעאטער דארט איז איהר היים. פונ'ם

געגאנגען פונקט פערקעהרט געגען דעם ראָמאַן. דער ראָמאַן איז געווען ניעדריג ווען די טראַגעדי האָט געבליהעט. ביסלעכווייז האָט זיך דער ראָמאַן אויפגעהויבען העכער פאַר דער דראַמאַ. יא, מען מוז צוגעבען אז דער מאָדערנער ראָמאַן שטעהט העכער פאַר דער מאָדערנער דראַמאַ. די דראַמאַ פערקעהרט, איז געגאנגען אַראָפּ, אַלעס ניעדריגער און ניעדריגער, ביז זי האָט זיך אויסגעגלייכט מיט אַלע איבעריגע פאַרמען פון ליטעראַטור און צוואַמען מיט זיי האָט זי זיך אָנגעפאנגען צו ענטוויקלען און צו געהן העכער און העכער. אין אונזער צייט ווערט די דראַמאַ אַם מייסטען געשריבען אין פראָזע. די אַלטע דראַמאַ האָט געוואָלט דעם מענשען פאַעטיזירען, שטעלען איהם אַ מאָדעל, אַ מוסטער פון אַ העכערען וועזען, פון אַ געטליכען מענשען, פון אַ מענשען, וואָס עק-זיסטירט נאָר אין דער וועלט פון פאַעזי און פילאָזאָפּי, און פון אזא געגענשטאַנד האָט די דראַמאַ גערעדט מיט אַ שעהנע פעהייליגטע ריטהמוס שפראַכע. די היינטיגע דראַמאַ וויל די פאַעזי פערמענשלען... דאָס הייסט צייגען, אז די פאַעזי פון דעם מענשען איז אזוי איינפאַך, ווי דער מענש אליין, ווי די נאַטור אליין. די היינטיגע דראַמאַ גלויבט ניט ווי אַמאָל. אז פאַעזי איז נאָר אינ'ם ריטהמוס, אין דער שעהנקייט, אין דער פאַרם פון אַ געגענשטאַנד, — די היינטיגע דראַמאַ זאָגט, אז די שעהנע אידעע שאַפט איהר שעהנע פאַרם, און דאָס די ערהאַבענע וואַרהייט, ווי פראָזאַאיש זי זאָל ניט זיין אויסגעשפראַכען, האָט איהר ריטהמוס און איהר פאַעזי... דערפאַר ווערען די היינטיגע בעסטע דראַמען אַם מייסטען געשריבען אין פראָזע.

אזא שרייבער ווי זודערמאן געווען איינער פון די גרעסטע. אין דייטש-לאנד וועט ער קיין מאָל נישט שטעהן אין איין רייהע מיט די גרויסע דראַ-מאטישע דיכטער. „יאָהאָנעספּייער“ גיט נישט אפילו דאָס, וואָס מע קען ערוואַרטען פון זודערמאן. די טהעמאַ וואָלט אן אמת'ען דיכטער און פאָעט געגעבען אַ מערקווירדיגען מאטעריאַל. „יאָהאָנעספּייער“ צינדט אָן אין די אלטע גערמאַנען דעם אַמאָליגען שטאַרקען גייסט. . . די זומער נאַטור, די ערוואַכענדע ליידענשאַפט, דער מוטה און די פרייהייטס ליעבע פון די אַמאָליגע געזונטע געצענדיענער, וועלכע ריי-סען זיך אַרויס פון אונטער דער משא פון קריסטליכער מאָראַל, צוברע-כען די קייטען פון דעם אַסקעטישען קריסטליכען גאָט און רופען צוריק צו די מעכטיגע געטער פון וואלאַהאלע, צו די שענהע וואַלקירען, צו לעבענסלוסט און ליעבעס פרייד!.. ביי זודערמאן גיט דער „יאָהאָנעס-פּייער“ אַ שוואַכען גלימער און ווערט פערלאָשען אין דער פינסטערער נאַכט. . . אַ שטיקעלע פונק ליידענשאַפטפּייער און דאן לאַנגע קאַל-טע רעדעס. . .

ניט דורך האַנדלונג, נאָר דורך לאַנגע ערצעהלונגען פיהרט ער אונז אַריין אינ'ם לעבען פון די העלדען. . . דער יונגער פאַסטאָר דאַרף כלומרשט מאַטעריאַל פאַר אַ פרעדיגט, דערפאַר קומט ער נאָך ביי אַגראַפישע פאַקטען צו די העלדען אליין און זיי דערצעהלען איהם וואָס זיי ווייסען פון זיך. דערוויילע בעקענען מיר זיך אויף מיט זיי. די העלדען אליין זיינען אַזעלכע קליינע, בלאַסע מענשעלעך, אָהן איר דעאַלען, אָהן שטרעבונגען, אָהן מעלות, אָהן חסרונות. זיי קריגען זיך און שרייען און איהר זעהט, אַז זייער גאַנצע מחלוקה איז נישט ווערט קיין צובראָכענעם פּעניג. זיי זאָגען אפילו אליין פון זיך: מיר זיי-נען שטאַרק און געבאָרען צו הערשען! אָבער אין וואָס בעשטעהט די שטאַרקייט פון דיזעע בלאַסע קליינכירגער און וועמען געהען זיי בע-הערשען, אויסער זייערע געהאָרכזאַמע הויז-פרויען, ווייסט איהר נישט. די „מוטער“, אַ וואַגאַבונד, שכור'טע און אַ גנב'טע און די טאָכטער, „די הונגעריגע יתומה“, וועלכע דאַרף, זאָ צו זאָגען, זיין אַ וויסענ-שאַפטליכע איבערצייגונג וועגען די געזעצע פון ערבליכקייט, — דאָס אַלעס איז אַזוי שוואַך און מעלאָדראַמאַטיש, אַז איהר הויבט אָן צווייפ-לען, אַז דאָס האָט געשריבען דערזעלבער ביהנען-קעגנער, וועלכער האָט פערפאַסט „די עהרע“ און „די הימאַטה“. . . געוויס, עס זיינען דאָ אין

לעצטען ארבייטער אויף דער ביהנע ביז דעם גרעסטען ארטיסט — אלע זיינען איהרע פריינדע.

דאס טהעאטער איז פול פאר איהר מיט ווארעמע סימפאטי, פריינד-ליכקייט און פערעהרונג. דאָ אָבער בעגעגענען זי די פרעמדע „סטיוודש הענר" מיט א קאלטען סארקאסטישען שמייכלע, ווארום אז זי האָט ניט קיין מאטעריעלען ערפאלג, פערדיענט זי דאָך געוויס ניט קיין כבוד... די ביהנע איז ניט היימליך, ניט געמיטליך, ניט איינגעשטעלט נאָך איהר געשמאק און געוואָהנהייט, די ווענד פון טהעאטער זיינען דונקעל און ניט גאסטפריינדליך און אין הויז איז קאלט, לעער און שטיל... די עטליכע פרעמדע, וועלכע זיינען שוין יאָ דאָ, זיינען אזוי ניט עמפּינדליך און ניט רעספּאָנסיוו, ווי די לע-דיגע שטוהלען... און זי, וועלכע איז אין דער היים א פערצויגענער ליעבלינג, געהט ארויס שפּיעלען אין אזא קאלטע פרעמדע אטמאָספּע-רע... אָרעמע, גרויסע קאָמיסאַרזשעווסקאַיא! איצט, ווען דיר איז אביסעל בעקאנט דער ביטערער גלות-געפיהל, גיב א טראכט מיט א געפיהל פון סימפאטי וועגען די הונדערטער-טויזענדער אונגליקליכע, וועלכע זיינען, ניט מיט זייער גוטען ווילען, ווי דו נאָר מיט געוואלד פערוואָרפען געוואָרען אין א פרעמד לאַנד, וועלכע זיינען געקומען אהער ניט זוכען רוהם און לאָרבער קראַנצען, נאָר זוכען א ווינקעלע, וואו אַנידערצולעגען זייער עלענדען קאָפּ און וואו צו געפינען א שטיקע-לע ברויט. דו האָסט א היים, וואָהין דו וועסט זיך גיך אומקעהרען אין פריערען און אלעס פערגעסען... קאָמיסאַרזשעווסקאַיא, מיר האָבען ניט וואָהין אומצוקעהרען זיך און מיר ווייסען ניט, ווען וועלען מיר דאָס אלעס פערגעסען.

עס איז ניט שווער צו ערקלערען, פאר וואָס דער אמעריקאנער אינטעליגענטער יונגער מאַן האָט ניט ארויסגעטראָגען פון טהעאטער קיין פאָלקאָמענע צופריעדענהייט און בעפריעדיגונג. ערשטענס, די דראַמא אליין. זודערמאן איז אפילו אין זיינע בעסערע ערפאלגרייכערע יאָהרען געווען מעהר טהעאטראַלישער שרייבער, אלס ביהנען-דיכטער. ער איז דער דייטשער סארדו. געוויס, א דייטש ווען ער איז אפילו א סארדו, איז ער דאָך ניט אזוי לייכטזיניג און ווערטלאָז ווי א פראַנ-צויזשער פיעסען-פאבריקאנט. אין אמעריקא, אָדער ענגלאַנד וואָלט

מענטשן, אָבער געבען דעם היגען צושויער אַ פֿולע בעפֿריידיגונג מיט
אזאָ רעאַלע, איינפֿאַכע נאַטירליכקייט קען זי ניט...

קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ'ס שטימע איז אויסדרוקפֿאַל, אָבער ניט
זינס... איידער מע געוועהנט זיך צו צו דער שטימע קלינגט זי ניט
אנגענעהם. (אָם וועניגסטען, אזאָ איינדרוק האָט איהר שטימע געמאַכט
אויף מיר.) אָבער איצט, ווען איך הער זי ניט, און זעה זי נור פֿאַר מיינע
אויגען... איצט זעה איך אַ לעבעדיגען מענשען פֿאַר זיך. איך זעה
די ליידען און די שטרעבונגען פֿון דער אָרעמער יתומה, איך זעה בענ־
קעניש נאָך מוטער־ליעבע און וואָרעמע פֿריינדשאַפט... איך זעה, ווי
דיעזע שווייגענדע, שטילע, הונגעריגע יתומה, קען ניט נאָר שווער
אַרבייטען, דולדען און ערטראַגען, נאָר אויך ליעבען הייס, ליעבען ליי־
דענשאַפטליך, שטאַרק, אויפֿאַפֿערענר. ווער האָט מיר געגעבען דעם
טיפֿ? ווער האָט מיר געוויזען אַלע געהיימניסע פֿון איהר זעלע, דער־
צעהלט די פֿערבאַרגענע געראַנקען פֿון איהר קאַפֿ, ענטדעקט די בע־
האַלטענע געפֿיהלען פֿון איהר האַרצען? קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ!...

דער יונגערמאַן, וואָס האָט געשפּיעלט דעם יונגען פֿאַסטאָר איז
זעהר און זעהר אַ סימפּאַטישער אַקטיאָר. און דער קאָמיקער וואָס האָט
ניט געהאַט קיין קאָמישע ראָלע וואָלט געמעגט האָבען מעהר וואָס צו
שפּיעלען. (איך געדענק ניט זייערע נעמען און די פֿראַגראַם האָב איך
פֿערלאָרען.) די איבריגע האָבען זייערע ראָלען ניט איבערגעפֿיהרט.

מען דארף ניט פֿערגעסען, אַז די שווישפּיעלער זיינען אויך מענ־
שען. די קעלט פֿון טהעאַטער ווירקט אויף זייערע נערווען, אויף זייער
פֿסיחיקע... מע דארף זעהן אַן אַרטיסט ווען ער שפּיעלט מיט פֿולען
מוטה און פֿערלאַנג... ווער ווייסט, וואָס די קריטיקער וואָלטען גע־
זאָגט, ווען זיי וואָלטען געזעהן קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ שפּיעלען ביי אַנ־
דערע אומשטענדען?

דער דראמא אייניגע שעהנע מאמענטען, אָבער זיי ווערן פערזונקען אין א תהום פון חסרונות. קיין פאָלקאָמענע צופריעדענהייט און בעפריערדיגונג קען אזא דראמא אן אינטעליגענטען מענשען געוויס ניט געבען פאר די אמעריקאנער צושויער און קריטיקער דארף אזא דראמא זיין, אויב ניט אזוי אינטערעסאנט ווי די „מעררי ווידאָו“, דאָך פיעל אינעם טערעסאנטער און דאנקבארער פון איבעסענ'ס „נאָרא“...

אויף דער אמעריקאנער ביהנע איז זעהר שווער צו זיענען, אויב מען קומט ניט אלס א פערטיגער און אנערקענטער זעגער... די רורטישע און דייטשע ביהנע פון דער צייט פון די ניינציגער אָן, זעהט צו רעפראָדוצירען די אומגעבונג, די איינצעלהייטען פונ'ם געשילדערטען לעבען. דאָס איז אָבער ניט די הויפטזאכע. דער עיקר איז די אַטמאָספּערע, דאָס וואָס איז אין דער הויף איבער דער סביבה... די אמעריקאנער ביהנע שטרעבט ניט אין דער הויף, זי שאַפט ניט קיין גייסטיגע אַטמאָספּערע, — די דראמא גיט איהר דאָס ניט. איהר גאַנצע ענערגי, איהרע צאָהלרייכע מיטלען, איהר שאַרפע ערפינדליכקייט גיט זי אָב דער אומגעבונג. דאָס מעכעל, די דעקאָראַציען, דאָס ליכט, די קלוי־דער, דאָס אויסזעהן, אַלעס, וואָס רעדט צום אויג און ניט צום שכל, דאָס אַלעס דארף זיין פאָלקאָמען ריכטיג, רייך און גלענצענדיג, דארף איבערראשען מיט'ן טייערקייט. אָריגינעלע קליידער פון רייכען שטאָף, א שעהנער וואוקס, גראַציעזע בעוועגונגען, גרויסע אויגען, א זיסע שטיימע, — מיט איין וואָרט אַלע אויסערע מיטלען זיינען געבראַכט אויף דער ביהנע אום צו בעזיענען די געפיהלען פונ'ם צושויער, איידער זיין לאַנגזאַם אַרבייטענדער שכל וועט אָנהויבען צו פאָדערען פאר זיך אויף עטוואָס. וואָס קען אזא מין פובליקום געבען אזא אַרטיסטין ווי קאַמ־סאַרזשעווסקאָיא, וועלכע האָט ניט קיין גראַציעזע בעוועגונגען, טראָגט ניט קיין שעהנע קליידער, האָט ניט קיין הויכען וואוקס, מאַכט ניט קיין פוילע שטיק מיט איהרע אויגען? וואָלט זי כאַטש געשריען, געבראָכען טישען, געוויזען פיזישע קראַפט, געריסען קוליסען, געקראָגען היסטעריקע — וויל זי דאָס אויך ניט. זי איז שטיל און געלאָסען, מאַכט אפילו ניט קיין עפעקטנע פויזע איידער דער, פאָרהאַנג פאַלט, רעדט ווי א פשוטער מענש אויף דער ביהנע און „שפיעלט ניט קיין ראָלע“ אפילו אויף איין אויגענבליק. געוויס, מיט איהר גרויסען טאַלענט רופט זי דאָך אַרויס דעם שכל פונ'ם לעטארגישען שלאָף אין געוויסע מאָ-

גענאנטער געזעלשאפט. מע הונגערט און צווישען לייט ערשיינט מען געקליידעט ווי עס געהער צו זיין, — מע קנייפט די באס אין דער היים, די פארב זאל שטעהן אויפ'ן גאס, — מען האט ניט וואס צו עסען און דאך זעהט מען, אז ביי די אלע דריי מאמזעלען זאלען די הענטעלעך זיין ווייך און פוכקע, — מען זאל זיי חלילה ניט פעררעכענען פאר איינפאכע ארבייטערינען. די איינציגע זארג, דער איינציגער אידעאל, די וויכטיגסטע שטרעבונג איז די דריי מיידלעך „אנשטענדיג" חתונה צו מאכען. ניט דאס גליק און ניט די ליעבע שפיעלען דא א ראלע, נאר די מיטלען, וועלכע מען קען דורך א שידוך קריגען, אום צו שיינען אין דער געזעלשאפט און צו לעבען א גוטען טאג. שעהנע קליידער, באל-מאסקאראדען, שאמפאניער — אלעס וואס די רייכע האבען, — דאס אלעס דארף די מאמזעל קריגען דורך דער חתונה מיט דער הילפע פון איהר שעהנעם קערפער, וועלכער ווערט זעהר אויפמערקזאם קול-טיווירט. געוויס, צוזאמען מיט די מיטלען, ליידער, קריגט מען אויך אן אונגעליעבטען מאן, אן אלטען אָבגעלעבטען גראף, אָדער אזוי א מענשען צו וועלכען מען קען ניט האָבען קיין אכטונג. דאס איז אָבער ניט וויכטיג. אלס א געליעבטען קען מען האָבען א געזונדען קאָמ-מיוואַיאזשער, א פריקאשציק מיט פערגרייזעלטע וואַנצעס, ביי וועל-כען עס זיינען אטראָפירט און אָבגעשטאָרבען אלע מאָראַלע געפיהלע און עס לעבט נאָר א ברוטאלער אינסטינקט פון לעבענס-לוסט. די ארעמע און אייביג פערזאָרגטע מוטער מאכט פון איהר היים א שולע פון חתן-פאנגעריי. די דריי טעכטער מוזען שטודירען ווי אזוי צו האַלטען זיך פאר דער וועלט אנשטענדיג, ווי אזוי צו געפעלען, ווי אזוי צו מאכען חן-דלעך, ווען צו פערשעמען זיך און אראָפלאָזען די אויגלעך — אלעס איז פערמאסקירט פון דרויסען און אינוועניג הערשט ליגען און בעטרוג, א גייסט פון פערדאָרבענהייט און א שטרעבונג צו א לייכטען לעבען און צו אויסגעלאסענהייט. אין שטוב פייפט דער דלות. די קליינע פענסיאָן פון דער פרוי אינספעקטאָרין איז וועניג אויף וואסער צום ברויט און די גאנצע משפחה עקספלאָ-אטירט דאס אינגערע מיידעל, א קינד נאָך, וועלכע האָט א פאָעטישען טאלענט צו מאַהלען, און וועלכע ארבייט שווער צו פערדיענען עטלי-כע מאַרק א וואָך. זי מאַהלט שמעטטערלינגע אויף די פעכער. וואָס דער רייכער קויפמאן ווינקעלמאן פערקויפט און ווערט אָהן איהר ווילען

זודערמאן'ס ליכט און שאטען פעוויזען אין שמעטערלינג-שלאכט.

(קאמיסארזשעווסקאיע'ס מיסטיציזמוס און רעאליזמוס.)

די שטערען פון זודערמאן'ס רוהם און ערפאלג, וועלכער איז פריער געגאנגען אלץ העכער און העכער, — דער דאזיגער שטערן האָט אָנגעהויבען אַראָפּצולאָזען זיך און פאלען זינד ער האָט אויפגעשריבען זיין „שמעטערלינגס-שלאכט“... צוריק אין דער הויך איז שוין זיין שטערן קיין מאָל ניט געגאנגען. דעם זעקסטען אָקטאָבער 1894 האָט מען זיין „שמעטערלינגס-שלאכט“ צום ערשטען מאָל געשפּיעלט אין בערלין, אין לעסינגס-טהעאטער. נאָך יעדען אַקט האָט מען דעם פערפאַסער בעגעגענט מיט ווילדע געשרייען, מיט אַ צישעריי און פּייר פּעריי. דער מענש, וועלכער איז ערשט נעכטען געווען דער אָבגאָט פון די מאַסען, דער ערפאלגרייכסטער דראַמאַטורג פון דייטשלאַנד, איז פּלוצלונג אַראָבגעוואָרפּען געוואָרען פונ'ם אַלטאַר און איז בעשימפט און ערניערדיגט געוואָרען אין דעם זעלבען טעמפלעך, וואו ער איז אַמאָל געווען אַן אָבגאָט צווישען געטער... קיין גאָט איז ער קיין מאָל ניט געווען, ער איז געווען אַן אָבגאָט.

פאַר וואָס האָט די פּיעסע געליטען אזא שרעקליכען דורכפאל? זי איז ניט שלעכט. דער אויטאָר גיט אונז אַ ריכטיגען בילד פונ'ם קליינבירגליכען לעבען: די קאָנווענציאָנאַלע ליגען פון דער געזעלשאַפט, וועלכע פערשקלאַפּען און ערניערדיגען דעם מענשען מעהר ווי זיין עקאָ-נאָמישע אַבהענגיקייט און שרעקליכען נויט. די אַלמנה, אַ מוטער פון אַ יחוס-פאַמיליע ליידעט אַלע צרות און זכּוּלִים, אום נאָר אָבצור-היטען די אויסערע אנשטענדיגקייט און דעם יחוס-פלאַץ אין דער זאָ-

גייסטער האָבען אויף זיין טאלענט געמאַכט! זודערמאן האָט גע-
מיינט, ער וועט זיך אָפצאָמען פון דער וועלט ערגיז אין אַ „ווינקעל“.
פערביי איהם וועט דורכגעהן דאָרוויין מיט זיין גרויסער עוואָלוציאָנס
סיסטעמע, לאַמבראָזא מיט זיין איבערטריבענע טהעאָרי פון ערליכ-
קייט, קארל מאַרקס מיט זיינע הויכע געדאַנקען פון אַ סאָציאַלען מענ-
שען, שטירנער מיט זיינע מערקווירדיגע טענות פאַר דעם איינצעלנעם,
ניטצשע מיט זיין פילאָזאָפישער פּאָעטיזירונג פון דעם איבערמענשען,
— און ער וועט זיך רוהיג מאַהלען דעם ווינקעל־מענשען פון דעם
שטאַנדפונקט פון אַ ווינקעל־מענשען! דאָס האָט איהם אַראָבגעוואָרפען
אַ סך נייערדיגער, ווי ער האָט פערדיענט.

וואָס איז די „שמעטטערלינגס־שלאַכט“ אַ דראַמאַ אָדער אַ קאָמעדי?
קיין קאָמעדי איז דאָס ניט, ווייל עס שטעלט ניט פאַר די בעהאַנדעלטע
ערשוינונגען אין זייער קאָמישען כאַראַקטער. דער מאַטעריאַל איז צו
דראַמאַטיש, צו ערנסט. עס איז אויך ניט קיין דראַמאַ, ווייל זודער-
מאן האָט ניט געוואָלט, אָדער ניט געקענט געבען אונז די טיעפע, שוין-
דערהאַפּטע דראַמאַ פון דעם לעבען, וואָס ער שילדערט. אַ יונגע, בע-
גאַכטע מיידעל ראָזי לעבט אין דער אַטמאָספּערע פון ליגען און פער-
דאָרבענהייט, מע מאַכט זי פאַר אַ קופלערין אין ליגנערין, מע לערענט
זי זיין פאַלש און שיכור'ן... זי דאַרף זי מוז פאַלען, צובראָכען ווע-
רען, געבראַכט ווערען אַלס אַ קרבן, פערברענט ווערען אַלס אַ שעהנער
שוואַכער שמעטטערלינג... דאָ אליין איז שוין דאָ אַ דראַמאַ. אָבער
דער קליינבירגער און זיטליכער בורזשואַ זודערמאן לאָזט ניט די שעה-
נע ראָזי פאַלען. די פיליסטערישע מאָראַל און די הויכע טוגענד זיגען,
און ראָזי וועט אי"ה גליקליך חתונה האָבען... האָט שוין ראָזי יא
געדאַרפט גערעטעט ווערען, האָט געדאַרפט זיעגען איהר גרויסער אי-
דעאַל, איהר פּאָעטישער גייסט, איהר ערנסטע שטרעבונג צו עטוואָס
הויכעם און גרויסעם; די אַלע קליינליכע, נאַרישע, קאָמישע מענשעלעך
וואָלטען געבליבען מיט אַ נאָז און מיר וואָלטען געהאַט אַ גוטע קאָמעדי,
אַ שאַרפע סאַטירע... דאָס האָט זודערמאן ניט ענטוויקעלט און ניט
פאַרגעשטעלט. די טראַגיקאָמישע מוטער מיט איהרע ליגען און בע-
טרוג, ווערט אויך צום סוף אַ סימפּאָטישע, ערנסטע, מאָראַלישע פער-
זאָן. זי ענדיגט מיט אַ טיראדע וועגען דעם, ווי טייער עס קאָסט אַ
פונט פלייש און ווי פיעל מע דאַרף בעצאָהלען פאַר אַ פונט מאַרגאַ-

אריינגעצויגען אלס א קופלערין, אלס מיטהעלפערין אין די מיאוס'ע
ליעבעס-אפערן פון איהרע עלטערע שוועסטער ...

דער ערשטער חסרון פון דער פיעסע איז איהר נאָמען. זי רופט
זיך „שמעטטערלינגס-שלאכט" געוויס ניט נאָר דערפאַר, ווייל מען
מאָהלט דאָ אויף פעכער שמעטטערלינגע. אויך ניט דערפאַר, ווייל אין
דריטען אַקט קנעפלען די מיידלעך צו צו זייערע קליידער פאַפירענע
פליגלען פון „שמעטטערלינגע". זודערמאן האָט מיט'ן נאָמען געוואָלט
סימבאָליזירען די פרויען-פראָבלעמע, די דאָזיגע סאָציאלע פערהעלט-
ניסע, וועלכע פערוואַנדלען די פרוי אין אַ שמעטטערלינג ... אַ שעה-
נער שוואַכער שמעטטערלינג, וועלכער ווערט געגען זיין ווילען צוגעצוי-
גען צום פייער פון דער לעבענ-פרייד, און ווערט פערברענט. זודערמאן
איז אָבער שטענדיג געווען צו שוואַך און צו פיג, צו שאַפען עטוואָס
גרויסעס אין דער ספּערא פון פראָבלעמען. ער האָט ניט קיין מוטה און
קיין קוראזש אויסצושפּרעכען אַ זעלבסטשטענדיגע מיינונג. איהם
פעהלט דערצו אַן אויסגעאַרבייטע און פעסט-בעשטימטע וועלט-אנשו-
אונג. אנשטאָט אַ סימבאָל, אנשטאָט אַ פראָבלעמע, אנשטאָט אַן אר-
ניווערזאלע אידעע, גיט ער אַ ריכטיגעס פאָטאָגראַפישעס בילד פון אַ
קליינבירגליכען ווינקעל-לעבען. ער מאָהלט אונז ניט דעם גרויסען,
שרעקליכען פייער פון מאמאָן, וועלכער ציהט צו זיך די קרבנות; ער
שילדערט ניט די אַלגעמיינע אורזאכען, וועלכע מאַכען די פרוי פאַר אַ
שמעטטערלינג. ער דערצעהלט אונז נאָר אַ גאַנץ ריכטיגע געשיכטע
פון עטליכע דייטשע מיידלעך, וועלכע מאַכען הכנות צו ווערען שמעט-
טערלינגע. עס איז אַ געשיכטע פון אַ ווינקעל און די פיעסע האָט גע-
דארפט גערופען ווערען „דאָס ווינקעל-לעבען", ווי זיין שפּעטערע פיע-
סע „דאָס גליק אין ווינקעל". איך מוין, צו אַלע זודערמאנ'ס ווערקע
פאסט דאָס וואָרט ווינקעל. „די עהרע" אין אַ ווינקעל. „די הימאטה"
אין אַ ווינקעל ... „דער סדום און עמורה" פון אַ ווינקעל. אין אַ ווינ-
קעל, וואָלט זודערמאן געווען און געבליבען גרויס, פאַר גרויסע פראָב-
לעמען אָבער איז ער צו קליין.

זודערמאן האָט אליין ערגעץ אין אַ רעדע אַנערקענט אַלס זיינע
לעהרער, אַלס די לייטענרע גייסטער פון דער מאָדערנער ליטעראַרי-
שער וועלט, די דריי טיטאנען: איבסען, טאָלסטאָי און עמיל זאָלא.
אָבער וואָס פאַר אַן אויבערפּלעכליכען איינדרוק די דאָזיגע לייטענרע

פען ווערען פון א מעטערלינק, וואָס איז אין דער זעלבער צייט אויסגע-
וואקסען אויף דעם באַדען, וועלכען עס האָבען בעאַרבייט טאָלסטאָי
און טורגעניעוו...

אַלס וואַהרע אַרטיסטען, פון וועלכע אונזערע אידישע שוישפיע-
לער האָבען געקענט פיעל לערנען, האָבען געשפיעלט הערר בראוויטש
אין דער ראָלע פונ'ם קאָמיוואַיאזשער ריטשאַרד קעסלער און הערר
נעלידאָוו אין דער ראָלע פונ'ם אַלטען ווינקעלמאַן. איהר האָט געזעהן
פאַר זיך צוויי נאַטור-טרייע כאַראַקטערע אויסגענומען געוואָרען פונ'ם
לעבען. זעהר גוט זיינען אויך געווען הערר זאקושניאק, און אויך מאַדאַם
גאַרבעקאָווא אין דער פעראַנטוואָרטליכער ראָלע פון דער מוטער. הערר
אַרלאָוו, אין דער קליינער ראָלע פון דעם לערער קאַמינסקי, מאַדאַם
שילאַווסקי און מאַדאַם טורקאַלעווסקי האָבען געשפיעלט זייערע ראָלען
נאַטירליך און גוט. דעם הערר פעאַנאַ זעהן מיר צום צווייטען מאל
אין דער ראָלע פון אַ לעיבהאַבער. און אויב ער בעפריעדיגט אונז ניט
אין גאַנצען, — וויסען מיר דאָך ניט צו איז דאָס זיין שולד, אָדער די
שולד פונ'ם אויטאָר. ער זעהט זיך אויס צו זיין אַ סימפּאַטישער שוין-
שפיעלער און מיר וועלען וואַרטען מיט אונזער אורטהייל. די פיעסע
איז געגאַנגען מיט זעהר אַ גוטען אַנסאַמבל.

רין-פוטער ... יא, פוטער פון מארגארין, ווי טייער עס זאל נישט קאסטן
טען און ווי גוט עס זאל נישט שמעקען, וועט קיין מאָל נישט זיין אזוי
גוט ווי אמת'ע נאטירליכע פוטער. מארגארין בלייבט שטענדיג מאר-
גארין ...

איך האָב קיין מאָל נישט געזעהן אזא מין שפיעלען, ווי קאָמיסאַר-
זשעווסקאָיא'ס. אין גאנצען רעאַליסטיש איז עס נישט, ראָמאַנטיש איז
עס אויך נישט. און איך ווייס נישט פאַר וואָס, נאָר ווען איך בין געבטען
געזעסען אין טהעאַטער און געזעהן פאַר זיך קאָמיסאַרזשעווסקאָיא אין
דער ראָלע פון ראָזי, איז מיר פלוצלונג געקומען אויף מיינע געדאַנקען
מעטערלינק, דער מערקווירדיגער פּאַעט און טיעפער סימפּאַטישער
דענקער. איז דאָס שפיעלען פון דיעזער געניאלער פרוי נור רעאַליס-
טיש? ניין! עס האָט אין זיך עטוואָס אונערקלערליכעס, געהיימניספּאַלעס
מיסטישעס ... שפיעלט זי נאָר מיט איהר האַרץ און געפיהלען? ניין,
איהר שפיעלען איז פול מיט שכל און טיעפען דענקען. און דאָך איז
אויף יערען געשטאַלט וואָס זי שטעלט פאַר אויסגעגאַסען אזוי פיעל
פּאַעזי און ראָמאַנטישע שעהנקייט ... איז נישט קאָמיסאַרזשעווסקאָיא
אין דער שווישפיעל-קונסט וואָס מעטערלינק אין דער פילאָזאָפּי און
פּאַעזי? ... יערע זאָך איז ביי איהם אויסגעטראַכט פון קאָפּ און רעדט
דאָך אזוי שטאַרק צום האַרצען ... ער איז קורץ, לאַקאָניש, דער ענדיגט
נישט, דער רעדט נישט, מאַכט נישט קיין פּויוזען, רייסט איבער, זאָגט נישט
דייטליך וואָס ער וויל, אינגאָריט אלע עפּעקטען און דאָך ווען איהר
לעזט איבער זיין גאנצעס ווערק, וואָס פאַר אַ טיעפען איינדרוק מאַכט
עס אויף אייך, וועלכע סימפּאַטישע געפיהלע רופט עס ביי אייך ארויס,
ווי שטאַרק איהר זייט געריהרט, וואָס פאַר אַ ריינעם עסטעטישען פער-
געניגען זיין ווערק פערשאַפט אייך. קאָמיסאַרזשעווסקאָיא דעררעדט
נישט, דערענדיגט נישט, רייסט איבער, דערשפיעלט נישט, לאָזט נישט צו קיי-
נע עפּעקטען און גיט אייך דעם זעלבען ריינעם הויכען פערעניגען,
און ווירקט אויף אייער זעלע און אויף אייער האַרץ, פונקט ווי מע-
טערלינק מיט זיינע פילאָזאָפּישע און פּאַעטישע ווערקע ... די שעהנע
ווערליכע געשטאַלט פון דעם ליבען קינד, ראָזי, וועלכע איז געשאַפּען
געוואָרען פון קאָמיסאַרזשעווסקאָיא, איז אַ בילד, וועלכעס קען געשאַפּ-

טאָי, טשעכאָוו און גאַרקי. די דאָזיגע פּיעסען האָבען אַ נעוויסע בע-
דייטונג, מאַנכע פון זיי זיינען זעהר דאַנקבאַר פאַר דער ביהנע. קיין
נאַציאָנאַלע רוסישע דראַמאַ האָבען זיי אָבער נישט געשאַפּען און קיין
גרויסעס, וועלכעס זאָל האָבען אַ הויכען אינטערנאַציאָנאַלען ווערט
האָבען זיי דערוויילע נאָך נישט פאַרגעבראַכט.

אָבער, אויב רוסלאַנד גיט גאַרנישט, אָדער זעהר וועניג דער אינ-
טערנאַציאָנאַלער דראַמאַטישער ליטעראַטור, נעהמט זי דערפאַר אלעס
וואָס עס איז נאָך דאָ גוטעס, אָריגינעלעס, שעהנעס, נייעס ביי דער
אינטערנאַציאָנאַלער דראַמע. דייטשלאַנד, נישט אַכטענדיג אויף איהר
אייגענער רייכקייט, לאָזט נישט דורך קיין איין נייעס דראַמאַטישעס
ווערק וואָס האָט אַ ליטעראַרישען ווערט (איבסען'ן האָט דייטשלאַנד
געמאַכט בעוואוסט און פּאָפּולער), ווייל אין דייטשלאַנד איז זעהר אַ
גרויסע פּאָדערונג אויף דראַמאַטישע ליטעראַטור. רוסלאַנד בעפריע-
דיגט זיך דערוויילע, אַם מייסטען, מיט פרעמדס. אין רוסלאַנד אָבער
האָבען די גרויסע נאָוועליסטען און די גרויסע קריטיקער ענטוויקעלט
ביי'ם אינטעליגענטען פּובליקום אַ הויכען עסטעטישען געשמאַק, און
דאָס רוסישע טהעאַטער איז געצוואונגען צו נעהמען פאַר דער רוסישער
ביהנע דאָס בעסטע וואָס פרעמדע דראַמאַטורגען שאַפּען. אין אַמעריקאַ
אָדער ענגלאַנד אינטערעסירען זיך מיט נייע פּיעסען, פּונ'ם אינטער-
נאַציאָנאַלען מאַרק נור די „מענעדזשערס“, וועלכע זוכען נייע צוג-
שטיקע צו מאַכען געשעפטען. אין רוסלאַנד, כמעט ווי אין דייטשלאַנד,
האָט מען אין זינען די מיינונג פון דעם אַקאַדעמישען פּובליקום, די
הויכע פּאָדערונגען פון דער אינטעליגענץ, די אויפקלערענדע בעדיי-
טונג און ליטעראַרישען אינטערעס פון נייע דראַמאַטישע ווערק. אין
רוסלאַנד האָט זיך די שווישפּיעל-קונסט אַזוי הויך ענטוויקעלט, ווייל זיי
רעפּאָדוצירען דאָרטען אלעס, וואָס די ציוויליזירטע וועלט פּראָדו-
צירט פאַר דער ביהנע. דער רוסישער שווישפּיעלער האָט זיך אויסגע-
לערענט צו זיין רעאליסטיש און נאַטור טריי נישט נאָך ווען ער שפּיעלט
אַ רוסישע פּיעסע פון אַ רוסישען דיכטער, נאָר אויך דאָן ווען ער געהט
פאַרשטעלען דאָס לעבען פון די נאָרוועגער אין איבסען'ס פּיעסען, דאָס
לעבען פון די דייטשען אין הויפטמאַן'ס אָדער שניצלער'ס דראַמען,
דאָס לעבען פון איטאַליענער אין ד'אָנונציאַ'ס ווערק. דווע איז נאָר אַ
איטאַליענישע שווישפּיעלערין, בערנאַרדט נאָר אַ פּראַנצויזישע, ווערא

אסטראָווסקי'ס און קאָמיסאַרזשעוו- סקאַיאַ'ס נאַציאָנאַלע דראַמאַ.

אין קיין לאַנד ביי קיין פאָלק שטעהט די שווישפּיעל־קונסט ניט אזוי הויך, ווי ביי די דייטשען און ביי די רוסען. מיר ווייסען, אז שוין שפּיעלער ענטוויקלען זיך און שטייגען הויך, ווען די דראַמאַטישע ליטעראַטור פון זייער מוטער־שפּראַך גיט זיי דעם מאַטעריאַל און די מעגליכקייט דערצו. די דראַמע אין דייטשלאַנד איז יעצט די רייכסטע אין דער וועלט. די דייטשען האָבען פּערשיעדענע ריכטונגען אין דער דראַמאַטישער ליטעראַטור און שאַפּען פּערשיעדענע טאַלענטען אין דער קונסט פון שווישפּיעל. דייטשלאַנד האָט אַ נאַציאָנאַלע דראַמאַטישע ליטעראַטור. זי האָט ניט נאָר איהרע אייגענע פּסיחאָלאָגישע און סאָציאַלע פּיעסען, — זי האָט גרויסע היסטאָרישע און נאַציאָנאַלע ווערקע, — דאָס ענטוויקעלט די דייטשע שווישפּיעל־קונסט און שאַפט אַ דייטשע שולע אין שפּיעלען.

די רוסישע דראַמאַטישע ליטעראַטור האָט נאָך דערוויילע גאָר ניט גרויסעס געשאַפּען. די רוסען האָבען גאָר נישט וואָס צו געבען דעם אינטערנאַציאָנאַלען וועלט־טהעאַטער; אפילו פאַר זיך, עכט רוסישעס, נאַציאָנאַלעס האָבען זיי וועניג וואָס געשאַפּען. גאָגאָל אַ פּיעסע, גריבאָיעדאָוו'ס אַ פּיעסע, אַסטראָווסקי'ס עטליכע פּיעסען און אפּשראווערקיעוו'ס אַ פּיעסע — דאָס איז אלעס וואָס די רוסישע נאַציאָנאַלע דראַמע האָט. אַסטראָווסקי מיט זיין מעסיגען טאַלענט, מיט זיינע פּיעלע פּיעסען געשריבענע כמעט אויף איינעם און דעם זעלבען מאָטיוו, — אַסטראָווסקי רעכענט זיך נאָך אלץ פאַר דעם גרעסטען רוסישען דראַמאַטורג. עס האָבען געשריבען פּיעסען די גרויסע רוסישע נאָוועליסטיקער און פּאָעטען, — פּושקין און לערמאָנטאָוו, פּיסעמסקי און טאָלסטאָי.

אויס און ווי נאָאיוו איז דער דיכטער, וועלכער מיינט, אז ער האַלט דעם דופק פון דער היסטאָרישער צייט, ווען ער מאַהלט דעם שאַטען פון מתים. די דיקאַרקע אליין, די ווילדע דאָס נאָטור-קינד וואָלט געקענט זיין אַן אינטערעסאַנטער כאַראַקטער, ווען זי וואָלט געווען געשטעלט אין אַן אַנדער סיטואַציע. ווי זי איז, איז זי פשוט אַן אַפּעטיטנע מיידל דעל צווישען מענשען, וועלכע האָבען אַ פּערדאָרבענעם אַפּעטיט...

און דאָך זיצט איהר אין טהעאַטער און קוקט אויף דעם וואָס אויף דער ביהנע קומט פאַר מיט גרויס אויפּמערקזאַמקייט, ווייל אויב אייך אינטערעסירט וועניג, ו ו אָ ס ווערט געשפּיעלט זייט איהר אָבער געשפּאַנט צו זעהן, ו ו י עס ווערט געשפּיעלט. אונזערע רוסישע געסט טראָגען אייך מיט זייער קונסט אַריבער קיין רוסלאַנד. איהר זעהט דאָס שלאָפּענדע לאַנד, איהר זעהט דעם רוסישען מענשען... לעבעדיג, בולט, נאַטירליך. ווען איך שרייב יעצט דיעזע ציילען, זעה איך פאַר מיינע אויגען קאָמיסאַרוזשעווסקאָיאַס, „דיקאַרקאַ“. איהר הילף אויף די קנאַפּעל פון איהרע שיד, איהרע קאַרעלען אין מויל, איהרע בעוועגונגען, איהר בליק, אַט נאָאיוו און פאַרשענד, אַט פרעך און שניידענד, אַט קינדיש אונשולדיג, אַט אויסגעלאָסען פרעך. איהר קלינגענדער, הילכיגער, געזונטער געלעכטער, איהר ליידענשאַפטליכע הינגעבונג און שטיפענדע נאַכאָהמונג און איבערקרימעריי! און אויך אין אַזאַ „ווילדע“ ראָלע זיין אַזוי געלאָסען, פאַרויכטיג, צוריקגעהאַלטען! ניט איבערשפּיעלען, ווען יעדער מאָמענט גיט דיר די געלעגענהייט דערצו; ניט אַרויס אויף אַ האַפּאַר פון די גרענצען, זאָגאַר דאָן ווען, דער אויטאָר הייסט דיר זיין „ווילד“. האָבען אַזוי פיעל טאַקט און אַזוי פיעל מאָל אין שפּיעלען אַזאַ פּערפּיהרישע ראָלע — דאָס הייסט זיין אַן אַמט'ער גרויסער קינסטלער. די וואַהרע קונסט ווערט געבאָרען אין דער זעלע פונ'ם קינסטלער. מאַדאַם קאָמיסאַרוזשעווסקאָיאַ האָט אין איהר שפּיעלען אַ בעשטימטע נאָבעלע אידעע, און די פאַרמע מיט וועלכען זי בעקליידעט איהר אידעע איז שטענדיג אַזוי נאָ-בעל און ריין ווי די אידעע אליין.

דאָס שפּיעלען פון הערר בראַוויטש איז אויך געווען אויסגעהאַלטען און אַרטיסטיש. דער טויטער אָבגעשטאַרבענער רוסישער באָן וויוואן און ליבראַלער אידעאָליסט, וועלכער האָט אָנגעפאַנגען מיט שיללער'ן און געענדיגט מיט שאָפּענהוייער'ן — דער דאָזיגער רוסישער „מת" איז

קאמיסארזשעווסקאיא האָט ניט קיין היים, אזוי ווי דער גייסט פון פריי-
הייט האָט אין רוסלאַנד קיין היים ניט. קאמיסארזשעווסקאיא'ס גרויסע
קונסט בעלאַנגט דער שוישפיעל-קונסט פון דער וועלט. ווען זי שפיעלט
נאָראַן איז זי אַ נאָרוועגישע פרוי, ווען זי שטעלט פאַר דעם שמעט-
טערלינג ראָזי איז זי אַ דייטשעס קינד און, געוויס, ווען זי שפיעלט
„דיקארקא“, איז זי אַ קינד פון איהר פאָלק.

מען קען ניט זאָגען, אז „דיקארקא“ איז אַ שלעכטע פיעסע. עס איז
אַ נאָווע קינדישע אַרבייט. ווען אזא ווערק זאָל זיין פערפאַסט פון אַ
19-יעהריגען יונגען מאַן, וואָלט מען געקענט האָפען, אז פון איהם וועט
זיך ענטוויקלען מיט דער צייט אַ טאַלאַנטפאָלער שרייבער; אַז אָבער
די פיעסע איז געשריבען געוואָרען פון אַסטראָווסקי'ן אויף דער עלטער
און נאָך מיט דער הילפע פון סאָלאָוויעו'ן — זעהט מען אין דעם דאָס
אַבשטאַרבען, דעם אַראָבפאַל פון אַ טאַלאַנט. נאָך אין די זעכציגער
און זעכציגער יאָהרען פון פאָריגען יאָהר-הונדערט האָבען זיך די רוסי-
שע שרייבער אויסגעוויזען נאָווע, ווען זיי האָבען געמיינט, אז די
גאולה פון רוסלאַנד וועט קומען, ווען דער שלאָפענדער אידעאָליסטישער,
פאַראַזיטען-לעבען פיהרענדער רוסישער פריצים-קלאַס וועט פערוואַנד-
דעלט ווערען אין אַ פראַקטישען מאַטעריאַליסטיש געזאָגענעם קלאַס.
זיי האָבען געמיינט, אז רוסלאַנד פעהלט נור איין זאַך: דער געשעפטס-
פעהיגער „שטאַלץ“ זאָל פערנעמען דעם פלאַץ פון דעם פוילען „אַבלאַ-
מאָוו“... דער עקספּלאַטאַטאָר, דער קאַפיטאַליסט, דער „טשומאַזי“,
דער קולאַק האָט ניט געבראַכט רוסלאַנד די גאולה. ער איז נאָר געווען
דער שליח פון „קאַפיטאַל“, וועלכער איז געגאַנגען אָבשאַפּען די אַלטע
ווירטשאַפט... די פאַראַזיטען זיינען געבליבען, זיי האָבען נאָר אָנגע-
נומען אַ נייע פאַרמע. שטעלט אייך פאַר, ווי קאָמיש עס זעהען יעצט
אויס „העלדען“, וועלכע האַקען אויס וועלדער און לאַכען פון פאָעזי;
„שטאַרקע“ מענשען, וועלכע פערשטעהען נישט געשעפט; אַ פראַגרע-
סיווע פרוי וועלכע וויל זעלבסשטענדיג פיהרען אַ מילך-„פאַרם“ און
האָט ניט קיין שכל צו בעפרייען זיך פון איהר מאַן, דעם טויגעניכטס
און אַלטען דאָן זשואַן. פערקערט, זי בעט אליין אַ יונגע שענהע מיידעל,
זי זאָל איהר העלפען פעהראַלטען דעם מאַן אין דער היים. און דער
מאַן אליין, אַ בלאַסער שאַטען פון דעם אַמאָליגען „רודין“, מיט בלאַ-
סערע פראַזען און בלאַסערע אידעאַלען. ווי קאָמיש-נאַריש זיי ווייזען

גארק'ס "די קינדער פון זונן".

— און —

קאמיסארזשעווסקאז'ס און בראוויטש'עס שפיעלען אין איהר.

מיר זיינען ווידער אין רוסלאנד. נעכטען זיינען מיר געווען אין אסטראווסק'ס רוסלאנד, היינט זיינען מיר אין מאקסיס גארק'ס רוסלאנד. וואָס פאַר אַ געוואלדיגער אונטערשיעד צווישען די צוויי „רוסלאנדיעס"! ניט לאנג נאָך, אין גאַנצען מיט אַ דריי־פּיער צעהנדליג יאָהר צוריק האָט געלעבט און געבליהט אסטראווסק'ס רוסלאנד, — אַ פּאָלק, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע דענקענדע און גריבלענדע, „אינ־טעליגענציע", מיט אַמעכטיגען סימפּאַטישען „נאַראָד". די אינטעלי־גענציע, די ליבעראַלען, די אידעאליסטען האָבען גערעדט, געטרוימט, געהאַמלעטיוזירט, געגעסען אומזיסט ברויט, פערשווענדעט גרויסע פער־מעגענס אין פאַריו, געהערט העגעל'ס מעטאפּיזישע לעקציעס אין דייטשלאנד, און דאָס עהרליכע, געזונטע, פרומע פּאָלק האָט פלייסג געדאווענט צו'ם פראוואַסלאוונעם אָדער סעקטאַנסטקען גאָט, האָט שווער געאַרבייט, און האָט געטרוימט אין דער שטיל, ווי אַזוי צו קריגען וואָס מעהר לאַנד און, אפשר אַביסעל פרייהייט אויף. גארק'ס רוסלאנד איז ניט מעהר נאַאיוו, טרוימערש, סימפּאַטיש און אידעאליס־טיש. זיין אינטעליגענציע איז פול מיט קאַרעריסטען, וועלכע אונטער־דריקען און זויגען אויס דאָס פּאָלק, אָדער געלערענטע און קינסטלער, וועלכע טוען גרויסע פראקטישע אַרבייט און געהען אויף דעם שעהנעם שיף „פראַגראַעס" פון דער קריסטליכער קאַלטער דונקעלער וועלט צו דער מעכטיגער, שטראַהלענדער זונן. זיי געהען ניט אַכטענדיג זאָגאַר אויף דעם שטורם פון רעוואָלוציאָן, ניט קימערענדיג זיך, וואָס אונטער־זיי ליגען גרויסע מאסען אין שמוץ און פינסטערניש. אָדער זיין אינטע־

געשטאנען פאר אייך א לעבעדיגער. דער גאנצער ספעקטאקל איז נע-
ווען א וואהרער גענוס פאר יעדען קונסט ליבער. דער גאנצער אנ-
סאמבל, אויסער דער ניאנע, האט געשילדערט פאר אייך דאס ריכטיגע
לעבען. ביי דעם פאָמיעשציק, וואָס איז שטענדיג אויף דער זונן, איז
דער גאנצער פנים רויט, פערברענט און נאָר די האַלז לעבען קאָלנער
ווייס... ווער פון אונזערע שוישפיעלער וואָלט זיך אָבגעגעבען מיט
אזא קלייניגקייט? אין דעם אָבער בעשטעהט די גרויסקייט פון די רוי-
סישע אַרטיסטען: יעדע קלייניגקייט, וועלכע איז נויטווענדיג צו דער
וואַרהייט, איז אזוי וויכטיג, ווי דאָס גרויסע; יעדע דעטאַל, יעדע איינ-
צעלהייט, ווי דאָס אלגעמיינע, דאָס גאנצע. דערפון קומט אַרויס דאָס
בילד אזוי ריכטיג און גרויס. אונזערע פריינדע, די אידישע שוישפיעלער,
דאַרפן ניט דורכלאָזען קיין איין פאַרשטעלונג פון אונזערע רוסישע
גאסטראָליאָרען. זיי דאַרפן זיך שעצען גליקליך, וואָס זיי האָבען א
מעגליכקייט צו לערנען זיך. אַמעריקאַ איז ניט די מדינה פאַר אַ קינסט-
לער צו לערנען...

ער זאָגט וועגען דעם היינטיגען סאָציאלען רוסישען מענשען! וויפּיעל לעבעדיגע טיפּען! וויפּיעל פּאָעטישע שעהנקייט! ... גאָרקי'ס ווערק איז ניט געשריבען געוואָרען גלאַט אזוי פון פּערנניגען וועגען. עס איז געשריבען געוואָרען צו וועקען דעם פּערשלאָפּענעם געדאַנק, צו וואַרנען דעם גלייכגילטיגען „קינד פון דער זון“. אָסטראָווסקי שילדערט אונז אַ דיקאַרקע, אַ ווילדע, וועלכע איז נאָאָו און סימפּאַטיש, אַ נאַטור קינד מיט געוונטע אינסטינקטען און אַ נאַטירליכען שכל הישר. גאָרקי גיט אונז אַ בילד פון אַנדערע, ניט אידעאליזירטע, ניט „זשאַן זשאַק רוססאָפּיצירטע“ פּרימיטיווע מענשען, — נאָר ווילדע „באַרוועסע“ בלוט-דורשטיגע מיטגליעדער פון אונזער געזעלשאַפּט, וועלכע זיינען אָבגע-טיילט פון אונז מיט אַן אָבגרונד, וועלכע זיינען אויפגערייצט און פּער-הונגערט, וועלכע זיינען געבליבען פון יענער זייט גרויסע ציוויליזאַ-ציאָן, וועלכע פיהלען צו די „אינטעליגענטען“ אַ בלינדען צאָרן און אַ שרעקליכען האָס, וועלכע פּערשטעהען ניט אונזערע אידעאלען און שטע-צען ניט זאָגאַר אונזערע קולטורעלע און אויפקלעהרענדע אַרבייט, און וועלכע דראָהען אין זייער בלינדען האָס אומצואוואַרפען און פּערניכטען אַלעס, וואָס די קינדער פון דער זון האָבען יאָהרהונדערטע לאַנג געבויט און געשאַפּען! ...

ווער זיינען זיי, די קינדער פון דער זון? אַ סימפּאַטישער ערנ-סטער געלערטער, וועלכער איז מיט לייב און לעבען איבערגעגעבען דער ריינער וויסענשאַפּט. אין דער צייט ווען ער מאַכט קליינע עקספּע-רימענטען, דענקט ער פון גרויסע אידעאלען, — ווען זיין וויסענשאַפּט וועט ענטדעקען די געהיימע געזעצע פון לעבען, דורך זיין כעמיע וועט געשאַפּען ווערען אַ גרויסע עקאָנאָמישע רעוואָלוציאָן. ער איז דעמאָקראַט טיש געזאָגען, האַלט זיך ברידערליך מיט די ניעדריגערע קלאַסען און פיהרט זיך אַלס אַן עהרליכער מאַן. פאַר וואָס זאָלען איהם די „באַר-וועסע“, די געפאַלענע האַסען? וואָס האָבען זיי צו איהם? זיין פרוי, אַ קלונע אינטעליגענטע פרוי, וועלכע וויל ניט זיין קיין „פּופּע“ אין הויז, געראַדע ווי נאָראַ, וועלכע פאָדערט אויפּמערקזאַמקייט צו זיך און געוויסע רעכטע ... זי וויל שעהן לעבען, ליעבען און געליעבט זיין. זי פאָדערט פאַר זיך וואָס מעהר זונענשטראַהלען. מיט זיי צוזאַמען לעבט אַ קינסטלער, וועלכער פּערנעטערט דאָס שעהנע, וועלכער איז ענטזיקט פון די גרויסע ערפינדונגען פון דער מענשהייט אין די ספּע-

ליגענציע זיינען צובראכענע מענשען, ארויסגעווארפענע, היסטערישע, מעלאנכאלישע, וועלכע זיינען צוריקען און צוקוועטשט פון די שרעקליכע אומשטענדען און צואוועהטאגט פון די צרות, פון דעם שרעקליכען אונ-רעכט, וואָס זיי זעהען ארום זיך. און דאָס פאָלק, דער נאָראַד ? גאָר-קי'ס נאָראַד זיינען גיט די שטילע אידעאליזירטע פרומע סימפאטישע מוזשיקעס. דאָס זיינען מענשען, וועלכע האָבען שוין לאַנג פערלאָרען דעם צלם אלקים... דאָס זיינען ווילדע חיות, פערזויפטע חוליגאנעס, געזונקענע בריאות אָהן גלויבען, אָהן מאָראַל, אָהן האָפנונגען, אָהן א פונק מעגליכקייט. די נאָאיווע, אידעאליזירטע „ראָסיא“ פון אָסט-ראָווסקי איז פערשוואונדען, איהר פלאַץ האָט פערנומען די אמת'ע, ווירקליכע אביסעל קעמפפערדע און פיעל בעקעמפפטע „ראָסיא“!... דאָס איז דער אונטערשייד פון אָסטראָווסקי'ס „דיקאָרא“ און מאַקסיס גאָרקי'ס „קינדער פון דער זון“.

אלס א דראמאטישעס ווערק איז דאָס נאָך שוואַכער געבויט ווי די „דיקאָרא“, עס האָט וועניגער גאנצקייט און איינהייט. ביי אָסט-ראָווסקי'ן קומען אַריין און געהען אַוועק די פערזאָנען אַזוי ווי די טעכניק פון דער ביהנע פאָדערט. ביי גאָרקי'ן איז ניטאָ קיין איינהייט אין דער האַנדלונג. זיינע העלדען, נעבעך, געהען אויף דער ביהנע א צעהן מייל צופוס אומזיסט און אומנישט, פונקט ווי די קעמפפערדע אויפ'ן פּעלד פון קאמפף. זיין גאַנצעס ווערק בעשטעהט פון צוטהיילטע, צוריסענע בילדער, וועלכע האָבען גיט צווישען זיך קיין אויסערן פער-באַנד. אָבער דיעזע בילדער זיינען פערבונדען מיט איין אידעע — צייגען דאָס ריכטיגע לעבען. אָסטראָווסקי גיט א גאַנצעס בילד, אָבער געמאָהלען איז דאָס מיט וואַסער-פאַרב. גאָרקי גיט א סעריע פון „סקע-טשעס“ געמאָהלט גיט נאָר מיט אויל-פאַרב, נאָר מיט בלוט און טרערען. אָסטראָווסקי האָט געגעבען דעם צושויער א שיטערע קינדישע קאַשע פון מאַננע גרויפּען. גאָרקי גיט אייך האַרטע שפּייז, ווי פאַר ערוואַקסענע מענשען. אין גאָרקי'ס צייטען רעדט דער רוסע אויף שעהן, (שעהן רעד-דען וועט דער רוסע קיין מאָל גיט אויפהערען), אָבער זיין רוסאַק דענקט ערנסט און פיהלט טיעף, אויב ער ליגט נאָר גיט אין זומפּף, פערשטיקט בון אונוויסענהייט און שמוץ. גאָרקי איז אפשר גיט קיין דראמאטורג, אָבער וויפיעל דראמאטישע קראַפט צייגט ער אַרויס אין געוויסע מאָ-מענטען, וויפיעל העלע פאַרב, וויפיעל פאָעזי, און וויפיעל וואַרהייט

די ראָלע פון דיעזער צוראָששענער, צובראָכענער אינטעליגענטין שפיעלט קאָמיסאַרושעווסקאָיאַ. אַ קליינע ראָלע, וועלכע קיין אַמעריקאַנער „סטאַר“ וואָלט נישט געוואָלט שפיעלען. זי אָבער, אַלס וואַהרע קינסטלערין, פאָדערט נישט קיין סך... אין איהרע ראָלען שפיעלט נישט קיין ראָלע די קוואַנטיטעט, נאָר די קוואַליטעט... זי ווייס געוויס, אז די מאַסען דאַרף מען נעהמען מיט מאַסענהאַפּטעס. זי שפיעלט אָבער צוליעב דער וואַהרער קונסט און פאַר די, וועלכע קענען די וואַהרע קונסט שעצען. ווי וואַהר, ווי לעבעדיג, ווי טיעף, ווי ריכטיג זי האָט פאַר אונז פאַרגעשטעלט דאָס ליידענדע, פיהלענדע און דערשראָקענע מיידעל, — דאָס פערוואַנדעטע און פון הימעל אַראָפּגעוואָרפענע „קינד פון דער זון“...

אַלס גרויסער, וואַהרער קינסטלער איז פאַר אונז ערשינענען הערר בראַוויטש אין דער ראָליע פון פראָטאַסאָוו. דיעזעלכע ראָלע אין אַנ־דערע הענד וואָלט געוויס געבליבען אונבעמערקט, בלאַס, אונדאַנקבאַר, אָבער, אידישע שוישפיעלער, געהט זעהן וואָס בראַוויטש האָט פון איהר געמאַכט!... איהר האָט געזעהן אַ רוסישען געלערטען, אַ נאַאיווען נישט פראַקטישען צוטראַגענעם מענשען. די ברילען, די קאַלאַשען, דער גאַנג, דאָס רעדען, דער האַלטען זיך, די אויפפאַסונג פון דער אַרומיגער וועלט, די פערעהעלטניסע צו מענשען, די ליעבע, די פריינדשאַפט, די איבערגעבענהייט צו זיין כעמיע, די עקספערעמענטען — אַלעס האָט געשפריצט מיט אַמת'ן לעבען, מיט וואַרהייט, מיט הויכע קונסט!... עס האָט מיר זעהר לייד געטאָן, וואָס פונקט צו דער פאַרשטעלונג זיינען געקומען וועניג אידישע אַקטיאָרען.

נישט נאָר קאָמיסאַרושעווסקאָיאַ און בראַוויטש — אַלע האָבען געלעבט אויף דער ביהנע, אַלע האָבען פאַרגעשטעלט דאָס לעבען, אַלע בעזונדער האָבען געמאַהלען בילדער פון לעבען און אַלע צוזאַמען האָבען דאָס לעבען רעפראָדוצירט. די פאַרשטעלונג האָט גענעבען יעדען אַ הויכען גענוס.

רען פון געדאנקען און קונסט. ער האָט די ניעדריגערע קלאַסען קיין שלעכטעם ניט געטהאָן און אויב זיי זיינען געבליבען ווייט צוריק — קען מען דאָך ניט צוליעב זיי אומקעהרען צוריק דעם וואָגען פון פראָג-רעם... זיי, „די קינדער פון דער זונן“, דענקען פון גרויסע ערפינדונגען, פון העכערען עסטעטישען פערגנגיגען, פון ראַמאנטישע ליעבע, פון אַ שעהנע פּאָעטישע ריזע אויפ'ן שטורמענדען אָקעאַן. פון לעבען פון דער אַסקעטישער קריסטליכער לבנה. צו דער העלענישער, גריכישער זונן, צום העליאָס. און אין דערזעלכער צייט נעבען זיי, מיט אַ האַנד צו דער לאַנגען, שיכור'ט יענאַר מיט זיין פריינד, וועלכער שפּאַצירט סאַנסאַפּאַגע, אָהן שיד. ער שלאָגט זאָגאַר זיין ווייב, גלויבט אַז די „קינדער פון דער זונן“ ברענגען אָלערע, שלאָגט די דאָקטוירים, וועלכע קומען צו זיי מיט הילפע און האַסט יעדען, וואָס טראָגט דעם נאָמען אינטעליגענט. די „קינדער פון דער זונן“ רעדען פון הויכע גע-געשטאַנדען און אַרום זיי, אַנשטאָט ראַמאנטישע ליעבע, אַנשטאָט פיר לאַזאָפּישע געדאַנקען און הערליכע געזעצע פון דער העכערער וואַרהייט, הערשט אַנוויסעננהייט, אַרמוטה, פראַסטימוציאָן, רציחה, שרעקליכער אונרעכט, שמוץ, באַרבאַרישע ווילדהייט, גרויזאַמקייט, אַבערגלויבען און הונגער...

צווישען די קינדער פון דער זונן און די באַרוועסע קינדער פון זומפּף וואַנדערען אַום ווי שאַטענס די אונגליקליכע אָפּפער פון דיעזע שרעק-ליכע קאָנטראַסטען. אַן אַרויסגעוואָרפענער, קלוגער און פעהיגער אינ-טעליגענט, וועלכער געפינט ניט קיין צוועק אין לעבען און ענדיגט מיט זעלבסטמאָרד און אַן ערעלעם מערבען, מיט אַ פיהלענדעם האַרץ, וועל-כע זעהט דעם שרעקליכען אונרעכט... זי האָט אַריינגעקוקט אין דעם פינסטערען זומפּף און האָט געזעהן, וואָס דאָרט קומט פאַר... זי זעהט דעם אונגליק וועלכער דראָהט די „קינדער פון דער זונן“, זי פיהלט דעם גרויסען אונרעכט, וועלכעס איז געטאָן געוואָרען צו די ניעדריגע קלאַ-סען, איהר זעעלע ליידעט... די קומענדע פינסטערע ווילדע צושטע-רונג שרעקט זי און נאָך מעהר שרעקט זי די גלייכגילטיגקייט פון די „קינדער פון דער זונן“... אין אַזאַ צייט פון עלענד און שרעק וויל זי ניט דענקען פון פערזענליכען גליק, פון מוטער פריידע און ליעבע — זי ווערט צוראָשען אונטער די שווערע רעדער פון דער אונבאַרמעהער-ציגער ווירקליכקייט...

אלס א קאנטראסט צו איהם נעהמט דעם אלטען געלעהרטען פראָ-
פעסאָר. ער האַלט שוין פון זיך זעהר שטאַרק און שעצט זיך זעהר
טייער. א קאריעריסט און אַ עגאָאיסט. ער איז דער פאַרשטעהער פון
אַלכסנדר דעם דריטענס אַ פראָפעסאָר. ער שרייבט פינף און צוואַנציג
יאָהר און וואָס ער האָט אויפגעשריעבען האָט קיין בעדייטונג ניט.
ער רעדט וועגען קונסט און ליטעראַטור צעהנדליגע יאָהר און האָט נאָך
ניט אויסגעדריקט קיין איין פרייען געדאַנק, קיין איין אַריגינעלעם
וואָרט. ער קייט איבער איינע און דיזעלבע שטרוי, נעהמט מיט חוצפה,
איז געליעבט און געאַכטעט, ווייל ער האָט ערפאַלג. און אָט דער טויר-
געניכטס, דער פאַראַזיט, קוקט אויף אַלע מענשען פון אויבען אַראָפּ,
ער רעדט צו זיי מיט דעם טאָן פון אַן אויטאָריטעט און ראַט זיי צו
טאָן עטוואָס! יע, דער מענש דאַרף טאָן עטוואָס, טענה'ט ער, און אליין
האָט ער גאָר נישט געטאָן אין זיין לעבען, איז אַ פערצויגענער שוועכ-
לינג, אַ ווילענלאָזער און כאַראַקטערלאָזער מענש, וועלכער שטעלט זיין
פערזענליכע צופריעדנהייט העכער פון אַלע אינטערעסען פון דער
וועלט... דאָס איז דער, וועלכער בילדעט די יוגענד.

דיאריא וואַניאַ, אַ סימפּאַטישער מענש, וועלכער לעבט צוליעב
אַנדערע, אַרבייט צוליעב אַנדערע, אַפּפערט זיין פערזענליכעם גליק צו-
ליב אַנדערע... ער האָט געאַרבייט פאַר'ן פראָפעסאָר ווען ער האָט
איהם געאַכטעט, ער אַרבייט פאַר'ן פראָפעסאָר, ווען ער זעהט און
פערשטעהט ווי קליינליך דער „געלעהרטער" מענש איז, ווי אונזיג
און אונזיצליך דעם פראָפעסאָר'ס געלעהרזאמקייט איז... אַ לעבענ-
דער, אַ גוטמוטהיגער, און עהרליכער און אויפריכטיגער מיט אַ גוטע
זעלע... צו זיעבען און פערציעג יאָהר ערוועקט זיך אין איהם אַ
געפיהל פון לעבע צו אַ פרוי, וועלכע האָט צו איהם קיין סימפּאַטי
ניט, אין דער עלטער פון זיעבען און פערציג יאָהר דערמאָנט ער זיך
פלוצלונג, אז ער האָט נאָך ניט געלעבט פאַר זיך, האָט ניט געהאַט קיין
גליק, קיין פרייד... און ער וויל זיין גליקליך... ער האָט אָבער ניט
קיין ענערגי, קיין ענטשלאָסענהייט, קיין מאַכט, קיין וויללען, ווי זיין
גליק צו עראַבערן, — קיין סטראַטעגישע קענטניסע ווי אזוי צו בע-
זיעגען, — און ער הויבט אָן שיכור'ן, פלוכען זיין שיקזאַל, וויינען ווי
אַ קינד און טענה'ן ווי אַ אידענע צו תחינות... ארויסרייסען זיך פון
דעם תהום אין וועלכע ער איז פערזונקען האָט ער ניט קיין קראַפט,

טשעכאוו'ס "אָנקעל וואַניאַ".

— און —

קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ'ס און בראוויטש'עס פאַרשטעלונג.

"דער מענש איז בעשענקט מיט שכל און אַ שאַפּענדע קראַפט, ער זאָל פערנעהמען און פערגרעסערען דאָס, וואָס די נאַטור האָט איהם גע- געבען. אָבער ביז יעצט האָט דער מענש ניט געשאַפּען, ער האָט נאָר פערניכטעט..." "אזוי זאָגט דאָקטאָר אסטראווא, איינער פון טשעכאוו'ס העלדען. דער מענש בויט ניט, ער צושטערט, ער צושטערט די פעל- דער און וועלדער אַרום זיך, ער פערניכטעט זיינע מיט-מענשען, ער מאַכט חרוב די געזעלשאַפט אַרום זיך, ער מאַכט אַ תל פון זיך אליין, פון זיינע מענשליכע געפיהלען, פון זיינע פעהיגקייטען, פון זיין פער- זענליכקייט, פון זיין אייגענעם געזונד זאָגאַר. און צוליעב וואָס לעבט ער? וואָהין שטרעבט ער? וועלכע ציעלען אין לעבען האָט ער, וועלכע אויפגאַבען? וואָס ערוואַרטעט ער אין דער צוקונפט? דערויף קריגט איהר ניט קיין ענטפער אין טשעכאוו'ס ווערק, ווייל דערויף האָט ניט געגעבען קיין ענטפער דאָס רוסישע לעבען מיט צוואַנציג יאָהר צוריק. איהר זעהט די ליידענדע, צושטערטע, זיך אליין פערצעהערענדע, אין פעסימיסטישע געדאַנקען פערזונקענע, אין ווילענלאָזיגקייט אַראָבגע- לאָזענע, "ראָסיא" פון אלעקסאַנדער דעם דריטען'ס צייטען. אַ טרויע- ריגעס בילד! קיין ליכט, קיין פרייד, קיין האָפנונג, קיין צוועק! מענ- שען געהען אום ווי שאַטענס. זיי האָבען געדאַנקען און וואַגען ניט צו דענקען. זיי האָבען טאַלענטען, און פערשיכור'ן זיי... זי רעפּלעקטירט, שיכור'ט און ליידעט אין דער שטיל די אונטערדריקטע, פונ'ם אמת'ן מענשליכען לעבען אָבעריסענע, "ראָסיא"!... אַ שרעקליכע שטילע דראַמאַ! מענשען לעבען אין אַן ערשטיקענדער אַטמאָספּערע, און די הימלען אַרום, זיי זיינען בעדעקט מיט פינסטערע וואָלקענס!

איז א סימפאטיש, עהרליך מיידעל, מיט א גוט הארץ און ריינע זעעלע, — זי לעבט און לעבט, און דענקט און קעמפט אום צו בלייבען א דענסט פאר איהר פאטער דעם פראפעסאר און צו פערברענגען איהר לעבען אהן האפנונגען אויף א פערזענליכען גליק, אהן פראטעסט, אהן שטרעבונגען. וואהין איהר ווארפט אייער בליק, זעהט איהר קראנקע, שוואכע, ווילענלאזע, אונגליקליכע, פערקריפעלטע, צודריקטע מענשען... קיין זאך פערבינדעט זיי ניט, קיין אידעע פעראייניגט זיי ניט, קיין געפיהל קען זיי ניט האלטען צוזאמען. זיי צושיידען זיך איינער פונ'ם אנדערען, געהען אוועק צו וואנדערען צוועקלאז אליין איבער דער וויסטעניס פונ'ם רוסישען לעבען. די גוטע עהרליכע סאניא בלייבט מיט איהר אונגליקליכען אַנקעל וואניא. זי לעגט ארויף איהרע צארטע הענד אויף זיינע פערוויינטע אויגען און זאגט טרויעריג: „וואס קענען מיר טאן, אַנקעל וואניא? א ברירה האָבען מיר? מיר מוזען לעבען! מיר וועלען פערברענגען א לאנגע רייהע פון טעג, פון אונענדליכע נעכט. מיר וועלען געדולדיג אַריבערטראָגען אלע נסיונות, מיר וועלען שווער אַרבייטען פאר אַנדערע, ניט וויסענדיג פון קיין רוהע ניט איצט, ניט אין אונזער טיעפער עלטער. און אז מיר וועלען שטארבען, גוטער, לייעבער אַנקעל, וועלען מיר דאָרטען האָבען א שעהנעם, ליכטיגעם, פריעדליכעם לעבען... דאָרט וועלען מיר האָבען פרייד און רוהע. איך גלויב, אַנקעל! איך גלויב היום און ליידענשאפטליך"... אין גלויב בען זוכט סאניע, ווי אלע פאסיווע ליידענדע, איהר טרויסט. דיאדיא וואניא הערט זיך צו צו איהרע זיסע רייד און וויינט מיט ביטערע טרערען און דער אַרעמער טעלעגין שפיעלט אין דער ווייט שטיל אויף זיין גיטארע א טרויעריגעם ליעד... שפיעלט ער דאָס א הימן דער גלייכגילטיגער נאטור, אָדער ער דריקט אויס אהן ווערטער זיינע אייגענע פערבאָרגענע שמערצען און טיעפען עלענד? ...

דער צושויער הערט צוזאמען מיט אַנקעל וואניא ווי סאניא קאמיר סאַרזשעווסקאָיא דריקט אויס איהר טיעפען שמערץ און הייליגען, רעליגיעזען, אויפריכטיגען טרויסט און האָפנונגען, און צוזאמען מיט אַנקעל וואניא בראוויטשין וויינט ער מיט אמת'ע טרעהרען... וועמען

און ער בלייבט זיצען אויף זיין אלטען פלאטץ צוזאמענגעבויען איבער די חשבונות פונ'ם פראפעסאָר... זאָ לאַנג ער וועט לעבען, וועט ער אַרבייטען פאַר אַן אַנדערן. פאַר איהם אליין איז קיין גליק נישטאָ.

קיין גליק איז אויך נישטאָ פאַר דעם אַרעמען, ניעדערגעשלאָגענעם טעלעגין. אַ קליינער מענשעלע, אָהן פרעמענזיעס, אָהן אַ קלענסטען בעגעהר צו האָבען אירגענד וועלכע רעכטע. מע רופט איהם וואַפליא, ווייל זיין גאַנצער פנים איז צוגראָבען, פון פאַקען. ער שפּיעלט זיך אויף דער גיטאַרע, ווייל זיין נשמה האָט לייעב מוזיק. זיין נשמה האָט אויך לייעב די נאַטור, די בלומען, די פויגעלעך, די שעהנע בוימער... אַ קינד וואָס איז שוין 50 יאָהר אַלט... ער ווייסט זעהר וועגניג, נאָך וואָס לעבט ער און צולייב וועמען לעבט ער. אָבער אַזעלכע קשיות פרעגט ער זיך גאָר נישט... זיין ווייב איז אַוועק מיט אַ פרעמדען — לעבט ער אליין ביי פרעמדע מענשען... זיין ווייב איז געבליבען מיט קינדער, — ווייל איהר געליעבטער האָט זי מיט די קינדער אַווקגע-וואָרפען, — האָט וואַפליא אָבגעגעבען זיין ווייב מיט איהרע קינדער זיין גאַנצע פערמעגען, און איצט איז ער אַ בעטלער... עסט פרעמד ברויט, שפּיעלט אויף דער גיטאַרע, דענקט נישט, האָט נישט קיין געדאַנק צו לעבען אַנדערש און עס וועט איהם קיין מאָל נישט איינפאַלען צו פראָטעסטירען געגען אַזאַ אָרדנונג. פראָטעסטירען? געגען וועמען? איז דען נישט אַלעס גוט איינגעאָרדענט אויף דיעזער גוטער וועלט? אַזוי ווי די מענער אַזוי זיינען אויך ווילענלאָז און שוואַך די פרויען. זיי פיהרען אַ צוועקלאָזען לעבען און האָבען נישט קיין ענטשלאָ-סענהייט ארויסצורייסען ביים שיקזאַל זייער אייגענעם גליק... די אַלטע מאַדאם לעזט שוין פופציג יאָהר ביכער וועגען פרויען עמאַנ-ציפּאַציאָן און האָט גאָר אַ פינגער אָן אַ פינגער נישט אַ קלאַפּ געמאָן צו בעפרייען די פערשקלאַפטע פרוי. די שעהנע פראָפעסאָרשע, וועלכע רעדט אַזוי שעהן פון ערהאבענע זאַכען, וועלכע האַסט איהר אַלטען אָבגעלעבטען און אויסגעוועבטען מאַן, האָט מורא פאַר איהרע אייגע-נע אויפריכטיגע אמת'ע געפיהלע פון לייעבע, שרעקט זיך פאַר איהר אייגענעם גליק, האָט נישט קיין ענטשלאָסענהייט צו פערלאָזען דעם גע-האַסטען מאַן און געהן קעמפּען פאַר איהר צוקונפט מיט דעם מאַן, וועלכע זי לייעבט און אַכטעט... זי ווייסט אליין נישט וואָס צו פאָדערן פון דער וועלט און איז מיט דער וועלט אונצופריעדען. די יונגע סאָניאַ,

נאָראַ און ווי אזוי קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ שפּיעלט זי.

דער נס, דער וואונדער איז ניט געשעהן! די יונגע צארטע, צום קאמפף נאך ניט פאַרבערייטעטע פרוי פערלאָזט שפעט אין דער נאכט איהר שעהנעם קאמפאָרטאַבעלעם הויז, איהר מאן, איהרע דריי ליעבע קינדער, און געהט וואַנדערען אליין אין דער גרויסער, קאלטער, פרעמדער וועלט. זי געזעגענט זיך ניט מיט איהרע קינדער, זי אכטעט ניט דעם מאַנ'ס געזעצליכע רעכטע, זי ווערט ניט געריהרט פון זיין בעמען און פון זיינע טרערען. זי געהט פאָרט. די טהיר ניט א קלאַפ און נאָראַ פערשווינדעט אין דער פינסטערער געהיימניספאָלער נאכט.

וואו איז דער שכל? וואו איז די לאַגיק, דער פראַקטישער חשבון, די געפיהלע פון גערעכטיגקייט, די ליעבע פון א מוטער, די פליכטע פון א פרוי? זי אליין זאָגט, אז היינטיגע צייטען געשעהען ניט קיין נסים און דאָך ווייל עס איז צוליעב איהר ניט געשעהן קיין נס, הויבט זי זיך אויף און פערלאָזט איהר היים. איבער א קאפּריז, א קינדישער פאנטאַזיע צוברעכען א היים? ערשט מיט א פאָאָר טעג צוריק זעהען מיר זי דאכט זיך, א צופריעדענע, א זאָרגלאָזע, א פערליעבטע, א גליקליכע — וואָס האָט זי פלוצלונג געטריבען צו אזא פערצווייפלטען שריט? האָט איהר מאן פלוצלונג אַראָפּגענומען פון זיך זיין מאַסקע און זי האָט דערזעהן עטוואָס נייעס, שרעקליכעס, אבשטויסענדעס? איז דאָס ניט דערזעלבער גוטער העלמער? דער זעלבער אַנשטענדריגער מענש, איבערגעבענער פאַמיליען-פאָטער, פערליעבטער מאן? וועלען זיך דען געפינען אויף דער וועלט אַזעלכע עלטערען, וועלכע וועלען ניט רעכענען פאַר א גליק חתונה צו מאַכען זייערע טעכטער פאַר אַזעלכע מענער, ווי נאָראַ'ס מאן — הערר העלמער? ... א סאָלדער און

קאמיסארזשעווסקאיא'ס שטימע האָט ניט געריהרט, ווען זי האָט אייך דערצהעלט פון סאָניאַס ליידען, און ווער עס האָט ניט געוויינט צו- זאמען מיט בראַוויטשען, — דער וועט קיין מאָל ניט פערשטעהן וואָס אמת'ע קונסט איז און וועט קיין מאָל ניט קענען אַבשעצען די לייסטונג פון אמת'ע גרויסע אַרטיסטען! און ניט נאָר די געטליכע קאמיסאר- זשעווסקאיא, און ניט נאָר דער גרויסער אַרטיסט בראַוויטש, — אַלע זיינען געווען ערהאבען. עס איז געווען אַ סימפאָני געשפּיעלט פון קינסטלער... זאקושניאק'ען האָבען מיר נאָך קיין מאָל ניט געזעהן אזוי גוט ווי אין דער ראָלע פונ'ם דאָקטאָר אָסטראָוו. גרוינסקי איז גע- ווען אַ לעבעדיגער טעלעגין. מאַדאם שילאָווסקי איז געווען אַן אויסגע- צייכענטע פראָפעסאָרשע און הערר נעלידאָוו דער ריכטיגער פראָפע- סאָר. עס איז ניטאָ גענוג ווערטער אויסצודריקען די דאנקבאַרקייט, וואָס די אַלע אַרטיסטען צוזאמען האָבען פערדיענט מיט זייער לייסטונג... קיין העכערען גענוס קען קיין טהעאַטער ניט געבען... און ווער עס האָט קיין שכל ניט און וויל ניט, ווען ער האָט אזא געלעגענהייט געהן זעהן אַזעלכע פאַרשטעלונגען, — דער מעג קייען שטרוי...

איהם. ער קריכט א מאל אראפ פון זיין הויכען „ביוזעס" פערעסטאל צו איהרע קליינליכע ווייבערשע אינטערעסען, ווייל ער וויל איהר א טובה טאן דערמיט אום זי זאל פיהלען זיין גוטסקייט און זאל איהם נאך שטארקער ליעבען, נאך מעהר זיין איבערגעבען. ער רעדט צו איהר מיט גנאדע פון א גוטען פאטראן, מיט א סארקאסטישען שמייד כעלע פון א העכערען, וואס בעגליקט מיט זיין לייט-זעליגקייט דעם ניעדעריגען. ער רעדט מיט איהר ווי א מענטאך, א לעהרער, א מורה דרך, אן אפּעקון; זאגאר פאר איהר מאסקע דארף ער זארגען, זאגאר ווי צו טאנצען אויפ'ן באָל די טאראנטעלע דארף ער זי לערנען. און זי? ער מיינט, זי נאשט א קאנפּעקטעל, שפּרינגט אום זארגלאָז איי-בער'ן צימער, זינגט זיך ווי א פויגעלע, קליידעט זיך ווי א פופע און איז צופריעדען מיט איהר גליק. . . נאָררישער חכם און בלינדער עגאָאיסט! אין דער צייט, ווען די לערנע האָט געטאָנצט און געזונגען האָבען איהרע אויגען געקוקט און בעאַכטעט, איהר זעלע האָט ניט גערוהט, איהר פערשטאנד האָט ניט געשלאָפּען. ווען ער איז זיכער, אז זיין ווייב איז ניט פעהיג אויף קיין אנדער זאך ווי צו זיין זיין הויז פרוי און זיין לייכטזיניגע, פון קיין זאך ניט דענקענדע פופע, אין דער צייט אָפּ פערט זי מיט איהר רוהע און פריעדען אום צו רעטען זיין לעבען. ער מיינט זי איז א לייכטזיניגע פערשווענדערין און זי נעהט זיך און די קינדער ביליגע קליידער, געפינט פיעלע פלענער ווי אזוי זיין נעם גע-קליידעט אום איהם צו געפעלען און אין דער זעלבער צייט שפארט זי געלד אויסצוצאָהלען דעם חוב, וועלכען זי האָט געמאַכט אום צו רעטען זיין לעבען. וועניג! זי ענטזאגט זיך אליין פון פיעלע זאכען, זיצט גאנצע נעכט ביים שרייב ארבייט און איז צופריעדען, וואָס זי האָט עטוואָס גוטעס געטאָן פיר אן אנדערען. די אלע קרבנות ברענגט זי אין דער שטיל כלומרשט אָפּהענדיג, אָהן בעריהמעריי, אָהנע צו פאָדערען דאנקבארקייט. ער האָט ליעב אין איהר ניט דעם מענשען, נאָר דאָס שענהע ווייב, די לערנע, די פופע — בלייבט זי פאר איהם אין דער ראָלע, ווייל זי איז גליקליך נאָר מיט דעם וואָס זי האָט איהם גליקליך געמאַכט. פאר איהם וויל זי שיינען אלס גליקליכע, צופריעדע-נע, זאָרגלאָזע, טאנצענדע נאָרא. אין דער ווירקליכקייט אָבער זעהט איהר, אז זי האָט קיין מאָל ניט געקענט פאָלקאמען זיין גליקליך, צופריעדען און זאָרגלאָז. איהרע גייסטיגע אויגען און איהר ליעבענדעס

געזעצטער מענש, אנשטענדיג און מאַראַליש, פראַקטיש און פאָרזיכ-טיג. אַ מענש, וועלכער מאַכט אַ קארירערע און וועט געוויס פערזאָרגען זיין ווייב און קינדער ניט נור מיט מיטלען צום לעבען, נאָר אויך מיט לוקסוס און קאָמפאָרט. אַ מענש מיט רעגעלען אין לעבען — ער וועט ניט מאַכען קיין שולדען, וועט ניט זינדיגען געגען דער עפענטליכער מאַראַל, וועט ניט איבערטערעטען די געזעצע און וועט חלילה ניט געהן געגען דער אנשטענדיגער בעל-בית'ישער געזעלשאַפט מיט איהרע זי-טען. איז דען אזא מאַן ניט אַ וואַהרער בעשיצער און זיכערער פאַטראָן און וועגווייזער?

און ווער איז זי, וואָס זי וואַנט צו נעהמען איהר אייגענעם שיק-זאַל אין איהרע אייגענע הענד? זי איז אַ זינג-פויגעלע, אַ פופע, אַ נאָ-שערין, וועלכע שלעפט בגנבה קאָנפּעקטען פון איהר קעשענע, אַ פער-שווענדערין, וועלכע ווויס ניט קיין חשבון פון קיין געלד, אַ ליגנערין, אַ לייכטזינדיגער מענש, אַ קאָקעטקע, וועלכע ווויזט איהר מאַנ'ס פריינד די זאָקען פון לייב-קאָליער, וועלכע זי וועט טראָגען אויפ'ן מאַסקאַראַד, אַ פעלשערין, וועלכע מאַכט אַ פאַלשען אונטערשריפט אַזוי אונפאַרזיכטיג און נאָרריש. אַ הימלאָזע, שוואַכע, צום לעבען און קאָמפּה ניט פאַרבערייטעטע בעשעפעניש. זי וואַנט עס צו מאַכען אליין אזא פערזאָנוואָרטליכען בעשלוס? . . פון וואַנען נעהמט זיך צו איהר פלוצלונג אזא ענטשלאָסענהייט?

קיין זאך געשעהט ניט פלוצלונג. יעדע ערשיינונג ווערט געשאַפּען דורך רעגעלמעסיגע, געזעצליכע אורזאָכען. העלמער און מיט איהם פיעלע מענער קענען דענקען, אז דער קריזיס אין נאָראַ'ס לעבען איז געשעהן פלוצלונג און אָהן אורזאָכען. ער, דער זעלבסטצופריעדענער הערשער אין שטוב, דער געקרוינטער אויטאָריטעט אין דער פאַמיליע, דער פערזאָנלעכער מיט „וויכטיגע“ געשעפטען בורזשא, דער אין גאַנ-צען זיינע אייגענע אינטערעסען איבערגעבענער עגאָאיסט, דער געזעצ-ליכער אייגענטהימער פון זיין ווייב'ס קערפער, דער מאַן, וואָס לייעבט אין נאָראַ'ן די שענהע ווייב, — ער זעהט ניט, דענקט ניט און קימערט זיך זעהר וועניג וועגען די פראָצעסען וועלכע קומען פאַר אין דער זעלע פון דעם ווייב, וואָס געהערט איהם. ער איז דער חכם און דער סעריעזער מענש, זי איז ניט מעהר ווי אַ שוואַכע ווייב. ער אינטערע-סירט זיך אַמאָל מיט איהרע קליינליכע געשעפטען, ווייל דאָס אַמוזירט

און אזוי שווער געגען איהר פערשולדיגט, — ער ערשיינט אלס גנעד־ גער העררשער און זאגט איהר: אז ער שיינקט איהר ווידער זיין גנאדע און אז ער ערלויבט איהר אויך ווייטער צו זיין זיין שעהנע פופע, זיין ווייב, זיין שקלאפין...

די פרוי, וועלכע האָט אזוי לאנג געשוויגען, פאנגט אָן צו רעדען, זי זאגט איהם, אז אַכט יאָהר האָט זי געלעבט מיט איהם און ער האָט נאָך קיין מאָל מיט איהר ניט גערעדט ערנסט. אַכט יאָהר געלעבט צוזאַמען מיט אַ פרעמדען מענשען און מיט איהם דריי קינדער גע- האט...

זי פערלאָזט דאָס הויז פונ'ם פרעמדען מאן, וואָרום וויכטיגער ווי צו זיין ווייב און מוטער איז צו זיין מענש. יא! זי וויל זיין מענש. זי איז ניט קיין הייליגע, ניט קיין מלאך, ניט קיין הויך־שטרעבענדע אידעאליסטין — זי איז אַ לייעבע, סימפאטישע, עהרליך דענקענדע און עהרליך פיהלענדע פרוי, און זי וויל לייעבען און לעבען אלס מענש!.. ווי אזוי האָט קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ געשפיעלט די ראָלע פון נאָרא? קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ האָט די ראָלע גאָר ניט געשפיעלט. ווי קענט איהר זי פערגלייכען, צום ביישפיעל, מיט אַזאַ שוישפיעלערין ווי סאַראה בערנאַרד? קיין פערגלייך! סאַראה בערנאַרד שפיעלט ניט נאָר די גאַנצע ראָלע, זי שפיעלט יעדען זאַץ, יעדע פראָזע, יעדען וואָרט זאָגאַר. זי האָט פון יעדע שטעלע אַן אַנדער פלאַסטישע בעוועגונג, אַן אַנדער אויסדרוק, אַ נייע פאָזע, אַ נייעם עפעקט. קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ האָט ניט קיין קלאַסישע פלאַסטיק, קיין גלאַנץ, קיינע אויפטועכצען, קיין שפיעלען. זי שפיעלט ניט. איהר קענט זי ניט פערגלייכען מיט דווע, ווייל דווע האָט גאָט געגעבען אַ זיסע בעצויבערענדע שטימע מיט אַ זעלטענעם טעמבער, און ווייל אין דווע'ס איינפאַכסטע בעוועגונגען איז דאָ נאַטירליכע שעהנע פלאַסטיק און אַ טיפע שטימונג, — וואָס די קאָ- מיסאַרזשעווסקאָיאַ בעזיצט ניט. דאָך ערלויב איך מיר צו זאָגען, אז ניט דווע און ניט בערנאַרד וועלען אימשטאַנדע זיין צו שאַפען אַזאַ „נאָרא“, ווי די קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ — ניט מיט איהרע קליידער, ניט מיט איהרע בענעהמונגען, ניט מיט איהר האַלטען זיך, ניט מיט איהר פאָזירען, ניט מיט איהרע בעטאָנונגען האָט זי געקענט צייגען אויף איין אויגענבליק, אז זי איז אַ קלוגע שוישפיעלערין, אַ געניטע קינסט- לערין, — זי איז געווען די איינפאַכע, לעבעדיגע, נאַטירליכע „נאָרא“.

הארץ האָבען שטענדיג געזעהן און געפיהלט ווי ענאָאיסטיש דער מאַן איז. ווען ער מאַכט איהר פאָרווירפע, וואָרום זי פערשווענדעט געלד און פרעגט זי, וואָס וועט זי טאָן, אויב פלוצלונג וועט אַ ציגעל צושפאלן-טען זיין קאָפּ און ער וועט שטארבען? ענטפערט זי: אויב אזא אונגליק וועט געשעהן, וועט זי זעהר וועניג קימערן דאָס געלד. וואָרום זי לעבט צוליעב איהם. ווען זי אָבער זאָגט, אז אום צו רעטען איהם פון שאַנדע וועט זי בעגעהן זעלבסטמאָרד... האַרט איהם ניט איהר טויט. ער איז בעזאָרגט וואָס זאָגאר איהר טויט וועט ניט רעטען זיין נאָמען. איהם שאַקירט, וואָס זיין געפאלענער פריינד זאָגט איהם „דו“, זי פער-שטעהט עס ניט, ווייל זי איז בערייט צו טאָן אַלעס פאַר איהרע פריינד. ער איז העפליך מיט מענשען, ווייל אזוי פאָרדערט דער עטיקעט. זיינען זיי אָבער ניטאָ דערביי שיקט ער זיי צום טייוועל, ווייל ער ליעבט זיך אליין. זי זעהט זיין פאַלשקייט און ליידעט, ווייל זי טראָגט אין זיך שטענדיג מענשען-ליעבע, ווייל איהר איינפאַכע זעלע איז ריין און נאָבעל... אין איין אויגענבליק פערגעסט ער שוין, אז זיין בעסטער פריינד, דאָקטאָר ראַנק האַלט ביים שטארבען, און ער ווייסט נאָר אז לעבען איהם זיצט אַ רייצענדעס ווייב, וועלכע בעלאַנגט צו איהם. זי אָבער פערגעסט ניט די ליידען און די צרות פון אַנדערע. ער איז שטענדיג אַן ענאָאיסט, אַ חיה מיט ברוטאַלע געפיהלען, וועל-כער וויל לעבען נאָר פאַר זיך. זי וויל איהר לעבען און גליק זאָל זיין געבויט אויף אַ געפיהל פון מענשליכקייט. ער וויל ניט דענקען פון דעם אינהאַלט פון לעבען, איהם אינטערעסירט נאָר די אויסערע פאָרמא-ליטעט. זי פרעגט אָבער, וואָס איז געזעלשאַפט, אויב דאָס ברעכט דעם ווילען פון איינציגען מענשען? וואָס זיינען די טויטע גרויזאמע געזע-צע, אויב זיי רעכענען זיך נאָר מיט דער טהאַט און ניט מיט די הומאַנע מאַטיווען, צוליעב וועלכע די טהאַט איז געשעהן? וואָס זיינען די קאַלטע בוכשטאַבען פון קלוגע ביכער, אויב זיי ערקלערען ניט די גאַנצע וואַרהייט? ער, דער בעגרענצטער ענאָאיסט, שטומפּיגער בעל גאווה, זעלבסט צופריעדענער בורזשוא, — ער, ווען ער קריגט דעם געפעלשטען וועקסעל צוריק און זעהט, אז די געפאָהר איז פערביי, — ער, וועלכער האָט צוטראָטען איהרע האָפנונגען, האָט גרינג געשעצט איהר גרויסען אָפּפער, האָט מיט אַכזריות בעליידגט איהרע אַלע געפיה-לע פון מענש, פרוי און מוטער, — ער, וועלכער האָט זיך אזוי פיעל

קאמיסארזשעווסקאיא און בראוויטש אין איבסענ'ס „בוימייסטער“.

בוימייסטער סאלענס האָט זיך אויפגעבויט אַ היים מיט שעהנע זאלען, מיט דריי ליכטיגע צימערן פאַר קינדער, מיט אַ הויכען, זעהר אַ הויכען טורם, וועלכע זאָל איבערשטייגען אלע אנדערע געביידעס פונ'ם סאָציאלען לעבען. ער איז ארויף מיט אַ זיעגער-קראַנץ אויף דיע-זען וואונדערשעהנעם טורם, וועלכער האָט געשטרעבט הויך צו הימלען און... איז פון דעם טורם אַרונטער געפאלען אַ צושמעטערטער, אַ צורעכענער אויף אַש. ער האָט געמוזט צושמעטערט ווערען, זיינע שעהנע ליכטיגע זאלען מיט'ן הויכען טורם האָבען געמוזט בלייבען לעער, ווארום ער האָט נישט געהאַט קיין היים, קיין פאַמיליען-לעבען, קיינע קינדער, קיין לעבע, קיין פערבינדונג, קיין צוועק, קיין העכערע אידעע, קיין היים-גאָט, וועלכער זאָל אין דעם בית המקדש וואָהנען! דער בוימייסטער ליגט אין שטויב אַ טויטער און די שעהנע געביידע פונ'ם „היים“ שטעהט לעדיג... נישטאָ קיין היים ביי'ם בוימייסטער אליין, אָהן אַ היים זיינען אויך די, פון וועלכע דער בוימייסטער האָט געבויט שעהנע הייזלעך און וואונדערבארע וויללאַס... די איינפאַכע אלטע, אמת'ע, הייליגע, געמיטהליכע, וואַרעמע צוזאַמענבונדענע היים איז פערברענט געוואָרען, און די נייע היים, אין וועלכע שעהנע פאַרמען מע זאָל נישט איינפאַסען, איז דאָך נישט מעהר ווי אַ ליגען, אַ פאַלשקייט, אַן אונזינניגע, אָבגעלעבטע געוואָהנהייט. דער היינטיגער מענש, דער עגאָאיסט, דער פראַקטיקער, דער מייסטער פון בויען, דער מאַטעריאַליסט, דער חכם צו מאַכען פאַר זיך אליין אַ וועג, — דער דאָזיגער מענש, וועלכער לעבט אָב זיינע בעסערע יאָהרען אין דרויסען אָהנע צו לעבען מיט אַ אינערן לעבען, — דער מענש האָט קיין היים

ניט די „נאָרא“, וועלכע קען זיין פערשטענדיג דעם גלענצענדען פראַנ-צויז אָדער דעם אין קונסט ראַמאנטישען אַנגלאַזאָקס, נאָר די צו פריי-הייט שטערבענדע נאָרא, וועלכע קען געגליכען ווערען, לעבען און קעמפפּען אין סקאַנדינאַווען אָדער אין רוסלאַנד, — די נאָרא וועלכע קען פערשטענדיק זיין נאָר דעם, וואָס האָט געוואָהנט צוזאַמען מיט נעקראַסאָוו'ס „רוסישע פרויען“, און האָט געדענקט וועגען די פרויען טיפּען, וועלכע זיינען געשאַפּען געוואָרען פון די גרויסע סקאַנדינאַווי-שע דיכטער, און האָט פערשטאַנען זייערע שטרעבונגען און געפיהלט זייערע ליידען. . . . זשעניאַליטעט איז איינפאַך. דער איינפאַכער מענש אָבער, רעכענט איינפאַכקייט זעהר ביליג. ער שעצט דוקא הויך דאָס קאָמפּליצירטע. . . . קאָמיסאַרזשעווסקאַיאַ איז איינפאַך, זי שפּיעלט ניט, זי קינצלעט זיך ניט און דאָס מאַכט זי פאַר היגע טהעאַטער געהער ניט פערשטענדיג. . . . זי שפּיעלט ניט, זי שרייט ניט, מאַכט ניט קיין טראַגיש געזיכט ווען זי טאַנצט אין צווייטען אַקט די טאַראַנטעלע. אָהן ווערטער ריהרט זי אייך. זי דערצעהלט אייך גאָרניט און איהר פיהלט די גרויסע טראַגעי וואָס שפּיעלט זיך אָב אין דעם מאָמענט אין דער צוואווייטאַגטער זעעלע פון דיעזער ערוואַכטער יונגער פרוי, און איהר וויינט. . . .

נור די קונסט איז גרויס, וועלכע איז איינפאַך און נאַטירליך ווי די נאַטור אליין, וועלכע זי רעפּראָדוצירט. . . .

געפיהלע, — ער איז א הארטער עגאאיסט. ער איז א מענש מיט מאכט. אָבער אלס נאָרוועגער, אלס א קינד פון די בערג, האָט ער אין זיך א באַרג־גייסט, א טראָל, א צושטערער, אן עלעמענט, וואָס שוואַכט אין איהם אָב דאָס מענשליכע און שלעפט איהם צוריק צו דאָס נאטירליכע... דורך דעם ווערט אָבערשוואַכט זיין ווילען. אַם וועניגסטען, אַזוי מיינט ער סאלנעם אליין. ער האָט געהאַט אין זיך א קראַפט צו בעהערשען און צו זיעגען. ער האָט געגלויבט אין זיך און אין איבערצייגט, אַז א שטאַרקער ווילען קען בעאיינפלוסען שוואַכערע וויללענס, אַז אין דער מענשליכער טהעטיגקייט שפיעלט א גרויסע ראָלע דאָס, וואָס מיר רופען סוגזשעסציען, בעאיינפלוסונג... דעם שטאַרקען מענשען מיט'ן מעכטיגען גייסט העלפען שוואַכע גייסטער, אונטערוואָרפענע ספיריטועלע מעכטע, וועלכע ערפילען ניט ווילענדיגער הייד וואָס דער שטאַרקער ווילען—ווייל... ווי אלע „אליין געמאַכטע מענשען“ האָט ער צופיעל צוטרויען צו זיך און צו זיין איינפלוס, מאַכט דאן, ווען ער האָט ערפאָלג, און איז מגום זיין אייגענע שוואַכקייט און אונ־פעהיגקייט דאן, ווען דער ערפאָלג קעהרט זיך פון איהם אָב. ער האָט אין זיך נאָך גענוג „היפּנאָזענמאַכט“ צו פאַראַלזירען דעם ווילען פון א שוואַכע מיידעל קאיע, אָבער ער פאלט אריין באַלד אונטער דעם איינ־פלוס פון דער שטאַרקער יוגענדליכער הילדע. אין דער פּעריאָדע פון זיין לעבען, ווען מיר זעהען איהם, איז ער שוין א פאָלקאָמען פּסיכאָ־פּאַטאלאָגישער סוביעקט. ער האָט מורא פאר דער יוגענד, וועלכע וועט איהם אַראָפּשטויסען פון וועג, אַזוי ווי ער האָט אין זיין צייט גע־שטויסען פון וועג „די אלטע“... איהם ווייזט זיך אויס, אַז זיין ווייב און זיין הויז־דאָקטאָר האַלטען איהם פאַר א גייסטיג געשטערטען מענשען... ער שרעקט זיך פאַר די געהיימע גייסטער אין וועלכע ער האָט אליין געגלויבט, ער האָט מורא פאַר דער מאַכט פון איינפלוס, וועלכע ער האָט אליין בענוצט. קיין בעפרידיגונג אין דעם וואָס ער האָט געשאַפּען האָט ער ניט, ווייל דאָס שטיקעלע אידעאַלע וואָס איז געלעגען אין זיין עגאאיסטישע טהעטיגקייט, דער געדאַנק צו בויען א היים פאַר מענשען, איז געווען ניט מעהר ווי א ביטערער טעות. אין דער ווירקליכקייט האָט ער אליין פאַר זיך ניט געקענט שאַפּען קיין היים און ניט געקענט עראָבערן קיין גליק. קיין פילאָזאָפישע אנשווי־אונג, וועלכע זאָל איהם געבען טרויסט און ערקלערען די נויטווענדיג־

ניט. זיין אלטע היים איז חרוב געוואָרען און קיין נייע פאָרם פון קיין היים איז נאָך ניט ערפונדען געוואָרען.

ווען מע האָט אַ גאָט, בויט מען פאר איהם אַ טעמפל. ווען אָבער דער גאָט איז אַרונטערגעוואָרפֿען געוואָרען פון זיין הויכען אירעאלען פערעסטאַל, ווען קיין גלויבען איז ניטאָ מעהר, ווער, אויסער אַ ליגנער און אַ היפאָקריט, וועט געהן דעם דאָזיגען פערניכטעטען גאָט בויען אַ טעמפל מיט אַ מזבח? ... בוימיסטער סאָלנעס, אַ קינד פון דאָרף, אַ זון פון נאָאיווע בויערן האָט אַמאָל אויף געהאַט דעם נאָאיווען אויפריכטיגען גלויבען פונ'ם דאָרף־מענשען און האָט מיט ליעבע גע־בויט שעהנינקע, ווייסע, קליינע קירכען מיט הויכע טורמס. איין מאָל אין זיין לעבען האָט ער זיך אויפגעהויבען אויף דעם הויכען קירכען־טורם און האָט פון דאָרטען געדראָהט צו די הימלען. ... ער וועט ניט בויען מעהר קיין הויכע טורמס צו דעם גאָט אין וועלכען ער גלויבט ניט מעהר. ... ער וועט בויען פאר מענשען אַ היים מיט הויכע טורמס. ... אין דער היים דאָרף זיין די גאָטהייט. ... קיינער אָבער האָט אין דער וואָכענדיגער היים ניט געזעהן קיין הייליגקייט, קיינער האָט ניט גע־גלויבט, אַז די וואָלגאַרע געמיינליכע פאַמיליענפערעהעלטניסע פונ'ם פאַמיליען־לעבען וועלען פערעדעלט און פערפיינערט ווערען, אויב מע וועט די דאָזיגע ליגען און פאַלשקייט אַריבערטראָגען אין אַ טעמפל מיט אַ הויכען טורם. ... דער בוימיסטער אליין האָט דעם גלויבען ניט געהאַט און ער איז אַרונטערגעפאלען.

דער בוימיסטער סאָלנעס איז זעהר אַן אינטערעסאַנטע פערזענ־ליכקייט פאר אונז — מענשען פון אַ נערוועזער פסיכאָפאַטאלאָגישער וועלט, וועלכע איז פול איצט מיט סאָציאַלע מענשען, אינדיווידועלע מענשען, איבער־מענשען, אונמענשען. ... סאָלנעס איז דאָס, וואָס מיר רופען אין אַמעריקא „אַ סעלף מייד מען". ... אַ מענש וואָס האָט מיט זיינע אייגענע פעהריגקייטען און אייגענע ענערגיע געמאַכט זיך אַ קאָריערע. ער האָט פיעל געקעמפּט און געליטען אום צו ערפילען זיין אַמביציען און ער האָט וועניג געהאַט צייט און מעגליכקייט צו לער־נען, צו ענטוויקלען פאר זיך אַ פילאָזאָפישע קלאָרע און בעשטימטע וועלט־אַנשויאונג. ער האָט ניט קיין בעשטימטע געזעלשאַפטליכע אי־דעאלען, ווייל ער איז צופיעל פערנומען מיט זיך אליין. דער קאמפּף פאר דאָס דאָזיין האָט אין איהם אונטערדריקט אַלע אַלטראַויסטישע

גליק. אין איהר, אין דער יוגענד, אין הילדע'ן זיצט נאך אויף א טראלל, אבער זי זעהט דעם טריאומפּה פונ'ם מענשען אין דעם וואָס ער וואַנט צו געהן אין דער הויף. שטאַרבּען פאַלענדיג פון דער הויף, ניט ליגענדיג אין דער נידערער. זי האָט פיינט דאָס פיעל געפרייזטע און פּערהייליגטע וואָרט „פליכט“... א וואָרט פון וועלכען היפּאָקריטען נעהען זיך א מאַנטעל און פאַליטיקער בויען דאָס „געזעצליכע“ לע-בען. זי וויל, אַז אַנשטאָט פליכט, וועלכע פאַראַלזירט דעם אינדיווידועלען ווילען, זאָל זיין א מאַטיוו פון א געדאַנק און וואַרעמקייט פון לע-בע... יא, הילדא קלאַפּט אין טהיר. הילדא קומט... מיט איהר היל-פע וועט אַמאָל געבויט ווערען די נייע היים...

צווישען די אַקטען און געהענדיג אַהיים האָב איך געהערט, ווי מען פּערגלייכט קאָמיסאַרזשעווסקאַיאַ'ס הילדא מיט דער הילדא פון אַן אַנדערע רוסישע שווישפּיעלערין, וועלכע שפּיעלט יעצט אויף דער ענגלישער ביהנע. אַזאַ צוגלייכונג איז א פּראַפּאָנאַציאָן, א לעסטערונג!! פאַר'ן אויג גיט די ענגליש-רוסישע אַקטריסע פיעל, פיעל מעהר. זי שפּיעלט נאָרא ווי א קאָקעטקע און הילדא ווי א סוברעטין. דאָס קען מעהר דעם היגען פּובליקום געפּעלען ווערען. אויסערדעם איז זי יונג, שעהן, ממזר'יש, קליידעט זיך מיט עכט ווייבערשען שכל. קאָמיסאַר-זשעווסקאַיאַ האָט ניט קיין ווייבערשען טאַלענט צו קליידען זיך זי איז ניט גראַציעז, זי גרימירט זיך ניט... עס הענגט אויף איהרע יעדע זאך, זאָגאַר די פאַריקע... אַבער קאָמיסאַרזשעווסקאַיאַ שפּיעלט ניט פאַר'ן אויג, זי שפּיעלט פאַר'ן העכערען געדאַנק... ווען זי שפּיעלט הילדא איז דאָס ניט א לייכטזיניגע מיידעל, וועלכע האָט א קאַפּריוז דער בוימיסטער זאָל זיך ברעכען דעם נאַקען... מען זעהט אין איהר שפּיעלען א נאָבעלע, ערעלע מיידעל, וועלכע סימבאליזירט א גרויסע אידעע, מען זעהט די יוגענד, וועלכע וויל די געגענוואָרט זאָל שטאַר-בען מיט א הערליכען טויט. מען זעהט א פרוי, וועלכע האָט א לע-בענרעם האַרץ און א פרייען ווילען, מען זעהט א געשעפּה, וואָס דענקט און פיהלט און שטרעבט! קאָמיסאַרזשעווסקאַיאַ איז ניט דער שעהנער קערפּער, ניט דער גוף פון שווישפּיעל קונסט, זי איז די ערעלע נשמה פון

קייט און געזעצליכקייט פון די ערשיינונג האָט ער ניט געהאט, דעם נאָיאַווען דאָרפֿישען גלויבען האָט ער אויפֿ'ן הויכען טורם פֿערלאָרען, און ער איז געפאלען אַ צובראָכענער.

אלינא, זיין ווייב, קען אָנגענומען ווערען אַלס אַ ריכטיגער סימבאָל פון דער אַלטער אַמאָליגער היים. זי איז אייפֿערזיכטיג צו יעדען, וואָס קען ביי איהר אוועקנעהמען דעם הערשער פון דער פּאָמיליע, און בעי־האַלטען איהם פֿאַר זיך אַליין האָט זי ניט קיין מיטלען און קיין לעבענס־פּעהיגקייטען. זי איז אַ פּרעמדע אין די נייע געבאָרענע אומשטענדען. זי איז די קראַנקע, בענקענדע, ליידענדע פֿערגאַנגענהייט אין דער עפֿאַכע פון אַ וואַקלענדער געגענוואָרט און אין אַ נעבעל פֿערוויקעלטער צוקונפֿט. די קראַנקע אלינא בענקט ניט נאָר איהרע אָבענשטאַר־בענע קינדער, זי בענקט נאָך אַזעלכע קינדישע און ווי מיר מיינען גאַנץ אונבעדייטענדע זאַכען, ווי די ליאַלקעס מיט וועלכע זי האָט זיך גע־שפּיעלט אין דער יוגענד, די אַלטע זיידענע קליידער אין וועלכע די עלטערבאַכעס זיינען געגאַנגען צו דער חופּה, די בילדער פון די אַלטע מיטגלידער פון דער משפּחה... זי בענקט נאָך דעם אַלעמען, ווייל דאָס האָט געשאַפֿען די אַטמאָספֿערא פון דער אַלטער היים, דאָס האָט דער אַמאָליגער היים געגעבען איהר אייגענטהימליכקייט... דאָס אַלטע, דאָס שטאַרקע, דאָס בעל־הבית'שע, דאָס היימליכע — דאָס אַלעס האָט דער פייער צושטערט, און קיין נייעס איז ניטאָ...

דאָס נייע, דאָס צוקינפֿטיגע פֿאַרמירט זיך שוין שטילערהייד, עס ווערט געשאַפֿען דאָס קומענדע, עס קלאַפט שוין אין דער טהיר פון דער געגענוואָרט... אָבער וואָס דאָס איז, וויסען מיר נאָך ניט און זיין אמת'ן געשטאַלט קענען מיר נאָך ניט זעהן... הילדא קלאַפט אין טהיר... איהר שטימע איז נאָך ניט דייטליך, איהרע פֿאָדערונגען נאָך ניט קלאָהר אויסגעדרוקט... אָבער מיר הערען שוין פון איהר, אז אַ מענש דאַרף ניט זיין צושפּאַלטען. די פּראַזע, דאָס וואָרט פֿונ'ם היינטיגען מענשען דאַרף פֿערביטען ווערען מיט דער טהאַט. וואָרט און טהאַט דאַרפֿען זיין איינס. גליק ניט ניט נור דאָס הויז וואָס איז גע־בויט פון מאַטעריעלע שטיינער, נאָר אויף די לופט־שלעסער געבויט פון הויכע אידעאַלען און שענהע פּאָעטישע שטרעבונגען. דער ווילען דאַרף זיין פֿריי. די אַרומיגע אַלטע רואינען פון דער געזעלשאַפֿטליכער עפענטליכער מיינונג דאַרפֿען ניט שטערען דעם מענשען געהן צו זיין

„דאס לעבען פון א מענשען“.

א פארשטעלונג אין פינף בילדער מיט א פראלאג. פון לעאניד אנדרעיעוו.

אנדרעיעוו'ס „לעבען פון א מענשען“ גיט מיר די געלעגענהייט צו זאגען א פאָר ווערטער וועגען דעם טויט פון אן אלטען גוטען פריינד. אין איינעם און דעמאלטען טאָג איז מיר אויסגעפאלען איבערצולעבען צוויי שווערע, דריקענדע פארשטעלונגען: אין דער פדיה די לוייה פון א פריינד, אבערס דאָס ווערק פון אנדרעיעוו'ן געשפיעלט פון קאָמיר סאָרושעווסקאָיא'ס טרופע.

מיינער אן אלטער גוטער פריינד איז געשטאָרבן. א שטילער מענש געווען, אן עהרליכער, א רוהיגער, א שווייגענדער. ביז די לעצטע מינוט פון זיין לעבען האָט ער געקעמפט שווער פאר זיין לעבען און האָט געשוויגען. א שרעקליכע קראַנקהייט האָט איהם פערפאלגט, ער האָט געליטען און געשוויגען. נאָכדעם האָט ער שטילערהייט צוגעמאַכט זיינע אויגען און איז אנשוויגען געוואָרען אויף אייביג... ווי זאָגט לעאָניד אנדרעיעוו: „ער איז געקומען פון דער פינסטערער נאַכט און איז צוריק אין דער פינסטערער נאַכט פערשוואונדען געוואָרען“.

איידער די דעקל פונ'ם ארון האָט צום לעצטען מאָל פערדעקט זיין בלאַסען, טויטען פנים, האָב איך נאָך אמאָל א קוק געטאָן אויף איהם, און די אלטע, אלטע שמערצליכע פראַגע האָט מיך אָנגעהויבען צו פלאַגען: ווער האָט געדארפט, ער זאָל קומען אויף דער וועלט און זאָל צוריק פון דער וועלט אוועקגעהן? ווער האָט געדארפט, ער זאָל קעמפפן און ליידען, ער זאָל לעבען און שטארבען, קומען פון דער פינסטערניס צו פיהרען דאָ „דאָס לעבען פון א מענשען“ און אוועקגעהן צוריק אין דער פינסטערער נאַכט? ווער? אויף די פראַגען האָט לעאָניד

קונסט, די ערעלע זעלע, די גרויסע גאטהייט, וועלכע בלייבט גרויס, מעכטיג און הייליג אין וואָס פאַר אַן אַרעמען טעמפלעל מען זאָל דיעזע גאטהייט ניט שטעלען! עס איז ניטאָ, עס איז ניט געווען און איך ווייס ניט, אויב עס וועט זיין אַן אַרטיסטן, וועלכע וועט קענען מיט אזוי פיעל קראַפט און שעהנקייט, מיט אזוי פיעל אמת'ען פאטהא'ס און ווארהייט, מיט אזוי פיעל ערהאבענהייט און גרויסקייט דורכפיהרען דעם דריטען אַקט פון „בוימיסטער“, ווי די קאמיסאַרזשעווסקאָיאַ...

צוזאַמען מיט איהר האָט דער צושויער געזעהן ווי דער פערהיפֿ גאָטיזירטער בוימיסטער שטייגט אַלץ העכער און העכער אויף זיין טורם, צוזאַמען מיט איהר האָבען מיר געפיהלט די טראַגעדיע פון זיין פאלען. און צוזאַמען מיט איהר האָבען מיר מיט בעגייסטערונג אויסגע־שריגען: „איך האָב געהערט האַרפען אין דער הויך! מיינ, מיינ בוי־מייסטער!“

בראוויטש איז ניט געווען בראוויטש נעכטען, ער איז געווען בוי־מייסטער סאָלנעס! איך האָב געלעזען פיעלע ביכער איבער איבסענען, איך האָב געלעזען הונדערטער פירושים אויפ'ן בוימיסטער, איך האָב זיך בעקאַנט געמאַכט מיט פיעלע ערקלערונגען, איך האָב געהערט פיעל קשיות און שאלות. בראוויטש האָט געגעבען צו פערשטעהן וואָס דער בוימיסטער איז, בעסער פון אַלע קריטיקער און געלערנטע; ער האָט פערענטפערט אַלע קשיות און פראַגען געשיקטער פון אַלע איבסעניס־טען און ליטעראַטור־קענער, ער האָט ערקלערט דעם טיפֿ פונ'ם בוי־מייסטער דייטליכער און קלעהרער פון איבסענ'ען אליין! ... וואויל איז צו דעם דיכטער, וואָס קריגט אַזעלכע קאמענטאָרס פאַר זיינע ווערקע ווי בראוויטש איז. עס איז אַן עהרע פאַר בראוויטשען צו שפיעלען איב־כענען, עס איז אָבער ניט קיין קלענערע עהרע פאַר איבסענען געשפיעלט צו ווערען פון בראוויטשען! בראוואַ בראוויטש!

אין די אלטע צייטען אויף די גרעסטע הוליאנקעס און שמחות ווען אלע תאוות און ווילדע אינסטינקטען פלעגען ווערען צוקאכט פון שכרות, ליידענשאפטליכע טענץ און רייצענדע מוזיק, פלעגט מען ווייז זען א שארבען פון א טויטען מענשען... אנדרעיעו'ס פיעסע איז א „מעמענטא מארי!“ אין אונזער צייט, ווען דאָס טהעאטער גיט נאָר לייכטע, פאלשע, אינהאלטסלאָזע, אונזינניגע, די לוסט און תאוה וועקענדע, ציינישע פאָרשטעלונגען, האָט געמוזט אלס א פראָטעסט, אלס א געגענזאץ געבראכט ווערען אזא מין אַרט דראַמא, וועלכע זאָל האָבען די בעדייטונג און די ווירקונג פון א טויטען קאַפּ... א פאָרשטעלונג מיט א בעלערענדען, ניכטערענדען אינהאַלט, וועלכע זאָל דערשרעקען דעם מענשענס פאַנטאַזי און אויפוועקען זיינע געדאַנקען... דער אונגעוועהרליכער ערפאָלג פון דער „לוסט־גער וויטווע“ ברענגט אויף דער ביהנע „דאָס לעבען פון א מענשען“. די טויזענדער ליגען פון ראַמאַנטיזמוס, מיט וועלכער דער מענש נאָרט זיך אָב, האָבען געמוזט ברענגען די גרויזאַמע ווירקליכקייט. די נאַקעטע, פון סעקרעטנע חלאת'ן צופּוילטע ווענוס האָט ארויסגערופען דעם מלאך המות. אַמאָל, אין דער צייט פון א פעסט, ווען דער מלאך המות האָט געטראָגען צו די מענשען טויט, פערצווייפלונג און שרעק, האָט באַקאַטשיאָ געבראכט לוסטיגע, שענהע פיקאַנטע ערצעהלונגען פול מיט ליעבע, פרייד און לעבענסלוסט. אין דער צייט אָבער, ווען דאָס לעבען איז א ווילדע וואַקאָנאַלע, אַן אָרניע, וואו אלע זיינען בערוישט, בעטויבט און פערשיכורט פון גרויזאַמען עגאָאיזמוס, פון ווילדע אינסטינקטען, פון ניער־ריגע לוסט, — אין דער צייט פיהרט דער דיכטער ארויף אויף דער ביהנע דעם שרעקליכען אונבעקאַנטען אין גרויען מאַנטעל, צו דערמאָנען וועגען דעם טויט און צווינגען צו דענקען וועגען די אונזינניגקייט פונ'ם לעבען. דערפאַר זאָגט דער אונבעקאַנטער אין גרויען אין פראָלאַג פון דער פאָרשטעלונג: „זעהט און הערט, איהר, וועלכע קומען אַהער לאַכען און אַמוזירען זיך! פאַר אייערע אויגען וועט פאָראַיבערגעהן דאָס לעבען פונ'ם מענשען, מיט זיין דונקעלען אָנפאַנג און דונקעלער ענדע.“ „מעמענטא מארי!“

מיט גרויסע שמערצען און שווערע וועהען ווערט דער מענש געבוירען אויף דער וועלט. מיט דער מוטער'ס טויט ווערט געקויפט דאָס נייע לעבען. א קינד ווערט געבוירען און א נייע ליכטעל צינדעט

אנדערעווייז אונטערגענומען צו ענטפערן אין זיין ווערק. אויף דער פראגע: ווער? ענטפערט אנדערעווייז: ער! דער אונבעקאנטער, דער געהיימניספאלער, דער פערבארגענער אונטער א שווארצען מיסטישען שליווער, דער, וואָס איז בעדעקט מיט דעם גרויען מאַנטעל פון דער אייביגער צייט, אַ גרויסער, אַ מעכטיגער, אַן אַוונטיניגער, אַ אונפער-שטענדליכער, אַן אונפערמיידליכער, אַ גלייכגילטיגער, אַן אונבעוועג-ליכער, ניט פיהלענדער, אויסער אונז עקזיסטירענדער, וועלכער האלט אין זיינע לאנגע קאלטע הענד דאָס ליכט פון אונזער לעבען. ... ווער איז ער? דער שיקזאַל? די נאטור? נאָט? ...

אנדערעווייז רופט אָן זיין ווערק „אַ פאַרשטעלונג“. עס איז ניט קיין דראַמאַ, ניט קיין קאָמעדי, ניט קיין לעבענס-בילד, ניט קיין היסטאָרי-שע טראַגעדי, עס קומט פאַר אין אלע היסטאָרישע צייטען און אין דער געגענוואָרט, עס געשעהט אומערום, וואו עס זיינען דאָ מענשען, — עס איז אַ „פאַרשטעלונג“ פון דעם מ ע נ ש ע נ ס לעבען. ... דיעזע פאַרשטעלונג איז אַ שווערע, הערצרויסענדע, דריקענדע לוייה. עס איז ניט די לוייה פון איין פריינד, נאָר די לוייה פונ'ם מענשען בכלל. אנדער-יעווייז פיהרט צו דער לוייה ניט דעם מענשען נאָכ'ן טויט, נאָר דאָס לעבען פונ'ם מענשען. ... יא, עס איז די לוייה פון דעם היינטיגען צוקרענק-טען און צירועהטאָגטען מענשען, די לוייה פון אלע זיסע האָפנונגען און פאַעטישע טרוימערייען, די לוייה פון יעדען קאמפף פאר אידעאלען און פון אלע נאָבעלע שטרעבונגען. אין דיעזער „פאַרשטעלונג“ זעהט איהר אויף, די לוייה פון דער אַמאָליגער שטראַהלענדער רוסישער ליטע-ראַטור. די לוייה פון גאנאל'ס לעבעדיגע מענשען און טורגעניעו'ס ליכטיגע בילדער. פינסטער איז אין דער זעלע פונ'ם דיכטער אנדער-יעווייז, גראַדע אזוי ווי עס איז פינסטער אין זיין גרויסער היימאטא ווייט אַרום איהם. דער אונבעקאנטער אין גרויען שטעהט אין פאַדערגרונד. לעבען איהם זיינען נאָר פיער אוילען בעליכטעט פון דעם מענשענ'ס אייגענע לעבענס ליכטעל. און אַרום איז אַ שרעקליכער תהום פון פינסטערניס, אַ שטיל-שווייגענדער אַקעאַן פון דונקלען מיסטיציזמוס. אַ דונקלעס בילד, אַ פעסימיסטישעס בילד, אַבער אַ גרויסעס בילד, גע-מאָהלען פון אַ גרויסען מייסטער, וועלכער האָט אַ קראַנקע זעלע און אַ פערדונקעלטען געדאַנק.

„מעמענטאָ מאָרי!“ געדענק, אז דו דארפסט שטארבען. אַמאָל

פיינדע דעם מענשענ'ס, — פינסטערלינגע, צושטערער פונ'ם מענשענ'ס גליק און מענשענ'ס פרייהייט ... נאָכדעם קומט די פּעריאָדע פונ'ם מענשענ'ס לעבען ווען אלעם איז אַרום פּוסט און לעער, ווען אין זיינע פּופּצען צימערן שפּאַצירען אַרום די פּערניכטונגס-קרעפּטע, די מיין און מיאוסקייטען, ווען די גענאָוואָרט קען איהם גאָר נישט ניט געבען, אויסער עראינערונגען, אויסער קינדישע שפּיעל געצייג ... נאָכדעם קומט דעם מענשענ'ס לעצטע טרויעריגסטע צייט פון לעבען. קיין ליעבע, קיין לעבענסבעגלייטערין, קיינע אילוזיאָנען, קיינע זיסע חלומות ... ער זעהט, אז די וועלט אַרום איהם איז אַ דונקעלער קאַבאַק ... אַ גע- מיינער שיינקהויז. אַרום איהם געפינען זיך די אַרויסגעוואָרפענע, די ערניערדיגטע, די בערויבטע, די, וואָס האָבען פּערלאָרען זייער לעבען, זייער זינען, זייער מענשליכען געשטאַלט. אַרום איהם איז אַ משוגענע, אָבענאַרטע, קראַנקע, וועלט אַ צופּוילטע פון קראַנקהייטען און שמער- צען ... דער בוימעל פון זיין לעבענסלאָמפּ איז אויסגעברענט און דאָס ליכט ניט אַ לעצטען פלאַמער-אויף, און ווערט פּערלאָשען ... און אַרום בלייבט ווידער די אייביגע פינסטערנים. אלעס פּערשווינדעט אין דעם דונקעלען תּהום, עס בלייבט נור שטעהן דער שרעקליכער אונ- בעקאַנטער אין גרויען ... ער בלייבט שטעהן אונבעוועגליך, ווי ער איז געשטאַנען די גאַנצע צייט, פונ'ם מענשענס לעבען און ווי ער וועט בלייבען שטעהן אייביג ... איהם ריהרען ניט דעם מענשענס געבעט און שרעקט ניט דעם מענשענס פּראָטעסט, איהם פּרעהט ניט דעם מענ- שענ'ס פּרייד, און קימערט ניט דעם מענשעס טרויער. ער בלייבט ביז דעם סוף פון דער וועלט אַ בלינדער, אַן אונבעוועגליכער, אַן אונפּער- מיידליכער, אַן אונערקלערליכער ...

יא, מע דארף אַמאָל געהן אויף אַ לוייה, אום מע זאָל ניט פּערגעסען די אויפגאַבע פונ'ם לעבען, מע דארף אַמאָל ווייזען דעם פּערשכור'טען מענשען דעם שאַרבען פון אַ טויטען, אום ער זאָל זיך אַביסעל אויס- ניכטערען ... אָבער דאָס לעבען פון אַ מענשען איז ניט אַ לוייה ... די לוייה קומט ווען דער מענש הערט אויף צו לעבען ... עס איז דאָ לעבען, טהעטיגקייט, קאַמפּף, ליעבע, שטערעבונגען, האָפּנונגען, די שעהנ- קייט פון דער נאַטור ... אויב דאָס לעבען פון אַ ראָזע, וועלכע בליהט אויף אין מאַי און שטאַרבט אין יוני — אויב דאָס לעבען פון אַ ראָזע

זיך אן אין דער האַנד פון דעם גרויען אונבעקאַנטען. אַ גרויסער, געהיימיניספּאָלער אַקט פון דער נאַטור געשעהט, און אין דערזעלבער צייט רעדען די אַרומיגע מענשען פון דומהייטען, קליינליכקייטען, עגאָ-איסטישע אינטערעסען. דעם נייגעכאַרענעם מקבֿל פנים צו זיין זיינען געקומען די אַלטע דאַמען: קנאה, שנאה, גייציגקייט, נוים... דער פּאָטער פּונ'ם קינד פּערגעסט די שרעקליכע שמערצען פון זיין געליעבטע פרוי, ווי באַלד ער ערפּאהרט נאָר, אַז דאָס נייע געכאַרענע קינד איז עהנליך צו איהם. דאָרטען שטאַרבט די מוטער, און דער דאָס-טאָר פּערגעסט דערוויילע ניט צו דערמאָנען, אַז איהם קומט מעהר געלד, ווייל ער האָט גענומען דאָס קינד מיט אַ צוואַנג...

נאָכדעם איז דאָס קינד שוין אַ יונגער מענש. דאָס איז דער איינ-ציגער ליכטיגער מאָמענט אין דיעזען דונקעלען ביכל... אָבער עס איז ניט דערפאַר ווייל אין דעם יונגען מאַנ'ס לעבען איז ווירקליך דאָ ליכט, און פרייד, און גליק. ניין! עס איז נאָר אַזאַ פּעריאָדע, ווען דער מענש קען זיך אליין אָבנאָרען, קען זיך בענוגענען מיט אַ אויסגע-טראַכטער פרייד... עס איז אַ אַילוויאָן געבוירען פון אַ פּאַנטאַזי... דער מענש איז גליקליך, ווען ער בויט זיך אַ פּרעכטיגען שלאָס אין דער לופטען... אָבער אין זיינע מיטעלע יאָהרען, ווען ער האָט שוין דעם פּרעכטיגען שלאָס מיט פּופּצען צימערן אין דער ווירקליכקייט, דאן האָט ער שוין ניט קיין צופריעדענהייט און קיין פרייד. אמת, אין דער יוגענד רעוואָלטירט דער מענש, ער פּראָטעסטירט געגען דעם אונבעקאַנטען אין גרויען, ער קעמפּפט. אָבער דאָס איז אויך נאָר אַן אַילוויאָן... דער אונבעקאַנטער ריהרט זיך ניט פון אָרט, ענדערט זיך ניט, ווערט ניט אנדערש... דעם מענשענ'ס הייסע רייד, זיין פּראָ-טעסט, די קלעפּ פון זיין קעמפּפּענדען שווערט פאַלען אין דער פינס-טערער וויסטעניס. און די מנורה פונ'ם מענשענ'ס לעבען וועט ברע-נען זאָלאַנג עס איז דאָ בוימעל. קיין איין אויגענבליק ניט לענגער. די פינסטערנים אַרום בלייבט אויך דיזעלבע... זי איז אונבעוועגליך, ווי דער מענש אין גרויען. עס קומען יאָהרען, ווען דער מענש פּערנעהמט אַ געוויסען פּלאַץ אין דער געזעלשאַפט. ער פּערגעסט די פּאָעטישע פּער-גאַנגענהייט און די פּראָזאאישע צוקונפט. ער געהט שטאַלץ אויפ'ן באַל פון זיין לעבען. מיט איהם געהען דעם מענשענ'ס פריינדע, די גרויסע זשעניען, די לערער דער מענשהייט. איהם פאַלגען נאָך די

„גאָט פון נקמה“.

געשפיעלט פון קאמיסארושעווסקאז'ס טרופע.

ווער איז דער מורא'דיגער גאָט פון נקמה? איז דאָס דער מעכטי-
גער אידישער גאָט, וועגען וועלכען עס שטעהט געשריבען: פוקד עון
אבות על שלשים ועל רבעים — א גאָט וואָס בעשטראָפּט דעם דריטען
און פערטען דור פאר די זינד פון די עלטערען? אָדער זיינען דאָס
די אונפערמיידליכע געזעצע פון ערליכקייט, — די דאָזיגע גרויסע נאָ-
טור געזעצע, וועלכע טראָגען אַריבער מיט'ן בלוט פון די עלטערען
שרעקליכע פאָלגען פאר די אונשולדיגע קינדער? אָדער זיינען דאָס
די אייזערנע אומשטענדען, וועלכע, ווי באַלד זיי כאַפּען נור אַריין
א קרבן, וועלען זיי שוין שטויסען איהם ווייטער און טיעפער אין אַב-
גרונד, געגען זיין ווילען, געגען זיין הייסען פערלאַנג חרטה צו האָבען,
געגען זיין שטרעבונג אומצוקעהרען זיך צוריק? דער עהרליכער פרוי-
מער איד, דער סופר, דער מענש וואָס בעשעפטיגט זיך מיט אַ מלאכת
אלקים, ער גלויבט, אַז גאָט איז אַן אל קנא, אַ נוקם ונוטר, אַ צאָרנדיגער
גאָט, אַ גאָט פון ראַכע און שטרענגע פאָדערונגען. זינד ער לעבט אַלס
מענש, האָט ער, דער פרומער איד, אונטערדריקט זיין ווילען צוליב
דעם ווילען פון דעם אַלמעכטיגען. און אויב איהם וועט דער שטרענגער
גאָט בעשטראָפּען, וועט ער געוויס ניט פרעגען קיין קשיות: פאר
וואָס? ער ווייס וויפיעל ער האָט צו ערוואַרטען פון זיין גערעכטען
גאָט.

דער גראַבער יונג, נאָאָווער מענש און בלינדער גלויביגער, יאנקעל
שאַפּטשאַוויטש, וועלכער פיהרט זעהר אַ שמוציגען געשעפט און פיהלט
זעהר גוט, ווי גיעדריג ער שטעהט אין געזעלשאַפּטליכען לעבען, —
דער דאָזיגער אונטערנער מענש איז אַבער ניט אין גאנצען אונטער-
דריקט אונטער דעם ווילען פונ'ם שעפּפער, ער איז ניט דערגאנגען צו

רופט ארויס אונזער בעגייסטערונג און בעוואונדערונג, היינט ווי שעהן און ווי הערליך איז דאָס לעבען פון אַ מענשען, וועלכעס ציהט זיך צעהנדליגער יאָהרען און וועלכעס איז פול און רייך מיט געשעהעניסען און פאַסירונגען! ... פּערגלייכט די טויטע ראָזע מיט דעם מענשען, וואָס דענקט און פיהלט און שטרעבט! עס איז ניט וואָהר, אַז דער שיק זאָל פונ'ם מענשען בלייבט אימער דערוועלבער, אונפערענדערט. דער מענש נעהמט אַלץ מעהר און מעהר אָב פונ'ם בלינדען שיקזאָל זיין אייגענעם גורל און ריכטעט אַלץ מעהר איין זיין לעבען נאָך זיין אייגענעם בעגעהר. ... דער פלאץ פונ'ם מענשענ'ס לעבען בלייבט ניט אימער דיזעלבע, „ד' אמות" בעלייכטעט נאָר מיט זיין סוביעקטיווען ליכט, און אַרום איהם בלייבט ניט דיזעלבע אייביגע אונבעוועגליכע פינסטערניס. אַ טעות! דער מענש טרייבט די פינסטערניס אַלץ ווייטער און ווייטער פון זיך, ער נעהמט ביי איהר אָב גאַנצע פראָווינצען, ער בעלייכטעט מיט זיין געדאַנק גאַנצע געגענדען. ... זאָגאָר דער שרעקליכער גרויער אונבעקאַנטער בלייבט ניט שטעהן אויף זיין אָרט אונבעוועגליך, דער מענש רוקט איהם אַלץ ווייטער און ווייטער אַרויס פון די ספּערען פון זיין לעבען און בעלייכטעט „איהם" אליין מיט דעם ליכט פון זיין פאַרשענדען גייסט. דער מענש קריגט אַלץ מעהר און מעהר מעגליכקייטען צו מאַכען זיין לעבען גליקליכער, רוחיגער, שעהנער. ... אויב די דאָזיגע מעגליכקייטען ווערען יעצט גערויבט פון איהם דורך זיינע מיטמענשען, דארף ער פאַר זיי קעמפּען! קעמפּען פאַר זיין גליק און שטרעבען צו העכערען פאַרמען פון געזעלשאַפּטליכען לעבען. דאָס איז די אויפגאַבע פונ'ם לעבעדיגען מענשען. די לוויה איז נור פאַר די טויטע! אַנדעריעווייזע אויפ'ן בית עולם און מיינט, אַז ער איז אויפ'ן גרויסען פעלד פון לעבען.... פערפלוכט זאָל זיין די צייט, וועלכע צווינגט אַ בעגאַבטען דיכטער צו זיין אַ קברות מאַן! עס לעבען דאָס לעבען!

פון „הייזער“ געשעפטען, געפינען זיך אונטער דעם איינפלוס, פון ברור טאלע אינסטינקטען, זיינען אבערגלויביש, גרויזאם, לייכטזיניג. און דאָס אלעס קומט פאָר גאנץ אָפּען, ניט פערמאָסירט, ניט פערשלייערט. אוי-סער דעם ווי שטארק די דראַמאַ איז, קלאַפּט זי נאָר איבער די נערווען און ריהרט ניט אָן דאָס האַרץ. . . . זי רייסט ניט ארויס קיין איין טרער פון רחמנות און מיטלייד, רופט ניט ארויס קיין איין זיפּץ פון סימפּאַטי און מיטגעפיהל. די אלע האַנדלענדע מענשען בלייבען אונז גענצליך פרעמד מיט אלע זייערע ליידען, מיט זייער גאַנצען שווערען קאַמפּף.

די אלע טענות קענען ניט פערקלענערן דעם ווערט פון שלום אש'ס ווערק אפילו אויף איין האָאָר. עס וועט זיך ניט געפינען קיין איין דענקענדער מענש, וועלכער וועט ניט אַנערקענען, אז דאָס ווערק איז פון אָנהויב ביז'ן סוף א גרויסע שטיק וואַרהייט, ווירקליכקייט, ריכטיגקייט. דער שמוץ, דער ציניזמוס, די ניעדריגע ספּערע, די פער-דאַרבענהייט, די אונוויסענהייט און אויסגעלאָסענהייט פון די פערזאָן-גען קענען ניט וואָלגאַר מאַכען אינהאַלט פון דער דראַמאַ. דער אינ-טעליגענטער צושווער, (געדענקט, איך זאָג, נאָר דער אינטעליגענטער צושווער) זעהט ניט און קען ניט זעהן די נאָקעמע קערפּערס פון די עזע-געפאלענע קרעאַטורען, ער זעהט נאָר זייערע צואווייטיגטע, פערקריי-פעלטע נשמות. זיין פאַנטאַזי קען ניט אויפגערייצט ווערען פון ניעדרי-גע געפיהלען, ווייל פאַר איהם קומט פאָר אַ שרעקליכע זעלען-טראַגאָדי. די שמוציגע פראָזע פון יענקעל'ס קעלער פערשווינדעט אונטער דעם פאָעטישען מאַנטעל פון דער וואַרהייט. אייך אינטערעסירען ניט יענ-קעל'ס געשעפטען, איהר זעהט די קרעמפּפּען פון זיין פערוואַנדעטער זעלע. באַשע איז ניט נאָר אַן אַלטע אויסגעלאָסענע פראָסטיטוטקע, זי איז אַ מענש, וואָס האָט ריינע האַפּנונגען און אַ קינדישען נאָאיווען גלויבען. די אלע געפאלענע דאָ זיינען נאָאיווע הילפלאָזע קינדער — מיט זייערע ערצעהלונגען, מיט זייער בענקעניש נאָך דער ריינער פערגאַנגענהייט, מיט זייער ליכע צו דער נאַטור, מיט זייערע פער-העלטניסע איינער צום אנדערען. . . . דאָס וואָס קומט פאָר אין דער פיעסע רעדט ניט צו די ניעדריגע אינסטינקטען, דוקא דערפאַר ווייל עס איז ניט פערשלייערט. אין די פערשלייערטע פערמאָסירטע מע-לאַדראַמען פון בראָדוויי איז דאָ אלעס, וואָס ענטוויקעלט פערדאָר-בענהייט און אויסגעלאָסענהייט. אמת'ע קונסט פערשלייערט זיך ניט,

אזא אונטערוואַרפענהייט אונטער גאָט'ס מאַכט, ביז אזא מדרגה פון רעזיגנאַציאָן און פערטיגקייט אלעס מקבל צו זיין באהבה, אָהן פראַג געם און אָהן קשיות, ווי דער פרומער בעל־אמונה. אין דעם געפאלענעם, פערשמוצטען יענקעל טשאפטשאוויטש לעבט דער מענש שטארקער ווי אין דעם ריינעם, יחוס'דיגען, זיידענעם אידען, און ער פרעגט: פאר וואָס? ... פאר וואָס זאָל דער אל שדי ניט העלפען אַ מענשען. וועלכער בעט איהם אזוי אויפריכטיג? פאר וואָס זאָל ער ניט צייגען זיין מאַכט, אויב ער איז אַ מעכטיגער? פאר וואָס זאָל ער שטראָמען אן אונשולדיג קינד אויב ער איז ווירקליך אַ גערעכטער? ... ווי אלע נאָווע מענשען, ערוואַרטעט ער פון גאָט'ס הייליגע תורה צופיעל אָדער גאָר נישט. אָדער מע דאַרף זי פארגטערן און זי וועט שאַפען וואונדער, אָדער, ווי באלד דער וואונדער איז ניט געשעהען, דאַרף מען די טאַכטער אַראָפּשטויסען אין קעלער און די תורה הייסען מיט פעראַכטונג צונעהמען פון שטוב. ארעמער מענש, די הייליגע תורה, וועלכע איז איינגעוויקעלט אין אַ סאמעטענער מענטעלע און בעפוצט מיט אַ גאָלדענעם מגן דוד קען ניט דעזיפּענקטירען אַ פערפעסטעטען פלאַץ, מיט אַ ריינעם גלויבען קען מען ניט ריין מאַכען אונריינע טהאַט טען. דער גרויסער אלמעכטיגער גאָט שווייגט, עס רעדען נור די שרעק־ליכע אומשטענדע. דאָס איז זייערע בלינדע נקמה. דאָס האָבען זיי צור־ריבען און צומאָהלען אויף אַש און שטויב דיין קינד, ווי זיי צור־ריבען און צומאָהלען טויענדער אנדערע אונשולדיגע קינדער. דאָס איז דער גאָט פון נקמה און אין דעם ליגט די דראַמא פונ'ם מענשען! ...

פיעלע, גאנץ אונפאַרטייאישע מענשען פרעגען גאנץ ערנסט: מיט וואָס קען אזא ווערק געפעלען? עס איז געבויט אזוי קינדיש. איהר זעהט ניט קיין סאָלידען פלאַן פון אַ קענער אַן ארכיטעקטאָר — קיין זאך ניט אויסגעהאַלטען ביז'ן סוף, ניט דערענדיגט, איבערגעריסען, ניט דערמאָהלט, ניט דערשריבען, ניט דעררעדט, די כאַראַקטערע ניט דייטליך ארויסגעבראַכט, די סיטואַציאָן ניט קלאָהר ערקלערט. אַ סך זאַכען פאַסירען, ווי עס ווייזט אויס, אָהן אַ פאַרוואָס. די שפּראַך — ארעם און פאַרבליאָז. די ספּערע זעהר געמיין, די האַנדעלענדע פערזאָן־נען ניעדריג, די אינטערעסען קליינליך, דער געשפּרעך אונעסמעטיש ... די העלדען — אונוויסענדע ניעדריגע ברואים, וועלכע זיינען פערזונקען אין שמוץ, וועלכע פערקויפען אָפּען זייער קערפּער, רעדען צ. ב. ש.

אביסעל צו מעלאָדראַמאַטיש. דער גרים זיינער איז געווען צופיעל אי-
 דיש, אַבוואָהל די תורה האָט ער געהאַלטען ווי אַ גוי, אָהן אַ היטעל.
 ר' אלי גרוזינסקי זאָל קענען זיין ראָלע גוט, וואָלט ער איהם געהייסען
 צודעקען דעם קאַפּ, און ער אליין, איך מיין ר' אלי, וואָלט ניט געטראָגען
 קיין גאָלדענעם פינגעריל מיט אַ שטיינדעל און וואָלט ניט געזאָגט:
 ס'זשעניכאָם אַטצא, אַנשטאָט — ס'אַטצאָם זשעניכא (מיט'ן חתן
 פון טאַטען, אַנשטאָט: מיט'ן טאַטען פון חתן). הער אַרלאָוו איז גע-
 ווען אביסעל צו קאַלט אין דער ראָלע פונ'ם סופר. די פרויען אַלע,
 אויסער דער מאַדאם טשאַפּטשאַוויטץ (נאַרביקאָווא), זיינען געווען
 זעהר גוט. מאַדאם שיאַווסקי אין דער ראָלע פון מאַנקא איז געווען
 אויסגעצייכענט.

ווארום איהר טענדענץ, איהר אידעע איז ריין, כשר און ערהאבען... שלום אש דערצעהלט אונז די גרויסע דראמא פון דיעזע קליינע מענ- שעלעך מיט דער נאאיווער קינדישער אויפריכטיגקייט און אונשול- דיגער תמימות פון אן אמת'ן פאָעט. דאָס וואָס ער דעררעדט ניט, גיט נאָך צו דעם בילד אַ מיסטישע געהיימניספּאָלע אונגעוויסענהייט. דאָס, וואָס ער דערשילדערט ניט, גיט צו זיין מערקווירדיגען רעאליזמוס אַ ראַמאַנטישע שעהנקייט. דער אינטערעס פונ'ם ווערק איז ניט אין דער ענטוויקלונג פון דער דראַמא, נאָר אין דער טיעפער שטימונג, וועלכע זי רופט ארויס. דאָס ווערק האָט ניט קיין העלע פאַרב און צייגט ניט קיין אויסגעשפּראַכענעם סטיל, ווייל דאָס פאַרגעשטעלטע בילד איז ניט בעלויכטען מיט זונענשיין, נאָר איז פּערוויקעלט אין געהיימניס- פּאָלע נאכט-שאַטענס און איז בעגאַסען מיט זילבערנע שטראַהלען פון דער מיסטישער לבנה... די דראַמא איז אַ פּסיכאָלאָגישע, אַן אינער- ליכער דראַמא, און דאָס וואָס יענקעל טשעפּטשאַוויטש וויל דיעזע אי- נערליכע דראַמא פּערהינדערען מיט אַזאַ „אויסערן" מיטעל ווי אַ גע- שריבענע תּורה, ווי אויך דאָס, וואָס די אַלע מענשען „אין קעלער" און „איבערן קעלער" בלייבען אין זייער געווענהליכער ספּערע און זעצען פאַרט זייער אַלטעגליכע געמיינע טהעטיגקייט, מאַכט נאָך טיעפער און אויסדרוקפּאָלער דיעזע טרויעריגע זעלען טראַגעדרי.

דאָך, ווי קינדיש נאָאיוו די פּיעסע איז געשריבען, זי דארף נאָר געשפּיעלט ווערען פאַר בעיאָהרענטע און ענטוויקעלטע מענשען. ווי ריין און ערהאבען איהר טענדענץ זאָל ניט זיין — זי דארף געשפּיעלט ווערען נאָר פאַר אויסערוועהלטע אינטעליגענטע מענשען. און ווייל דאָס איז אונמעגליך — דארף די פּיעסע ניט געשפּיעלט ווערען. איך זאָל האַבען אַ טהעאַטער, וואָלט איך אַזאַ ווערק ניט ערלויבט צו שפּיעלען פאַר'ן אַלגעמיינעם פּובליקום, ווען זאָגאר זי זאָל זיין געשריבען ניט נור פון שלום אש, נאָר זאָגאר ווען צוזאַמען מיט איהם וואָלטען אויך די פּיעסע געשריבען סאָפּאָקלעס, שעקספּיר, געטהע און איבסען!...

די פּיעסע איז אויפגעפיהרט געוואָרען פון מאַדאַם קאַמיסאַר- זשעווסקאָיאַ'ס טרופּע צימליך גוט און איז געשפּיעלט געוואָרען מיט אַ גוטען אַנסאַמבל. הערר נעלידאָוו האָט געשפּיעלט די ראָלע פון יענקעל טשאַפּטשאַוויטש מיט שכל און בעדאכטזאַמקייט, ווי אַן אינטעליגענ- טער שוישפּיעלער. נאָר אין די שטאַרקע מאָמענטען איז ער געווען

אידישען טהעאטער געוויס) איז דער שטילער ארבייטער, וואָס פיהרט אויס דעם פלאַן פון דעם ארכיטעקטאָר, דער אווטאָר, דער קאָנטראָקטאָר, מאַכט געלד, דעם ארכיטעקטער פאַטשט מען בראַוואָ און אז דער סופליער וועט שוין נישט זיצען מעהר אין זיין „בודקע“, וועט זיין נאָמען פערגעסען ווערען, ווי דער נאָמען פון די וואָס זיינען געפאלען פון בריק אין וואַסער. קיינער וועט נישט וויסען וויפיעל געזונד און וויפיעל קראַפט האָט דיעזער אַרבייטער אין דער שטיל פערלאָרען...

הפּנקס פתוח והיד כותבת. די פאַנטאַזי פון מענשען האָט בערשאַפּען אַ געהיימען משגית, פאַר וועמען עס ליגט אַן אָפּענער פּנקס און וואָהין אַ וואַנדערליכע האַנד שרייבט אריין אלעס וואָס עס דארף געשעהען אויף דער וועלט־ביהנע... דער סופליער אין טהעאטער איז דער, פאַר וועמען עס ליגט דער אָפּענער פּנקס און זיין האַנד איז די יד כותבת... ער בעפעהלט דעם קעניג פערלאָזען זיין טהראָן, ער פיהרט דעם גענעראַל צום זיעג, רייצט אויף די ליידענשאַפט פון די מענשען אויף דער קליינער איינבילדונג פון דער וועלט־ביהנע, מען וויינט ווען ער צייגט אָן און מען זינגט, ווען ער געפינט, אז די צייט איז פאַסענדר... מען פאַלט און מען זינגט, מען לייעבט און מען האַסט, מען יובעלט און מען טרויערט, מען טריאומפירט און מען גיסט טרערען אונטער זיין לייטונג. דורך זיין סיגנאַל שפיעלט די מוזיק זיעג מאַרשע און טרויער מאַרשע, נעבען די מאַשיניסטען מעהר ליכט אָדער מעהר פינסטער־ניס... ווען ער, דער פערבאָרגענער אונגעזעהענער פאַר'ן פובליקום אונבעגרייפליכער, ווען ער גיט אַ ווינק, פאַלט דער פאַרהאַנג און דאָס בילד פון לעבען אָדער די דראַמאַ פון דער היסטאָרי איז געענדיגט... דאכט זיך אזאַ אַלמעכטיגער און קריגט דאָך אזאַ מאָגערע בעלאָה־נונג... אַה, אונדאַנקבאַרע מענשהייט!

מיט אַ דעקל איבער'ן קאָפּ זיצט ער מיט'ן רוקען צום פובליק קום, ווי אַמאָל דער גרויסער הימלישער סופליער צו משה'ן און מיט'ן פנים צו דער ביהנע... ער זעהט די וואַהרע פאַרבען און די ריכטיגע געשטאַלטען ווי דאָס פובליקום האָט הנאה פון אילוזיאָנען. ער זעהט אז די הימלען זיינען שמוציגע שטיקער לייזענט און די מלאכים — יונגאָן־לייטע מיט פאַפירענע פליגלען און שווייגט. ער הערט ווי מען לאַכט, וואו מען דארף וויינען און מען וויינט, וואו מען דארף לאַכען און שווייגט... ער הערט מען אַפלאָדירט דאָרט, ווען עס קומט נישט,

געדאנקען וועגען א סופליער.

(געווידמעט הערר ווילענסקי'ן צו זיין בענעפיט אין טהאליא טהעא-
טער, דיענסטאג דען 24טען אפריל, 1901.)

שטילע מענשען אין אונזער געזעלשאפט זיינען מאנכעס מאל אקור-
ראט ווי בלומען אויפ'ן טיש פון א פארדארנעם באנקעט. אלע געסט ארום
טיש שרייען, לאכען און רעדען, די בלומען שווייגען ... זיי רעדען ניט,
אבער זיי זאגען מאנכעס מאל זעהר פיעל צום אויג פון א בעאבאכטער
און צום הארץ פון דעם, וואס קען פיהלען און דענקען.

עס זיינען דא ניט נאר שטילע מענשען, עס זיינען דא שטילע אר-
בייטער, זיי זיינען אקוראט ווי יענע געהיימניספאלע קרעפטע, וואס
זיינען פערבארגען אין דעם שוים פון אונזער מוטער-ערד און פראדור-
צירען מאגנעטיזם און עלעקטריציטעט ... וואס דורך עלעקטריציטעט
און מאגנעטיזם ווערט געשאפען, זעהען און וויסען פיעלע עלעקטרי-
ציטעט און מאגנעטיזם אליין בלייבען אונבעקאנט ... א סופליער אין
א טהעאטער איז א שטילער ארבייטער ... ער איז די קראפט, וואס
פראדוצירט דעם עלעקטריציטעט און מאגנעטיזם פון דער ביהנע און
דאך איהם אליין ווייס קיינער ניט און קיינעם איז ער ניט בעקאנט.

א גרויסער פראכטפאלער בריק איז אויפגעבויט. מען פאטשט
בראווא דעם ארכיטעקטאר, דעם קאנטראקטארס נאמען איז צוגע-
שלאגען צו דער הויפטקאלאנע און וואו זיינע די נעמען פון די שטילע
ארבייטער, וועלכע האבען געשלעפט די שטיינער און די אייזענס,
וועלכע האבען געקלעמערט אין דער הויך, וועלכע האבען פערלאָרען
זייער געזונד? ווער וועט דערמאנען די וועלכע זיינען ארונטער געפאל-
לען און האבען פערלאָרען זייער לעבען? דיעזע פלייסיגע, שטילע
ארבייטער האבען אויסגעפיהרט דעם פלאן פון ארכיטעקטאר און די
וואס געהן איבער'ן בריק דענקען פון זיי זעהר וועניג. א סופליער (אין

לאָדיסמענט, אָה, שטילע אַרבייטער מיט דעקלעך איבער'ן קאָפּ, וויפּיעל
איהר לייסטעט און ווי וועניג איהר ווערט בעצאָהלט! ...

עס איז ניט לייכט צו זיין אַ שוישפּיעלער ... מען דאַרף אַמוזירען
יענעם אין דער צייט ווען מען דענקט פון עסען, מען דאַרף בעוויינען
פרעמדע אונגליקען און ליידען פאַר אַ פרעמדע שולד ... מען דאַרף
זיין פּריילעך, ווען מען האָט אַ וועהטאָג אין האַרצען און מען דאַרף
שפּיעלען אַ העלד, ווען מען האָט קיין כח ניט איבערצוברעכען אַ שטרוי..
אזוי זיינען די געזעטצע פון דער וועלט ביהנע. די מאַסע זאָגט: אַמוזיר
מיך נאָך מיין געשמאַק נאָך, אָדער אַראָפּ פון דער ביהנע! ... דאָך
אַ שוישפּיעלער קען זיך קוויטירען מיט דער מאַסע, ער קען געהמען
פון איהר נקמה ... אויסער דעם גיבט עס מינוטען, ווען ער אליין
פיהלט אַן עסטעטישען פּערגניגען, ער געפּעלט און קריגט אַפּלאָדיסמענט
טען, ער קריגט פּערעהרער, מען רופט ארויס, מען דערלאַנגט איהם אַ
קראַנץ, אַ בוקעט, ער קריגט אַ נאָמען, ער ווערט מיט דער צייט מעהר
און מעהר פּאָפּולער און זיינע שאַנסען העכערען זיך. אַ סופּליער האָט
קיין גייסטיגע און קיין מאַטעריעלע בעפּריידיגונג פאַר זיין אַרבייט
ער זיצט יאָהרען לאַנג אין זיין בודקע און ווערט ניט פּאָפּולער. ער
קריגט רעאַמאַטיזמוס אין די פיס און קיינע פּערעהרער, — ציין
וועהטאָג פונ'ם צוג-ווינד און קיינע בלומען ...

אידישער סופּליער, איך האָב שוין לאַנג געדענקט פון דיר און פון
דיין שווערע מיססיאָן און עס פרייעט מיך זעהר, וואָס איך האָב אַ
געלעגנהייט צו דערלאַנגען דיר אין דיין בודקע אַ בלום.

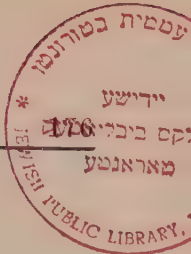
און מען אפלאָדירט ניט, ווען עס קומט און בלייבט פאסיוו — ער הערט פרייליכע געשרייען. זעהט בעגייסטערטע פנים'ער און פון זיינע ליפען געהען ווערטער, וועלכע בויערן איהם זיין אויסגעטרוקענטע ברוסט און וועלכע ווארעמען ניט זיינע פיס, וועלכע זיינען אונטען אין א קאלטען נאסען קעלער ... ער איז דער צויבערער, וואָס בעפליע-געלט די ווערטער פונ'ם טויטען פאפיר ... זיי פליהען פון איהם צום שוישפיעלער'ס מויל און פון דעם שוישפיעלער צו די הערצער פון דער מאַסע ... גליקליך איז ער, ווען ער געפינט א געדאנק, א אינטערעס, א בעדייטונג אין די ווערטער וואָס ער דעפּעשירט ... וואָס פיהלט ער דאָרף צום טויזענדען מאָל ווידערהאלען דיוועלכע טויטע, בלאַסע, גע-דאנקלאָזע, אונזינניגע אונאינטערעסאַנטע ווערטער אין פראַזען? אזוי פון נאכט צו נאכט, וואָכענווייז, מאָנאַטען לאַנג, גאַנצע יאָהרען ... א גאַנץ לעבען ... סופליער, איך וואָלט קיין מאָל ניט געוואָלט זיין קיין גאָט! ...

עס זיינען דאָ שטילע אַרבייטער אין אלע ספּערען פון דעם מענ-שענ'ס טהעטיגקייט ... עס זיינען דאָ עלעקטריקער, וועלכע אַרבייטען פאַר עדיסאָנ'ס רוהם, עס זיינען דאָ לאַבאָראַנטען, וואָס מיהען זיך פאַר דעם כעמיקער מענדעלעווי'ס בעריהמהייט, עס זיינען דאָ באַק-טעריאָלאָגיען וועלכע פרעפּאָרירען א נאָמען פאַר פאַסטער'ן, עס זיי-נען דאָ שרייבער וואָס האָרעווען פאַר דעם ערפאָלג פון זייערע ברויט-געבער, אָבער קיינער פון זיי זיצט ניט אזוי נאָהענט צו די אַפלאָדיס-מענטען, ווי דער סופליער און קיינער הערט זיי ניט אזוי אָפט, ווי דער סופליער. פאַר אלעמען זיינען דאָ אַפלאָדיסמענטען, נאָר ניט פאַר איהם ... ניט נור די „סטאַרס“, נאָר אויך די פלאַנעטען און קאָמע-טען קריגען אַפלאָדיסמענטען ... דער כאָר ווערט אַמאָל אַפלאָדירט פאַר פאַטריאָטיזמוס, דער אָרקעסטער פאַר'ן „פעקעלע“, דער אַקאָרד-באַט פאַר זיין סאַרטאָמאַרטאַלע, א סטאַטיסט זאָגאַר פאַר דעם, וואָס זיין וואָנצע שטעהט ניט אויפ'ן ריכטיגען פלאַץ, און דער וואָס האָט זיך אזוי פיעל אָנגערעדט ביי די פראָבען, ווער עס האָט ביי די ערנסטע פאָרשטעלונגען געזונגען מיט די זיעגער און געהאלטען מלחמה מיט די קריעגער. דער וואָס האָט געשוויצט מיט'ן זיעגער און א גאַנצע נאכט געקנאַנקט מיט די פינגער, דער וואָס האָט פאַר אלע געשפיעלט און פאַר-יערען גערעדט, — פאַר דעם האָט דאָס פובליקום ניט אפילו איין אפ-

איז אין מענשענ'ס נאטור, אין זיין לעבען און אין זיינע פערהעלטניסע צו דער געזעלשאפט, — אזעלכע ווערקע, וואָס שילדערען נאָר דאָס, וואָס מען קען זעהן, בעאַבאכטען, איבערצייגען — די דאָזיגע ווערקע געהערען צו דער אָבטהיילונג פון רעאליזמוס.

מיר וועלען שפעטער דייטליכער ערקלערען דעם אונטערשייד פון דיעזע צוויי הויפט-פאָרמען פון דער ליטעראטור. מיר ווילען דאָ נאָר בעמערקען, דאָס מיר ווילען בלייבען גאנץ אונפארטייאיש צו דיעזע ביידע אָבטהיילונגען פון דעם מענשענ'ס שאַפּען און דיכטען. אין ביידע אָבטהיילונגען זיינען דאָ גרויסע און ווערטהפאָלע מייסטער-ווער-קע. דער ראָמאַנטיזמוס, ווי דער רעאליזמוס, זיינען נאטירליכע ערשיי-נונגען אין דעם מענשענ'ס גייסטיגען לעבען. זיי ווערען געבוירען דורך געוויסע אומשטענדען און אורזאכען, וועלכע זיינען פערבונדען מיט דעם היסטאָרישען גאנג פון דער געזעלשאפט און מיט דער ענטוויקלונג פון אונזער סאָציאלען לעבען. ראָמאַנטיזמוס און רעאליזמוס שטאַמען פון איין עלטער-פאָטער, פון דעם מענשענ'ס גייסט. זיי האָבען ביידע איין זיידען, אָבער ניט איין מאַמע. די מוטער פון ראָמאַנטיזם איז פאָעזי, די מוטער פון רעאליזמוס איז די וויסענשאַפט. די לייבליכע שוועסטער פון ראָמאַנטיזם זיינען רעליגיאָן און מעטאָפיק, די לעב-ליכע ברודער פון דעם רעאליזם זיינען דער עקספּערימענטאַלער (פרו-בירענדער) אַנאַליז און פיזיק.

עס איז שוין אן אלטער כלל, אז די ענטוויקלונג פון דער גאנצער מענשהייט געהט מיט דעם זעלבען וועג, ווי די ענטוויקלונג פון יעדען איינצעלנעם מענשען. אין דעם לעבען פון דעם איינצעלנעם מענשען גיבט עס צייטען, ווען ער איז א פערטרוימטער ראָמאַנטיקער, און צייר טען ווען ער איז א פראַקטישער רעאליסט. אזעלכע פּעריאָדען גיבט עס אויך אין דעם לעבען פון א גאנצער געזעלשאפט. אין דער יוגענד איז דער מענש גענעגט צו זיין א ראָמאַנטיקער, ער שוועבט איבער דער ווירק-ליכער וועלט מיט ערפינדונגען פו זיין פאַנטאַזי. רעאַלע געגענשטענ-דען ווערען דורך זיין פאָעטישע איינבילדונגס-קראַפט פּערוואַנדעלט אין שעהנע געשטאַלמען און בילדער. ווען ער ווערט אן ענטוויקעלטער שטאַרקער מענש, איז ער גענעגט צו דענקען פון דער ווירקליכער וועלט, צו שאַפּען פראַקטישע זאַכען און צו בעטראַכטען די ערשיינונגען פונ'ם לעבען נאָך זייער רעאַלער, ווירקליכער בעדייטונג. ווען ער קומט אין

רעאליזמוס און ראמאנטיזמוס.

1.

יערע קונסט קען זיין אדער רעאליסטיש אדער ראמאנטיש. מיר ווילען דאָ רעדען נאָר פון דער גרויסער און רייכער קונסט, וועלכע רופט זיך ליטעראטור. די ליטעראטור פון דער גאנצער מענשהייט קען גע-טהיילט ווערען אויף צוויי הויפט־אָבטהיילונגען, צוויי אָבער־דעפארט־טאמענטען, אין וועלכע עס געפינען זיך פערשיעדענע קלענערע אָב-טהיילונגען, פערשיעדענע ריכטונגען און שאטירונגען. די הויפט־אָב-טהיילונגען קענען בעצייכענט ווערען מיט'ן נאָמען רעאליזמוס און רא-מאנטיזמוס.

ראמאנטיזמוס נעהמט זיך פונ'ם וואָרט ראָם. די ערשטע ליטע-רארישע ווערקע פון קריסטליכער ערא (די ציוויליזירטע וועלט צעהלט יעצט די יאָהרען פון יעזוס קריסטוס געבורטס־טאָג). זיינען געווען גע-שריבען אין דער ראמאנישער (לאטיינישער) שפראכע. ראמאנטיש האָט אָבער יעצט נאָך אַן אנדער זינן. די שטאָט ראָם האָט זיך גערופען אזוי, ווייל זי איז געווען געבויט אויף הויכע בערגלעך. ראָם נעהמט זיך פון דעם זעלבען מקור, ווי דאָס אידישע וואָרט רמה (הויך, אויפגעהויבען). די דאָזיגע ליטערארישע ווערקע, וועלכע בעהאנדלען ניט דאָס וואָס איז אויף דער ערד, נאָר וואָס איז איבער דער ערד; ניט דאָס וואָס איז אין מענשענ'ס נאטור, נאָר דאָס וואָס איז העכער פון דעם מענשענ'ס נא-טור, ניט דאָס אליין וואָס מען רעדט, נאָר אויך דאָס וואָס מען קען זיך פאָרשטעלען — די דאָזיגע ווערקע געהערען צו דער ראמאנטישער אָבטהיילונג. רעאליזם מיינט אַ זאך וואָס עקזיסטירט. עס נעהמט זיך פונ'ם לעטיינישען וואָרט „רע" — אַ זאך, אַ געגענשאַנד. אזעלכע ווערקע, וועלכע בעהאנדלען נאָר דאָס, וואָס איז אויף דער ערד, וואָס

נען מיר בעצייכענען אזא צושטאנד פון דעם מענשענעם גייסט מיט'ן וואָרט ראָמאַנטיש...

אין דער צייט, ווען די ליטעראטור פון א פאָלק איז ראָמאַנטיש הייסט עס, אז אלעס וואָס ער שאפט דאן, אלעס וואָס ער רופט דאן מיט'ן נאָמען וויסענשאפט, טראַגט אויך אַ ראָמאַנטישען כאַראַקטער. דער ראָמאַנטיזם פארפאַעטיזירט די היסטאָריע און די וועלט־בעשריי־בונג. די היסטאָרישע ווערקע פון אזא פעריאָדע זיינען מעהר פאַעזי, ווי ווירקליכקייט, מעהר פאַנטאַזי, ווי פאַקטען. די זאָגענאָנטע וויסענשאפט בעשעפטיגט זיך דאן מעהר מיט דעם, ווי אזוי מען זאָל וויסען דאָס, וואָס עס איז אונמעגליך צו וויסען... דאָס וואָס דער מענש דיכטעט, ווערט אָנגענומען אלס פאַקטען און טהאַט־זאַכען. ווירקליכע טהאַט־זאַכען און פאַקטען ווערען איגנאָרירט. אזוי איז געווען ביי די אַלטע פעלקער, אזוי אויך ביי די יונגע אייראָפּיעישע פעלקער. דאָס כריסטענטום האָט זיי געבראַכט אַ נייעם שטאַרקען שטראָם פון ראָמאַנטישע געפיהלע און האָט זיי אויף אַ לאַנגע צייט אוועקגעשטויסען פון דער רעאַלער וועלט.

די כריסטליכע רעליגיעזן האָט פיעלע יאָהר הונדערטע אָבגעהאַלטען די ענטוויקלונג פון דעם מענשענעם גייסט. די מענשען האָבען מעהר געדיכטעט, ווי געפאָרשט. מעהר פאַנטאַזירט וועגען דאָס פערנאָגענע, ווי געלערנט צו פערשטעהן דאָס געגענווערטטיגע. וואונדער, נסים, מופתים זיינען גערעכענט געווען פאַר פאַקטען. בבא מעשות וועגען דעם הייליגען גראַל, וועגען פאַרסיוואַל, וועגען קאַרל דעם גרויסען און זיינע צוועלף פאַלאַדינען האָבען זיך גערעכענט פאַר היסטאָרישע טהאַט־זאַכען. איין אַלטער כריסטליכער „וויסענשאפטליכער“ בוך, וועלכער רופט זיך „פּהיזיאָלאָגוס“, גיט אונז אַ בעגריף פון דער ראָמאַנטישער „נאַטור וויסענשאפט“. אין דעם בוך ווערען בעשריבען די אייגענשאפט־טען און די נאַטור פון חיות. עס איז די ערשטע כריסטליכע „זאָאָלאָגיע“, בעגרינדעט אויף דער ביבעל און בבא מעשות. דאָרט ווערט בעשריבען אַ חיה, וועלכע איז האַלב לייב פון פראַנט און האַלב מוראַשקע פון היינט, ווייל איהר טאַטע איז געווען אַ לייב און איהרע מאַמע אַ מוראַשקע. דאָרט געפינט איהר אַ חיה סאַלאַמאַנדרע, וועלכע ברענט גיט אין פיער, אַ פויגעל פּעליקאַן, וועלכער גיט לעבען צו זיינע קינדער מיט דעם וואָס ער אָפּפערט זיי זיין בלוט און שטאַרבט, אַ פויגעל פעניקס,

די עלטערע יאָהרען, הויבט ער אָן אים מיינסטען ווידער צו קריגען אַ נייגונג צום ראָמאַנטיזם. די פאַקטען, די ווירקליכקייט, די מאַטעריעלע אינטערעסען הערען אויף איהם צו בעפריעדיגען. ער ביינקט נאָך דער פערגאַנגענהייט, וועלכע ווייזט זיך איהם אויס וואונדערליך שעהן אין איהר פּאַעטישען נעבעל.

מיט דעם זעלבען וועג געהט אויך די ענטוויקלונג פון גאַנצע נאַציאָנען.

2

פריהער פון אלעם פאנגען אָן פעלקער צו פּאַעטיזירען און פיר לאָזאָפירען. שרייבען אין אַ איינפאַכער שפראַך פון רעאַליסטישע זאַכען, טוען זיי דאן, ווען זיי שטעהען שוין אויף אַ געוויסער שטופע פון גייסטיגען און עקאָנאָמישען לעבען. דעם מענש אינטערעסירט פריהער די אורזאכע פון אַן ערשיינונג, און גאנץ שפּעטער פאנגט איהם ערשט אָן צו אינטערעסירען די בעדייטונג פון דער ערשיינונג אליין. דאָס וואָס איז ווייט, וויל ער בעגרייפּען פריהער פון דעם וואָס איז נאָהענט. דער מענש האָט „פילאָזאָפירט“ און פּאַעטיזירט איידער ער האָט זיך אויסגעלערנט צו מאַכען אַ הילצערנעם פאַנטאַפּעל און צו שמיעדען אַ האַק; ווי אזוי די שטערען צירקולירען אין די הימלען האָט ער גע- וואוסט לאַנג איידער ער האָט ערפאָהרען ווי זיין אייגען בלוט צירקולירט אין זיינע אָרערען.

יעדע ליטעראַטור פאנגט זיך אָן מיט פּאַעזי. אלעס, וואָס אונז איז פערבליבען פון די קינדערייאָהרען פון אלטע פעלקער, איז געשרי- בען אין אַ פּאַעטישער פאָרם. ניט נאָר די ביאָגראַפיען פון זייערע גע- טער און די מצות פון זייער רעליגיאָן, נאָר זאָגאַר זייערע געזעצע האָבען זיי געשריבען אין שירים. שרייבען אין פראָזע און פון געוועהנליכע רעאַלע זאַכען האָט זיך גערעכענט ניעדריג. דער מענש אינטערעסירט זיך פריהער מיט דעם וואָס איז איבער דער נאַטור (מעטאָפיזיק) און ניט מיט דער נאַטור אליין (פיזיק). דאָס וואָס ער האָט געזעהן און בעאָ- באַכטעט, האָט איהם ניט אינטערעסירט אזוי, ווי די מיסטעריען, גע- היימיניסע, וועלכע ער האָט זיך פאָרגעשטעלט. ער האָט מעהר פאַנטאַ- זירט, ווי געדענקט; מעהר געפיהלט, ווי געטאָן. אין אונזער צייט קע-

מעהר א פראדוקט פון דער כריסטליך-אידישער ציוויליזאציע ווי פון דער גריכישער ציוויליזאציע, ליגען דיעזע ביידע אייגענשאפטען געוויס.

3.

מען זאגט, אז דער רעאליזמוס, מיט דעם וואָס ער ווייזט די נאָ-קעטע ווירקליכקייט און ערקלערט די פאקטישע זייט פון אונזער לעבען, רויבט ער אוועק ביי אונז אירעאלען... עס איז פונקט פערקעהרט: רעאליזמוס איז די איינציגע מאַכט, וואָס צווינגט אונז צו דענקען פון אַ בעסערע צוקונפט, ווייל ער ווייזט אונז אָהן צערעמאָניעס די אַלע שלעכטע זייטען פון דער געגענוואַרט. דער ראָמאַנטיזמוס טרוימט אַם מיינסטען פון דער פערגאַנגענהייט... ער זוכט אויך טרוימען פון דער צוקונפט, אָבער נישט צו טאָן וואָס. ער קען נישט געבען קיין אַי דע אַל פון אַ בעסערן צוקינפטיגען לעבען, ווייל ער האָט נישט די אירעע פונ'ם איצטיגען לעבען. אן אירעאַל איז רעאַליסטיש, ווייל ער פֿער-שפּרעכט מעגליכעס. אַ שוסטער איז אַ רעאַליסט, ווען ער האָט לעדער און אַלע מאַטעריאַלען און שטעלט זיך פאַר אין געדאַנק די שעהנע שטיוועל, וועלכע ער וועט מאַכען שפעטער. אַ שוסטער אָבער, וועלכער דענקט דערפון, אז די מענשען זיינען ניעדריג, וואָס זיי דענ-קען גאָר פון אַזאַ קלייניגקייט, ווי שטיוועל; דאָס אַ קינד איז גליקליך, ווייל עס לויפט אום באַרוועס אין אַ טייכעלע פון רעגען-וואַסער — אַזאַ שוסטער איז אַ ראָמאַנטיקער. און ווען ער טרוימט, אז אין דער צוקונפט וועט קומען אַ גליקליכע צייט, ווען דער מענש וועט נאָר אַ פייה טאָן, וועט איהם שוין אַראָפּפאַלען פון הימעל אַ פּאָאַר בריליאַנטע-נע שיד מיט דיאַמענטענע קנעפלעך, הייסט עס נישט, אז ער האָט אַן אירעאַל אין דער צוקונפט, ווארום דאָס וואָס קען זיך נישט פערווירקלי-כען איז נישט קיין אירעאַל, עס איז אַ פאַנטאַסטישער חלום.

דער רעאליזמוס נישט אַ מאַטעריעלע וואַרהייט, דער ראָמאַנטיז-מוס נישט אַ רעליגיעזע וואַרהייט. אַ רעליגיעזע וואַרהייט איז געבויט אויף גלויבען, אַ רעאַלע וואַרהייט איז געבויט נאָר אויף דעם וואָס מיר ווייסען. ווי באַלד נאָר אין דער וועלט פון וויסענשאַפט קומט די צייט פאַר אַזעלכע מאַטעריאַליסטען ווי בעקאָן, ווי קאַפּערניק, ערשיינען

וועלכער שטארבט דורך פייער און ווערט אויפגעלעבט פון זיין איי-גענעם אש; און נאך פיעלע אזעלכע „וויסענשאפטליכע“ פאקטען. דאס זעלבע געפינען מיר אין דער אסטראלאגיע, אין דער אלכעמיע און אין אלע ראמאנטישע וויסענשאפטען. פאליטישע עקאנאמיע אין איהר יוגענד איז אויך ראמאנטיש, א אומאפיע.

נאטירליך, די כריסטליכע קונסטווערקע און די ליטעראטור זיי-נען געווען דאן ראמאנטיש. ווי דער געדאנק פון מענשען פאנגט אן צו ווערען ריית, ווי א פאלק פאנגט אן ארויסצוואקסען פון די קינדער-שע יאָהרען, פאנגט עס אן צו דענקען פון פראקטישע זאכען, ער הויבט אן צו רעאליזירען די ווירקליכקייט. אין דער פעריאָדע ווערען געבוירען מאטעריאליסטישע געדאנקען, אין סאציאלען לעבען ווערען געשאפען פראקטישע פערענדערונגען, אין דער ליטעראטור ערשיינען ווערקע, וועלכע בעהאנדלען דעם מענשען, זיין לעבען, זיינע פערזענליכע צו אנדערע. עס קומען דיכטער מיט רעאליסטישע וועלט-אנשוואונגען און שרייבען רעאליסטישע ווערק. מערקווירדיג איז דאס, וואָס זאָגאר יעדער רעאליסטישער דיכטער אליין לעבט איבער אין זיין פערזענליכען שאַפען די אלע דריי פעריאָדען פון ענטוויקלונג: אין דער יוגענד איז ער ראמאנטיש, אין די געזונדע רייפּע יאָהרען איז ער רעאליסטיש, אויף דער עלטער ווירער ראמאנטיש.

כמעט יעדער פראָזע-שרייבער פאנגט אן זיין ליטערארישע קארי-ערע מיט פאָעזי און שירים. אזא גרויסער רעאליסט ווי טאלסטאָי איז געוואָרען אויף דער עלטער אַ ראמאנטיקער. ער האָט אָנגעהויבען צו בענקען נאָך דער אלטער כריסטליכער פערגאנגענהייט... דער זשעניא-לער קאָמפאָזיטאָר וואַנגער האָט אָנגעפאנגען אין דער יוגענד מיט'ן כריסטליכען ראמאנטיזמוס, איז איבערגעגאנגען צו רעוואָלוציאָנערען רעאליזמוס און האָט אויף דער עלטער געענדיגט מיט זיין כריסטליך-לירישען-ראמאנטישען „פארסיוואל“. עמיל זאָלא האָט אָנגעפאנגען מיט פאָעזי, אין רייפּע יאָהרען איז ער געווען דער שטארקסטער מאטעריא-ליסט און רעאליסט, אין זיינע לעצטע יאָהרען האָט ער זיך אָנגעהויבען צוריק ווענדען צום ראמאנטיזמוס און אומאפיע. ראמאנטיזם, ווי רעא-ליזם, זיינען אזעלכע אייגענשאפטען, וואָס ליגען אין דער נאטור פונ'ם מענשען. אין דער נאטור פון דעם היינטיגען מענשען, וועלכער איז

א רעאליסטישע בילד, ווי א מוטער גיט די ברוסט איהר קינד און שילט קארטאפליעס צו קאכען פאר דעם מאן ווארעמעס, וועט דאס אייך ניט געבען קיין אנשטויס צו שלעכטע געדאנקען. עס קען אייך צווינגען, צו דענקען וועגען די הייליגע געפיהלען פון א מוטער, ווע-גען די שווערע פליכטע פון אן ארימע פרוי, אויב אייער פאנטאזי איז נאך ניט פערדאָרבען. פערקעהרט, א ראָמאַנטישע בילד מיט א געטליך אונשולדיגע פרוי, וועלכע צעהלט די שטערען אין הימעל און ביי וועלכער אויף דעם ראָמאַנטישען ביזסט איז נאָר איין רעאליסטישער קנעפעל אָפּגעשפּילעט, קען האָבען פונקט א פערקעהרטע ווירקונג. דער מאַטיוו פון ווערק, דער מאַטיוו פון בילד איז דער עיקר, און וואָס רעא-ליסטישער איהר וועט שילדערען און וואָס קלאָהרער איהר וועט שרייבען, דעסטאָ שטארקער וועט זיין אויסגעדריקט דער ריינער מאַ-טיוו, דעסטאָ גרעסער וועט זיין דער איינפלוס, דעסטאָ מעהר סימפא-טיען וועט דער פערפאַסער ארויסרופען צו זיין אידעע, צו זיין אי-דעאל. די דאָזיגע שרייבער, וועלכע בענוצען זיך מיט'ן נאָמען רעאליס-טען און מאַהלען אויסגעלאָסענע פראָנאָגראַפישע בילדער נאָר מיט איין צוועק — צו וועקען די ניעדריגע בעסמיאלישע אינסטינקטען און נאָר מיט איין מאַטיוו — צו מאַכען געשעפטען, די דאָזיגע שרייבער זיי-נען שאַרלאַטאַנעס. מיר רעדען פון אמת'ע קינסטלער. פונקט אזוי קען מען רעכענען פאַר ראָמאַנטיקער די דאָזיגע שמירער, וואָס פאַבריציר-רען ראָמאַנטי־פאַנטאַסטישע שונד בבא מעשיות. מיר רעדען פון דער רעאליסטישער ליטעראַטור, וועלכע איז די ערציהערין פון די ניי־גע-באַרענע געדאַנקען פון דער וויסענשאַפט און פון דער פאָזיטיווער פי-לאָזאָפּי.

4.

אַלזאָ וואָס איז דער אונטערשיעד צווישען רעאליזמוס און ראָ-מאַנטיזמוס?

דער ראָמאַנטיזמוס, ווען ער איז זאָגאַר פריידענקענד, שטרעכט דאָך גראַדע ווי די כריסטליכע מאָראַל צו טויטען אין דעם מענש די מאַטעריע, די נאַטור, דער רעאליזמוס פארקעהרט וויל אויפלעבען אין דער מאַטעריע דעם מענשען. ראָמאַנטיקער בעמיהען זיך שטענדיג צו שילדערען דאָס ערהאַ-

אין דער ליטעראטור אזעלכע רעאליסטען ווי שעקספיר, ווי סערוואנטיס (פערפאסער פון דאן קיכאט).

פאר דער פראנצויזישער רעוואלוציאן זיינען געקומען די פראנצויזישע פריידענקער. דידרא האט געשריעבען דראמען פון דעם רעאלען קליין-בירגערליכען לעבען. באמארשע האט געפאלמעסט דעם שטערבענדען קערפער פון דעם פעאדאליזמוס. דארוויין שפאצירט אריין צוזאמען מיט זאלא, קארל מארקס רעדט פון דער געגענווארט צוזאמען מיט איבענ'ען און דענקט פון דער צוקונפט צוזאמען מיט טאלסטאיען, דעם רעאליסט. ווען דעם מענשענס געדאנק איז רייט, ווען זיינע שטרעכונגען זיינען פראקטיש, ווען זיין קערפער איז מונטער און טהעטיג, דאן איז זיין ליטעראטור רעאליסטיש. דער רעאליזמוס האט שטענדיג סאציאלע, מאטעריעלע אויפגאבען; דער ראמאנטיזמוס האט אויפגאבען אינדיווידועלע און מאראלע — ער איז א גרויסער קרוב צו כריסטענטום. ניט אומזיסט זיינען די אמת'ע פרומאקעס און די היפאקריטען אזוי געגען רעאליזם. דער רעאליזם טויטעט אלעס, וואס איז פערבונדען מיט גלויבען. ער גלויבט ניט אדער אינטערעסירט זיך ניט אין דאס גייסטיגע, זאלאנג זי קען עס ניט אנדערלעגען אויפ'ן אנאטאמישען טיש און צוגלידערן מיט'ן מעסער פון אנאליז. ווי די פילאזאפן ווערט נאך מאטעריאליסטיש, קעמפט זי באלד געגען רעליגיאן...

וויקטאָר הוגאָ און לעוו טאלסטאָי זיינען ביידע גרויסע זשעניען. דער ראמאנטיקער הוגאָ פארפאָעטיזירט די וועלט געשיכטע, דער רעאליסט טאלסטאָי רעאליזירט די פאָעזי פון דער היסטאָרישער וויסענשאַפט. וויקטאָר הוגאָ פערנעמערט דעם מענש אָדער פערטייפלט איהם, לעוו טאלסטאָי צייגט, אז דיעזער גרויסער גאָט און דעמאָן איז אפילו קיין מענש ניט, ער איז נאָך מעהר חיה, ווי מענש.

דער ראמאנטיקער שרייבט ריין, ערהאבען, מאָראַליש; ער וועט אָבער ניט מאַכען דערמיט דעם פערדאָרבענעם מענשען ציכטיגער און מאָראַלישער. ער וועט נאָר אין איהם קענען דעם פאָעט. די רעאליסטען שרייבען אַמאָל צו אָפּען, זיי כאַפּען אָפּט מאָל אַריבער די מאָס, אָבער דאָס קען ניט מאַכען דעם מענש אונמאָראַלישער. ווי באלד דער רעאליסט טישער שרייבער איז ווירקליך אַ קינסטלער, האָט ער שטענדיג אַן ערהאבענעם, ציכטיגען מאָטיוו ביי זיין שרייבען, אַ פראַקטישען מאָראַלישען צוועק. ער וועקט אין דעם מענשען דעם מענש. אז איהר זעהט

אונזערע קריטיקער.

(א בריעף אן דער רעדאקציע פון דער „פרייער געזעלשאפט“.)

ווערטהער רעדאקטאָר!

עס טהוט מיר זעהר לייד, איך בין זעהר פערנומען און קען יעצט ניט ענדיגען מיינע אַרטיקלען וועגען דער „גרויסער וועלט דראַ-מא“. אזא אַרבייט פאָדערט פיעל צייט און פאָרבערייטונג. ווייל אָבער איהר פאָדערט אונבערינגט איין אַרטיקל פאר דיעזען נומער און ווייל איך רעכען, דאָס, „די פרייע געזעלשאפט“ איז יעצט דער איינ-ציגער אידישער אָרגאַן וואו עס קען זיין פאסענר פאר מיר צו רעדען וועגען מעהר אָדער וועניג וויכטיגע ליטעראַרישע ערשיינונגען, ער-לויב איך איך מיר אָנשטאָט אַן אַרטיקל, שיקען איך דיעזע בריעף. עס איז מיין ענטפער אויף קריטיקען, וועלכע בעהאַנדלען מיין לעצטעס ווערק „די אידישע סאַפּאָה“. די קריטיקען זיינען אויסגעשפראַכען אין די פאָלגענדע בריעף:

„הערר גאָרדין! אייניגע בעקאנטע דאמען האָבען מיר געזאָגט, דאָס די דראַמאַ „די אידישע סאַפּאָה“ איז אינטערעסאַנט און בע-לעהרענד פאר אלע אין אַלגעמיין און איבערהויפט פאר אונז פרויען. איך וואוין אליין אין האָבאָקען און פאר מיר איז זעהר אונבעק-וועם צו בעזוכען די ניו יאָרקער אידישע טהעאַטערע, דאָך האָב איך מיר בעשלאָסען און בין געפאָהרען זעהן „די אידישע סאַפּאָה“. איך זאָג אויך די וואַרהייט, איך בין געבליבען זעהר אונצופריעדען. עס איז זעהר אַן אַלטע און אָנגעלעבטע טהעמאַ. וואָס פאר אַ נייעם דערזעהלט איהר אונז דאָ? אַז פרויען זיינען אויך מענשען? אַז זיי דארפען אויך האָבען רעכטע? אַז מען דאַרף זיי ניט שלעכט בעהאַנדלען? ווער ווייס דאָס יעצט ניט אַזעלכע זאַכען? איז כדאי צוליעב דעם פערשלעפען מענשען פון האָבאָקען, ניט לאָזען זיי

בענע, דאָס איבער מענשליך־זיטליכע, אום אויסעוראָטען די אנוויט־ליכקייט. די רעאַליסטען פערקעהרט נעהמען דאָס נייערדיגע, דאָס גע־וועהנליכע, דאָס אַלטעגליכע, אום איינצורוואַרצלען די זיטליכקייט. אַ ראָמאַנטיקער נעהמט אן אימפרעסיאָן, אַן איינדרוק און וויל פון דעם מאַכען אַ רעאַלע זאַך. אַ רעאַליסט נעהמט אַ רעאַלע זאַך און זוכט דער־מיט צו מאַכען אַן אימפרעסיאָן, אַן איינדרוק.

די ראָמאַנטיקער ווילען געבען צו פערשטענהן, אַז די גאולה פון דער מענשהייט קען קומען דורך אירגענד וועלכען משיח פון הימעל. די ווירקליכקייט איז געמיין און שמוציג — דיכטען זיי אַ שעהנע, פאָע־טישע און זיסע אונווירקליכקייט. די רעאַליסטען ווילען אָבער ערקלער־רען, אַז דער כריסטליך־ראָמאַנטישער מעסיאָנישער געדאַנק איז אַ פאָעטישע פאַנטאַזי און אַז דער ערלעזער פון מענשען איז דער מענש אליין; אַז די גאולה קומט ניט פון הימעל, נאָר פון דער מאַטעריעלער, רעאַליסטישער ערד. אַ שעהנע אונווירקליכקייט האָט ביי זיי קיין ווערט ניט, ווי פערצוקערט זי זאָל ניט זיין. זיי נעהמען די ווירקליכ־קייט אַזוי ווי זי איז. אַ געוויסער ענגלישער דענקער האָט געזאָגט: „דער נצחון פון רעאַליזמוס איבער ראָמאַנטיזמוס איז דער נצחון פון וויסענשאַפט איבער איינבילדונג און געפיהל“.

דיעזער נצחון איז אָבער ניט קיין שטענדיגער. עס זאַמלען זיך אָן פילע פאַקטען, די וויסענשאַפט ווערט ברייטער און גרעסער, און ריי־כער. אָבער די מיסטעריען פונ'ם מענשענס „דאזיין“ בלייבען נאָך אַלס אונערקלערטע, די פערבאָרגענע געהיימניסע פון דער נאַטור נאָך אַלס ניט ענטדעקט. דער פּעריאָד פון מונטערע טהעטיגקייט געהט פאָר־איבער, די מידקייט פון דער עלטער קומט. דער מענש הויבט אָן וועני־גער און וועניגער צופריעדען צו זיין פון דאָס מאַטעריאַליסטישע... עס הויבט איהם אָן צו ציהען „רמה“, העכער פון דעם ווירקליכען, איר־דישען לעבען. ער ביינקט צוריק נאָך זיין יוגענד און וויל זיך בויען לופט שלעסער אין דער צוקונפט — דערצו דאַרף ער ניט קיין מאַטע־ריאַל פון זיין ווירקליכען לעבען. ער הויבט אָן ראָמאַנטיצירען... איהר קענט עס ניט העלפען. ביידע נייגונגען זיינע איינגעוואָר־צעלט אין דער נאַטור פון דעם היינטיגען מענשען...

פרוי, מיין טאכטער. סאפאָה קען זיין איז טאָקע גערעכט, אָבער ווען מיין פרוי אָרער מיין טאָכטער, חלילה, זאָלען אזוי האַנדלען, וואָלט איך עס ניט איבערגעטראָגען, איך וואָלט פון זינען אַראָב! מיינט איהר ניט, אַז דאָס שטיק איז צו ראַדיקאַל און דאָס עס איז נאָך צו פריה אַזעלכע שטיקע אויף דער אידישער ביהנע, אויפצופיהרען?.. עס קען זיין די אידעע איז טאָקע אַ ריכטיגע, אָבער איז דען א טהעאָטער דער פּלאַץ, וואו מען זאָל פּראָפּאָגאַנדירען אַזעלכע נייע רעוואָלוציאָנערע אידעען? איך בין געגאנגען אין טהעאָטער זיך אַמוזירען און אַנשטאָט דעם בין איך געקומען אַ צובראָכענער, און זאָגאר נאָכדעם האָב איך זיך ניט געקענט גיך בערוהיגען. פערשיע־דענע געדאַנקען האָבען מיך פערפאַלגט עטליכע טעג.

אַכטונגספאַל,

X. Y. Z.

„מר. גארדין! ערלויבט מיר אייך צו זאָגען, דאָס אייער לעצט־טעם ווערק „די אידישע סאפאָה“ איז זעהר אַ רעאַקציאָנערעם ווערק. די פרויען אין אייערע פריהערדיגע פיעסען זיינען געווען פיעל רעוואָלוציאָנערער. עס ווייזט אויס, אַז די אידעע פון אייער שטיק איז געווען צו ווייזען, דאָס פרויען דאַרפען ניט קעמפּפּען פאַר זייער פרייהייט. סאפאָה האָט געוואנט צו קעמפּפּען נאָר אַבי־סעלע האָט זי דערפאַר זעהר טייער בעצאָהלט. און סוף כל סוף האָט זי דאָך געמוזט זיך ענטזאָגען פון אַלע איהרע פּרינציפּען און געהן פיהרען אַזאָ לעבען ווי אַלע ווייבער... אייער „אידישע סאפאָה“ איז טאָקי אַ מייסטער־ווערק, אָבער עס שטעהט ניעדריגער פון קרי־טיק, עס איז געגען רעוואָלוציאָן און עס לערנט, דאָס אַלע פרויען דאַרפען זיך פיהרען ווי די געזעצליכע מאַניטשקעס, דאָס הייסט: זינדיגען אין דער שטיל, דער מאַן זאָל ניט וויסען און מאַסקירען אַלע געמיינהייטען מיט דער מאַסקע פון געזעצליכקייט. אייער שטיק איז טאָקע אַ שטיק וודיגעס, קאָכענדעס לעבען, אָבער דער כאַראַקטער איז אַ צוקאַליעטשעטער שאַרבען און עס וואָלט געווען אַ גוטע דראַמאַ ווען איהר וואָלט ניט פערפאַלגטערט אייער סאפאָה פון גייסט מיט די סאפאָה פון פלייש.

„דער גרייליכער יונגערמאַנטשיק.“

שלאפען א גאנצע נאכט, און צו געהמען ביי זיי דריי קוואַדערס?
 „דאָס איינציגע, וואָס עס איז געווען נייעס פאַר מיר צו
 הערען, איז, דאָס אַ פרוי זאָל האָבען אַ רעכט צו פאָדערען, דער
 מאַן זאָל זיין ביז זיין הייראַט טאָזי ריין און אונשולדיג ווי די
 פרוי. איך בין אליין אַ פרוי און דאָך מיין איך, אַז אַזאַ פאָדערונג
 אַזוי ניט לאָגיש. אַזאַ פלאַן וואָלט מען געקענט דורכפיהרען נור
 דאָן, ווען די מענער זאָלען חתונה האָבען אין זייערע בליהענדע
 יונגע יאָהרען. אַ מאַן אָבער קען ניט חתונה האָבען יונג, ער מוז זיך
 פריהער בעזאָרגען מיט מיטלען, מיט אַ בעשעפטיגונג, מיט אַ קאַ-
 ריערע. וואָס איז וויכטיגער פאַר אַ פרוי, דעם מאַנס אונשולד,
 אָדער די רעסורסען און מיטלען, וועלכע ער וועט האָבען צום
 לעבען? די מענער ערלויבען דען אונז ניט צו זינדיגען פאַר דער
 חתונה? אדרבה, פאַרקעהרט... אָבער אליין חתונה האָבען מיט
 אַ זינדיגע וויל ער ניט. מיט וועלכע מיטלען וועט איהר איהם קענען
 צווינגען? ווי איהר ווילט אייך, איך מיין, אַז פאָהרען פון האָ-
 באַקען זעהן אַזאַ פיעסע איז ניט געווען כראַי.
 „אייער פערעהרערין,
 „אַ האָבאָקענער געבילדעטע דאַמע.“

„ווערטעהר הערר גאָרדין! איך וויל מיר ערלויבען אייך בע-
 קאַנט צו מאַכען מיט מיין מיינונג וועגען אייער שטיק „די אידישע
 סאַפּאָה“. איך בין אליין ניט קיין רוסישער יהודי און איך האָב
 אין מיין לעבען ניט בעגעגענט אַזאַ מערקווירדגע פרוי מיט אַזאַ
 אונאַבהענגיגען שטאַרקען כאַראַקטער, ווי די אידישע סאַפּאָה.
 איך גלויב, אַפּשער זיינען אין רוסלאַנד דאָ אַזעלכע אידישע מיידלעך.
 איך מוז צוגעבען, ווען איך האָב געזעהן די האַנדלונג האָט זיך מיר
 אויסגעוויזען, אַז דאָס איז וואָהר. איך האָב אליין געמוזט האָבען
 מיטלייד מיט דיעזער בראַווער און אונגלייכער פרוי... איך האָב
 זאָגאַר געווינט. (אייך ווייס, עס איז זעהר ניט שעהן פאַר אַ מאַן.)
 איך האָב געגען מיין ווילען געפונען אַז זי איז נעכעך גערעכט אין
 איהרע טענות... אָבער נאָכדעם האָב איך זיך אליין דערשראָקען.
 וואָס הייסט, רעדען אַזוי אָפּען? אין טהעאַטער איז געווען מיין

געוויס, מען פערשטעהט, מענשען זיינען ניט קיין הייליגע. אָבער געזעצליכקייט, דאָס איז דער ערשטער פונדאמענט, אויף וועלכען דאָס לעבען פון אונזער קאָמיוניטי איז געבויט. . . יעדער פון אונז פערשטעהט, דאָס אויף אונזערע געזעצליכע פרויען זינדיגען אַמאָל (יעדער מיינט, אַז יענעם, ניט זיינע), אָבער דאָס דארף זיין אין גרענעצען פון אָנשטענדיגקייט, פאַרדעקט, פון דער עפענטליכער וועלט בעהאַלטען. . . די געפיהלע פון מאדעסטי, פון געזעצליכקייט זאָלען ניט זיין פערלעצט און די פרינציפּען דער געזעלשאַפּט זאָלען ניט זיין פערשפּאַטעט.

ערגער פון אלעם האָט מיך געקערנקט די פערדאָרבענהייט פון אידישען פובליקום. זיי סימפּאַטיזירען מיט אַזעלכע ווי סאַפּאָה, און לאַכען, שפּאַטען און הוקען, ווען די געזעצליכע פרוי קומט פאַדערען איהרע געזעצליכע רעכטע. עס איז נאָך גוט, וואָס די אידישע שטיקע ווערען ניט געשפּיעלט אין ענגליש, — עס וואָלט געקענט זיין אַן אונגליק פאַר אונזערע אידען.

„מיט רעספּעקט,

„קאָנסעלער אט לאַ“.

מיינ ענטפער.

קיין דיכטער קען ניט און דארף ניט ערפינדען קיינע נייעס. ליעבע און האַס, גוטע אייגענשאַפּטען און שרעקליכע ליידענשאַפּטען, קאַמפּף, זיענ, אונגליק, פערצווייפלונג, ראכע, אייפערזוכט, עקזיסטירען זינד דער מענש עקזיסטירט. טויזענדער יאָהרען בעשרייבט מען אין ראָמאַנען און דראַמען דיזע עראייגניסע פון דעם מענשענס לעבן, און ראָמאַנען מיט דראַמען ווערען נאָך געשריעבען און וועלען נאָך געשריעבען ווערען זאָלאַנג עס וועלען זיין דיכטער און פּאָעטען אויף דער וועלט. . . אַ גרויסער קאָמפּאָזיטאָר, וועלכער שרייבט אַ נייע סימפּאָניע, ערפינדעט ניט קיינע נייע טאָנען, אַ מאַלער, אַ קינסטלער בעשאַפּט ניט קיינע נייע פאַרבען — ניין! די פאַרבען און די טאָנען זיין נען די זעלבע, וועלכע זיינען פריהער פון אַנדערע בענוצט געוואָרען.

„דזשענטעלמאן! איך בין א לאיער ביי פראפעסיאן און וואוין אפטאן. איך שטעה יעצט זעהר פיעל צו ווייט פון דער ציגיינער שפראכע, וועלכע רופט זיך זשארגאן און געה קיין מאל נישט אין אידישען טהעאטער, ווען אבער איך האב ערפאהרען, דאס אויך אין אידישען טהעאטער וועט „סאפאָה“ פערפארמד ווערען, האב איך געמיינט, צו זעהן אינטערעסאנטעס... אינדר, די אידישע אקטריסעס דארפען זיך נישט שעמען פאר געדערסאל... און קאמפּשטאָק קוקט זיך נישט צו צו דעם, וואָס מע ווייזט אין א אידישען טהעאטער... איך בין נאָך געווען אזא פול און האָב מיטגענומען דעם אַסיסטענט לידער פון אונזער טע- מעני דיסטריקט... די אויגען האָבען מיר געפלאַמט. עס איז נישט געווען וואָס צו זעהן — גאָר נישט... עס איז גאָר קיין סאפאָה און פון „סאפאָנים“ איז נישט געווען אפילו א ברעקעל, נאָטהינג אט אַלל... דערפאר אָבער וועלכע רייד, וועלכע אַנטי לאַ און אַנטי מאָראַל טענדענצען! עס איז געווען א שאַנדע צו הערען... און איך האָב נאָך געבראכט א טעמעני באַי מיט זיך! עס איז אַ דיס- גרייס פאר אידען... מיר זיינען געגאנגען זעהן אַביסעל נאָקעטע אידישע פלייש און זיי האָבען גאָר סאפאָה פערפלאַנטערט אין א נאָקעטען גייסט. שאַנדע און שמאָך!

„איך בין א לאיער און דארף נישט רעדען פון מאָראַל. אָבער פון יוריסטישען שטאנדפונקט קען אזא פרוי ווי די אידישע סא- פאָה נישט ערוואַרטען די שטיצע פון אונזער לאַ. ווען זי זאָל האָ- בען געפיהלע פון מאָראַל און וואָלט זיך געשעמט פאר דער גע- זעלשאפט און פון שאַנדע וואָלט זי איהר אונגעזעצליכעס קינד אַבאָרטירט — וואָלט עס געווען גאנץ נאטירליך. די אַנשטענ- דיגסטע, די פיינסטע דאמען טהוען דאָס ווען זי זאָל זאָגאר איהר שוין געבאָרענעס קינד אין געהיים ערמאָרדען, וואָלט מען געקענט פלידען אז זי איז געווען אינסיון... אָבער נישט שעמען זיך, אָפען זאָגען די גאַנצע ווארהייט, געהמען אויף זיך די פעראַנטוואָרט- ליכקייט און אליין זאָרגען פאר אַן אונגעזעצליכעס קינד, דאָס טוט קיין אַנשטענדיגע פרוי, דאָס טוט אפילו נישט א פרוי, וועלכע האָט קיינע געפיהלע פון שאַנדע!... ווילדע פרייהייט פון אינדיא- גער קען קיין פלאַץ נישט האָבען אין א ציוויליזירטע געזעלשאַפט....

געשלעפט, פערגיפטעט מיט אלע שענדליכע קראנקהייטען, וועלכע ער גיט איבער צו זיינע קינדער; אָבער וועה איז דער פרוי, וועלכע מיינט אז געגען אזא אָרדנונג דארף מען גיט קעמפּען. וועה צו די צוקינפטיגע דורות, אויב די פליהענדע און דענקענדע סאָפּאָה'ס וועלען גיט אויפהויבען די פּאָהן פון רעוואָלוציאָן!

געוויס, אַ אידישע מיידעל, אזא רעוואָלוציאָנערין, קען גיכער פון אלעם געבאָרען ווערען אין רוסלאַנד. די שטילע, פערטראַכטע, איר בערגעבענע רוסישע פרוי איז די גרעסטע רעוואָלוציאָנערין אין דער וועלט. דאָס אידישע מיידעל האָט זיך ענטוויקעלט אונטער דעם איינ-פּלום פון דער רוסישער ליטעראַטור, אונטער דעם איינפּלום פון די קעמפּפּערינען, וועלכע זיינען געווען בעזונגען פון נעקראַסאָו און גע-קרוינט פון טשערנישעווסקין!...

איהר דארפט אייך גיט שרעקען פאַר איהרע ראַדיקאַלע רייך; אייער פרוי און אייער טאָכטער מענען הערען איהרע טענוה. אין טהעאַטער קען מען גיט ארויספיהרען מנידים און פרעדיגער, זיי זאָלען אייך זאָגען מוסר. ווען אָבער דאָס לעבען, וועלכעס ווערט געשילדערט, די האַנדלונג, די פּאַסירונגען, ווען דאָס אלעס צוזאַמען איז אַ מוסר השכל, — געהט אין טהעאַטער און נעמט אייער פאַמיליע מיט. גוטע אירענע דאַרפּען פריהער גוט פּראָפּאגאַנדירט ווערען, ביז זיי ווערען איבערצייגונגען און פיהרען צו טהאַטען... די שכנים וואָלטען גיט בעלידיגט און ערניעדעריגט אזוי די אָרימע סאָפּאָה, ווען זיי וואָלטען אפשר געהאַט אַ מעגליכקייט פריהער זעהן אזא שטיק ווי די „אידישע סאָפּאָה“. אונזערע סאָציאַליסטען און אַנאַרכיסטען וואָלטען גיט גע-ווען פון אָנפאַנג אזעלכע הייסע טהאַטען-פאַרשטייער און נאָכדעם אזעלכע שוואַכע, שוואַכענדע פאַרשטייער פון איבערצייגונג, ווען זיי וואָלטען געהאַט אַ מעגליכקייט פריהער גוט און עהרליך פּראָפּאגאַנדירט צו ווערען!...

איהר דארפט אייך גיט שעהמען, וואָס איהר, אַ מאַן, האָט גע-וויינט אין טהעאַטער. עס זיינען גוטע טרעהרען, מיין פריינד. און די גרעסטע שאַנדע וואָלט פאַר אייך געווען, ווען איהר זאָלט גיט קענען וויינען... דער עדעלסטער אַמיוזמענט, דער ריינסטער עסטעטישער פּערזאָנליכע, ווען אלע אייערע בעסטע געפיהלען ווערען ערוועקט און

זיי ערפינדען נור נייע קאָמבינאַציאָנען, נייע אַקקאָרדען, נייע צוואַ-
מענפּאַסונגען, נייע האַרמאָנישע פּעראַייניגונגען, נייע דיסחאַרמאָניען,
נייע קאָנגלאַמעראַציאָנען, נייע דיסאָנאַנסען.

דער פּריידענקער, וועלכער מיינט, דאָס אויף דער וועלט עקזיס-
טירען שוין ניט קיינע פּאַראָרטיילע, קיינע אבערגלויבישע מיינונגען,
קין רעליגיאָן, ווייל ער גלויבט אין זיי ניט, — אזא פּריידענקער איז
זעהר אַ קורצזיכטיגער און איינזיכטיגער מענטש. ער קען געגליכען ווע-
רען צו אַ נאַאיווען יונגען בחור, וועלכער קומט פון אַ קליינע ליטווישע
שטעטלע, גלייך אין אונזערע דאָן-טאָנישע סאָציאַליסטישע און אנאָר-
כיסטישע קאפּע סאַלונען. . . אזא יונגער מאַן, עס איז מעגליך, וועט זיך
זעהר גיך ערלויבען צו שרייבען אַהיים, דאָס אין אַמעריקא איז רע-
ליגיאָן אַן אַלטע אָבעלעכטע זאַך. ליידער אָבער האָבען זיך אין דער
זעלבער קורצער צייט וואָס ער איז געזעסען אין די ראַדיקאַלע קאפּע-
נעס פון דייוויזשאָן סטריט און גרענד סטריט, אויסגעבויט 12750
נייע קירכען, 56 נייע קאטוילישע מאָנאַסטירען, 770 נייע אידישע
טעמפלען און צוועלף מיליאָן קינדער זיינען דערווייל אַלע זונטאָג גע-
גאַנגען אין די „סאָנדיי סקולס“! אין אונזער געזעלשאַפט באַגעגענען
זיך שטענדיג אַזעלכע קאָנטראַסטען. דאָס, וואָס ביי אַן אונבעדייטענ-
דען צאָהל מענטשען רעכענט זיך שוין פאַר אַלט און אָבעלעכט. האַלט
זיך שטאַרק און פעסט ביי די גרויסע מאַסען. קעמפּפּען געגען דיזע
אַלטע דאָגמען, אויפקלערען די מאַסען, דאָס איז די איינציגע גייסטיגע
אויפּמאַכע פון יעדען דיכטער, פון יעדען שרייבער.

די רעגלען פון מאָראַל דאַרפֿען זיין פעסטגעשטעלטע איבערציי-
גונגען. זיי קענען ניט אין איינער און דער זעלבער צייט, אין איינער
און דער זעלבער געזעלשאַפט, צו לייעב איינעם אנדערס און צוליעב
דעם אנדערען אנדערס קאָמענטירט ווערען. עס קען ניט זיין פאַר ווייסע
אַן אנדערע מאָראַל און פאַר שוואַרצע אַן אנדערע, פאַר פרויען איין
מאָראַל, פאַר מענער אַן אנדערע מאָראַל. וואָס עס איז אונמאָראַליש
פאַר אַ פרוי, קען ניט זיין מאָראַליש פאַר אַ מאַן. אויב ביי יעצטיגע
אומשטענדע פון אונזער סאָציאַלען לעבען מוז דער מאַן זינדיגען, דאַרף
ער אַם וועניגסטען זיין טאָלעראַנט צו איהר, ווען זי זינדיגט אויף,
ווען זי זי מוז . . . צו לייעב עקאָנאָמישע אויסזיכטען קען אַ מאַן
יעצט, ליידער, חתונה האָבען נאָר דאָן, ווען ער איז אָבעלעכט, אויס-

אויסגעוואָרגען? ... דער קאמפף פון דער אידישער סאפאָה איז געווען צו שווער, די ארומיגע פינסטערע מאכט — צו שטארק ... זיי האָבען געזיעגט, אָבער זי האָט ערפילט אַ געוויסע רעוואָלוציאָנערע מיסיאָן! ... די, צווישען וועלכע זי האָט געלעבט, געקעמפט, געליידעט, האָבען גע־הערט איהר גרויסען וואָרט פון בעפרייאונג. גרויסע און קליינע רעוואָלוציאָנערען פאלען אין זייער קאמפף, אָבער זייער גייסט לעבט ... דאָס איז דער עמוד האש, וועלכער פיהרט אונז פון דער מדבר צו דעם ער־ווארטעטען לאַנד פון פריעדען און גליק.

אַרעמע אידישע סאפאָה! מיר האָבען זי ערשט געזעהן, ווי אזוי זי האָט צוליעב אנדערע זיך בעשלאָסען צו אָפּפערן איהר אייגען גליק, איהר פרייהייט ... אלע וויינען לעבען איהר ... זי דריקט איהר אונגעזעצליכעם קינד צו זיך און דאָרטען שטעהט דער, מיט וועמען זי וועט דארפן לעבען איהר גאנץ וועלטעל אָהן פרייד, אָהן האָפנונגען, אָהן ערוואַרטונגען, אזוי ווי פיעלע, פיעלע אידישע ווייבער לעבען ... די געזעצליכע געזעלשאפט האָט געזיעגט, די אויף זיך אליין געשטיצטע פרוי ... זי בלייבט ניט דאָ ... זי פערלאָזט איהר היימאט און ציהט אין אַ פרעמדע שטאָט ...

ביי נאכט געהט אָב דער פאראַהאָד קיין סעוואסטאָפאָל ... די פייערלעך פון אָדעס זיינען שוין לאַנג פערשוואונדען געוואָרען, די וועלען פון שוואַרצען מעער רוישען און ברויזען אַרום איהר, ווי אַ דונקעלער אָבגרונד ליגט דאָס וואסער פארן שיף ... איהר קינד, איהר זשעניטשקע, שלאָפט שוין לאַנג אין קאיוטע, — זי איז אליין אויפ'ן דעק מיט איהר ארעמען קאָפּ אויפ'ן באָרט פון שיף ... איז דאָס מעער אזוי טיעף, ווי איהרע שמערצען? איז די נאכט אזוי דונקעל, ווי דונקעל עס איז אינ'ם האַרצען פון דיעזער אונגליקליכער יונגער פרוי? געדענקט פון די טרעהרען, וואָס ווערען פערגאָסען אין דער שטיל און פון דעם קאמפף, פון וועלכען עס ווערט צובראָכען אזא נאָבעלעם האַרץ! ... זי וואָלט געפאלען, ווען זי זאָל געהן פאר אַ מעטרעסע צום רייכען, זאטען פראָצענטניק צי י נ ע ר ... ניין! זי געהט פיהרען אַ שטילען, שווערען לעבען פון אַן עהרליכע אַרבייטערין. די שטארקע אומשטענדע האָבען זי געצוואונגען צו ענטזאָגען זיך פון זיך אליין ... ווער האָט גערויבט ביי איהר, איהר פערזענליכקייט. אויב ניט מיר אלע, פון וועלכע אונזער געזעלשאפט בעשטעהט? ...

צוזאמען מיט זיי אויף אייערע געדאנקען... דער ציעל פון דיכטער איז פאלקאמען עררייכט, אויב זיין ווערק צווינגט אייך נאָכדענקען, טראכטען, אנאליזירען, נאָכזוכען...

מיינע פריינדע, געדענקט, קיין ווערק קען ניט אנערקענט ווערען אלס א מייסטערווערק, ווי באלד עס האָט אין זיך די קלענסטע טענ-דענץ צו פראָפאגאנדירען געמיינהייט. עס מעג זיין געשאפען פון שעקספיר, פון געטהאָ, פון מיכעל אַנזשעלאָ, פון לעאָנאַרדאָ דאָ ווינ-טשי, — ווי באלד עס איז דורך און דורך ניט פאר וואַהרהייט, פאר דאָס עוויגע שעהנע, פאר דאָס ערהאבענע, — איז דאָס ניט קיין מייס-טערווערק!

רעוואָלוציאָן! דאָס איז א הימלישע עקספלאָזיאָן פון עלעקטרי-ציטעט, וועלכע רייניגט אָב די אַטמאָספערע!... עס בליצט ניט עוויג!.. עס מוז נור בליצען, ווען אין די אַטמאָספערע איז צוזאמענגעקליבען גענוג רעוואָלוציאָנע עלעמענטען!....

אויב א רעוואָלוציאָנער איז נאָר דער, ווער עס קעמפּט ביז ער זיענט, איז נאָך קיינע רעוואָלוציאָנערען אין קיין רעוואָלוציאָן ניט געווען... ליידער, די, גענען וועלכע מען רעוואָלטירט, זיינען שטענ-דיג די זיעגער... פריהער אָדער שפעטער, די קרעפטע פון קעמפּער ווערען פאַראַלזירט פון דער איבערמאַכט פון די פאַסיווע און אַקטיווע געגנער... אָבער זיין מיסיאָן איז ערפילט געוואָרען, זיין אָפּפער איז ניט פערלאָרען געגאַנגען. אויף איין מאָמענט האָט זיין געטליכער פייער בעלויכטען די פינסטערנים און מענשען האָבען דאָך געזעהן דאָס וואַהרע ליכט... לאַנגזאַם, שפעטער, וועט דאָס, פאר וואָס ער האָט געקעמפּט, אנערקענט ווערען אָהן קאַמפּף... דאן וועלען קומען נייע גייסטער פון דער רעוואָלוציאָן, וועלכע וועלען קעמפּען פאר נייע אי-דעאלען. זיי וועלען פאלען אין זייערע נאָבעלען קאַמפּף, אָבער זייער ערהאבענע טהעטיגקייט וועט ניט פערלאָרען געהן...

„די וועבער“ פון הויפט און זיינען דען ניט קיין רע-וואָלוציאָנערען ווייל זיי זיינען געפאלען אין קאַמפּף? „די שלעכטע פאַסטוכער“ פון מירבאָ איז א רעאַקציאָנערע פיעסע, ווייל אַלע סטרייקער זיינען אויסגעשלאַכטעט געוואָרען? די ניהיליסטען פון ריסלאַנד זיינען קיינע קעמפּפער, ווייל דעם צאָר'ס הענקער האָבען זיי

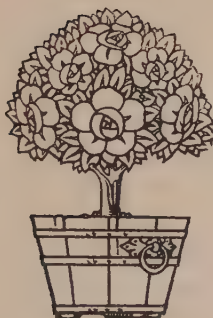
פערשיעדענעם.

פיעלע פון אונז זיינען זעהר גרויסע ראדיקאלען אין דער טהעאריע,
אבער ווי עס קומט נור צו דער „פראקטיק“ זיינען מיר אלע שוואכע,
בעוואוסטלאזע, קליינינקע טהיילכעלעך פון א גרויסע, בלינדע מאסע...
וואס טוט יעצט אונזער „אידישע“ סאפאָה?

„די ערד שלאָפט...“

זי וואַנדערט אַליין אין דער וויסטע...

ווי דורך אַ נעבעל ציהט זיך איהר אונבעקאנטער וועג...“

סנפיר וקשקשת.

— אָדער —

ע! ווי באלד אז אזוי, וואָס דאַרף איך עס גאָר?

פון אל פיי.

(א שונד ראָמאַן אין דריי טהיילען, מיט אַ פראָלאָג און עפילאָג, אַ
הקדמה פונ'ם מחבר. שפּאַנענד, איינרייסענד, אינטערעסאַנט,
פערכאַפּענד, ענטציקענד, גאַנץ ביליג און פון דעסט-
וועגען מיט ראַכע, מיט לייעבע, מיט שרעק און
מיט עגמת נפש).

הקדמת המחבר.

אין אונזערע צייטען, אין אונזערע מקומות, ווען דער הויכוורדי-
גער מיסטער שונד ראָמאַן לעזער איז שוין יא דערגאַנגען צו אַזאַ מדרגה,
אַז אַ שונד ראָמאַן איז זיין איינציגע נחמה אין לעבען; ווען איהר זעהט
אויף יעדען סטענד צווישען לעמאַן סיראַפּ און אַלל טאָבעקאָ סיגאַ-
רעטס, פערשמאַלצענע, אויסגעבלעטערטע, דורך און דורך דורכגעלע-
זענע, אין גאַנצען אויסגעזויגענע העפטען פון בעליעבטע שונדיגע מייס-
טער-ווערקע; אין אונזערע צייטען און זאָ ווייטער, א. ז. וו., האָף איך
אַז דיעזער ראָמאַן וועט א. ז. וו. א. ז. וו.

דער מחבר.

ערשטע טהייל:

ווייט אויף דעם שטאַט-טורם שלאָנט דער זייגער צוועלף — עס
איז צוועלף אַ זייגער. די דונקלע נאַכט איז פינסטער ווי די שוואַרצ-
קייט אליין — עס איז פינסטער. גרויסע טראָפענס רעגען פאַלען פון

ווי א מענש, וועלכער איז געווען פערמאסקירט, איז געגאנגען וואלד איין און וואלד אויס, ביז ער איז צוגעגאנגען צו אן אלטען בוים. ער האט געגעבען א שווערען, שווערען ויפן, האט א קוק געטאן אויפ'ן הימעל, האט אָנגעמאָסטען פון בוים זיעכען טריט צו מזרח זייט און האט זיך אנדער געזעצט און האט אָנגעהויבען צו עסען א גאמעלע מיט א קיבעל. פלוצלינג הערט ער א קינד, א מידעלע, וועלכע מע רופט גרענאדיעלע וויינט מיט א וויינענדיגע שטימע און פון רחמנות . . . (פארטזעצונג פאלגט).

סנפיר וקשקשת זיינען געווען די צוויי געהיימע וואָרטע. זיי זיי-נען געווען אויף איהר מעדאליאָן, וועלכען זי האט געטראָגען אויף איהר האַרץ. ווער זיינען מיינע עלטערן? פלעגט זי פרעגען ביי דעם מעדאליאָן: ווער זיינע מיינע פאָטער און מוטער? „סנפיר וקשקשת“ פלעגט איהר דער מעדאליאָן ענטפערן: אין די פינסטערע לאַנגע נעכט, אין די דונקעלע קורצע פריהמאָרגענס האט זי אלץ געזעהן גאָר דעמזעלבען סנפיר וקשקשת און איהר נאָמען איז געווען גרענאדיעלאַ. מיר מוזען איצט אויף א קורצע צייט פערלאָזען די געבירגע און אומקערן זיך צוריק גאָר דעם פערלויף פון די 39 יאָהר צייט. איבער'ן גרויסען אָקעאן האט געשוואומען א גרויסע שיף, די וועללען האָבען גערוישט, די רעדער האָבען געברויזט, די קוימענעס האָבען געפייפט. יעדע מינוט האָבען די וואסערען אויפגעהויבען די שיף ביז די וואַלקענס און א איד איז געשטאַנען אין א ווינקעלע און האט געראווענט מנחה. פלוצלונג האט דער קאפיטאַן געגעבען א געשריי, עס האט אָנגעהויבען צו דונערן און צו בליצען, א שוואַרצער וואַלקען האט זיך אַראָנגעלאָזט... דאָ איז צוגעגאנגען א אידענע צום באָרטען און האט מיט זעהר א זייערע מינע געזאָגט: „ע! ווי באלד אזוי, וואָס דארף איך עס גאָר?“ דאָ ענדיגט זיך די צווייטע טהייל.

דריטע טהייל.

(די צווייטע הקדמה פון דעם מחבר. מיר האָבען פערשפראַכען צו געבען א פראָלאָג מיט אן עפילאָג צו אונזער „סנפיר וקשקשת“ אָבער ווען אונזער פראָלאָג מיט'ן עפילאָג זיינען שוין געווען פערטיג,

אויבען, גלייך ווי ארבעס זאָל זיך שיטען פון דעם ארבעל פון גאָט. עס דונערט, גלייך ווי דער גאנצער רקיע השמים איז א דעק פון א גרויסען באַראַבאן, אויף וועלכען די פערוורטע מחותנים פונ'ם הימעל טאנצען א קאזאצקע. אין דיעזער שרעקליכער צייט איז זי געגאנגען אליין! אליין, אקוראט ווי אן אייזען, ווי א שטיין. אליין, אקוראט ווי א מענש, וואָס האָט קיינעם נישט איז אליין. פלוצלונג האָבען זיך דער-הערט שטילע טריט, א פייערליך האָט א בלישצע געטאָן, עס האָט גע-געבען א שרעקליכער קראַך, עס האָט זיך דערהערט א שוידערהאפט געשריי — עס האָט אויסגעשאַסען. (פאַרטזעצונג פאַלגט).

(פאַרטזעצונג) זי האָט איהם געליעבט מיט די גאנצע געפיהלע פון איהרע געהירען, זי האָט איהם געליעבט מיט'ן גאנצען בלוט פון איהרע געדאַנקען, זי האָט איהם געליעבט מיט'ן גאנצען האַרצען פון איהר אונשולד. אָך! זי איז געווען ריין, גלייך גאָט אליין האָט זי אויסגע-כשר'ט און אויסגעשייערט, זי איז געווען גוט, גלייך ווי אן ענגעל, וואָס האָט קיין האַרץ נישט; זי האָט איהם געשוואָרען זיין טריי און ער איז געווען א געלער און האָט מורא געהאַט פאַר קיצלען. זי האָט געטראָגען צוויי שאַרפע מעסערס אין איין האַנד, זי האָט געהאַלטען א גרויסע פלאַש מיט גיפּט אין דער אַנדערער האַנד, א שפּיען, א שאַרפע שפּיען איינגעטונקען אין סם האָט זי... האָט זי נישט געקענט טראָגען אין דער דריטער האַנד, ווייל די קאַרגע נאַטור האָט דעם מענשען נישט גע-געבען קיין דריטע האַנד און זי איז געווען א ביסעל פערקיהלט און האָט א הוסט געטאָן... דיעזער הוסט האָט אויפגעוועקט א פערדעכטיגע פערזאָן, וועלכע האָט געדערעמלט אויף א גאַנקע פון א גרויס הויז. ער האָט גוט אויסגעריבען זיינע אויגען און... דאָ ענדיגט זיך די אינטערעסאַנטע ערשטע טהייל.

צווייטע טהייל.

מיר מוזען זיך אומקערן מיט 39 יאָהר צוריק. אונזער ראָמאַן פאַנגט זיך אָן אין די געבירגע פון קאָוקאַז, וואָס ליגען אין דעם לאַנד שווייצערלאַנד אונטער די הרי הושך, וואו עס געפינען זיך די שרעקליכע וועלדער. ויהי היום, עס איז געווען א טאָג, ווען מע האָט געקענט זעהן,

לאנגזאם, שטיל, אויסגעצויגען, איינס נאכ'ן אנדערן: איינס! צוויי! דריי! ... עס איז דריי א זיגער! ...

עס איז שטיל. גרענאדיעלא דרעמעלט. איהרע שעהנע האָר האָר-בען זיך צוואַרפען ווי אַן איבערגעקעהרטע קאָפּע מיט היי. זי שלאָפט אונשולדיג, ווי אַ שעהנע נאכט אין פריהלינג מאי, ווען די שעהנע ראָזען בליהען, ווען די פויגלעך צוויטשערן, ווען די גרינע גרעזעלעך דופטען און ציעגען גריזען זיי. און גרענאדיעלא נעכעך שלאָפט. מענש! פרוי! ווייב! מאַמעל! שלאָף ניט! ערוואַך! די בלוטדורשטיגע מערדער נעהען! די שווערדען קלינגען שוין אין דער לופטען! דיין לעבען איז אין געפאָהר און זי שלאָפט: אַך! טראַך! (פאַרטועצונג פאַלגט).

(פאַרטועצונג) נאָך אין די אלטע גרויע צייטען, ווען די תּבה פון אונזער פעטער נח האָט זיך אָבגעשטעלט אין די הרי הררט, האָט גע-לעבט אַן אלטער כּישוף מאַכער, וועלכער איז געווען אַ מכשף. ער האָט געהאַט אַזאַ רינג, וואָס איז געווען פון גינגאַלד געמאַכט און וועלכער איז געווען ווי אַ פינגערל. ווער עס האָט געהאַלטען דעם רינג און האָט געזאָגט: איינס, צוויי, דריי! און דער נאכדעם איז דער מכשף גע-שטאַרבען. אָבער פאַר זיין טויט האָט ער דעם טייערען רינג אַוועקגע-טראָגען אין די הרי חושף וואָס איז אין קאָוקאז, האָט פון אַ בוים אָב-געמאַסטען זיעבען טריט צו מזרח זייט און עס איז אַוועק שוין פון יענער צייט פיעל טויזענד יאָהרען.

אָבער מיר מוזען זיך אומקעהרען צו אונזער גרענאדיעלא. די גע-היימע מערדער, וועלכע זיינען געווען אונטערדריקט פון איהר פאַלשען לייעהאָבער, וועלכער איז געווען אַ פאַלשער. אונזערע לעזער דאַרפען געדענקען, אַז ער האָט זי פערפיהרט אין דער ערשטער טהייל פון דיזע ערצעהלונג און איז געווען אַ געלער, האָט מורא געהאַט פאַר קיצלען און האָט געהאַט נאָך מעהרערע שענדליכע חסרונות. די מערדער שאַרפען די מעסער, גרענאדיעלא וויינט, געזעגענט זיך מיט'ן לעבען. זי זעהט אַז מע וועט זי טויטען, וועט זי מוזען שטאַרבען און וועט שוין ניט קענען חתונה האָבען. פלוצלינג אַ געשריי: שטעהט! מערדער צוריק! (פאַרטועצונג פאַלגט).

ווען דער מענש האָט אָבגעגעסען אין דער צווייטער טהייל פון אונזער ערצעהלונג, „דעם קיכעל מיט דער גאַמעלקע“, האָט ער געפונען דעם רינג פון דעם כּישוף מאַכער, וואָס איז געווען אַ מכשף. באלד האָט

האָבען מיר זיך דערוואוסט אז אונזער קאָנקורענט, ניט געדאכט זאָל זיין נאָמען דאָ ווערען, פלטיאל חיריק, דער פארטאטש, שרייבט אויך א פראָלאָג מיט אַן עפילאָג צו זיין אויך מיר א שונד ראָמאַן. דאָרום האָבען מיר אונזער פראָלאָג מיט'ן עפילאָג אריינגעשטעלט אין אונזער אנדער ווערק: תהו ובהו אָדער די פערשמאָלצענע גערעכטיגקייט. (דער מחבר.)

ווייט, אונטער א גרויסע שטאָט שטעהט א קליינע הייזעלע — דאָס הייזעלע איז ניט גרויס. א גאנצען טאָג איז דאָ שטיל, ווי ביי א טויבען אין אויער. אָבער צוויי א זייגער ביי נאכט, ווען די שעמעוודיגע לבנה בעהאַלט זיך אונטער דעם פארטוך פון א שוואַרצען וואָלקען; ווען די ליכטיגע שטערענדלעך לייכטען ווי בענטש ליכט, וועלכע מען האָט פערגעסען אָבצושנייצען, ווען די שלאָפענדיגע מענשען שלאָפען אלע אויסגעשלאָפענע, אין דיעזער שרעקליכער שטונדע פון דער דונ-קעלער נאכט... (פארטזעצונג פאָלגט).

(פארטזעצונג) ווער וויינט עס אזוי שפעט אין דער נאכט? ווע-מעס יאָמערליכע שטימע הילכט עס! נעהענטער, נעהענטער, אין קליין הייזעלע ווייזט זיך א פייעריל און די אונגליקליכע אריעלע זאָגט:

„די לבנה שיינט העלל,

די וואסערן גיסען זיך!

אוי! אוי! און איך האָב פערלאָרען מיין טאטע מיט מיין

מאם...

און איך וועל לויפען שנעל.

בראי צורייסען די שיד.

ביז כ'וועל נעהמען ראכע מיט גיפט און מיט סם!

אך! וועמעס וואקס וועט ניט צוגעהן ווי א הארץ (מיר שרייבען אומיסטען פערקערט, ווייל אונזער קאָנקורענט, פלטיאל חיריק אין זיינע שונד ראָמאַנען, וועלכע טויגען אויף כפרות, שרייבט שטענדיג: „ווע-מעס הארץ וועט ניט צוגעהן ווי א וואקס". אויך מיר ראָמאַנען!) אך! וועמעס וואקס וועט ניט צוגעהן ווי א הארץ, ווען ער הערט דאָס זיסע ליערעלע פון דער שעהנער גרענעדיעלא? וועמעס טרערען וועלען ניט שטרוימען פון די אויגען ווי די וואסערען פון די רינעס? אָבער ניט דאָ איז דער פלאץ צו פילאָזאָפירען און דער זייגער שלאָגט דריי. יא!

סנפיר וקשקשת.

(קריטישע עטיודען).

1.

פערשטעהן אין דער ליטערארישער וועלט א זאך וואָס שטעהט
ניערדיגער פון קריטיק איז פיעל שווערער, ווי צו שעצען דאָס וואָס
שטעהט העכער פון קריטיק.

עס איז שוין פיעל געשפראַכען געוואָרען פון דעם, דאָס לעזען ביי-
כער קענען אין אונזער צייט א סך מענשען, אָבער פערשטעהן א בוך —
קענען אייניגע פון טויזענד.

ווען איהר וועט נעהמען א בוך און וועט איהם צו טהיילען אין
טויזענד עקזעמפלאַרען צו טויזענד מענשען, אָדער איהר וועט די
זעלבע טויזענד מענשען א נידער-זעצען אין א טהעאטער, מען זאָל פאַר
זיי שפיעלען א דראַמאַטישע ווערק, און איהר וועט דערנאָך ביי יעדען
בעזונדער פרעגען א מיינונג וועגען דעם בוך, אָדער וועגען דאָס שטיק
— וועט איהר קריגען פיעל פערשיעדענע מיינונגען, וועלכע קענען
איינגעטהיילט ווערען אין פיער קאַטעגאָריען. ביי א צוויי הונדערט
פון די טויזענד מענשען וועלען שטענדיג זאָגען: „ניש קשה, א גוט
שטיק, א גוטער בוך, ניט שלעכט“. זעקס הונדערט, פון טויזענד וועלען
זאָגען מיט א געוויסע בעשיעדענהייט: „דאָס בוך איז גוט! דאָס שטיק
איז טייער!“ ווען עס וועט זיין פון דער ערגסטע זאָרט „סנפיר
וקשקשת“ ליטעראטור. און זיי וועלען זאָגען: „עס טויג ניט“, ווען דאָס
ווערק איז ווירקליך א ליטערארישע ווערק. הונדערט מיט פינף און
ניינציג וועלען זאָגען אויף א שלעכטע ווערקע אז עס איז שלעכט;
זיי וועלען פיהלען אייניגע חסרונות, זיי וועלען פערשטעהן, ווען זיי
וועלען ענדיגען דעם בוך ביו'ן סוף, אָדער זעהן דאָס שטיק ביז'ן ענדע,

ער ערפאָהרען דאָס גראַנדיעלאַ איז זיין טאָכטער. ער איז געווען אַ גראַף, אַזוי ווי אַ פירסט און גרענאדיאלא איז געווען ניט מעהר און ניט וועניגער ווי אַ גראַפֿינע. באלד האָט מען געכאַפּט דעם געלען גולן און דער גראַף האָט געזאָגט: דו האָסט אונגליקליך געמאַכט גרענאדיע-לע — האָסט איהם אָפּ אַ האַנד! דו האָסט מורא פאַר קיצלען — שניידט איהם אָפּ אַ פּוס! גרענאדיעלאַ האָט חתונה געהאַט פאַר אַן אַמת'ן באַרצן, וואָס האָט זיך מגיר געווען מיט 17 מיליאָן רענדלעך. מוזיק האָט געשפּיעלט, באַראַבאַנען האָבען געקלאַפּט, הילאָי ביי אַלע אידען ניט ערגער. תם ונשלם ספר המושלם.

שפּיעל, די זונן איז געוויס אַ גאָט, די שטערן זיינען געטער... ער ווערט נתפעל פון יעדער ערשיינונג. אָבער ער דענקט ניט וועגען די אורזאָכען, וועלכע רופען אַרויס דיעזע ערשיינונג, ער פערשטעהט ניט זייער בעדייטונג, זייער פערבונד מיט אנדערע ערשיינונגען, די סיסטעם אויף וועלכע דיעזע ערשיינונגען זיינען געבויט געוואָרען. ער זעהט נאָר דאָס וואָס וואָרפט זיך אין די אויגען, דאָס וואָס דריקט איהם מיט זיין גרויסקייט, דאָס וואָס שרעקט מיט זיין מעכטיגקייט, דאָס וואָס פּעראינטערעסירט מיט זיין אונפערשטענדליכקייט. זעקס הונדערט פון יעדען טויזענד געהערן צו די, וואָס ווערען נתפעל. ביי דיעזע קריטיקער איז נור גוט דאָס פון וואָס מען קען נתפעל ווערען.

די דריטע שטופע איז ווען אַ מענש קען שוין יא אַביסעל אנאָ-ליזירען, ווען ער האָט שוין אַ ביסעל קענטעניס. צום ביישפּיעל אַ מענש וואָס האָט שוין אַביסעל געלעזען, אָדער וועלכער איז געווען אַמאָל אין ערשטען קלאַס גימנאַזיע; ער ווייס שוין, דאָס די זונן געהט ניט אַרום דער ערד, די לבנה האָט ניט אין זיך ישוע בן נון'ס פנים און ער זאָגט שוין: „עט!“

אַ איד, וואָס איז שוין אין ניו יאָרק פינף-זעקס יאָהר לאַכט פון אַ גרינהאַרן און זאָגט איהם: וואָס פערשטעהסטו ניט? נאָר! דאָס איז דאָך „עלעקטריע“... דער געוועזענער גימנאַזיסט אָדער דער געלער יענקי פערשטעהען ניט די אוניווערסאַלע שעהנקייט פון דער גאַנצער וועלט נען סיסטעם, דעם פראַכט פון דעם וועלטען-צוזאַמענהאַנג, די גאַנצע מאַכט פון דער נאַטור מיט איהרע וואונדערבאַרע געזעצע; זיי זאָגען נור: עט! אַ זונן נון, וואָס איז דאָרט אַזוינס? עלעקטרי? ווער ווייסט דאָס ניט! ... צו דער קאָמענאַריע קריטיקער געהען הונדערט מיט פינף און גיינציג פון יעדען טויזענד.

פינף נור פון די טויזענד פערשטעהן די שעהנקייט, פראַכט, און מאַכט פון דער גאַנצער וועלטען סיסטעם? פערשטעהען די נאַטור מיט איהרע פיזישע קרעפטען, מיט איהר פאָעטישע שעהנקייט, מיט איהרע געהיימע וואונדערבאַרע ערשיינונגען, זיי אונפאַסען אַלעס מיט זייער אויג, בעגרייפּען אַלעס מיט זייער געדאַנק און זייערע התפעלות איז געגרינדעט אויף עסטעטישער און ריכטיגע געזעצע. זיי ווערען נתפעל ניט ווי קינדער און ווילדע אינדיאַנער, זיי ווערען נתפעל ווי דענקער און פאָעטען; זיי קריטיקירען ניט אַזוי ווי דער גימנאַזיסט

דאָס עס פעלט עטוואָס, דאָס זיי זיינען ניט בעפריעדיגט; און דאָך ווע-
לען זיי זעהן אזא שטיק און לעזען אזא בוך מיט פערנגניגען. די זעלבע
הונדערט מיט פינף און ניינציג וועלען, פערקעהרט, פיהלען און פער-
שטעהן, דאָס אַ גוטער בוך גיט זיי מעהר בעפריעדיגונג. זיי פערשטעהען
אַבער ניט, וואָס איז די ליטעראַרישע גוטסקייט אין גוטען און האַבען
אַלע אַ טבע צו קריטיקירען, צו ווייזען זיך פאַר גרויסע מכינים און
קריטיקער, דיעזע הונדערט מיט פינף און ניינציג וועלען אויף יעדער
גוטע ליטעראַרישע ווערק זאָגען: עט! נו, וואָס איז דאָרט אזוינס?
וואָס איז דאָס פאַר אזא אַי, אַי, אַי?

נור פינף מענשען פון די טויזענדר וועלען פערשטעהן קלאָהר און
דייטליך דאָס אונגאַטירליכע, פאַלשע, עקעלאָפּטע, וואָס עס געפינט
זיך אין אַ „סנפיר וקשקשת“ ווערק. פאַר זיי וועט זיין אַ מאַטערנעס, אַ
שווערע שטראָף אזא מין ווערק צו לעזען אָדער צו זעהן אויף דער
ביהע; און, פערקעהרט, זיי וועלען אימאַשטאַנדע זיין צו שעצען און
צו פערשטעהן אַלע מעלות פון אַ גוט ווערק, זיין נאַטירליכקייט, זיין
מאַהלער־קונסט זיין וואַרהייט, ערהאַבענהייט און פאַעטישע שעהנאָויס.
פון אזא ווערק וועלען זיי האַבען דעם גרעסטען עסטעטישען פערגעני-
גען, וועלכען עס קען האַבען נור אַ אינטעליגענטער מענש, מיט אַ גוט
ענטוויקעלטען ליטעראַרישען געשמאַק און אַ גרינדליכע אורטיילס-
קראַפט.

די ענטוויקלונג פון מענשענס גייסט קען אויך אייגעטהיילט ווע-
רען אין פיער הויפט־קאַטעגאָריען. עס איז דאָ אזא צושטאַנד ווען דעם
מענשענס געהירען זיינען גלייכגילטיג צו יעדער ערשיינונג. אזוי ווי אין
אַ שפּיעגעל שיינען אַב טויזענדער זאַכען און דער שפּיעגעל ווערט
דערפון ניט נתפעל. דאָס איז די ניעדריגסטע שטופע פון אַ מענשענס
גייסט. ער זעהט ערשיינונגען, איז מקבל פערשיעדענע איינדריקע, ער
קען זיי אַבער ניט אַנאַליזירען, פערשטעהט ניט זייער בעדייטונג, קען
ניט ערקלערען זייער אינהאַלט, קען ניט שעצען זייער ווערט...
אויף אזא שטופע געפינען זיך גאַנץ קליינע קינדער, אָדער ווילדע אין
דער ערשטער צייט פון זייער לעבען. אין יעדען טויזענדר לעזער און
צושויער וועט איהר געפינען אַ צוויי הונדערט מענשען פון דעם קלאַס.
אַ העכערע שטאַפּעל איז ווען אַ מענש הויבט אָן צו קענען נתפעל
ווערען. דער מענש הויבט שוין אָן צו פערשטעהן, דאָס, צום ביי-

ניער, ניט קיין געטראנק. עס איז נור ביליג! די סנפיר וקשקשת ראָמאַ-
נען זיינען אויך רעקלאַמירט ווי אמת'דיגע גוטע ראָמאַנען, זיי זיינען
אויך זיס און זויערליך, דער אינהאַלט איז געדיכט און מוטנע, אז מע
זעהט ניט קיין געדאנק און מע געפינט ניט קיין זינן. עס זינט אַביסעל
אין דער פאַנטאַזי פון דעם אונענטוויקעלטען לעזער און פערדארבט
איהם שרעקליך זיין גייסטיגען מאָגען. עס איז ניט קיין ליטעראַטור,
ניט קיין ראָמאַן — עס קאָסט נור ביליג.

א ראָמאַן אין ליטעראַרישען זינן פון דעם וואָרט דאַרף זיין גע-
שריבען פון אַ מענשען, וואָס קען אַ גראַמאַטיק פון אַ שפּראַך, וואָס
קען לאָגיש דענקען און פערשטענדליך איבערגעבען זיינע געדאַנקען, ער
דאַרף האָבען אַ פאַנטאַזי פון אַ פּאָעט, ער דאַרף קענען דעם מענשענס
זעלע, זיין גייסט, די טיעפסטע געהיימנים פון זיין אינערליכער וועלט
ווי אַ געלעהרטער פּסיכאָלאָג, ער דאַרף פאַרשטעלען טיפען פון כאַראַק-
טערע ווי אַ קינסטלער, ער דאַרף קענען די אומשטענדען, וועלכע רופען
ארויס אין אונזער געזעלשאַפּטליכען לעבען די אָדער יענע ערשיינונג,
ווי אַ היסטאָריקער און אַ וואַהרער סאָציאָלאָג.

יעצט לאָמיר געהען דעם ראָמאַן „סנפיר וקשקשת" פון אונזער
קאַלעגא מיסטער אלפיי און צושניידען איהם מיט'ן מעסער פון אונ-
פאַרטייאישע קריטיק. מיר מוזען צוגעבען, דאָס דיעזער ראָמאַן איז ניט
א ווירקליכער שונד ראָמאַן, עס איז נור אַ קאַריקאַטור אויף אזא מיין
ווערק. אָבער פאַר אונזער צוועק איז דאָס נאָך בעסער. עס איז נויטיג
צו וויסען, דאָס מאַכען אַ קאַריקאַטור פונ'ם לעבען און שריי-
בען אַ קאַריקאַטור אַויפ'ן לעבען איז ניט די זעלבע זאַך.
מאכען אַ קאַריקאַטור פונ'ם לעבען הייסט: געהען אַן ערשיינונג
און צופאַטשקען זי, אזוי מיאוס, מאַהלען זי אזוי אונגעהנליך, אז איהר
קענט ניט דענקען, ווער איז אויפגעמאָהלט און וואָס איז אויפגעמאָהלט.
דאָס הייסט: פערקריפעלט, צוקאַליעטשעט מיט אַ האַנד פון אַ פאַר-
טאַטש אַ נאַטירליכע ערשיינונג. שרייבען אָבער אַ קאַריקאַטור אויפ'ן
לעבען, הייסט בעמערקען אינ'ם לעבען, אינ'ם מענשען, אין ערשיינונגען,
דאָס אונגאַטירליכע, פאַלשע, קאָמישע, לעכערליכע, פערגרעסערן עס,
שטאַרק אויסדריקען, כדי דאָס אויג זאָל באַלד אויפכאַפּען, בעגרייפּען
דאָס אַלעס, און דער צוועהער זאָל אָהן אַ פירוש פערשטעהן דאָס קאָ-
מישע וואָס ליגט אין דעם. דער „סנפיר וקשקשת" איז אַ ראָמאַן, אין

אָדער געלער יענקי, נור ווי קענער, ווי מענשען וואָס קענען בעגרייפֿען און פֿערשטעהן.

2.

פֿאַר וואָס איז שווער צו שעצען א ליטעראַרישעס ווערק וואָס שטעהט אונטער קריטיק?

מיר וועלען זיך ווידער אומקעהרען צום ביישפּיעל מיט די טויזענד לעזער. ווען איהר גיט זיי א „סנפיר וקשקשת“ שונד ראָמאַן, האָט איהר נור פינף מענשען, וועלכע וועלען האָבען א בעשטימטע גרינדליכע מיינונג. זיי ווייסען, דאָס דער בוך טויג גיט און פֿאַר וואָס ער טויג גיט. הונדערט מיט פינף און ניינציג וועלען זאָגען: עס איז גיט אי! אי! אי! און וועלען דאָך לעזען מיט פֿערגניגען. די איבריגע אַכט הונדערט וועלען דעם גאַנצען סנפיר וקשקשת איינשלינגען, ווי א הונגער־גער קאָזאָק שלינגט איין א שיסעל בלינצעס. זעקס הונדערט פון זיי וועלען נאָך בעווייזען מיט אַרגומענטען, פון וואָס זיי ווערען נתפֿעל.

„זי געהט אליין“, „זי וויינט“, „דער געלער פֿערברעכער האָט זי אונגליקליך געמאַכט“. „מע שיסט“. „מע שרייט, מערדער!...“ דער לעזער פֿערשטעהט גיט, ווי אזוי קלעפט זיך איין זאך מיט דער אנדערער, ער פרעגט גיט קיין שאלות, ווי אזוי האָט דאָס אלעס געקענט פֿאַסירען, ער טראַכט גיט דערפון, וועלכע גאַטירליכע אומשטענדען האָבן בען אַרויסגערופֿען די אָדער יענע ערשיינונג? ער הערט נור פֿורכטער־ליכע קנאַקענדיגע ווערטער, זעהט פֿערשיעדענע סענסאַציאָנעלע סצענען, פֿערשיעדענע מענשען שווימען פֿערביי זיין אויפֿגערייצטען אויג, פֿאַנטאַסטישע בילדער געהן פֿערביי איהם, זיין נייגעריגקייט איז אויפֿ־געוועקט, זיין פֿאַנטאַזיע אויפֿגעבראַכט, ער איז נתפֿעל געוואָרען! וואָס האָט אַרויסגערופֿען זיין התפֿעלות? מיט וועלכע מיטלען האָט דער סנפיר וקשקשת־שונד־ראָמאַן־פֿאַבריקאַנט צורודערט זיינע נערווען?

אויף די סטענדען, וואו עס ווערען פֿערקויפט די העפטען פון שונד ראָמאַנען, קענט איהר אויך קריגען א באַטעל „שאַפֿאַניער“ פֿאַר פינף סענט. עס איז א זיס און א זויערליכער קוואַס, געדיכט און מוטנע ווי א גאַנעל־מאָגעל, עס זירט א ביסעל אין גלאָז און מאַכט גרויסע טראַבעל אין מאָגען. עס איז גיט קיין וויין, גיט קיין שאַפֿאַ־

וועלכען א פערער פון א קאריקאטוריסט האָט אין העלע פארבען
עהנליך נאָכגעמאַכט אן אמת'ן שונד ראָמאַן. און ווייל אין איהם זיין
נען קאָנצענטרירט, און אין א פארגרעסערטער פאָרם אויסגעדריקט די
אייגענשאפטען פון א שונד ראָמאַן, איז גרינג זיי צו בעמערקען און
נאָכדעם זיי צו בעשפרעכען.

3.

יעצט, אז מיר ווייסען שוין, אז א ראָמאַן קען נור דאן אנערקענט
ווערען, אלס א ליטעראַריש ווערק, ווען ער איז געשריבען נאָך די רעגלען
פון גראַמאַטיק און לאַגיק, ווען ער איז געגרינדעט אויף ריכטיגע בע-
אַכטונג און פסיכאָלאָגישע ערשיינונגען, ווען ער שילדערט וואַהרע
טיפען און ניט ווירקליכע פאָעטישע בילדער, יעצט וועט אונז ליכט
זיין צו פערשטעהן פאַר וואָס איז „סנפיר וקשקשת" א שונד ראָמאַן. .
ווען איהר לעזט א ראָמאַן, דאַרפט איהר פון ערשטען וואָרט אָן
זיין אויפמערקזאַם. „סנפיר וקשקשת, אָדער ע! ווי באַלד אז אזוי,
וואָס דאַרף איך עס גאָר?" — דער נאָמען אַליין ערקלערט אייך שוין,
דאָס דער פערפאַסער פערפאַלגט ניט קיינע ליטעראַרישע ציעלען, דאָס
מע זוכט נור מיט „סנפיר וקשקשת'דיגע" אונזיניגע, באַמבאַסטיגע
ווערטער צו פערבלאָפען דעם נאָאיווען און צוטרויליכען לעזער. ווען
איהר לעזט דערנאָך די פערשפרעכונגען פון דעם מחבר, וועלכער בע-
גליקט אייך מיט עטוואָס בעזאָנדערעם, שפאַנענדעם, איבעראַשענדעם,
אינטערעסאַנטעם און בעלעהרענדעם, — לעזט שוין ניט ווייטער!
וואַהרע ליטעראַטור וואָהנט ניט צוזאַמען מיט דער אונפערשעמטער
רעקלאַמע. . . א גוטער בוך ניט דעם לעזער דאָס, וואָס ער פערשפרעכט
ניט, א שלעכטער בוך פערשפרעכט דאָס, וואָס ער ניט.

פאַעזי אין א נאָוועלע בעשטעהט ניט אין דעם, וואָס דער אוי-
טאָר פערשרעקט אייער פאַנטאַזי מיט הימלען, וועלכע שטירצען צו
דער ערד, מיט א נאכט, וועלכע איז שוואַרץ ווי א גלח, מיט דונערן
און בליצען, וועלכע רוישען ווי אַקעסעל־פּויק. . . הערט זיך צו צו
יערען וואָרט, בעמיהט אייך פאַרצושטעלען זיך אין דער ווירקליכ-
קייט, וואָס דער אַוואָטאָר שילדערט אייך, ווי באַלד אין דעם איז ניטאָ
קיין וואַרהייט, איז דאָך אויך ניטאָ קיין פאַעזי; ווי באַלד איהר זעהט

וואס איז א סטיל?

Le Style c'est Phomme.

„סטיל“ איז א גריכיש וואָרט. אין דיעזער שפראך בעדייטעט עס א פערער, א פען, א שטעקעלע, מיט וועלכען מע האָט אין די פער- צייטיגע יאָהרען געקריצט, ווען עס איז נאָך ניט געווען קיין שטאַלע- נע פערער מיט קיין „פאונטין פענס“.

איצט רופט זיך אין ליטעראטור סטיל — די מאנערען, דער אופן, דער וועג, דער שטייגער מיט וועלכען יעדער מענש, וואָס רעכענט זיך פאר א שרייבער, דריקט אויס מיט'ן פערער אויף פאפיר זיינע געדאַנ- קען, זיינע אַבמעסטונגען און זיינע בעגריפע.

איין שרייבער האָט א לאקאָנישען סטיל, דאָס הייסט: ער דריקט אויס זיינע געדאַנקען קורץ, שאַרף און דייטליך. דער אנדערער שרייבט מיט לאַנגע, צושפרייטע זאַצען און האָט אין זיך זיעכען מאַס רייד. איינער האָט א גיפטיגען, סאַטירישען סטיל, דער אנדערער שרייבט וואַסערדיג, איינער שרייבט איינפאַך, דער אנדערער שרייבט מיט הויכע מליצה. איינער שרייבט מיט אַן עלעגאַנטער שעהנע שפראַך; דער אנדערער דריקט אויס זיינע געדאַנקען מיט דער שפראַך פון מאַרק „סעריבעס“ און בעלי-עגלות. איינער געהט גלייך צום „פאָינט“, דער אנדערער פלאַנטערט זיך אַרום מיט זייטיגע וועגען פון משלים, אַלע- גאָריען און פשט'לאַך; איינער רעדט נאַטירליך, דער אנדערער קינד- צעלט זיך און ברעכט זיך, טראַכט אויס משונה'דיגע אויסדריקע, מוז טשעט אויס פון זיך נאָך „ניט דאָ געוועזענע“ ווערטלעך, גלייך ווערט- לעך און קרום ווערטלעך. יעדער פון דיעזע שרייבער דריקט אויס מיט'ן פערער זיינע געדאַנקען מיט זיין אייגענעם שטייגער, דאָס הייסט מיט זיין אייגענעם סטיל.

אַזאָ, ווי איהר זעהט, סטיל איז ניט דער ציעל, עס איז נור דאָס מיטעל פון ליטעראטור, עס איז נור איהר פאָרמע, עס איז ניט

דער שונד ראָמאַן פּאַרגעשטעלט? וואָס ווייסט איהר פון די העלדען? וואָס האָט אייך דער פערפאַסער דערצעהלט פון זיי? קענט איהר גלויבן אז עס איז גענוג, ווען דער אויטאָר זאָגט אייך, אז, זי האָט איהם געשוואָרען זיין טריי און ער איז געווען א געלער און האָט מורא געהאַט פאַר קיצלען? "אָדער דאָס ער האָט געגעבען א זי פ זי, דייטליכער עס ווערען בעשריבען די העלדען פון די שונד ראָמאַנען! דערמאָנט אייך, וואָס ווייסט איהר פון זייערע גייסטיגע אייגענשאַפטען, פון זייערע פרינציפען, פון זייערע אידעען, פון זייערע שטרעבונגען? ווייסט איהר מעהר פון דעם, דאָס זיי זיינען געלע, האָבען ליכט גאַמעלקעס מיט גערעכטיגקייט, און האָבען מורא פאַר קיצלען און פאַר רשעים? .. פון דעסמוועגען לעזט מען דאָך דעם שונד ראָמאַן און מען מיינט, אז דאָס איז ליטעראַטור.

לאָגיק — דאָס איז אזא פירר, וועלכע וויל גאָר ניט וואַקסען אויף דעם בוים פון „שונדזימוס“... ווען איהר לעזט אין דעם ראָמאַן „סנפיר וקשקשת“, דאָס „זי האָט איהם געליעבט מיט די גאַנצע געפיהלע פון איהרע געהירען, זי האָט איהם געליעבט מיט'ן גאַנצען בלוט פון איהרע געדאַנקען, געליעבט מיט'ן גאַנצען האַרצען פון איהר אונשולד“, — פערשטעהט איהר, אז דאָס איז אונלאָגיש, נאַריש, אונזיניג; איהר פערשטעהט, אז לייעבען מיט די געפיהלען פון די געהירען, מיט'ן בלוט פון די געדאַנקען מיט'ן האַרצען פון אונשולד איז אזוי מעגליך, ווי עס איז מעגליך צו לייעבען מיט א באַליאווע פון אן אלטען שטיוועל און פון דעסמוועגען, ווען אזעלכע אונלאָגישע, ווילדע, משונה'דיגע זאַכען, בעפוצט מיט אונזיניגע קליגענדע מליצות, טרעפּען זיך אויף יעדען שריט און טריט אין א געשריבענע מעשה — מיינט מען אז עס דאַרף אזוי זיין.

זוכט אמת'ע פּאָעזי אין דעם בוך, וואָס איהר לעזט, זוכט לעבענס טרייע בילדער, זוכט לאָגיק, ערקלערונג פון די פערשיעדענע פסיכאָלאָגישע פּראָצעסען, פון וועלכע עס קומט ארויס דעם מענשענס האַנדלונגן, זוכט ריינעם עסטעטישען פערגעניגען און דער שונדיגער סנפיר וקשקשת-ראָמאַן וועט מוזען פערשוואַנדען ווערען. אז איהר וועט גוטען מאַטעריאַל פאָדערען, וועט מען אייך גוטען מאַטעריאַל געבען.

די פראנצויזען דערפאר, וואָס זיי האָבען געלערענט רעדען בלשון נקיה, וואָס זיי האָבען געוווּען, וועלכע הויכע און וואונדערבאר שעהנע פאָר-מען עס קענען בעשאַפֿען ווערען אין דער שפראך פון אַ מענשען. געוויס, עס איז וויכטיגער אַ שרייבער זאָל האָבען גוטע געדאַנקען אידער אַ גוטען סטיל, עס איז אָבער נאָך בעסער, ווען ער האָט גוטע געדאַנקען מיט אַ גוטען סטיל. און עס איז נאָר אַ צרה, ווען קיין געדאַנקען זיינען ניטאָ און דער סטיל טויג נאָך דערצו אויך אויף כפרות... לכל הפחות ווען איהר לעזט עטוואָס, האָבען פערנניגען פון דעם, וואָס איהר זעהט, ווי וואונדערבאר רייך, עס קען זיין די טעכניק פון דעם מענשענ'ס שפראך. די קונסט, מיט וועלכער דער שרייבער בויפט שעהנע סימעט-רישע און קלינגענדע זאצען איז אליין פאר זיך אַ בריהשקייט, פון וועל-כער מען קען ענטציקט ווערען. דער אידעאל פון ליטעראטור איז, אז דער סטיל זאָל האַרמאָנירען מיט'ן געדאַנק און דער געדאַנק פונ'ם שרייבער זאָל האָבען אַן אויפקלערענדע מאַכט אין דעם סטיל...

מע קען אָבער ניט פאָדערען, אז אלע מענשען זאָלען שרייבען מיט איין סטיל. דער סטיל פון יעדען שרייבער איז אַ פראָדוקט פון זיין אייגענער אינדיווידואליטעט, אַן אויסדרוק פון זיינע פסיכאָלאָגישע און אינטעלעקטועלע אייגענשאַפטען. יעדער אַראַטאָר האָט זיינע איי-גענע מאַנערען אין רעדען — מאַנערען, וועלכע שטימען איין „מיט זיין אינדיווידועלען איך...“ „ניט נאָר „רעדנער“, אפילו יעדער פראָס-טער בשר ודם האָט זיך זיין אייגענעם „סטיל“ אין רעדען, זיין איי-גענעם שטייגער, זיין נוסח, וועלכער ווערט בעשאַפֿען פון דעם בעל דבר'ס כאַראַקטער, זיין טעמפּעראַמענט און זיין גערווען-סיסטעם. דאָס זעלבע איז געוויס אויך ווען דער מענש מאַהלט אויס זיינע רייד מיט אַ פּעדער אויף פּאפּיר. און אין דיעזען זינן איז דער פראַנצויז גערעכט, ווען ער זאָגט: „דער סטיל דאָס איז דער מענש!“ אינ'ם סטיל שפּיע-געלט זיך אָב דער מענש...

איהר וועט אפשר ניט טרעפֿען פון דעם שרייבערס סטיל, צו איז ער אַ מעלאַנכאָליקער אָדער אַ לעבעדיגער יונג, צו האָט ער ליעב טהע מיט לימענע אָדער „געפרייטע“ מצה, איהר וועט אָבער פון זיין סטיל דערקענען צו איז ער בעגאַבט מיט טאַלענט, אָדער ער איז אַ נייסטיגער קבצן, קען ער גראַמאַטיק אָדער ניט, איז ער אַ מענש מיט ענערגי, אָדער אַ שמאַטע פון וועלכער מע קען מאַכען אַ קוואַטש; צו

דער געדאנק אליין, עס איז נור דער אופן מיט וועלכען דער געדאנק ווערט אויפ'ן פאפיר פערקערפערט...

עס איז אָבער געווען אַ פּעריאָדע אין דער ליטעראַטור, ווען מען האָט גערעכענט, אז די הויפט מעלה פון אַ שרייבער איז זיין סטיליסטיק. די פראנצויזען, וועלכע זיינען בכלל און בפרט זעהר עלעגאנטע מענשען, האָבען אויסגעארבויט די עלעגאנטעסטע שפראך אין דער וועלט. אין אַכטצעהנטען יאָהר הונדערט זיינען די פראנצויזען געווען די ליטעראַרישע געזעצגעבער פון אייראָפּא און זיי צוליעב האָט גע- הערשט אזא מיינונג, דאָס יעדע ליטעראַרישע ווערק דאַרף זיין גע- שאַצט נאָך זיין סטיל נאָך. איז דער סטיל געווען שעהן, עלעגאנט, גלענצענד, מליצה'דיג, האָט דאָס ווערק געהאַט אַ גרויסען ווערט; ווען ניט, האָט עס קיין ווערט ניט געהאַט. ניט די ליטעראַרישע קאָנ- פעטע אליין, נאָר די פאפירעלעך, עטיקעטעלעך און גאָלדענע פאָדעס מיט וועלכע די קאָנפעטע איז געווען פערוויקעלט, האָט מען געהאַלטען טייער. דערפאַר איז נאָר קיין חדוש ניט, וואָס דער פראנצויז ביופּאָן האָט אויסגעשריען: דער סטיל — דאָס איז דער מענש!

לודוויג ברענע האָט ניט געוואָלט איינשטימען מיט'ן פראנצויז. וואָס הייסט, זאָגט ער, דער סטיל דאָס איז דער מענש? מאַכט זיך דען ניט, אז אַ גוטער מענש האָט אַ שלעכטען סטיל און פערקעהרט, אַ שלעכטער מענש האָט אַ גוטען סטיל? מיט אַ שלעכטען סטיל קען מען מאַכעס מאָל אַנשרייבען זעהר אַ גוטען בוך און ביופּאָן אליין מיט זיין גלענצענדען סטיל האָט בעוויזען, אז גלענצענדע געדאַנקען מאַכען אַ שרייבער אונשטערבליך און ניט גלענצענדע ווערטער. ווייטער, ברענגט בערנע אַזעלכע בעווייזע: מענשען, וואָס שרייבען עלעגיע און פעסעמיסטישע אַרטיקלען זיינען אַם מיינסטענס אין לעבען פרייליכע און לעבעדיגע חברה לייט און פערקעהרט, די וואָס ווילעלן זיך און מאַ- כען לוסטיג ביים שרייבען, זיינען אָפט אין לעבען מעלאַנכאָליקער און אומעטיגע מענשען.

סטיליסטיק ווי יעדער פערנינפטיגער שרייבער פערשטעהט שוין איצט, איז ניט דער עיקר פון דער אויפגאבע פון ליטעראַטור, אָבער אזוי ווי אַ סקולפּטאָר קען ניט אויסדריקען זיין אידעע אָהן גיפּס און אָהן מירמעל'שטיין, אזוי קען ניט אויסגעדריקט ווערען דעם שרייבער'ס געדאַנקען אָהן אַ סטיל. די גאַנצע ציוויליזירטע וועלט איז דאָנקאַר

ווער זיינען אונזערע וועג-ווייזער?

1.

אויף דער פראגע: ווער זיינען אונזערע וועג ווייזער? איז דאָ זעהר אַ קורצער און אַ דייטליכער ענטפער, — אונזער וועג-ווייזער זיינען „מיקסאָלאָגיסטען“. איך ווייס, איהר קוקט מיך אָן מיט בע-וואונדערונג: וואָס איז דאָס פאר אַ מין נייע זאך — מיקסאָלאָגיסטען?

אין דעם לעצטען יעהרליכען רעפארט פון דער עדיוקיישיאָנאַל אליאנס (געוועזענע היברו אינסטיטוט) איז אָבגעדרוקט אַ רעדע פון אַ געוויסען מר. מקלוועי, ער איז דער עדיטאָר פון דעם ברוקלינער „אי-געל“. געהאַלטען האָט ער די רעדע אויף דער יעהרליכע פערזאָמלונג פון אלע דירעקטאָרען און מיטגליעדער פון דער „עדיוקיישיאָנאַל אליאנס“. זיין רעדע פאנגט זיך אָן אזוי: „מיינע פריינדע. מיט עטליכע יאָהר צוריק איז אַ ריכטער פון סופרים קאָרט געווען זעהר איבערראשט מיט די ענטפערן פון אַן עדות. אויף דער פראגע: מיט וואָס בעשעפ-טיגט איהר זיך? האָט דער צייגע געענטפערט, ער איז אַ מיקסאָלאָגיסט. — וואָס פאר אַ מין „מיק“ זייט איהר? — „איך בין אַ מיקסאָלאָגיסט“. מיט דער הילפע פונ'ם אַרוואָקאט איז ענדליך ער-קלערט געוואָרען אז דער צייגע איז אַ באַרקפער און אז ער איז אין גאַנץ ניו יאָרק צווישען אלע באַרקפערס דער גרעסטער מומחה צו מאַכען פון פערשיעדענע משקאות אלערליי „מיקסד דרינקס“. ווען מײן פריינד מר. סטראוס, אזוי זאָגט ווייטער מר. מקלוועי, האָט דאָ היינט, רעדענדיג וועגען די פערשיעדענע אויפגאַבען און שטרעבונגען פון דער עדיוקיישיאָנאַל אליאנס, געמאַכט אַ טעות (אַ בולבע בלעז) און האָט אָנגערופען אַ סאַלאָן מיטן נאָמען סאַלון, איז מיר געקומען דער געדאַנק, אז ער אליין, דאָס הייסט מר. סטראוס,

האָט ער געזונטע לאַנגיק, אָדער ביי איהם איז אין קאָפּ אַ הירזשענע קאָשע, צו איז ער אַ מענש מיט אַ פלאַן אָדער ער שפּרינגט אום ווי אַ הייזשעריג, צו רעדט ער אויפריכטיג פון גאנצען האַרצען, אָדער ער שפּיעלט נאָר אַ קאָמעדי, צו האָט ער פאַר זיך אַ ברייטען האַרזיאָנט, אָדער ער זעהט נאָר זיין אייגענעם שפּיץ נאָז, צו האָט ער פּרינציפען, אָדער ביי איהם איז אלעס הפּקר פעטרישקע, האָט ער אמת'ע געפיהלען אָדער אלעס איז ביי איהם נאָר גאָכגעמאַכט און „טו אָרדער“ פאַבריק צירט... ווי שעהן און ווי קינסטלעריש דער סטיל פונ'ם שרייבער זאָל ניט זיין געשניצט, ווי שטאַרק דער שרייבער זאָל ניט זוכען מיט קלינגענדע פּראָזען און זיסע מליצות צו פאַרמאַסקירען זיין אייגענעם „איך“, ווען ער זאָל אפילו פערניכטען אַ גאנצען פייגען-בוים אום צו פערדעקען מיט זיינע בלעטער די ערוה, — וועט עס איהם דאָך ניט העלפּען. יעדער לעזער וואָס האָט די פעהיגקייט צו אַנאַליזירען און פערשטעהן, וועט באַלד אין דעם סטיל געפינען דעם מענשען....

ווער רעדט ביי אונז אין דער זשאַרגאָנישער ליטעראַטור, וואו מע דענקט גאָר ניט פון קיין שעהנעם קינסטלערישען סטיל און וואו די שרייבער מאַכען זיך ניט קיין גארטלען אפילו פון קיין עלה תאנה, — ביי אונז איז גאָר אַ מחיה. איהר לעזט דורך איין אַרטיקעל און ניט שוין אַ געשריי! אָט איז ער! איך האָב איהם דערקענט!

פון די אידישע עלטערן פון דער איסט סייד און זאָ ווייטער. מיט איין וואָרט, דער רב"ש"ע אליין ווייסט וואָס עס וואָלט געוואָרען פון דער גהעמאָ, ווען זיי זאָלען ניט זיין אונזערע אפוטרופס'ען און פערזאָרגער. מיט וועלכע מיטלען קורירען זיי דיעזען פערפעסטעטען און גע- פעהרליכען מאָב? זיי האָבען געמאַכט אַ מיססטוריע פון עדיוקיישאָן, מאָראַל, רעליגיעז, טשאַריטי, פאָליטיק און גיעבען דעם קראַנקען אַלע טעה אַ טעע לעפעל. זאָל אונז ערלויבט זיין נאָכצודענקען אויף וויפיעל ייעזע מיססטורע איז ווירקליך אַ רפואה, דאָס איז ערשטענס, און צווייטענס, ווער איז מעהר חולה, צו דער, וועמען מען קורירט, צו די, וועלכע האָבען זיך אליין געמאַכט פאַר רופאים?...

2

זייער טהעטיגקייט פון עדיוקיישאָן איז קאָנצענטרירט אין דער גרויסער שטוב, וואָס שטעהט אויף איסט בראָדוויי און רופט זיך מיטן נאָמען „עדיוקיישאָנאַל אליאנס". מערקווירדיג, פריהער ווען דיעזער עסטאַבלישמענט האָט געהאַט מעהר רעכטע צו רופען זיך עדיוקיי- שיאָנאַל, האָט זיך דאָס גערופען „היברו אינסטיטוט", איצט, ווען עס האָט זיך געדאַרפט רופען ניט היברו, נאָר פשוט „רושואיש אינסטי- טוט", רופט מען דאָס עדיוקיישיאָנאַל אליאנס. אַלזאָ וואָס איז דאָס פאַר אַן אינסטיטוט?

עס איז אַ גרויסער דעפאַרטמענט סטאָר. וואָס האָט איהר ניט אין אזא אַמעריקאַנער קראָם? זאָקען און וועש, שטיוועל און קליידער, היטלען און הענטשיקעס, בייסיקעלס און אויטאָמאָבילען, פראָדוקטען פון קונסט און אַלעאָגראַפיען; פאָרטאָפיאַנעס און מאַנדאָלינס, ביי- כער און שול-אַנגעלעגעהייטען, בלומען און האַמוטעס פאַר פערד... אין אזא סטאָר איז דאָ אַ רעסטאָראַן און מען גיט דאָרט אָפט קאָנ- צערטען פאַר די קאָסטימערס... אזא דעפאַרטמענט סטאָר איז די עדיוקיישיאָנאַל אליאנס. עס איז דאָ אַ דעפאַרטמענט פון חזנות און רבנות, אַ דעפאַרטמענט פון תפילות און דרשות, אַ דעפאַרטמענט פון געפילטע פיש און געשיכטע דער פילאָזאָפּי, שעקספיר און מאַנדאָלינאַ קונסט, עטהיקס און טענז, גימנאַסטיק און פאָליטיק. אַלע אָנגעשטעל- טע אין דיעזען עדיוקיישיאָנאַל סטאָר זיינען ניט מעהר ווי קלערקס,

איז אייגענטליך מעהר אָדער ווייניגער אַ מיסקאַלאָגיסט א. ז. וו. מיינע פריינדע, אונזערע וועגווייזערס, אונזערע לערערס און משגיחים, די, וועלכע האָבען זיך גענומען דאָס רעכט אונז פיהרען און בילדען זיינען אַלע, מעהר אָדער וועניגער, מיסקאַלאָגיסטען, מעגלעך, ביי וועלכע סאַלאָן שטעהט נאָהענט לעבען סאַלון... הונדערטער-טויזענדער פון אונזערע ברידער טרינקען יאָהרענלאַנג די „מיקסדרינקס“ פון די פילאַנטראָפישע באַרקפערס, געהען אום בעטויבט פון זייערע עדיוקיישיאָנאַל קאָקטיילס, און עס איז שוין צייט מיר זאָלען זיך אויסניכטערען און מיט קלאָרע אויגען אַרומקוקען זיך וואָהין פיהרען אונז די דאָזיגע וועגווייזער און ווער זיינען זיי אליין?

איך מוז אייך פריהער מיט-טהיילען אַ פאַקט, וועלכער וועט אמבעסטען אילוסטרירען די אַלע וויכטיגע פראַגען, וועלכע איך וויל בעריהרען אין דיעזען אַרטיקל.

מיט אַ קורצע צייט צוריק זיינען פיעלע פון אונזערע בעקאַנטע דאָן-טאונער פריינדע געווען איינגעלאָדען דורך בריעה צו מר. איזי-דאָר סטראוס, דעם פרעזידענט פון דער עדיוקיישיאָנאַל אליאנס. אויף דער פערזאָנלונג זיינען געווען זעהר פיעל פראַמינענטע מיסקאַלאָגיסטען. די איינגעלאָדענע פאַרשטייער פון דאָן טאָן האָט מען ניט געגעבען קיין וואָרט, מען האָט זיי נאָר געהייסען הערען וואָס מען זאָגט זיי. ווען ענדליך יאָזעף באַראַנדעס האָט יע געקראָגען דאָס וואָרט, האָבען די מיסקאַלאָגיסטען יעדע מינוט איהם איבערגעריסען, זאָגאַר אליין דער בעל הבית האָט איהם ניט געלאָזט רעדען און אַלע האָבען געשריען: ניט דאָס זיינען די רעד, וואָס מען איז געקומען הערען, געקומען איז מען הערען נאָר דאָס, וואָס זיי זאָגען... וואָס זשע האָבען זיי געזאָגט? זיי האָבען פשוט גאנץ אָפּען געזאָגט, אז די אַלע אירלעך פון דער גהעטאָ זיינען ווילדע חיות, אַ מאָב, פון וועלכען יעדערער וואָלט דעם אַנדערן צוריסען און יעדע אָרדנונג און געזעצ-ליכקייט אומגעשטירצט, ווען זיי, די וועגווייזער, זאָלען זיך ניט בע-מיהען דיעזען ווילדען מאָב צו האַלטען אויפן צוים. זיי האָבען געזאָגט, אז די אידישע גהעטאָ איז די העלע פון אויסגעלאָסענהייט און פער-דאָרבענהייט, דאָס די אידישע פרויען זיינען כמעט אַלע קאנדידאטען פאַר די הייזער, וועלכע זיינען בעלויכטען מיט „רויטע פייערס“, דאָס דעם גרעסטען טהייל פון קרימענאַלס און פערברעכער גיעבען די קינדער

א העכערע בילדונג, זיי פאראלזירען זיין שטרעבונג אלעס צו קענען און ערפארשען... זיי שטעלען איהם זיך אליין פאר אן אידעאל און א מוסטער: זיי סמארט זאגען זיי אין ביזנעס און סטופיד אין דענקען, האלט דעם סאלאן לעבען סאלאן, פילאזאפיר ניט קיין סך און זיי א גוטער סיטיזען... מעהר פערשטעהען זיי ניט און ווילען ניט אז דער איסט סיידער אידעל זאל פערשטעהן... צווישען די דירעקטארען פון אליאנס, וועלכע איך קען פערזענליך, איז צום ביישפיעל דזשארוז גרינבוים זעהר אן אנשטענדיגער מענש און א דזשענטלמען און מיט'ס טער קוהן אויך א מענש געוויס אהן שלעכטע אבייכטען, עס קען זיין אז די איבעריגע זיינען ערגער, אבער אנשטענדיגקייט און גוטע אבייכטען זיינען נאך ניט אלעס וואס מען דארף, אום צו פיהרען מיט א ריכטיגען וועג א גרויסען עדיוקיישיאנאל אינסטיטוט, וואס האט דעם צוועק צו בילדען טויזענדער מענשען און צו דיענען אלס א מוסטער. אזעלכע דירעקטארען, ווי פראפעסאר זעליגמאן און דאקטאר לייפציגער זיינען איינציגע קאמפעטענטע מענשען, וועלכע וואלטען געקענט געבען דעם ריכטיגען טאן; זיי שפיעלען אבער, איך ווייס ניט פאר וואס, א פאסיווע ראָלע און די הויפט טהוערס זיינען מיסקאָלאָגיסטען, וועלכע שטערען איינער דעם אנדערן מיט פראַיעקטען, פלאנען, אַבסורדע אויפטועכצען און דעפארטמענט־סטאַר סיסטעמען... ווי אזוי זיי האָבען נאָך ביז יעצט מיט זייערע, „רעגולישענס“, „רעגלאַ-מענטשיינעס, „קאמפליקיישענס“, ניט געמאכט משוגע דעם סופער־אינטענדענט דאקטאר בלוישטיין איז א גרויסער חידוש.

עס איז וואהר, דער „עדיוקיישיאנאל אליאנס“ טוט אויך פיעל גוטעס פאר די בעפעלקערונג פון דער איסט סייד, אבער די מיסקאָלאָגן זיינען געבעך ניט שולדיג אין דעם, מען קען זאגען, אז טראַץ זייערע אַלע בעמיהונגען צו מאַכען פון דעם אליאנס א זינלאָזען און נוצלאָזען אינסטיטוט, ברענגט ער דאָך אייניגע נוצען. איך אליין קען פיעל יונגע לייט, וועלכע האָבען זיך ענטוויקעלט אין די קלאסען פון איראן און אין די וויורדסאָנ'ס סאַירקעל. זייער אינטעלעקטועלע ענטוויקלונג; ליטעראַרישע און פילאָזאָפישע בילדונג קען ערפרייען דאָס האַרץ פון יעדען אויפריכטיגען פריינד פון קולטור און עדיוקיי־שאַן... דאָס איז אַבער אַ זאך וואָס האָט זיך געטראָפּען, עס איז גע-ווען אריינגעשמוגעלט... אז די דירעקטארען פערשטעהען ניט, שעצען

פריקאשציקעס. זיי דארפן ניט זיין פעראינטערעסירט אין דעם זינן פון זייער ארבייט, זיי מוזען נאָר זיין גוטע משרתים. פיעלע פון זיי ויצען טאָג און נאכט און שרייבען, שרייבען, שרייבען. זיי שרייבען רולס, זיי שרייבען נומערס, זיי שרייבען סטאַטיסטיקס, זיי שרייבען שרייבערייען — מען שרייבט! די אנדערע קלערקס דארפן אטענדען דא קאסטאָמערס. זיי דארפן אכט געבען די קאסטאָמערס זאָלען ניט שנייצען די נאָז אויפ'ן פלאָאָר, זאָלען ניט הוסטען מיט אַ קוויטש, זאָלען נאָר נישט ניט בעטען אָהן אַן אפליקיישאַן און, הויפטזעכליך, זיי זאָלען טרעפן אין די געווינשטע דעפארטמענטס. איין קאסטומער וויל תחינות? דאן סטערן! דער וויל טאנצען? סעקאָנדר פלאָאָר. מאָראַל? טאפ פלאָאָר א. ז. וו. די גאנצע טהעטיגקייט פון דיעזען אינסטיטוט טראָגט דעם כאַראַקטער פון אַ פעירי שאָו. עס איז נאָר צו זעהן און ניט צו טאָן. דאָס וויכטיגסטע איז נור עס זאָל זיין וואָס צו בעווייזען, — עס זאָל רעדען צום אויג און צו קעשענע פון די „הויכ-געהערטע" וויזיטאָרס. דער עיקר אָבער איז ניט וויכטיג.

מיר וועלען שפעטער רעדען דערפון, אויב די אידישע געהטאָ איז ווירקליך אַ העלע פון פערדאָרבענהייט. לאָמיר אָננעהמען אז אונזערע אפּטאָנער בעלי טובות זיינען גערעכט אין זייערע אויבער-דערמאָנטע בעהויפטונגען, עהרליכע, אויפריכטיגע מענשען, וועלכע ווילען ווירקליך עטוואָס טאָן פאר'ן ווילדען מאָב אָהנע צו בעריהרען סאָציאַלע און עקאָנאָמישע פראָבלעמען, וויסען, אז זיי איז געבליבען איין איינציגער, ווירקליכער מיטעל, דאָס איז קולטורנע אַרבייט אינ'ם ברייטען זינען פון דאָס וואָרט. יא, קולטור, וואָס מעהר קולטור, בילדונג, אויפקלעהרונג, גייסטיגע און אינטעלעקטועלע ענטוויקלונג, ליכט פון וויסענשאַפט. דאָס זיינען די מעכטיגע מיטלען צו בעקעמפּפּען די פינסטערנים פון אבערגלויבען און אינגאָראַנס, אויסראַטען די ניי-גונג צו אויסגעלאָסענהייט און אַ לעבען פון „רעד ליטס"... וואָס טוען אונזערע פערזאָנלעך און משגיחים? זיי זיינען מיקסאָלאָגען און אַלס אזעלכע האָבען זיי מורא פאר דער אמת'ער אויפקלעהרענדער קולטור... מיט יעדען יאָהר בעשניידען זיי זייער קולטורנע פראָגראַם און פיהרען אַלס אריין וואָס מעהר אנדערע מיקסטורס... אַ ביסעל עלעמענטאַרי-שע ענגליש און עטליכע פראַקטישע, ניט סיסטעמאַזירטע פאַקטען איז אַלעס וואָס מען דארף. זיי ווילען ניט דער דאון-טאָנער איד זאָל קריגען

די ווירקליכע בעדירפניסע פון דער אידישער בעפעלקערונג, זיי נעהמען זיך דאס רעכט צו זיין אונזערע בעלי דעות, אונזערע וועג־פיהרער, אונזערע קריטיקער און מוסר־זאגער. זיי ווילען קאנטראלירען אלע צוויי־גען פון אונזער לעבען, אונזערע פאליטיקס, אונזער עדיוקיישאן, אונזער פרעסע. מיט וואס האבען זיי זיך אזעלכע רעכטע ערוואַרבען? ווי איהר זעהט, דערמיט וואס זיי האבען אויפגעטאן אין עדיוקיישאן האבען זיי דאס געוויס ניט פערדיענט. אין עדיוקיישאן איז זייער סיס־טעמע: ניט דערלאזען, אָבהאלטען, פעהינדערן; זיי זיינען רעאקציע־נערען און אַבסאָרנאַנטען. לאַמיר זעהן, וואָס האָבען זיי געטאָן פאַר אונז אין די אַנדערע אַבטהיילונגען פון זייער טהעטיגקייט.

3.

דאָס וואָס זיי טוען פאַר רעליגיעזן און מאָראַל, קען מען זאָגען, וואָלט געווען זעהר לעבערליך, ווען עס וואָלט ניט געווען אזוי טרויע־ריג. אַפּטאָנער יהודים, וועלכע פערשטעהען אזוי פיעל אין אידישע רעליגיעזן, וויפיעל אַן איירישער גוי פערשטעהט אין בבא קמא, וועלכע לערנען זיך צוויי יאָהר צו וויסען, אז קמץ אַלף איז בע, וועלכע ווייסען, אז אין דעם טאָג פון בר מצוה טאָר מען ניט עסען קיין קאַלבאַס אָהן מאָסטאַרד, און אז יום כּפור דאַרף מען ניט עסען קיין מרור מיט חרוסת, — זיי געהען זיך זאָרגען פאַר די אמונה זאָכען פון דער איסט סייד! ... ווייסען זיי ניט, אז אַ דרייווער פון העסטער סטריט איז אַ למדן און אַ מופלג און אַ צדיק גמור געגען אַ פרעזידענט פון אַ פיפּטה עוועניו טעמפל?

דאָקטאָר בלווישטיין איז געווען אזוי פריינדליך און האָט אונז געגעבען אייניגע סטאַטיסטישע ציפּערען, וועלכע רעדען פאַר זיך אליין. אין די טעג פון ימים נוראים איז פערשריבען געוואָרען וויפיעל שוהלען זיינען דאָ אין דעם ראַיאָן נאָר פון קריסטליע סטריט ביז'ן וואַסער און פון האָוסטאָן ביז'ן וואַסער. דאָס זיינען די ציפּערען: רעגולערע סיר־נאַגאַגעס צוויי און דרייסיג, בתי מדרשים און האָלס, פיער און זיעבעציג אין שאַפּס נור פאַר ימים נוראים דריי און אַכציג, אין דענסנינג אַקאָ־דעמיעס אַכט און זעכציג, אין מוזיק האָלס זיעבען, אין פרייוועט און טענעמענט הייזער איין און זעכציג, אין ביער סאַלונס (ניט סאַלאַנס)

ניט און פערלאנגען ניט אזא טהעטיגקייט קען מען זיך איבערצייגען מיט דעם, דאָס איז דעם יעהרליכען רעפּאָרט זייערען ווערט דיעזע טהעטיגקייט ניט אנערקענט, וועהרענדר פיעלע מיסאָלאָגיסטישע זאכען ווערען זעהר הויך געריהמט און בעדאנקט...

אין דער צייט, ווען דער עדיוקייטישאַנאַל אליאנס שרייט איבער דער גאנצער וועלט פון זיין גרויסע טהעטיגקייט, ווען זיי האָבען פערשיעדענע קאָמיטעס מיט פרעזידענטען, סעקרעטאַרען, און אָפיסערס, ביכער מיט רולס און רעגלעמענטאַציעס, בערג מיט געשריבענע פאַפיערען, רעפּאָרטערס מיט גראַבע בייכער און דירעקטאָרען מיט אַ גרויסען אַפּלאַמב (דיעזע אַפּלאַמב האָבען זיי נאָר דאָן-טאָן), אין דער זעלבער צייט, ערגעץ אין אַ ווינקעלע, ווייס איך, לאָמיר זאָגען אַ וואַלקאָוויסקער פּעראַיין, וועלכער האָט ניט קיין 90 טויזענד דאָלאַר פאַר יעהרליכע עקספענסעס און קיינע בעלי טובות מיט גרויסע פרעטענזיעס, — דייעזער וואַלקאָוויסקער פּעראַיין געהט מיט אַ גלייכערען וועג צום ריכטיגען קוואַל פון עדיוקיישאַן, לערענט ענגליש ניט מיט אַ קאָזיאַנע סיסטעמע, ניט יעדען יאָהר אַ רייע פון לעקטשורס, האָט אַ קלייניקע פרייע ביבליאָטעק, הויכווירדיגע מיסאָלאָגיסטען! דער ווילדער מאַב האָט הונדערטע אַזעלכע סאָסייעטיס! וואו זיינען די יעהרליכע סעריעס פון לעקטשורס פון די רוסישע סאָציאַל-דעמאָקראַטען, פון הונדערטער פערשיעדענע אַרבייטער אָרגאַניזאַציאָנען, פערשיעדענע עדיוקייטישאַנאַל ליעגס? וואו זיינע די פראַגרעסיווע אידישע צייטונגען און זשורנאַלען, וועלכע ווערען אַרויסגעגעבען דאָן-טאָן? וואו איז די טהעטיגקייט פון פיעלע אמת'ע פאָלקס־פריינדע, וועלכע אָפּפערן זייער לעבען אום צו בילדען, צו לערנען און אויפצוקלעהרען זייערע ברידער, וואָס זיינען פערשפּאַרט אין דעם פינסטערען דאָן-טאָן? טויזענדער לעקטשורס ווערען געגעבען פון די דאָן-טאָנער צו די דאָן-טאָנער איבער ליטעראַטור און פילאָזאָפּי, אין אַלע ברענ-טשעס פון נאַטור-וויסענשאַפט, סאָציאַלאָגיי, פאָליטישע עקאָנאָמיי, עוואָלוציאָן? אַ גרויסע, רעזולטאַטפאָלע קולטורנע אַרבייט ווערט פלייסיג און אויפריכטיג געמאַן אין דער איסט סייד; אַ מעכטיגע עדיוקייטישאַנאַל בעוועגונג בליהט יעצט אויף אין אַלע ווינקעלעך פון דער אידישער גהעטאָ, און די מיסאָלאָגיסטען, וועלכע זיינען געווען און געבליבען פרעמדע, וועלכע פערשטעהן ניט דעם גייסט און וויסען ניט

דאס זעהר זעלטען ווענדעט זיך צו זייערע טשאריטיס אן אנשטענדיגער מענש, וועלכער געפינט זיך אין א נויט און אונגליק. צו זיי געהען פראָ- פעסיאָנעלע שנאָרערס און הקדש אידען. ווער זיינען די אמת'ע, די ווירקליכע פילאנטראָפּען פון דער איסט סייד? הויכווירדיגע מיקסאָ- לאָגיסטען, די פילאנטראָפּען פון דער איסט סייד זיינען די איסט- סיידער אידען אליין! דאָ קענט איהר געפינען אמת'ע אירישע רחמנות און לייעכע. דאָ קענט איהר געפינען פאקטען, ווען א איד וואָס פער- מאָנט עטליכע טויזענד, גיט טויזענד דאָלאַר בייל פאר'ן אנדערן אידען, גיט אַב זיין הייזעל אָדער באַנדס פאר א אידען אן עמיגראַנט, וועלכען ער קען גיט, אָבער פאר וועלכען איהם טוט וועה דאָס האַרץ, ווארום ער ווייס מיט וועלכע צרות ער האָט זיך קוים דערשלעפט קיין אַמע- ריקאַ. עס וועט גיט זיין קיין גוזמא, אויב מיר וועלען זאָגען אז אין דעם זעלבען ראַיאָן נאָך וואו, וואו מען האָט אָנגעצעהלט דריי הונדערט און פיער און דרייסיג בתי תפלות, גיבט עס יעדען טאָג טויזענד צופעלע, וואו אַלטע אידען, ווייבער, יונגע לייט קלייבען געלד פאר קראַנקע און אַרימע, פאר פאַמיליעס וואָס האָבען גיט מיט וואָס צו צאָהלען רענט, פאר אלמנות וועלכע מען האָט ארויסגעזעצט פון די דירות, פאר אַרבייטער וועלכע זיינען געבליבען אָהן אַרבייט. און דאָס ווערט געטאָן אָהן גאווה, אָהן רעקלאַמעס, אָהן אירידאָטישע פאַפירען שריי- בעכץ, נאָר מיט אן אמת'ע שטרעבונג צו העלפּען אן אייגענעם און מיט אן אויפריכטיגען געפיהל פון מיטלייד. איהר פרעמדע גיט א נדבה מיט א געפיהל פון עקעל און מיט א סאַרקאָסטישען שמייכעל פון פעראַכטונג און זיי טוען עס מיט טרערען אין די אויגען און מיט רחמנות אין האַרצען. . . איהר טוט עס וועגען א רעקלאַמע, וועגען ביז- נעס, וועגען פאָליטיק. זיי טוען עס, ווייל זיי ווילען העלפּען דעם, וואָס געפינט זיך אין נויט און ארמוטה. ווער דארף וועמען לערנען?

עס איז איצט צייט מיר זאָלען גוט בעטראַכטען און פערשטעהן דעם כאַראַקטער און די בעדייטונג פון זייערע טובות. וועמען טוען זיי א טובה, זיך, צו אונז? מיר רוסישע און רומענישע אידען האָבען אין אונזער אַלטען היימאָט געלעבט אונטער אַזעלכע אומשטענדען, וועל- כע האָבען אונז גיט געלערנט ווי אַזוי צו פיהרען א געזעלשאַפּטליכען לעבען, ווי אַזוי צו אָרגאַניזירען זיך און פראַקטיש פיהרען קהל'שע אנגעלעגנהייטען. מיר זיינען גיט דיסציפלינירט, מיר קענען זיך גיט

פיער און זעכציג, אין סטאָרס זיעבען. . . בם"ה האָבען נור אין אַ טהייל פון דאָן טאָן אין דריי הונדערט און פיער און דרייסיג בתי תפלות געדאווענט 76,900 אידען מיט אידענעס. אַ חוץ די שוהלען וואָס זיינען געווען העכער פון האָוסטאָן, די דריי אידישע טהעאטערע אויף דער בויערי, קופער יוניאָן, טעמעני האָל, און הונדערטער אַנדערע שוהלען מיט האָלען. . . קען זיך דער „ווילדער מאָב" פון דער גהעטאָ אליין בעזאָרגען מיט רעליגיאָנס-אַנגעלעגנהייטען, אָדער זיי וועלען, חלילה, ווערען אויס אידען, אויב די יהודים (יאָהודים) פון אפּטאָן וועלען ניט זעהן בעזאָרגען גאָטס אינטערעסען אויף איסט סייד? אין דעם זעלבען ראַיאָן, פון האָוסטאָן ביז טשעררי סטריט, עקזיסטירען צוויי הונדערט און אַכט און זעכציג שטענדיגע חדרים, וואו אמת'ע ריכטיגע מלמדים לערנען טויזענדער אידישע תלמידים דאָס, וואָס די אפּטאָנער יהודים קענען ניט. איז נויטיג געווען צו מאַכען פון עדיוקיישיאָנאַל אליאַנס אַ האַלבען בית המדרש און אַ האַלבען חדר?

נאָך טרויעריגער און זיגלעזער איז די פּילאַנטראָפּישע טהעטיג-קייט פון אונזערע בעלי טובות. זיי טוען ניט אַ טובה ווי אַ ברודער טוט אַ ברודער, ווי אַ איד אַ אידען, מיט אַ פריינדליכען געפיהל פון רחמנות און מיטלייד. . . איידער אַן אָרעמאן קריגט הילפע פון זייערע טשאַריטיס קריכען איהם פריהער די אויגען אַרויס. ער דארף אויס-האַלטען צוואַנציג עקזאַמענס. איבערטראָגען דרייסיג אונטערזוכונגען. . . מען שטויסט איהם פון איין צימער אין דעם אַנדערען, מע בעהאַנ-דעלט איהם גראָב, מע ערניעדריגט איהם אויף יעדען שריט און טריט און ענדליך גיט מען איהם אַזאָ הילפע, וועלכע העלפט ניט און מאַכט איהם נאָר אומזיסט פאַר אַ בעטלער. די גרעסטע טהייל פונ'ם געלד געהט אַוועק אויף די קלערק וואָירק, פאַר משרתים און צדקה מחבליים, די גאַנצע פּילאַנטראָפּי איז אַ ביוראקראטישע איינריכטונג פון גרוי-זאַמע ביוראָקראטען און פּאַרמאַליסטען. . . ניט פּילאַנטראָפּי איז דאָס, דאָס איז מיזאַנטראָפּי. . . עס איז ניט אַ מעדיצין ווירקליך אויף ווי-פיעל עס איז צו העלפען, עס איז נאָר אַ האָרצישניק אָבצוציהען די היץ פון אַן אַנדער פּלאַטץ. דייטליכער גערעדט: די בעלי צדקות ווי-לען האָבען אַ נאָמען פון פּילאַנטראָפּען און ניט באַדערען זיך מיט די קבצנים. די טשאַריטיס עקזיסטירען נאָר דאָרויף, עס זאָל זיין אַ פּלאַטץ וואָהין די קבצנים צו שיקען. . . דיעזע אָרדנונג האָט געבראַכט דערצו

לירען דאָס גאַנצע לעבען פון הונדערטע טויזענדער אידען, ווילען קאָנטראָלירען זייער רעליגיעזן און עדיוקיישאָן, זייער פרעסע און זייער פאָליטישע טהעטיגקייט. ניט נאָר כבוד און רעקלאַמע, זיי האָבען פון זייערע טובות אויף פראַקטישע נוצען. די שטימען נעהמען זיי צו פאר זייערע קאָנדידאטען. דעם פאטראנאזשע נעהמען זיי צו פאר זייערע אונטערלעקער, די פאָליטישע מאַכט גיעבען מיר זיי אוועק און אז מען דאַרף עפעס א טובה, אָדער אפילו א גערעכטע פאָדערונג, קען מען אונז נאָר ניט, זיי דארפען זיין אונזערע „גאָ ביטוויין“, אונזערע פאָקטאָרס. זיי זיינען אונזערע פאָרשטעהער און אונזערע פערזאָרגער. פאר וואָס קומט עס זיי? ! פאר וועלכע לייסטונג האָבען זיי דאָס פערדיענט ביי אונז? אמת, די ערשטע צייט האָבען זיי אונז געהאַלפּען. אָבער אויב זיי האָבען עס געטאָן פון מצוה וועגען, וועט זיי גאָט בעצאָהלען. זאָלען זיי שיקען זייערע בילדס צו רבש"ע. אויב זיי האָבען דאָס געטאָן פון זייער טובה וועגען, האָבען זיי זיך אליין בעצאָהלט דערפאר. מיר זיינען אוועק פון אונזער אלטע הימאט, ווייל מיר האָבען ניט געקענט ליידען א טיראנישע גרויזאמע מאַכט, וועלכע האָט קאָנטראָלירט אונזער פריוואַט און קהל'שען לעבען, — מיר זיינען געקומען אין א לאַנד פון פרייהייט און אונאַבהענגיגקייט ניט דאָרויף, אז איינער רישע בעלי טובות און אויפפאָסטאָרס זאָלען נעהמען זיך דאָס רעכט צו פיהרען אונז אייביג אויף א שטריקעל. עס איז צייט מיר זאָלען זיך אַרומקוקען וואָהין געהען מיר און וואָהין פיהרען אונז אונזערע ניט איינגעלאַדענע און ניט אויסערוועהלטע וועגפיהרערס. מיר קענען אליין זיין א פאָליטישע מאַכט און זאָגען א דעה אין שטערטעל, מיר קענען אליין זיך סופּאָרטען, מיר קענען אליין געפינען מיטלען צו פיהרען אונזער עדיוקיישאָן און צו ערפילען פילאַנטראָפישע פונקציאָנען. — ווי לאַנג נאָך וועלען מיר זיך ערלויבען, אז מענשען וואָס האָבען מיט אונז נאָר נישט געמיינשאַפטליכעס, מענשען, וואָס זיינען אונז פרעמד און פעראַכטען אונז, מענשען, וואָס מיינען אז מיר זאָלען זיינען ניט מעהר ווי א ווילדער מאַב, אז אלע אונזערע פרויען זיינען פון די

גלייכען, צום ביישפיעל, צו די דייטשען, וועלכע זיינען דורכגעגאנגען אין דער היים א שולע פון עפענטליכען לעבען. אבער מיר זיינען דאך ניט ערגער פאר די איטאליענער. פאר וואס האבען זיי ניט קיין בעלי טובות, משגיחים און מיקסאָלאָגיסטען? מיר האָבען בעווייזע, אז מיר זיינען פעהיגער ניט נאָר פאר די איטאליענער, נאָר זאָגאר פון די אָפּטאָנער יהודים אליין, איבערצונעהמען די אמעריקאנער ציווילזא-ציאָן. נאָך וואָס דארפֿען מיר דיעזע בעלי טובות? ווער בעט זיי? דער תירוץ איז אָבער, זיי מיינען ניט אונזער טובה, זיי היטען אָב זייערע אייגענע אינטערעסען. זיי זיינען קאואַרדס, רעדען ניט מיט אַן אָפּענעם מויל צו זייערע קריסטליכע מיטבירנער, האָבען ניט קיין מוטה צו זיין אָריגינעל און זעלבסטשטענדיג און האָבען מורא, די אָריגינאַ-ליטעט און זעלבסטשטענדיגקייט פון די רוסישע יהודים זאָלען זיך ניט וואַרפען איוואַנען און פעטרא אין די אויגען... זיי האַרט ניט, וואָס מיר וועלען טאָן פעלערן און מיר וועלען פאר זיי ליידען, ביז וואָ-נען מיר וועלען זיך אויסלערנען ניט מאַכען קיין פעלערען, ניין! זיי ציטערען פאר זייערע אייגענע פעל, זיי האָבען מורא פאר זיך. נו, אז איהר זייט פייגלינגע און איהר האָט מורא, אז אלעס וואָס איהר טוט איז צו פעהיטען אייערע אייגענע אינטערעסען, אז די פראַקטישע בעדייטונג פון אייער פילאַנטראָפּי און עדיוקיישאַן איז ווערטה אַ פיטאָס מינץ, פאר וואָס נעהמט איהר אייך אַזעלכע רעכטע צו פיהרען און צו בעפעהלען? די קריסטען האָבען אויסגעבויט אַ בילדונג אין דער גהעטאָ און האָבען געגרינדעט אַן אוניווערזיטי סעטעלמענט, וואו זיי טוען אַ סך מעהר פראַקטישע און נוצליכערע אַרבייט פאר די בעפלעקערונג פון דער גהעטאָ און זיי האָבען צו אונז קיינע טענות און קיינע רעכענונגען, די עדיוקיישאַנאַל אליאַנס האָט אונז גליקליך געמאַכט מיט איהרע טובות! מיר קענען זיך ניט אויסצאָהלען, ניט אויסקויפֿען, ניט אָבראָנקען. געוואלד, ווער האָט אייך געבעטען? לאַ מעקצף ולא מדובשך, מיר דארפֿען ניט אייער ביסעל האָניג און אייער פיעל גיפט.

עס איז צייט, מיר זאָלען בערעכענען, אז פאר דעם ביסעל האָניג וואָס זיי גיעבען אונז, נעהמען זיי זיך צו גרויסע פראַצענטען און צופיעל פרווילעגיען. זיי אַם מייסטען, אָהן שכל און אָהן בילדונג, אָהן אמת'ע פילאַנטראָפּישע געפיהלע און אָהן אַ אירישע האַרץ, ווילען קאָנטראָ-

וואלטער.

1.

וואלטערס לעבען.

מיר געפינען ניט אין דער וועלט געשיכטע א צווייטען ביי-שפיעל פון א שרייבער, וואס זאל שפיעלען אזא גרויסע ראָלע און זאל האָבען אזא מערקווירדיגע בעדייטונג, ווי דער בעריהמטער פראנצויזישער שרייבער וואלטער. ער האָט זיך מיט זיין פערער אזוי בעריהמט געמאַכט, ווי אלכסנדר מוסקדון, ווי נאפאלעאן באָנאַפארטע און אנדערע גרויסע פעלד-הערן. עס איז נאָך א פראגע אויב זיי מיט זייערע קאָלאָסאַלע אַרמעען האָבען געפיהרט אזעלכע זיעגרייכע מלחמות ווי וואלטער, אויב זיי האָבען איינגענומען אזעלכע פעסטונגען, אויב, זיי האָבען אזוי געשראַקען זייערע פיינד ווי וואלטער.

וואלטער'ס ווערק זיינען געדרוקט אין זיעבציג בענדער. ער האָט געשריבען וועגען פילאָזאָפֿי און פאָליטיק, וועגען נאטור געשיכטע און מאטעמאטיק, איז געווען א היסטאָריקער, א דראמען דיכטער, א עפישער און לירישער פאָעט, האָט געשריבען סאטירען און נאָוועלען, וויסענשאפטליכע טראקטאטען און הומאָריסטישע ערצה-לונגען.

זיין ריכטיגער נאָמען איז ניט געווען וואלטער, נאָר פראנץ מאריא אראַועט. דעם נאָמען דע-וואלטער, אָדער פאָן-וואלטער האָט ער זיך געגעבען שפעטער אום כלומרשט צו צייגען, דאָס ער שטאַמט פון א אַריסטאָקראַטישע פאַמיליע. אין דער ווירקליכקייט אָבער שטאַמט ער ניט פון קיין גרויסען יחוס. זיין פאָטער איז געווען א קליינ-בירגער, א נאָטאַר און פראקטישער געשעפטס-מאַן, און האָט זעהר

„רעד לייטס“ הייזער, אז אלע אונזערע סינדער זיינע קרימינעלע און פערברעכער, אז דיעזע מענשען זאלען זיין אונזערע ראטהגעבער און וועגווייזער? ! עס איז צייט, מיר זאלען זיך שטעלען אויף אונזערע אייגענע פיס און מיר זאלען צו די דאזיגע פילאנטראפן, בענעפעקט-טאָרס און עדיוקייטערס אוועקשיקען צוריק די הילצערנע שטאָלצעס (האָדוליעס) אויף וועלכע זיי האָבען אונז געלערענט צו געהן און אויף וועלכע זיי אליין געהען אום זייער לעבען לאַנג!

צו זעכצעהן יאָהר האָט ער געענדיגט די יעזואיטען שולע. זיין פאָטער האָט ניט געוואָלט וויסען פון זיינע פאָעזיען און שרייבע-
רייען און האָט געפאָדערט, אז וואָלטער זאָל זיך אויסערוועהלען א
פראַקטישע פראָפּעסיאָן און זאָל זיך מאַכען א קאַריערע. איהם האָט
זיך געוואָלט, אז זיין זוהן זאָל זיין אן אַרוואָקאט און אין 1710 יאָהר
איז וואָלטער געוואָרען א סטודענט פון א רעכט שולע. דאָ האָט ער
זיך בעקאַנט מיט יונגע לייט, קינדער פון רייכע עלטערן, און אנשטאָט
צו שטודירען פליסיג די תורה פון צו אַרוואָקאטען, האָט ער גאָר גע-
לעבט א גוטען טאָג, געשריבען פאַסקווילען אין סאַטירען און פערשווענ-
דעט געלד מעהר, ווי פיעל זיין פראַקטישער פאָטער האָט געוואָלט.
דורך דעם איינפלוס פון זיינע מעכטיגע פריינד איז דעם רייכען נאָטאָר
געלונגען צו קריגען פאַר זיין זוהן א שטעלע, אַלס א פּאזש ביי דעם
געזאַנדטען אין האָלאַנד. וואָלטער איז געקומען קיין האאַג, האָט
זיך באַלד בעקאַנט געמאַכט מיט די פראַנצויזישע עמיגראַנטען, וועל-
כע האָבען געוואָהנט אין דער שטאָדט, האָט זיך פערליעבט אין א יונגע
מידעל און איז דורך זיין ראָמאַן פערוויקעלט געוואָרען אין פערשיע-
דענע אינטריגעס. דער געזאַנדטער האָט איהם משלח געווען צוריק
קיין פאַרזי מיט ניט זעהר א גוטען אַטעסטאַט. דער פאָטער איז געווען
אויסער זיך און האָט געצוואונגען זיין זוהן צו ווערען א שרייבער
ביי א פראָקוראָר. אָבער אין דער קאַנצעליאַריע פונ'ם פראָקוראָר האָט
ער מעהר ווי פון געריכטס זאַכען גאָר געטראַכט פון די פערגעניגענס,
וועלכע מען קען געפינען אין אזא שטאָדט ווי פאַרזי. אנשטאָט צו
שרייבען פראָטאָקאָלען האָט ער געשריבען סאַטירען, ביסענדיגע און
שטעכיגע פאַסקווילען אויף די גרויסע הערשער און מעכטיגע פער-
זאָנען. מיט דעם פלעגט ער זיך שאַפען פיעל פריינד און פערפאַלגער
אָבער דאָס פלעגט איהם מאַכען בעריהמט און פאַפולער.

אין 1715 יאָהר איז געשטאָרבען דער פראַנצויזישער קעניג לורד-
וויג דער פערצעהנטער און ווייל דער טראַנפאָלגער איז נאָך געווען
קלייניעהריג איז דער הערצאָג פיליפ פון אַרלעאַנס געוואָרען רעגענט,
אָדער במקום מלך. די פערדאָרבענהייט און אויסגעלאַסענהייט, וועלכע
זיינען אין לורוויג'ס צייטען געווען פערבאָרגען אונטער דעם שלייער
פון גרויסאַרטיגען עטיקעט און היפאָקריטישע מאַסקען, זיינען איצט
ארויסגעטראָטען גאַנץ אָפּען. אַלע זיטליכע צוימען זיינען געווען אומ-

וועניג געהאלטען פון פילאָזאָפֿי מיט פּאָעזי. ווי די מייסטען גרויסע זשעניען פון דער וועלט, האָט ער אויך געהאַט דאָס גליק צו האָבען אַ מוטער, וועלכע איז געווען זעהר אַ געבילדעטע און, דאָס איז דער עיקר, אַ גייסטרייכע פּרוי. פון איהר האָט ער גע'ירשנ'ט פיעלע פון די יעניגע נייגונגען, וועלכע האָבען איהם שפּעטער געמאַכט גרויס און בעריהמט.

ליידער איז זיין מוטער געשטאָרבען, ווען ער איז נאָך אַלט געווען זיבעען יאָהר און מיט עטליכע יאָהר שפּעטער האָט איהם דער פאָטער געשיקט לערנען אין אַ יעזואיטישען „קאלעדזש“. דאָ האָט ער געלערנט די אַלטע קלאַסישע שפּראַכען און האָט געלעזען די קלאַסישע פּאָעטען, וועלכע האָבען איהם ענטוויקעלט די נייגונג צו פּאָעזי, מליצה און דראַ-מאַ. דאָ אָבער האָט ער זיך אויך בעקאַנט מיט דער יעזואיטישער סיסטעמע פון לעבען... חנפ'נען מעכטיגע מענשען, פּעראַכטען קליינע מענשען; זיין פרום נאָר צווישען פרעמדע, אויסגעלאָסען און צייניש צווישען אייגענע. קיין פיעלע קענטניסע און קיין אמת'ע בילדונג האָט ער פון דער יעזואיטישער שולע ניט אַרויסגעטראָגען. וואָלטער אליין זאָגט: „ווען איך בין אַרויס פון דער שולע האָב איך געקענט לעטיין און האָב געוואוסט פיעלע אַנדערע זאַכען, איך האָב אָבער נאָר ניט געוואוסט, וואָס מען דאַרף וויסען“. אַלס צוועלף-ערהריגער שיללער פון דער יעזואיטען שולע האָט ער זיך בעריהמט געמאַכט מיט אַ ביטע בריעף, וועלכען ער האָט אָנגעשריבען אין פּערזען פאַר אַן אַלטען קראַנקען סאָלדאַט. דיזער אינוואַליד האָט געבעטען ביים קעניג אַ פּענ-סיע און אויף אַלע זיינע געבעט-בריעף האָט ער קיין ענטפּער ניט גע-קראָגען, ביז מען האָט איהם געראַטהען ער זאָל זיך ווענדען צו די „געלערענטע“ תלמידים פון דער יעזואיטען שולע. וואָלטער האָט איהם אָנגעשריבען אַ בריעף אין שירים און דער בריעף האָט אַרויסגערוּפּען פיעל אויפּמערקזאַמקייט ביים קעניגליכען האַף און אין פאַרזי. כאָטש ער איז נאָך געווען זעהר יונג, האָט מען איהם שוין צוגעלאָזט אין די סאַלאָנען פון דער העכערער געזעלשאַפּט, וואו ער האָט געזעהן לוקס-סוס, פּערדאָרבענהייט, פאַלשקייט, און געהערט אפיקורסישע דיס-קוסיאָנען, שפּאַט פון דער רעליגיאָן און אויטאָריטעטען און וואו ער האָט באַגעגענט מערקווירדיגע מענשען, שאַרפּזייניגע אפיקורסים און פריידענקער.

אין זיי ראָלען. האָט אַ פּיעסאַ ביי דער ערשטער פּאָרשטעלונג קיין ערפּאָלג נישט געהאַט, האָט ער זי ביז דער צווייטער פּאָרשטעלונג אזוי גענדרערט און אומגעאַרבייט, אז זי פלעגט שוין האָבען דעם גרעס-טען ערפּאָלג. ער האָט געקענט די ביהנע און פערשטאַנען גוט, וואָס די „מכּינים“ פון זיין צייט האָבען געפּאָדערט. נישט אומזיסט האָט מען אויף איהם געזאָגט: „וואָלטער מאַכט זיינע פּיעסען צווישען די פּאָר-שטעלונגען“. דער ערפּאָלג פון זיינע פּיעסען און היסטאָרישע (עפּישע) פּאָעמען האָט איהם צוריק געקעהרט די גנאָדע פונ'ם הערצאָג פון אַרלעאַנס. ער האָט געקראָגען מתנות, געלד, אַ מעדאַל און כבוד. דאָס האָט געדויערט ביז ער האָט אָנגעשריבען אַ נייע סאַטירע. מען האָט איהם ווידער אַרויסגעשיקט פון פאַרזי און, ווי שטענדיג, האָט ער ווידער געפונען מיטלען נושאַ חן צו זיין און ווערען בעגנאָדיגט. דאָס אַלעס אָבער האָט איהם נישט געקענט בעפריידיגען. ער האָט שטענדיג גערעכענט, אז ער איז נישט נור אַ גרויסער פּאָעט און דיכטער, נאָר אויך אַ געשיקטער שטאַטסמאַן און דיפּלאָמאַט. ער האָט געוואָלט קריגען אַן אָנגעזעהענע פּאָליטישע שטעלע. קריגען אזאַ פּאָסטען האָט מען אין יענער צייט געקענט נאָר דורך אַ געוויסען דיובאַ, וועלכער איז געווען אַ מיניסטער און די רעכטע האַנד פון דעם רעגירער. ער איז געווען אַ פּאַלשער, אויסגעלאָסענער און זעהר פערדאָרבענער מענש. דאָס אָבער האָט וואָלטערן נישט געהינדערט און ער האָט געפונען מיטלען צו ווערען בעקאַנט און בעפריינדעט מיט דעם דיובוא. אַ מאָל, ווען וואָל-טער איז געווען איינגעלאָדען צו דיובוא'ס טיש, האָט ער בעמערקט, אז איינער פון די אָנגעזעהענסטע געסט איז דער זעלבער אָפיצער, וועלכער האָט איהם אזוי פעררעטהעריש פער'מסו'ט און צוליעב וועל-כען ער איז געזעסען אין דער שרעקליכער באסטיליע. דאָס האָט איהם זעהר אויפגעבראַכט און ער האָט מיט כעס אויסגעשריען: „איך האָב נישט געוואוסט, אז שפּיאָנען געפינען אַן עהרען-פלאַץ ביים טיש פון מיניסטאַרען!“ דער אָפיצער האָט וואָלטער'ן אָבגעווארט אויף איינע פון די פאַריזער בריקען און האָט איהם געשלאָגען מכות רצח. עס איז אַרויס אַ סקאַנדאַל אויף גאַנץ פאַרזי. וואָלטער איז געלאָפּען צו אַלע מיניסטאַרען און אַלע מיליטערישע דעפּאַרטאַמענטען און האָט נישט געקענט געפינען געגען זיין בעליידיגער קיין דין און קיין משפּט. נאָך אַ מיאוסער סקאַנדאַל איז אַרויס ביי וואָלטער'ן מיט אַ

געוואָרפֿען און פֿיליפֿ פֿון אַרלעאַנס אליין האָט זאָגאַר נישט געמאַכט קיין געהיימנים פֿון זיינע פֿערהעלטניסע צו זיין אייגענער טאָכטער... אין דער צייט איז פֿאַרזי פֿערפֿלייצט געוואָרען מיט שמוציגע פֿאַסקוו־לען, שטעכיגע סטירען און פֿערשידענע הומאָריסטישע פֿאַעמען. וואָלטער איז געוויס נישט אָבגעשטאַנען פֿון אַנדערע, ער האָט אָנגע־שריבען אַ סאַטירע אויפֿ'ן רעגענט און מען האָט איהם ארויסגעשיקט פֿון פֿאַרזי. צוויי יאָהר איז איהם געווען פֿערבאָטען צוריק צו קעהרען זיך. ער האָט אָנגעשריבען אַ מליצה־בריעף אין שעהנע פֿערזען צום רע־גענט, האָט אָבגעלייקענט, אַז די סאַטירע, וועלכע מען שרייבט איהם צו, איז ווירקליך געשריבען פֿון איהם. און אַ ראיה, זאָגט וואָלטער, אַז נישט איך האָב עס געשריבען, ווארום עס איז געשריבען מיט זעהר שלעכ־טע פֿערזען. מען האָט איהם ערלויבט אומצוקעהרען זיך און דער רע־גענט האָט איהם ווידער געשענקט זיין גנאָדע. נישט לאַנג אָבער האָט וואָלטער געלעבט אין שלום מיט'ן קעניגליכען האָף און מיט די גרויסע אַריסטאָקראַטען. ער האָט ווידער אָנגעשריבען אַ סאַטירע. ער האָט ווידער געפֿראווט אָבלייקענען, אַז ער איז דער מחבר, אָבער דאָס מאַל איז עס איהם נישט געלונגען. אַן אָפיציער האָט געשפּיעלט די ראָלע פֿון אַ שפּיאָן. ער האָט זיך געמאַכט גוט פֿריינד מיט וואָלטער'ן, און ווייל וואָלטער האָט זיך ליעב געהאַט צו בעריהמען, האָט ער דעם שפּיאָן ענטדעקט דעם אמת, ווער דער ריכטיגער פֿערפּאסער פֿונ'ם פֿאַסקוויל איז. דאָס האָט געפּיהרט דערצו, דאָס מען האָט וואָלטער'ן פֿערשפּאַרט אין דער באַסטיליע, וועלכע האָט אזא טרויעריגע היס־טאָרישע בעריהמהייט. אין דיעזער פֿעסטונג איז וואָלטער אָפּגעזעסען כמעט אַ יאָהר. נאָכדעם האָט מען איהם ווידער ארויסגעשיקט פֿון פֿאַרזי.

עטליכע יאָהר האָט ער אומגעוואַנדערט פֿון איין אָרט צום אַנד־דערן, פֿון איין שלאָס צו צווייטען, מיט זיין שאַרפּזינן און ווייזגען שכל האָט ער זיך איבעראַל געשאַפֿען פֿערעהרער און פּייגל. ביסלעכ־ווייז איז די שנאה געגען איהם אין קעניגליכען האָף אָבגעקיהלט גע־וואָרען און ער פלעגט זיך ערלויבען צו קומען אַ מאַל אין דער הויפט־שטאָדט פֿון פֿראַנקרייך. אין דער צייט איז ער בעקאַנט געוואָרען אַלס אַ דראַמען־דיכטער. ער האָט געהאַט זעהר פּיעל ליעבע צו דער ביהנע און טהעאַטער־קונסט, פלעגט אליין רעזשיסירען זיינע פּיעסען, שפּיעלען

האָט אַ געוויסע צייט זיך געהאַלטען ווי אַ סטאַטעס, געשריבען ערנסטע ווערקע און קיינעם ניט פוגע בכבוד געווען. דאָס האָט אָבער לאַנג ניט געקענט דויערען. די וועלט בעריהמטע שווישפיעלערין אנדריענע לעקאווריער, וועלכע איז אַ מאָל געווען איינע פון וואָלטער'ס פילע געליעבטע, איז געשטאַרבען און די קאַטוילישע גלחים האָבען ניט ער-לויבט זי צו בערדיגען מיט אַ קריסטליכע לוי, ווייל זי איז ניט געווען איבריג פרום. וואָלטער האָט וועגען דעם אויפגעשריבען אַ פאָעמע, אין וועלכער ער האָט גוט מכבד געווען די קאַטוילישע גייסטליכע פאָטערס... נאָכדעם האָט ער זיך געמוזט בעהאַלטען... זיין ווערק „פילאָזאָפישע בריעף" איז אין 1734 יאָהר דורך די הענד פון אַ הענ-קער פערברענט געוואָרען. ענדליך אום פטור צו ווערען פון אלע פער-פאָלגונגען און אנגריפע האָט ער זיך בעזעצט אין דעם שלאָס פֿון זיין געלערטער געליעבטע די מאַרקיוזע דיו שאַטעל. ביי איהר אין שלאָס האָט ער פערבראַכט כמעט 15 יאָהר. אויף אַ קורצע צייט פלעגט ער מיט איהר אָדער אליין ארויספאָהרען קיין ברוסעל אָדער האָלאַנד און באַלד זיך צוריקקעהרען. דאָ אין שלאָס האָט ער אליין און מיט זיין געליעבטע געשריבען פילע ווערק איבער די העכערע מאַטעמאַטיק, פיר-לאָזאָפֿי, געשיכטע און האָט פערפאַסט פילע דראַמען און פאָעמען. וואָלטער איז בעריהמט געוואָרען אין גאַנץ אייראָפּא. דער פריי-טישער קעניג, וועלכער איז בעקאַנט אלס פרידריך דער גרויסער, איז געווען איינער פון וואָלטער'ס טרייסטע אנהענגער. ער האָט שוין לאַנג געבעטען וואָלטער'ן ער זאָל קומען צו איהם וואָהנען, אָבער כל זמן די מאַרקיוזע, דיו שאַטעל האָט געלעבט, האָט ער ניט געקענט ערפילען דעם קעניג'ס ווילען — זי האָט איהם פשוט ניט געלאָזט — ער האָט עס נור געקענט טאָן נאָך איהר טויט. אין 1750. יאָהר איז ער געקור-מען קיין בערלין. דער קעניג האָט איהם געגעבען אַ וואָהנונג אין זיין שלאָס, האָט איהם געמאַכט פאַר אַ קאוואַליער, האָט איהם בעשטימט צוואַנציג טויזענד ליוורען אַ יאָהר געהאַלט. אָבער זיין נייגונג צו אַבצושפּאַטען, אַבצולאַכען, זיין קנאה, זיינע אינטריגען און פאָלעמישע שטרייטיגקייטען, זיין איבערמעסליכער דורשט נאָך כבוד און געלד האָבען זעהר גיך איבערגעפיהרט די גוטע פעהעלטניסע צווישען איהם און דעם קעניג. דער פרעזידענט פון דער בערלינער אַקאַדעמי פון ווי-סענשאַפּט, אַ געוויסער מאָפּערטיוס, איז געווען זעהר אַ בעגרענצטער

געוויסען קאוואליר פון ראָהאן שאבא. דיעזער אַריסטאָקראַט האָט עס געהאַלטען פאַר אַן ערנידערונג מיט זיינע ווייסע הענד צו שלאָגען אַ מענשען, וועלכער איז ניט קיין אַדעליגער, נאָר אַ פּאָעט און פּילאָזאָף, האָט ער געשיקט זיינע קנעכט זיי זאָלען וואָלטערן שלאָגען און ער איז געזעסען אין זיין קאַרעטע און האָט געקאַמאַנדעוועט ווי אזוי מען זאָל שלאָגען. וואָלטער איז געווען אויסער זיך, ער האָט זיך אויסגע-לערנט פּעכטען און האָט אַרויסגערופּען זיין בעליידיגער אויף אַ דויל. דער קאוואליר האָט איהם ניט געענטפּערט. וואָלטער איז אומגעלאָפּען ווי אַ פּער'ס'טער איבער גאַנץ פאַריז, האָט געבעטען זיינע מעכטיגע פּריינד זאָלען זיך פאַר איהם אָננעהמען, האָט געזוכט הילף און האָט איבעראַל בעגעגענט שפּאַט, חוץ און ערנידערונג. דער גייסטיגער צור-שטאַנד פון דעם אויפגעבראַכטען וואָלטער האָט זיך בעוויזען געפּעהר-ליך פאַר דעם שטאַלצען אַריסטאָקראַט, מען האָט מורא געהאַט, דער פּערצווייפּעלטער וואָלטער זאָל זיך ניט עטוואָס ערלויבען געגען אזאַ מיוחס. און מען האָט וואָלטער'ן נאָך אַ מאָל פּערשפּאַרט אין דער באַס-טיליע. פו דער באַסטיליע האָט מען איהם אַרויסגעשיקט פון פּראַנק-רייך און וואָלטער, וועלכער האָט געהאַט פּריינד אין ענגלאַנד, איז אַוועק געפּאָהרען אין דעם איינציגען לאַנד, וואו אַ מענש האָט אין יע-נער צייט געקענט געפינען רעכטע און אַ געוויסע פּרייהייט.

ענגלאַנד מיט איהרע אינסטיטוציאָנען און פּאָליטישע איינרייכ-טונגען, מיט איהרע געלערטע פּילאָזאָפּען און פּריי דענקער, האָט גע-מאַכט אַ גרויסען איינדרוק אויף וואָלטער'ן. פאַר איהם האָט זיך גע-עפּענט אַ נייע וועלט, נייע ערשיינונגען, נייע סאָציאַלע פּעהרעלטניסע, נייע פּראַגען. ענגלאַנד איז געווען וואָלטער'ס גרעסטע און בעסטע שולע. דאָ האָט ער זיך גיך בעקאַנט מיט די בעריהמטעסטע פּאַרשטייער פון דער וויסענשאַפטליכער און ליטעראַרישער וועלט, האָט זיך אויסגע-לערענט ענגליש, האָט שטודירט ענגלישע קלאַסיקער, האָט געלעזען שעקספּירען אין אַריגינאַל און ווען איהם איז ענדליך דורך די שטרלכות פון זיינע איינפלוסרייכע פּריינדע ערלויבט געוואָרען צו קומען צוריק נאָך זיין היימלאַט האָט ער געהאַט גענוג מאַטעריאַל, וואָס צו פאַפּור-לאַזירען, אימיטירען, וועגען וואָס צו דענקען און צו שרייבען. אין 1729 יאָהר האָט ער זיך אומגעקעהרט צוריק נאָך פאַריז, וואו ער האָט געוואָהנט אין אַ פּאַרשטאָט אונטער אַן אויסגעטראַכטען נאָמען. ער

די נעמען פון אלע זיינע ווערק. ער האָט פערפאסט איבער פופצין דראמען, קאָמעדיען און טראַגעדיען. פון זיינע טראַגעדיען זיינען מעהר בעקאנט „זאירע“, „עראפע“ און „מאהאמער“, די לעצטע איז איבער-זעצט פון דעם גרויסען דייטשען דיכטער געטהע. פון זיינע גרויסע עפישע פאָעמען זיינען מעהר בעריהמט זיין מייסטערווערק „הענרי-אדא“ און די „פוסעל'ן“ ער מאכט חוּק פון דער הייליגער זשאנע דיארק. פון זיינע פיעלע ערצעהלונגען און נאָוועלען זיינען מעהר בע-קאנט „קאנדיד“ און „זאדיס“, אין וועלכע ער קריטיזירט די רעלי-גיאָן און די סאָציאלע פערהעלטניסע. זיינע פילאָזאָפישע טראקטאטען, זיין פילאָזאָפישע ענציקלאָפּעדי, זיינע היסטאָרישע מאָנאָגראַפיען, זיינע אבהאנדלונגען וועגען דער פילאָזאָפּי פון דער היסטאָרי, רעליגיאָן, און, הויפטזעכליך, זיינע פובליציסטישע אַרטיקלען האָבען קיין צאָל ניט. אַ גרויסע היסטאָרישע בעדייטונג האָט זיין קאָרעספאָנדענץ — ווארום זיינע קאָרעספאָנדענטען זיינען געווען די גרעסטע געלערענטע פון זיין צייט, די גרעסטע דיכטער און שרייבער, די גרעסטע הערשער און קעניגע.

קיין שרייבער אין דער וועלט האָט ניט געשפּיעלט אזא גרויסע ראָלע, ווי וואָלטער.

2.

וואָלטער אלס מענש און שרייבער.

וועגען וואָלטער'ן, זיין לעבען, זיין טהעטיגקייט, זיין איינפלוס אויף דער ציוויליזירטער וועלט פון אכטצעהנטען יאָהרהונדערט און זיינע ווערקע, וועלכע זיינען, ווי מיר האָבען אויבען דערמאָנט, גע-דרוקט אין זיעבציג בענדער. קען מען און מען דארף שרייבען זעהר פיעל. אין אַ קליינע בראַשורע איז מעגליך צו געבען וועגען איהם נאָר אַ קורצע באַראַמטעריסטיק.

עס איז געווען אַ צייט, ווען מען האָט די רעאָמציאָנערע וועלט געשראָקען מיט וואָלטער'ן, ווי מען שרעקט קליינע קינדער מיט דעם

מענש און א פערזאנלעכע און טראץ דעם וואס פרידריך האָט איהם געאַכט
טעט, האָט וואָלטער פון איהם זעהר אָנגעלעבט. ער האָט דעם וויסענ-
שאפטליכען פּרעזידענט אָנגערופען מיט'ן נאָמען אַקאַדעמיע און האָט
געמאַכט חוזה פון זיינעם אַ פּלאַן דורכצובויערן דעם קונגעל פון דער
ערד דורך און דורך... דאָס האָט אַרויסגערופען אַ פּאָלעמיק צוויי-
שען איהם און זיין קעניגליכען תלמיד, וועלכער האָט זיך אויף גערע-
כענט פאַר אַ גאַנצען קענער (פיעלע פון דיזען קעניגליכען קענער'ס
ווערקע זיינען געווען בעאַרבייט און רעדאַקטירט פון וואָלטער'ן). אין
1753 יאָהר האָט וואָלטער געמוזט פערלאָזען דייטשלאַנד. אויף דער
דייטשער גרעניץ האָט מען איהם פערהאַלטען מיט זיין באַגאַזש און
מען האָט ביי איהם צוגענומען אַ שקאַטולקע מיט פרידריך'ס מתנות.
אָבּוואָהל שפּעטער האָט זיך וואָלטער מיט זיין תלמיד איבערגעבעטען,
אָבער גוטע אַמט'ע פריינד ווי פריהער זיינען זיי שוין מעהר קיין מאָל
ניט געווען. אומקערען זיך צוריק קיין פאַריז האָט מען וואָלטער'ן ניט
ערלויבט האָט ער זיך געקויפט אַ לאַנד-גוט (אַ אימעניע) אויף דער
גרעניץ פון דער שווייץ און פראַנקרייך, וועלכע האָט זיך גערופען פער-
נע. דאָ האָט ער פערבראַכט די איבריגע צוואַנציג יאָהר פון זיין לע-
בען אַלס אַ באַראָן און אַ מאַגנאַט, אַרומגערינגעלט מיט אַ גאַנצען
סוויטע פון בעדיענטע, פריינד, אנהענגער און פערעהרער. די גרעסטע
לייט פון דער וועלט פלעגען פאָהרען קיין פערנע, ווי חסידים פאָהר-
רען צו אַ גוטען-אידען. זיין יעהריגער איינקומפט איז געווען איבער
140 טויזענד ליורען און ער האָט געלעבט ווי אַ פירסט אין לוקסעם
און פעררגיגען. דאָ האָט ער געהאַט זיין אייגענעם טהעאַטער פיר וועל-
כען ער פלעגט שרייבען שטיק, און ער אליין פלעגט זיי אויפפיהרען,
און ער אליין און זיינע פריינדע פלעגען זיי שפיעלען. ביז די מינוטען
פון זיין לעבען איז ער געווען טהעטיג, פול מיט ענערגי און ענטווי-
אָזמוס. ער איז געשטאַרבען אין דער שטאָט, וואו מען האָט איהם ניט
ערלויבט צו לעבען — אין פאַריז, אין דעם יאָהר 1778, אין דער עלטער
פון 48 יאָהר. אין דעם יאָהר 1878 איז דעם טאָג פון זיין הונדערטען
יאָהרצייט, איז אין פאַריז געווען זעהר גרויסע און גלענצענדע פעסט-
ליכקייטען. אין דעם יאָהר 1891 האָט מען אין פערעני געשטעלט אַ
גרויסען און מערקווירדיגען מאָנומענט.

מען וואָלט געדאַרפט האָבען פיעל פלאץ בלויז אויסצורעכענען

פען האָט ער נאָך ווי עס איז ערלויבט צו זיין אטעאיסטען, דאָס פאָלק
 אָבער מוז האָבען אַ גאָט, ווייל דאָס איז פראַקטיש. דער פראַסטער
 מענש וואָל ניט מורא האָבען פאר'ן גיהנום, פאר שמיץ וועט קיין פאָרם
 פון רעגירונג ניט קענען עקזיסטירען, און קיין אָרדנונג אין דער גע-
 זעלשאַפט. דורך דיעזער טעאָרי זיינער האָט ער געהאט פיעל קאָפּ-דריי-
 עניש. ער האָט געגלויבט אין גאָט אין שכר ועונש, און האָט ניט גע-
 גלויבט אין דער אונשטערבליכקייט דער זעעלע. ער האָט געלאַכט פון
 וי, וואָס גלויבען אז דער מענש האָט ערגעץ וואו אַ נשמה. פרעגט זיך,
 אז קיין נשמה איז ניטאָ און קיין יענע וועלט איז ניטאָ, ווי אזוי וועלען
 די פויערען און קאנאליען בעשטרעפּט ווערען פאר זייערע חטאים
 און עברות? אויף זיינע עלטערע יאָהרען, ווען ער איז געווען זעהער
 רייך און האָט געלעבט ווי אַ באַראָן, האָט ער אין זיין גוט אויפגעבויט
 אַ קירכע, אויף וועלכער עס איז געווען אויפגעשריבען: וואָלטער האָט
 דאָס אויפגעבויט פאר גאָט! פאר זיין שטארבען האָט ער ערקלערט
 אָפּען, אז ער וויל שטארבען אין דער הייליגער קריסט-קאטויליש-
 אפאָסטאָלישער קירכע. און פאר זיין טויט האָט ער אונטערגעשריבען
 אַ פאָפיער, אין וועלכען ער האָט זיך ענטזאָגט פון אלעס וואָס ער האָט
 געשריבען געגען קריסטענטהום. מיט איין וואָרט, וואָלטער איז אין
 קיין הינזיכט ניט געווען צו ראדיקאַל. נאָך פאר איהם און אין זיין צייט
 זיינען געווען דענקער, וועלכע האָבען אַ סך ראדיקאַלער בעהאַנדעלט
 אלע פראַגען פון געזעלשאַפטליכען לעבען. פאר וואָס-זשע פלעגט פאלען
 אַן אימה ופחד אויף דער רעאקציאָנערער וועלט, אז מען פלעגט נאָר
 דערמאָנען זיין פערהאַסטען נאָמען?

מען זאָגט, וואָלטער איז געווען אַ גרויסער קעמפּפער פאר די
 פרייהייט פון דעם וואָרט, פאר דיזען קאמפּף זיינעם איז ער עטליכע
 מאָל געזעסען אין באַסטיליע און איז פערטריבען געוואָרען פון זיין פאָ-
 טערלאַנד. דאָס איז ניט ריכטיג. ער איז ניט געווען קיין בראווער גע-
 וואנטער קעמפּפער, ער איז נאָר געווען אַ שרעקליכער דעמאָנאָ. ער
 האָט ניט געהאט קיינע פרינציפּען, קיינע סימפּאטיען, קיין הייליגטום.
 ווי אַן אכזר האָט ער מיט אַ טייוולאַשער ענערגי פערפאָלגט זיינע
 אינטערעסען, אָהן רחמנות, אָהן מיטלייד, אָהן אַכשיי. אָבער ער איז
 קיינמאָל ניט ארויס אין אַן אָפּענעם קאמפּף געגען די, וואָס אונטער-
 דריקען און רויבען די פרייהייט. פארקעהרט, זיין גאנצען לעבען איז

„בוגי מען“... דער נאָמען „וואָלטעריאנעז“ איז געווען אזא קללה, פונקט ווי איצט ביי דער בורזשואזער וועלט די נעמען: ניהיליסט, סאָציאליסט, אנארכיסט. עס איז ניט שרעקליך! ער איז ניט געווען קיין רעוואָלוציאָנער אין קיין זינען, די עקאָנאָמישע פּערהעלטניסע פון זיין צייט האָבען איהם ניט אינטערעסירט אלס אַ וויכטיגע סאָציאַלע פּראָבלעם. אַבוואָהל עס האָבען שוין דאָמאָלס עקזיסטירט די עקאָנאָמיסטען, וועלכע זיינען אונז בעקאנט אלס פיזיאָקראטען. (די דאָזיגע עקאָנאָמיסטען האָבען געלערענט, דאָס די רייכקייט פון נאַציאָנען בע- שטעהט ניט אין גאָלד און זילבער, נאָר אין פּראָדוקטען פון אַגריקול- טור, דאָס אַלע מענשען האָבען דאָס גלייכע רעכט צו געניסען די פּריכטע פון זייער אַרבייט און עס איז אוננאַטירליך דאָס לייד- געהער זאָלען לעבען אַ גוטען טאָג און די וואָס אַרבייטען זאָלען ליידען נויטה). ער איז ניט געווען קיין פּאָליטישער ראדיקאַל, ער האָט געמאַכט חוזה פון די שרייבער, וועלכע האָבען געגלויבט אין אַ רעפּובליקאַנישע פאָרם פון רעגירונג. פאַרקעהרט, ער האָט געגלויבט אין די נויט- ווענדיגקייט פון אַן אויטאָקראַט, ער מוז נאָר זיין אַ געבילדעטער און „הומאַנער דעספּאָט“. וואָלטער איז זאָנאַר קיין געוועהנליכער דע- מאָקראַט ניט געווען. ער האָט גאָנץ אָפּען געלאַכט פון די קאַנאַליען, פון וועלכע עס בעשטעהט דאָס פּאָלק, דער פעבעל, די פּראָסטע מענ- שעלאַך. שוועסטער און דענסטמיידלעך אויפּלעהרען, זאָגט ער, דאָס איז ניט אונזער זאך, דאָס איז די אויפגאבע פון אַפּאָסטאָלען. עס האַט דעלט זיך ניט אין דעם, זאָגט ער, אונזערע לאַסעיען פּערהינדערען פון צו געהן אין קירכע, הערען דרשות און דאוונען... „מיר וועלען גיך האָבען אַ נייעם הימעל און אַ נייע ערד. אָבער ווער? די אנשטענדיגע לייט נאָר. וואָס בעטרעפט די קאַנאַליען, דעם פעבעל, איז די דומסטע ערד און דער דומסטער הימעל געראדע דאָס וואָס זיי דארפּען. דאָס פּאָלק וועט אימער דום און באַרבאַריש בלייבען. זיי זיינען אָקסען, וועלכע דארפּען האָבען אַ יאָך, אַ שטאַהל און אַ בינטעל שטרוי.“

ער איז אפילו קיין אטעאיסט אויף ניט געווען. ער האָט געגלויבט אין אַ פּערזענליכען גאָט און האָט זעהר פיעל געשריבען, אום צו איבער- צייגען די אונגלויביגע, אז אַ גאָט איז אַ נויטווענדיגדיגע זאך. די גאנ- צע וועלט ווייסט זיין בעריהמטע סענטענען: „אויב עס איז ניטאָ קיין גאָט, מוז מען אזעלכען ערפינדען.“ געבילדעטע מענשען און פּילאָזאָ-

טער אן אויסגעטראכטען נאָמען פלעגט ער שרייבען גאָר אַנדערש. פריערדיק'ן דעם גרויסען פלעגט ער שרייבען, אז ער איז דער שלמה המלך און אונטער די אויגען פלעגט ער איהם רופען: אפּפּע... דער רוסישער צאָריצע יעקאטערינאַ האָט ער געשריבען, אז זי איז די איינ-ציגע „סעמיראמיס דעם נאָרדענס"... און מיט אַ קורצע צייט פריהער האָט ער דאָס זעלבע געשריבען דער האַלב-ווילדער צאָריצע יעליזאַ-וועטע... דער עיקר איז געווען ביי איהם נאָר צו קריגען אַ „קאָמי-שאַן". ווען ער איז געווען ביי פרידריך'ן אין פרייסען האָט ער גע-וואָלט ווערען אַ געהיימער אַגענט פון זיין רעגירונג און אויסגעפיר-נען פאָליטישע סעקרעטען... עס האָט איהם אָבער ניט געגליקט... פריהער האָבען איהם די פראַנצויזישע דיפּלאָמאטען ניט געגלויבט און שפעטער האָט זיך פרידריך ניט געלאָזט נאָרען. ער האָט זיין רבי, וואָלטער'ן, זעהר גוט פערשטאַנען. דייע ווערקע, האָט ער גע-זאָגט וואָלטער'ן, פערדיענען מאָנומענטען און דייע טהאַטען פערדיע-נען קייטען. — „עס איז גוט וואָלטער'ן צו לעזען, אָבער ניט צו קענען"... עס איז אין וואָלטער'ס כאַראַקטער ניט געלעגען צו פיה-לען וואַרימע פריינדשאַפט און ליעבע... פיעלע פרויען האָבען איהם געליעבט, פערגעטערט, ער האָט אָבער זיך נור אַמוזירט... איהם האָט ליעב געהאַט די בעריהמטע אַקטריסע אנדיענאַ לעקובטאַריער, איהם האָט ליעב געהאַט אַ יונגעס מעדכען וועלכעס ער האָט בעעגנענט אין דער פראָווינץ... ער האָט זי געבראַכט קיין פאַריז, צוגעזאָגט צו מאַכען זי פאַר אַ בעריהמטע אַקטריסע און ווען ער האָט זי ניט געדאַרפט מעהר, האָט ער זי פערגעסען... שפעטער ווען זי האָט גע-היראַטעט מיט אַ בעריהמטען נאָבעלמאַן, האָט ער זי ווידער געוואָלט בעגליקען, האָט זי איהם אָבער געהייסען נעהמען דעם וועג... דאָס האָט איהם ניט לאַנג פערדראָסען, ער האָט זעהר גיך געפונען אַנדערע געליעבטע... די איינע פרוי מיט וועלכער ער איז געווען פערבונדען אַ היבשע צייט איז די מאַרקיוזע דו שאטעל... אין יענע צייטען האָ-בען די העכערע קלאַסע מענער ניט געהאַט דאָגעגען, אז זייערע פרויען זאָלען האָבען געליעבטע, טרייהייט אין פאַמיליען-לעבען האָט זיך גערעכענט פאַר אַן אָבנעשמאַקטע זאַך, וועלכע איז אַרויס פון דער מאָדע. וואָלטער איז פיעלע יאָהרען געווען דער מאַרקיוזע'ס געליעב-טער, ער האָט געלעבט רוהיג אין איהר שלאָס מיט אַלע בעקוועמליכקיי-

ער געווען א מחותן מיט קיסרים קעניגע, פירסטען, פרינצען... האָט זיך גע'חנפ'עט צו זיי, געשנאָרעט געלד ביי זיי, געמאַכט זיי קאָמפּלי- מענטען. ער איז געזעסען אין באַסטיליען פאַר פאַסקווילען און שמו- ציגע אַרטיקלען, וועלכע ער פלעגט אַרויסלאָזען אונטער אַ פרעמדען נאָמען... ער האָט קיין מאָל נישט געהאַט דעם מוט מודה זיין זיך, אַז אַן אַרטיקעל, וועלכער האָט אימיצען פון די גרויסע ביזנעס געמאַכט, איז געווען געשריבען פון איהם ער פלעגט זיך שווערען אַז דאָס איז אַ בלבול און שטילערהייט פלעגט ער בעקאָנטע און בעריהמטע מענטשען, ליעבהאַבער פון סענזאַציאָן און סקאַנדאַל, געבען קאָפּיעס פון זיין שריפט... דאָס האָט איהם געמאַכט פאַר אַ געפעהרליכען מענטשען.

אַלס אַ מענטש איז ער געווען אַ שרעקליכער עגאָאיסט. די מענטשען, זאָגט ער, זיינען געשאַפּען צו זיין אָדער איין אַמבוס אָדער אַ האַמער; איך וויל בעסער זיין אַ האַמער... ער האָט געקלאַפט וואו ער האָט נור געפונען מעטאַל צו שמייעדען. ער האָט געדענקט נור וועגען זיך, האָט ליעב געהאַט כבוד, האָט געוואָלט זיין רייך און האָט נישט מקפיד גע- ווען אויף מיטלען... ער האָט געמאַכט געלד און פיעל געלד, און ער איז ענדליך געוואָרען אַ גרויסער עושר, — נישט פון שרייבען, נור פון פערשידענע אָפּערס, האָט געגעבען געלד אויף פּראָצענט, געהאַנדעלט מיט ווערטפאַפּיערען, געווען אַ פאָדריאַטשיק, אַ ספּעקולאַנט און איז געווען זעהר אַ קאַרגער, אָבּוואָהל ער האָט נישט געהאַט נישט קיין ווייב און נישט קיין קינדער. אויף דער עלטער, ווען ער האָט געלעבט אין זיין פאַלאַץ אין זיין אייגענעם גוט פערנען, אויף דעם גרענעץ פון שווייצער- לאַנד און פראַנקרייך, האָט ער געלעבט ווי אַלע מאַגנאַטען. מיט אַן אייגענעם טהעאַטער, אייגענע פאָדראַנעס, פערד, וועגען, גלחים און פערעהרער. אין דער צייט פלעגט ער אַמאָל זיך אַרויסצייגען אויף אַלס אַ בעל צדקה, אָבער ווער ווייסט, וועלכע מאַטיווען ער האָט דער- ביי געהאַט. ער איז נישט געווען קיין גוטער מענטש, האָט קיין מאָל נישט מוחל געווען, אויב מען האָט איהם פונעם כבוד געווען. אין פילאָזאָפּישע טראַקטאַטען, אין פאָעמען, אין דראַמען פלעגט ער געפינען פלאַטץ פאַר זיינע פערזענליכע חשבונות, ווי פון זיינע שונאים נקמה נעהמען, שימפּפען און בעליידיגען זיי. ער איז נישט געווען קיין אויפריכטיגער מענטש. אין די אויגען האָט ער געזאָגט אַזוי און אונטער די אויגען אַנדערש. אַלס וואָלטער האָט ער גערעדט פון אַ פערזאָן אַזוי, און אונ-

ריגסטע בעלידיגונגען, האָט איהם אָנגערופען: א פליעג, א גאַרנישט, וועלכער וויל פון זיין בוידעם זעהן די עראייגניסע פון דער וועלט-גע-שיכטע. שלאָסער זאָגט, אז פון אלע היסטאָרישע אַרבייטער פון וואָל-טער, איז נור זיין געשיכטע פון לודוויג דעם פערצעהנטען די איינציגע פון וועלכער מען קען זיך ערלויבען, אי דאָס מיט גרויסע פאָרויכטיג-קייט, אייניגע בעמערקונגען צו אנטלייהען.

ער האָט אויפגעשריבען זעהר פיעלע דראַמען און אייניגע קאָ-מעדיען, וועלכע האָבען אין זייער צייט געמאַכט א שטורם. וואו זיינען זיי איצט? וואו שפיעלט מען זיי? וועמען זיינען זיי בעקאנט? ער אליין האָט זיך געהאלטען פאַר א זעהר גרויסען דראַמאַטורג, האָט געשריבען אין א הויך-פערקינצעלטען קלאַסישען טאָן, נאָך די אלע רעגעלען און קאָזיאַנע געזעצען פון דער טראַגעדי. פון שעקספיר'ן האָט ער ניט זעהר שטאַרק געהאלטען. אָבנאָהל ער האָט צוגעגעבען, אז שעקספיר איז א זשעני, אָבער זיינע דראַמען האָט ער געזאָגט זיין נען געשריבען געוואָרען צו ווילד און באַרבאַריש. זאָגאר „האַמלעט" איז נאָך זיין מיינונג א שטיק וואו איינער ווערט משוגע אין ערשטען אַקט, דער צווייטער אין צווייטען אַקט, אין דריטען אַקט שלאָגט מען זיך און מען טרינקט, נאָכדעם גראַבט מען א קבר אויף דער ביהנע, מען שלאָגט זיך ווידער און מען פערגיפטעט. ווען ער, וואָלטער, וואָלט האָבען א מאַכט, זאָגט ער, וואָלט ער שעקספירען ניט אריינגעלאָזט אין פראַנקרייך. און דאָך וואָס האָט ער אליין געטאָן? ער האָט אין זיינע דראַמען נאָכגעקרימט שעקספירען, האָט געמאַכט אן אַטהעלאָ נאָך זיין מוסטער, האָט געוויזען שעקספירען ווי מען דאַרף שרייבען „ראַמעאַ און דזשוליעטאַ" א. ז. וו. וו. לעסינג האָט אין זיינע קריטישע בריעף וועגען דראַמאַטורגי געמאַכט א תל פון וואָלטער'ס דראַמען. ער האָט פשוט איבערצייגט אז ער איז א שאַרלאַטאַן. וועגען וואָלטער'ס דראַ-מאַ „מעראַפּע" דערצעהלט לעסינג, ווי אזוי דאָס שטיק איז גענומען געוואָרען ביי א איטאַליענישען שרייבער, ווי אזוי וואָלטער אליין האָט אונטער דעם נאָמען פון אן אויסגעטראַכטען לינדעל אויפגע-שריעבען א פאַסקוויל אויף דעם אַריגינעלען פערפאַסער, האָט איהם געמאַכט מיט דער בלאַטע און געצייגט אויף וויפיעל זיין „מעראַפּע" שטייט ניעדריגער פון דעם גרויסען וואָלטער'ס „מעראַפּע". דאָרויף האָט כלומרש'ט שוין אליין וואָלטער געענטפערט, אז אָבנאָהל דעם

טען... זי איז ווירקליך געווען א מערקווירדיגע פרוי, קלוג, שעהן און זעהר געבילדעט... זי האָט דעם גרויסען וואָלטער געהאַלטען אונטער איהר פאנטאָפּעל, דערפאר האָט ער זיך נעכען איהר אזוי לאַנג געהאַלטען... דאָס טרעפט זיך שטענדיג מיט מענשען, וועלכע האָבן אין אַזעלכע כאַראַקטערס ווי וואָלטער.

עס איז געווען אַ צייט, ווען מען האָט וואָלטער'ן גערופען: דער קעניג פון די דענקער פון אַכטצעהנטען יאָהר-הונדערט. דירעקט איז געווען אַ סך אַ טיעפערער דענקער פון וואָלטער. זשאַן זשאַק רוססאָ איז אַ סך געהענטער פון איהם צוגעגאַנגען צו אַלע וויכטיגע פראָבלע-מען פונ'ם סאָציאַלען לעבען. אמת, וואָלטער האָט אויפגעשריבען זייערע זינען בענדער. ער איז געווען אַ פילאָזאָף, אַ היסטאָריקער, אַ פאָעט, אַ דראַמאַטורג, אַ ראַמאַניסט. אָבער פערנעהמט דען וואָלטער אַ פלאַץ אין דער פילאָזאָפּי אַלס אַ זעלבסטשטענדיגער פילאָזאָף? האָט ער געשאפּען אַ פילאָזאָפּישע סיסטעם? אין קיין היסטאָרי דער פילאָזאָפּי געפינט איהר ניט וואָלטער'ן צווישען די פילאָזאָפּען. אפילו זיינע גרעסטע פערעהרער אַנערקענען נאָר, אַז וואָלטער איז געווען דער געשיקטסטער מענש אין דער וועלט נאָר צו ערקלעהרען און פאָפּולער מאַכען פילאָזאָפּישע געדאַנקען פון אַנדערע. אין אַלע זיינע זייערע זינען געפינט מען ניט איין ווערק, וועלכעס זאָל איהם אין דער געשיכטע פון דער ליטעראַטור שטעלען אויף איין פלאַטץ מיט די וועלט-בעקאַנטע קלאַסיקער. ער האָט ניט אויפגעשריבען קיין „פאָסט“, קיין „האַמלעט“, קיין „דאָן קיכאָט“. אַלע זיינע ווערק האָבען נור אַ היסטאָרישע בעדייטונג און זעלטען ווען איהר קענט וואָלטער'ן געפינען אין אַ פריוואַט ביבליאָטעקע.

אַלס אַ היסטאָריקער איז ער בעקאַנט נאָר מיט זיינע שבחים, וועלכע ער האָט געשרייעבן וועגען דעם מערדער און הענקער קארל דעם 12טען, וועגען דעם אויסגעלאַסענעם דעספאָט און טיראן לודוויג דעם פערצעהנטען, וועלכען וואָלטער האָט פאַרגעמערט. ער האָט געשריבען די געשיכטע פון רוסישען צאָר פעטער, ווייל ער האָט דערויף געהאַט אַ בעשטעלונג און האָט דערפאר געקראָגען גוט צעצאָהלט. ווען זשאַן זשאַק רוססאָ האָט זיך ערלויבט אויסצודריקען אַ געדאַנק, אַז רוסלאַנד איז אַ פינסטערע מאַכט, וועלכע דראָהעט דער גאַנצער ציוויליזירטער אייראָפּא, איז וואָלטער אויף אַנגעפאלען מיט די ניעד-

צייהן. וואו ער האָט נור געקענט, סאי דאָס איז געווען אים פלאץ אָדער נישט, פאָסענדר אָדער נישט, אין א פילאָזאָפישער אָבהאנדלונג, אָדער אין א היסטאָרישער מאָנאָגראַפּי, אָדער אין א ראָמאַן, אומעטום וואו ער האָט נור געקענט פון די אידען אָבלאָכען, ערנידריגען זיי, בעשימפֿ-פען, בעשמוצען, האָט ער עס נישט פערפעהלט צו טאָן פלייסגיג און מיט ענערגי. אליין איז ער געווען א געשעפטמאכער און א פראָצענט-ניק און די אידען האָט ער מיט דעם געשטאָכען די אויגען. ער אליין האָט נישט געגלויבט אין השארת הנפש און די אידען האָט ער גערע-כענט פאר א ניעדריגעס באַרבאָרישעס פאָלק ווייל אין זייער ביבעל ווערט די פרומע אידען צוגעזאָגט נאָר עולם הזה און קיין עולם הבא. פון דער ביבעל האָט ער, וואו ער האָט נאָר געהאט א געלעגנהייט, געמאַכט חוזק. אין זיין פילאָזאָפישען ווערטער-בוך, ווען ער קומט צום וואָרט „איד“ דערציילט ער אין א היסטאָרישער פאָרמע נאָר זיינע מחלוקות, קריגע און מלחמות. זאָגאר פון זייער העלדישען קאמפּף פיר זייער פרייהייט מיט די רוימער לאַכט ער אָב און זאָגט זיך אָפּ קאַלטבלוטיג, אז די רוימער האָבען פיעלע טויזענדער אידלאָף מער-קויפט נישט טהייערער פון דעם פרייז, וואָס מען נעהמט פאר א בעשע-פעניש, וואָס די אידען טאָרען נישט עסען. ער דערציילט אז די אידישע פרויען ווערט אין דער ביבעל פערבאָטען צו ליגען מיט אייזלען און פערד, און דאָס איז א סימן אז די אידישע פרויען זיינען געווען געוואָוינט צו אַזעלכע דעליקאטעסען. ער מאַכט זיך לוסטיג דאריבער ווי טויזענדער אידען זיינען אויסגעשלאַכטעט געוואָרען, ווייל אַנשטאָט „שין“ האָבען זיי געזאָגט „סין“, אָדער ווייל זיי האָבען זיך צוגעריהרט צום ארון קודש א. ז. וו. ער ענדיגט זיין היסטאָרישען איבערבליק מיט דיעזע ווערטער: „דערפון זעהט מען אז די אידען זיינען געווען שטענ-דיג אָדער באַדיאָגעס, אָדער רויבער, אָדער קנעכט, אָדער מיאטעזש-ניקעס. זיי זיינען נאָך איצט וואַנאָבונדען אויף דער ערד, פעראַכטעט פון אַלע מענשען און טענה'ן נאָך אַלץ אז די הימלען, די ערד, די גאַנצע מענשהייט זיינען בעשאַפּען געוואָרען נאָר פון זייער'ט וועגען.“ ער בעשולדיגט די אידען אין דעם, דאָס זיי זיינען געווען קאניבאלען און האָבען צו זייער גאָט געבראַכט מענשען פאר קרבנות ... אין זיין פילאָזאָפישען ווערטער-בוך גיט ער גענוג פלאץ אברחה'ן, דוד המלך, אַלע נביאים ... מאַנכעס מאַל זעהר שאַרף און וויציג ... וועגען דעם

איטאליענערס „מערקאפע“ האָט אין זיך גרויסע פעהלערן, איז דאָך לינדעל ניט אין גאנצען גערעכט. מיט אזעלכע פאָרטעלען, רעקלאַמען און פאלשע פסעוודאָנימען האָט זיך וואָלטער זעהר אָפט בענוצט.

זיינע פאָעטישע ווערק זיינען זעהר גלענצענדיק, קלינגענדיק, אין זעהר אַ רייכער שאַרפער שפראַכע, זיי זיינען אָבער קאלט, טרוקען און געפיהללאָז, וואָרום ער אליין איז געווען אַ טרוקענער, קאלטער מענש, אָהן געפיהל און אָהן האַרץ. זיינע פאָעזיען בעריהרען ניט קיין גרויסע פראָבלעמען און רעדען ניט צו דער זעלע פונ'ם מענשען. זיינע ראָמאָנען קען מען רעכענען פאר אלץ אין דער וועלט, נאָר ניט פאר בעלעטריסטישע ווערק. זיי זיינען פילאָזאָפישע טראַקטאטען, סאַטירען, קריטיקען, אָבער קיינע קונסטווערקע, קיינע ראָמאָנען. די פערזאָנען פון זיינע ערצייילונגען זיינען ניט לעבעדיגע מענשען, זיי זיינען מאַריאָנעטען, קוקלעס, וועלכע טאַנצען אום, ווייל וואָלטער ציהט זיי פאר'ן שטריקעל און צווינגט זיי צו מאַכען אלערליי אוואַיעס און אויסצושרייען אזעלכע קלוגע מאָנאָלאָגען און שאַרפע געדאַנקען, ווי זייער בעל הבית וויל. גענומען זיינען זיי אלע ניט פון ריכטיגען לעבען, נור פון אַ פאַנטאַסטישער אויסגעטראַכטער מערכענוועלט... די ווירקליכקייט, דאָס רעאַלע לעבען שפיעלען קיין ראָלע ניט אין וואָל-טער'ס ראָמאָנען.

אין וואָס־זשע שטעקט זיין קראַפט, זיין מאַכט, זיין גרויסקייט? וואונדערן זיך שוין מאַכע פון אייך. איהר האָט נאָר געדולד... איידער איך וועל פערענטפערן די פראַגע, וועט איהר אייך נאָך מעהר וואונדערן.

3.

וואָלטער אלס אידען־פיינד.

די היינטיגע אַנטיסעמיטען מיט אלע זייערע רייד און שרייבע-רייען קענען זיך רעכענען געגען וואָלטער'ן אלס קליינע הינטעלעך. וואָלטער האָט די אידען געביסען מיט גרויסע שאַרפע און גיפטיגע

געוואוסט וואָס פאַר אַ ניעדריגען כאַראַקטער וואָלטער האָט, דיע-
זער סקאַנדאַל האָט אָבער גערויבט די לעצטע ביסעל אַכטונג וואָס
דער געקרוינטער תלמיד האָט געהאַט צו דעם בעריהמטען רבי'ן. לאָזט
צו רוה, האָט פריערדיק צו איהם געזאָגט, דעם נייעם און דעם אַלטען
טעסטאַמענט. אַ פילאָזאָף דארף פריהער פון אַלץ זיין אַ אַנשטענדיגער
מענש... דיעזער סקאַנדאַל האָט נאָכדעם געפיהרט דערצו, אַז צווישען
דיעזע צוויי גדולים איז אַרױס אַ מחלוקה. וואָלטער, אַלס נוקם ונוטר
האָט דאָס געוויס ניט געקענט פּערגעסען. מערקווירדיג איז דאָס וואָס
וואָלטער'ס פּאַפּיערען און דאָקומענטען ביי דיעזען שמוציגען פּראָצעס
פון הירשעל און וואָלטער האָט איבערזעצט פון פּראַנצויזיש אין דייטש
דער גרויסער לעסינג, וועלכער איז דאַמאָלס געווען אַ יונגערמאַן פון
אַ יאָהר עטליכע און צוואַנציג, דער זעלבער וואָס האָט זיך בעריהמט
געמאַכט מיט זיין „נאַטאַן דער ווייזע"... וואָלטער האָט לעסינג'ן
ניט געליעבט. לעסינג האָט וואָלטער'ן שוין דאַמאָלס פּערשטאַנען...

אַ פּאַרטוגעזישער איד מיט'ן נאָמען פינטא, איז אַרױס געגען
וואָלטער'ן מיט אַ פּאַלעמישער בראַשורע... די פּאַרטוגעזישע און
שפּאַנישע אידען האָבען זיך דאַמאָלס גערעכענט פאַר די אַריסטאָקראַט-
טען פון אירישען פּאַלק און האָבען געקוקט אויף די פּוילישע און
דייטשע יהודים, ווי די יהודים פון דעם ניו יאָרקער אַריסטאָקראַטישען
קוואַרטאַל קוקען איצט אויף די אידלאַך פון דעם ניו יאָרקער גהעטאָ.
דיעזער פינטא האָט געזאָגט, אַז דאָס וואָס וואָלטער שרייבט איז אפשר
וואהר, אויב ער מיינט די פּוילישע און דייטשע אידען, די פּאַרטוגעז-
זישע אָבער זיינען איידעל-לייט און אַריסטאָקראַטען... וואָלטער האָט
צוגעגעבען אַז פינטא איז גערעכט און ער איז בערייט צו מאַכען איין
אויסנאַהמע פאַר די פּאַרטוגעזישע אַריסטאָקראַטען... ער, האָט בער-
רעכענט, אַז ער מאַכט דערביי אַ בעסער געשעפט, אַלס זיין אָפּפאַנגענט,
דער אידישער פּערטהידיגער פינטא...

אין זיינע „בריעף געגען זעקס אידען" גיסט ער וויעדער גיפט,
שוועבעל און פּעך אויף די אידען. ער דערמאָהנט זיי וויעדער די אַלטע
חטאים און ענדיגט איינעם פון זיינע בריעף מיט דיעזער פריינדליכער
עצה: גענוג אייך צו זיין חיות וואָס קענען נאָר רעכענען, שוין צייט איהר
זאָלט אָנהויבען דענקען... אויב איהר ווילט געהן קיין פּאַלעסטינאַ,
זאָגט ער אין דיעזע בריעף, געהט אייך געזונדערהייט אין דעם לאַנד

נביא יחזקאל דערציילט ער, אז גאט האט איהם געהייסען נעהרען זיך א געוויסע צייט מיט ברויט, וואס איז בעדעקט מיט מענשליכע... יחזקאל האט קוים אויסגעבעטען ביי גאט די טובה, אנטשטאט מענשליכע... איינקעמטען אין זיין ברויט דעם קוים פון א בהמה... א איד אין אמסטערדאם האט איהם געזאגט, אז מען דארף עס ניט פערשטעהן בוכשטעבליך, עס איז א פאנטאזי... אויב עס איז א פאנטאזי, בעמערקט וואלטער, דארף מען בעסער לעזען די פאנטאזיען פון האמער, ווירגיל און אַוויד. נאך וועמען עס געפעלט בעסער די פראפעזייאונג פון א יחזקאל דער זאל עסען מיט איהם זיין אָנפייסען...

אלס געשעפטמאכער האט וואלטער געהאט צו טאן מיט אידישע סוחרים אין ענגלאנד, אין האלאנד און דייטשלאנד. דאס געוויס, האט איהם ניט געקענט מאכען פריינדליכער צו דער גאנצער אידישער נאציאָן. ווען ער איז געווען אין לאַנדאָן האט ער פערטרויט א קאפיטאל צו א אידען, א געוויסען מענדעס, מיט וועלכען ער האט געוואלט ספעקולירען בשותפות. מענדעס האט באנקראטירט און וואלטער'ן איז אָנגעקומען נאך א קליינער טהייל פון זיין געלט. אין בערלין האט ער זיך פערפלאַנטערט מיט א אידען הירשעל נאך אין א מיאוסער געשיכטע... ער האט דורך דעם הירשעל געוואלט אָפּקויפּען פאפיערען, וועלכע זיי נען געווען פערבאָטען אין פרייסען. ער האט דאָס געמוזט טהאָן בשתיקה, זיין פאטראָן, תלמיד און פערעהערער, פריעדריך דער גרויסער זאל דאָס ניט וויסען. ער איז דאמאלס געווען פריעדריך'ס קאמער-הערער, האט געקראָגען פון איהם צעהנדליגע טויזענדער א יאָהר, האט געלעבט ביים הויף, געפאָהרען אין הויפ'ס-קארעטען, געגעסען ביים קעניגס טיש און געשפּיעלט א ראָלע פון זעהר א גרויסען פרינץ. מען ווייסט, אויב עס איז וואהר אָדער ניט, אָבער דער איד הירשעל האט ער קלעהרט אז אנדערע אידען, קאנקורענטען, האָבען אומיסטען אויפגע-הויבען דעם קורס פון די פאפיערען, איידער ער האט זיי געקויפט און אז ער האט דערביי פערלאָרען זיין געלט און אויך וואלטער'ס געלט... וואלטער האט ארויסגעגאָרט ביי דעם אידען א סך טהייערע ברייאַנ-טען, כלומרשט מיט'ן צוועק זיי צו קויפּען, און האט זיי ניט געוואלט צוריקגעבען. דערצו האט ער נאך געפעלשט אן אונטערשריפט פון הירשעלען. עס איז ארויס אן עפענטליכער סקאנדאל, דער איד האט דער-לאַנגט אויף וואלטער'ן אין געריכט... פריעדריך האט פריהער אויך

אויטאָריטעט ביי דעם פאכסט פון רוים. דער איינציגער אויטאָריטעט, האָט ער געזאָגט, איז אין די הימלען... וואָלטער האָט רעפּאָרטירט די ציוויליזירטע וועלט דערמיט, וואָס ער האָט אָנגענומען די אויטאָריטעט ביי די הימלען, און האָט ערקלעהרט, אז דער איינציגער אויטאָריטעט איז דער מענש אליין. וואָלטער איז ניט געווען קיין פּילאָזאָף, ניט קיין פּאָעט, ער איז אַבער געווען אַ גרויסען אויפקלעהרער און עמאָנסיפּאַטאָר! אַ קריעגס־גענעראַל אָהן עפּאָלעטען, אַ רעפּאָרמאַטאָר אָהן אַ יאָרמולקע פון אַ מאָנאַך.

די דענקענרע מענשען פון 18טען יאָהר־הונדערט האָבען פריהער פון אלץ אָנגעהויבען רעדען פון דעם מענשענ'ס אינטערעסען, שפּעטער שוין האָט מען אָנגעהויבען צו רעדען פון דעם מענשענ'ס רעכטע. דער מענש האָט אין דער אַלטער רעאַקציאָנערער וועלט ניט געהאַט קיין פּערזענליכע אינטערעסען אין לעבען; ער האָט נאָר געלעבט צוליב גאָט און זיינע פּאַרשטעהער... דאָס האָט געפיהרט צו דעם געגענוואָז דאָס די דענקער פון דעם אַכטצעהנטען יאָהר־הונדערט זיינען געווען גרויסע עפיקוריער, האָבען פּראָפּאָגאַנדירט די אידעע פון אינדיווידועלען גליק און אוטיליטאַריזמוס, פּערזענליכע נוצליכקייט. דערפאַר זעהען מיר אז אין אַכטצעהנטען יאָהר־הונדערט האָבען פרינציפּען געשפּיעלט אַ קליינע ראָלע, די הויפטזאַכע איז געווען דער צוועק: ערקלעהרען דעם מענשען זיינע אייגענע אינטערעסען... וואָלטער איז ניט געווען קיין פרינציפּיעלער מענש, זיין אַרבייט איז געווען אַ גע־נאַטיווע, ניט קיין פּאָזיטיווע... ער האָט ניט געבויט, ער האָט צושטערט אַלטע געביידעס, ער איז געקומען אַבלאַכען, פּערשפּאַטען, פּערניינען, קריטיזירען, רייסען די דומהייט פאַר די אויערען און ער האָט עס געטאָן מיט אַ מערקווירדיגער ענערגי זיין גאַנצען לעבען, און גע־לעבט האָט ער דערצו זעהר לאַנג. ער איז ניט געווען קיין אידעאָליסט, ער האָט ניט פּילאָזאָפּירט צוליב דער פּילאָזאָפּי, און ניט פּאָעטיזירט צוליב דער פּאָעזי, ער איז געווען אַ פּראַקטישער אַרבייטער, וועלכער האָט געוואָלט קומען אין בעריהרונג מיט דער גאַנצער וועלט, אויפֿ־קלעהרען יעדען מענשען און רעדען צו יעדען מיט אַ פּערשטענדליי־כער שפּראַכע. אויב איהר ווילט אייך פּאַרשטעלען די קראַפט און דעם געוואָלטיגען איינפלוס פון וואָלטער'ן, דאן נעהמט אַלע צייטונגען פון דער גאַנצער וועלט, אַלע זשורנאַלען, וויסענשאַפּטליכע און פּאָליטישע

פון שטיינער און זאמד, וואו גאָט האָט אייך צוגעזאָגט מילך און האָניג און האָט פֿערגעסען אז מען דאַרף ברויט אויף. אָבער ווען איהר וועט געהן, בעט איך אייך, לאָזט אונז איבער עטליכע אידען, וואָרום אויב מיר זיינען אין רעליגיאָן זאכען אזוי נאָרריש ווי איהר, זייט איהר אין פראַגען פון קויפֿען און פֿערקויפֿען אַ סך קליגער פון אונז..."

דאָס די אידען קענען מאַכען געלד ביים קויפֿען און פֿערקויפֿען, דאָס איז געווען די איינציגע זאך, וואָס ער האָט מקנא געווען.

4

וואָלטער אלס אויפקלעהרער.

ניט אין דער געשיכטע פון פילאָזאָפֿי און ניט אין דער גע-
שיכטע פון דער ליטעראַטור דאַרף מען זוכען וואָלטער'ס פּלאַץ, איהם
קומט אַ בעזונדער קאָפיטעל און אַ גרויסער קאָפיטעל אין דער אַל-
געמיינער וועלט־געשיכטע, וועלכע דערציילט ווי די קולטור פון דער
מענשהייט האָט זיך ענטוויקעלט, ווי אזוי דער גייסט פון דעם מענשען
האָט זיך עמאָנסיפֿירט פון דעם יאָך פון אַבערגלויבען און האָט זיך
בעפֿרייט פון די קייטען פון פּאָנאָטיזמוס. אין דער וועלט־געשיכטע
דאַרף וואָלטער פֿאַרנעמען פּלאַץ ווי דער רעפּאָרמאַטאָר מאָרטין לוט־
הער און דער קריעגס־פֿיהרער נאַפּאָלעאָן בּאָנאַפּאַרטע. ער איז אַ נאָ-
פּאָלעאָן און אַ לוט־הער צוזאַמען! ווי נאַפּאָלעאָן האָט ער מיט זיין אַר-
מע, אַ אַרמע פון גלענצענדע שריפטען, שאַרפֿע קריטיקען, גיפּטיגע
סאַטירען, הומאָריסטישע כאַראַקטעריסטיקען, געשריבען אין דער
קלינגענדער רייכער פראַנצויזישער שפּראַכע, — מיט דיעזער אַרמע
האָט ער איינגענומען די גאַנצע ציוויליזירטע אייראָפּאַ, אומגעוואָרפֿען
אַלע גרענעצען פון דער אַלטער טראַדיציאָן, אַרונטערגעשמיסען הער-
שענדע מיינונגען און געזעצט אויף די טהראָנען פון דעם מענשענ'ס
אינטעלעקטועלען קעניגרייך נייע רעגירענדע געדאַנקען, נייע הער-
שענדע אנשויאונגען. ווי לוט־הער איז ער געווען אַ רעפּאָרמאַטאָר. לוט־
הער האָט רעפּאָרמירט אייראָפּאַ דערמיט וואָס ער האָט אָבגענומען די

נוצט מיט אלע פארמען פון דער ליטעראטור נאך אויפצוקלערען דעם מענשען. וואָס געהט אייך אָן דער כאַראַקטער און די פערזענליכקייט פון דעם לאַמטערניק, וואָס צינדט אָן די לאַמפּען ביי נאכט אין די גאסען פון שטאָדט? איהר ווייסט נאָר, די גאסען זיינען בעלויכטען. וואָלטער איז געווען דער גרויסער, מעכטיגער, אונערמיעדליכער לאַמטערניק פון אַכטצענטען יאָהר־הונדערט פיר דער גאַנצער וועלט. ער האָט געטראָגען ליכט אין אלע ווינקעלעך פון דער מענשהייט און האָט בעלויכטען די אלע נאכט חיות און וואַמפירען, וועלכע האָבען ביז דאַמאָלס אין דער פינסטערניס רוהיג געוויגען דעם מענשענ'ס בלוט און דעם מענשענ'ס מח... ווייניג וואָס ער האָט זיי ענטדעקט און געוויזען, ווי זיי זעהען אויס אין דער ליכטיגקייט, ער האָט זיך דאָך אָבגעשטעלט לעבען זיי און געלאכט מיט אַ דעמאָנישען, טיילווישען, זעהר אָפט צינישען געלעכטער, גאַנץ אייראָפּאָ זאָל הערען. איהם האָט בען געהערט קעניגע און פאַבסטע, קארדינאַלען און פרינצען, געבילדעטע לייט און רעגירער, און דורך איהם האָט אויסגעבראָכען די רעאַקציען געגען דער גאַנצער אַלטער וועלט. ביז איהם האָט מען געשריבען צירליך־מאַנירליך, ער האָט אָנגעהויבען רעדען מיט אַן אָפּענער שפּראַך, ביז איהם האָט מען געגעבען די לעזער זיסע קאָנפּעקטען, ער האָט זיי געהיילט פון קדחת מיט ביטערע פילען. ביז איהם האָט מען געפרעגט דיגט קריסטליכען אַסקעטיזמוס, געדאַנקען פון ענטזאָנונג, פון פאַסטען און פון תשובה, ער האָט געלערנט צו זיין אַן אפיקורס (עפיקור), לעבען אַ גוטען טאָג און זיין אַ מענש אויף דער וועלט, ניט אַ הייליגער אויף יענער וועלט. ער האָט אָפט וועה געטהאָן, ווען ער האָט געשניטען מיט זיין אַנאַטאָמישען מעסער די געשווירען און אַבצעסען פון זיינע פאַציענטען — דאָס האָט איהם ניט געארט, ער איז ניט געווען קיין סענטימענטאַלער שרייבער. רוססאָ איז געווען אַ סענטימענטאַלער שרייבער, ער האָט געשריבען מיט זיין זעלע, — וואָלטער איז געווען אַ קאַלטער ראַציאָנאַליסט, ער האָט נור געשריבען מיט זיין לאָגיק און פערשטאַנד.

זיין אויפגאַבע איז ניט געווען צו זיין אַ זעלבסטענדיגער פילאָזאָף. ער האָט דערצו ניט געהאַט די נויטיגע רוהע און זעלבסטעהערשונג, מיט רעם בלוט און נערוועזיטעט פון טויזענד זשורנאַליסטען אין זיך האָט ער פאָפּולאַריזירט די געדאַנקען פון די גרויסע און ראַדיקאַלע

צייטשריפטען און לייגט דאס אלעס צונויף, דערצו נאך נעהמט צונויף זייערע דרוק-מאשינען, ארמעען שרייבער און מיליאנען מיטארבייטער, און פערקערפערט דאס אלעס אין איין מענשען — דאס איז וואָלטער! ער איינער איז דאָמאָלס געווען די גאנצע וועלט-פרעסע; איהם האָט געלעזען די גאנצע ציוויליזירטע וועלט... ער אליין איז געווען דער לייטענדער גייסט פון דער עפענטליכער מיינונג פון גאנץ אייראָפּא, אין איהם אליין איז געזעסען אן ארמעע „רעפּאָרטערס“ פול מיט פייער און ענערגי, אין איהם זיינען געווען פערקערפערט טויזענדער רע-דאקטערע מיט זייער טאלענט, לאָגיק, פראקטישע פעהיגקייט. ער האָט פאָפּולאריזירט די וויסענשאפט מיט דעם פראקטישען ציעל, דאָס דער פערדריקטער מענש זאָל אָנהויבען לעבען מיט זיין שכל, ער האָט געשריבען איבער דער גאנצער וועלט און געפאָדערט גערעכ-טיגקייט פאר דעם מענשען און האָט געלערנט דעם מענשען פארשטעהן זיינע אייגענע אינטערעסען... זיינע שריפטען האָבען דערפאר געהאט א גרויסע בעדייטונג נאָר פאר זיין צייט, זיין טהעטיגקייט אָבער וועט האָבען א בעדייטונג אי פאר אימער, זאָ לאַנג ביי דער מענשהייט וועט מען האָבען א בעדייטונג אויפקלעהרונג און פראָגרעס. וואָלטער האָט געהאט א גוטען קאָפּ, א קלוגען קאָפּ, א שאַרפען מח און האָט גע-גלויבט נאָר אין אינטעלעקטועלע טהעטיגקייט... האָב שכל! זיי ניט קיין נאָר! מען דארף ניט גלויבען — מען דארף פערשטעהן! דאָס איז דאָס איינציגע וואָס ער האָט געפערדיגט אין אלע זיינע זיעב-ציג ביכער. אלס קלוגער פראקטישער אַרבייטער האָט ער אליין גוט פערשטאנען די בעדייטונג פון זיין שרייבען. מיט אזא באַגאזש ווי מיין שרייבען, האָט ער געזאָגט, קומט מען ניט צו דער נאָכוועלט... איינס קען איך זאָגען, איך האָב מיינע לעזער ניט געלאַנגווייליגט... ניין! ער האָט געשריבען לעבעדיג, קלוג, אינטערעסאַנט. ער איז געגאנגען גלייך צום פונקט, גערעדט צו דער זאך, האָט זיך ניט געפוילט פיעל מאָל אין פערשיעדענע פאָרמען איבער'חזר'ן דאָס זעלבע, ביז ער האָט זיין געדאַנק אריינגעהאקט דעם לעזער אין קאָפּ. זיינע דראַמען, זיינע ראַמאַנען, זיינען ניט געשריבען צו בלייבען ליטעראַרישע מאָנומענטען, זיי זיינען געשריבען געוואָרען מיט דעם זעלבען פראקטישען ציעל: אויפקלעהרען דעם מענשען, עמאַנסיפירען זיין גייסט, בעפרייען זיין פערדולטען קאָפּ פון דונקעלהייט און אַבערגלויבען. ער האָט זיך בע-

הער ניט געקענט די מאנגלען פון זיין ווערק... ער בעשטראפט די זינדיגע מיט א מכול; קען מען דאך מיינען אז נאך דער פערפלייצונג וועט ער א ריינערע ערשאפען? עס הויבט זיך ניט אן! עס ענט-שטעהען רויבער, שקלאפען און טיראנען נאך ערגערע ווי פריהער. וואס וועט ער איצט טהאן? מיט וועלכע בליצען וועט דיעזער שטרענג-גער גאט בעשטראפען דעם נאך זינדיגערען מענשען? הערט ווי דער זעלבער גאט, וועלכע האט די עלטערן דערטרונקען פאר זייערע זינד, וויל אליין שטארבען פאר די זינד פון זייערע קינדער. עס איז דא אן עלענדעם פאלק, שוואך, אומוואנדערנד גענייגט צום אונזיניגען אבערגלויבען, בעזיעגט פון זיינע שכנים, דער שפאט פון אלע נאציאנען, נעהמט גאט'ס זוהן, דאס הייסט גאט אליין, און מאכט זיך פאר א מיט-בירגער פון דיעזען פעהראסטען פאלק. ער לאזט זיך געבארען ווערען פונ'ם לייב פון א אידענע און אונטער איהרע אויגען מאכט ער דורך אלע שוואכהייטען פון קינדער-עלטער. לאנגע יאהרען וואנדערט ער אום ווי א פראסטער ניעדריגער ארבייטער און דאן פריידיגט ער דריי יאהר און שטארבט. נאך זיין טויט קענען מיר דאך כאטש האפען דאס מיר וועלען שוין ניט ליידען פאר אונזערע זינד. ווייס איך! מען בע-שטראפט אונז נאך ערגער, מען האקט, מעןבראקט, מען רייסט שטיי-קער-ווייז. ווי? גאט אליין איז געשטארבען אום אויסצויקויפען אונזערע זינד און ברענגען אונז איין אייביגע מחילה און דאס העלפט אויך ניט! דער גאט וואס האט צוליעב אונז פערגאסען זיין בלוט, פערפאלגט אונז נאך אלץ מיט זיין שטראף? דער גאט האלט פיעלע פעלקער אין אונוויסענהייט פון דעם, דאס דער זוהן פון א סטאליער, דאס הייסט ער אליין איז ערגיץ אין א ווינקעל אין סיריען געשטארבען אויפ'ן קרייץ, כדי מען זאל דיעזע פעלקער דערפאר וואס זיי האבען דאס ניט געוואוסט, אויסרייסען און אויסראטען פון דער וועלט. הער מיך דו גאט! איך בין קיין קריסט! איך גלויב ניט אין אזא אונוויי-דיגען גאט! גאט דארף ניט אונזער שטענדיגע דיענסט, גאט קען מען נאר בעליידיגען מיט אונגערעכטיגקייט געגען מענשען!

אונגערעכטיגקייט צו א מענשען אין דעם נאמען פון גאט און זוהן, אדער אין דעם נאמען פון א שטיקעל האלץ וועלכעס רופט זיך קרייץ, דאס האט ער ניט געוואלט ליידען. דאס האט איהם געטריבען מיט אזא פייער צו שרייבען און עקערען מעשים, ווען א געוויסער קא-

ענגלישע דענקער, הויפטזעכליך לאק און האָט געלערנט דעם מענשען וואָס ווייניגער גלויבען און וואָס מעהר קענען, וויסען און בעגרייפֿען.

זיין אויפגאבע איז ניט געווען צו ווערען אַ היסטאָריקער, אַ ספעציאַליסט, ער האָט, אַלס פראַקטישער אַרבייטער ניט געהאַט קיין צייט צו פערבאָרגען זיך אין היסטאָרישע אַרכיווען. ער האָט אָבער געלערנט וואָס היסטאָרי דאַרף בעדייטען... היסטאָרי, זאָגט ער איז אַ זעקעל מיט „טריקס“ (שפיצלעך), דורך וועלכע מען מאַכט חוזק פון די געשטאַרבענע. היסטאָרי דאַרף זיין די געשיכטע פון דעם מענשען, זי דאַרף לערנען יעדען אינדיוידיאַל צו זאָגען: האַמאָ סום, — איך בין אַ מענש! ביז וואָלטער'ן האָבען די קאָזיאַנע היסטאָריקער די גאַנצע וועלט-געשיכטע און דעם שיקזאַל פון דער מענשהייט צונויפגעבונדען מיט דער ביבעל, מיט די הייליגע שריפטען; ער האָט געזעהן ווי גאָר ריש, שעדליך און אונבעגרינדעט אַזא טהעאָרי איז און ער האָט מיט אַ צינישער פרעכהייט אָבערלאָזט און בעשמוצט דעם בוך פון „אָפּענבאָר-רונג“, האָט געוויזען אַלע אומגעלומפערטע און אונגאַטירליכע, אַלע שוואַכע און ניט היסטאָרישע זייטען פון די הייליגע שריפטען. ער איז מיט זיין גאַנצער זעלע געווען געגען קריסטענטהום, ער איז געווען איבערצייגט, אַז דער שכל פונ'ם מענשען וועט זיך ניט בעפרייען ביז וואָנען ער וועט ניט בעפרייט ווערען פון יעזוס קריסטוס מיט זיינע גלחים און קירכען, און אַזוי ווי דער נייער טעסטאַמענט איז געבויט אויף דעם אַלטען, האָט ער הויפטזעכליך געגראָבען אונטער'ן פונדאָ-מענט. ער האָט געוואָלט איבערהאַקען דעם אַלטען וואָרצל אום דער גאַנצער בוים מיט אַלע זיינע צווייגען זאָל אומפאלען און ניט פארשטעלען דאָס ליכט פון דער שיינענדער זונן...

מען דערזעהלט מיר עפעס פון אַ גאָט, זאָגט ער, וועלכען מען בעהאַלט פון מיר. איך וויל איהם ליבען און זוך אין איהם מיין פאָטער, מען צייגט מיר עפעס אַ טיראַן, וועלכען איך מוז האַסען. ער האָט געשאַפען די מענשען אין זיין געשטאַלט, אום זיי מעהר צו ער-ניעדריגען. ער האָט אונז געגעבען פערדאָרבענע הערצער, אום צו האָ-מען דאָס רעכט אונז צו שטראָפֿען. נאָכדעם ווי ער האָט דעם מענשען בעשאַפען נאָך זיין אייגענעם בילד, הויבט ער פלוצלונג אַן חרטה האָ-בען נאָך וואָס ער האָט עס געמאַך, גלייך ווי דער מייסטער האָט פרי-

וואָלטער איז געשטאָרבען אין פאָריו, וואָהין ער איז געקומען
נאָך זיין לאַנגען גלות. מיט ענטהוויאזמוס האָט מען איהם אויפגענו-
מען, די אַקאָרעמי האָט איהם געקרוינט, דאָס איז דער, וואָס האָט
בעשיצט קאלאס! דער פיער און אכציג יאָהר אַלטער וואָלטער האָט
ניט געקענט איבערטראָגען די אויפגענונג און ער איז געשטאָרבען.
אַבוואָהל געשטאָרבען איז ער נאָך אלע דינים פון קריסטליכען גלויבען,
האָבען די גלחים איהם דאָך ניט געוואָלט בעגראָבען. מען האָט שטילער-
הייט ארויסגעפיהרט זיין קערפער און בעגראָבען אין אַ מאָנאסטיר.
מיט עלף יאָהר שפעטער האָט מען זיין קערפער געבראַכט אין פאָריו
און מיט זעהר גרויסע צערעמאָניעס און פערעהרונג בעגראָבען אין אַ
קירכע, וועלכע איז פערוואַנדעלט געוואָרען צו אַ פאנטעאָן פון בע-
ריחמטע מענשען. מיט ניין און צוואַנציג יאָהר שפעטער האָבען די
גלחים זיין קערפער און זיין געגנער'ס, זשאן זשאק רוסאָ'ס קערפער
בעגראָבען אין אַ גרוב אונטער קלויסטער. אין דער יולי רעוואָלוציאָן
האָט מען זייערע ביינער צוריק אויסגעגראָבען און אומגעקעהרט אויף
זייערע פריהערדיגע פלעצער... די גלחים האָבען אָבער זייערע דם
שונאים בעגאָסען מיט קאַלף און פון זיי איז קיין שריד ופליט ניט
געבליבען. וואָלטער'ס קערפער האָט די קריסטליכע קירכע געקענט
פערניכטען, זי איז אָבער ניט אימשטאַנדע צו פערניכטען זיין אויפ-
קלעהרענדען גייסט און אויסמעקען זיין קריעגס־סיגנאַל:

ECRASEZ L'INFAME.

לאס איז פעראורטהיילט געוואָרען צו אַ שרעקליכען טויט, דערפֿיר ווייל זיין זון איז בעגאַנגען זעלבסטמאָרד. דער קאלאס איז געווען אַ פּראָטעסטאַנט און די קאטוילישע גלחים האָבען אויסגעטראכט, אז דער פאָטער האָט דעם זון ערמאָרדעט, ווייל ער, דער זון, האָט געוואָלט ווערען קאטויליק. וואָלטער האָט אויפגעהויבען די גאַנצע וועלט אויף די פיס, — בריעף זיינען געשריבען געוואָרען, אַרטיקלען זיינען גערעכט געוואָרען, — ביז ער האָט אויסגעפיהרט זיינס. טויזענדער צייטונגען מיט צוואַנציג זאָלאַס ביי דער דרייפוס געשיכטע וואָלטען ניט געקענט אויפטהאָן דאָס, וואָס אליין וואָלטער האָט דאמאָלס אויפגעטהאָן. אמת, קאלאס איז שוין געווען הינגעריכטעט, וואָלטער אָבער האָט נאָר געוואָלט בעווייזען ווי דום די אונטאָלעראַנטע קירכע איז, ווי בלינד איז איהר פאַנאַטיזמוס און ווי גרויזאַם זיינען די ריכטער, וועלכע משפּט'ן אינ'ם נאָמען פון גאָט דער ליכע.

וואָלטער האָט אויסגערעכענט, אז נאָר אין פּופּעצהנטען יאָהר-הונדערט אליין האָט דאָס קריסטענטהום אין נאָמען פון קריסטוס אויס-געוואָרגען אַ צעהן מיליאָן מענשען! ער רעכענט אויס די מחלוקות פון די קריסטליכע סעקטען צווישען זיך, די פּראָטעסטאַנטען-קעמפּפּע און זאָ ווייטער און איז איבערצייגט, אז די נאַטירליכע ענטוויקלונג פון דער מענשהייט ווערט פון קריסטענטהום פּערהאַלטען, פּערהינדערט און דאָס די ערשטע אויפגאַבע פון פּילאָזאָפּען, דענקער און קעניגע, איז אָבצושאַפּען דיעזע מיאוסע אינפאַמע זאַך. דאָס איז געווען זיין הויפט שטרעבונג, דאָס איינציגע ציעל פון זיין טהעטיגקייט. אין זיין נע בריעף צו אינטימע תלמידים און פּערעהרער און אין זייערע בריעף צו איהם זיינען אויף דער לעצטער שורה געשטאַנען די ראשי תיבות: עקר ל'אינה (Ecr. l'inf.) עס איז צווישען זיי געווען אזוי ווי אַ פאַסיר-וואָרט פון אַ פּערשווערונג, אַ הייליגער געבאָט, אַ מאָטאָ אין לעבען. עס האָט געהייסען: (ECRASEZ L'INFAME) אויס-רייסען, פּערניכטען, אויסראָטען פון דער וועלט דאָס אינפאַמע, דאָס פינסטערע, דאָס אונטאָלעראַנטע, דאָס בלוטדורשטיגע, וועלכעס רופט זיך מיט דעם נאָמען קריסטענטהום. ניט אומזיסט האָבען איהם אַלע פאַרשטעהער פון פינסטערנים אזוי געהאַסט און אזוי מורא געהאַט פאַר איהם. ער איז געווען אַ גרויסע מאַכט, צווישען זיינע תלמידים און פּערעהרער זיינען געווען קעניגע און הערשער!

בוקאנסקי'ן, נור איך פון מיין זייט קען קיין גרעסערען קאמפלימענט איהם ניט מאכען, ווי ערקלערען, דאס זיין פערפאסונג „די געשיכטע פון כריסטענטום" געשריבען אין זשארגאן, וועט אין מיין ביבליאטעק געפינען פלאץ צוזאמען מיט די ביכער פון די אומות עולם'דיגע פערפאסערס, וועלכע האבען געשריבען פון דעם זעלבען געגענשטאנד.

יא, אגב אורחא... איך ווייס ניט, פאר וואס הערר בוקאנסקי געפינט פאר נויטיג נור צו דערמאנען דעם נאָמען פון דעם פערפאסער העס... נאָך העסען האָבען געשריבען פון דעם זעלבען געגענשטאנד דער פילאָזאָף הערדער, דר. פאלוס, שלייערמאכער, האזע אייכהארן, הוג, גריעזבאך, גיעזעלער און אין אַ ראדיקאלען זינן האָבען געשריבען לעסינג, באוער, שווענלער, צעללער, וואלקאמאר, העלגענפעלד, שאקעל, שאטען רעגילל. און באַרנינג גולד אין זיין: „דהי ארידזשין ענד דעווע-לאָפמענט אָף רעלידזשיאָן". ניט די זעלבע בעווייזע געגען יעזוס'ען, ווי הערר בוקאנסקי... נאָך וואָס עס האָט אונז מעהר געוואנדערט איז, וואָס הערר בוקאנסקי דערמאָנט ניט ברונא באוער, רענאן און דאָס קלאסישע ווערק פון שטראוס... ברונא באוער איז אויך דער מיין-נונג ווי הערר בוקאנסקי אז די אידעע פון אַ משיח, אַן ערלעזער איז ניט קיין אידישע... די אידען האָבען עס שוין שפעטער איבערגענומען ביי די כריסטען... שטראוס בעווייזט, און דאָס איז געוויס אזוי, אז דאָס כריסטענטום איז אַ פראָדוקט פון דער אידישער ציוויליזאציע... מען זאָל זיך ניט באשרעקען נאָך מיט דער ספערע פון רעליגיאָן, מען זאָל נעהמען די גאנצע ליטעראטור פון דער כריסטליכער וועלט, זייער פאָעזי און פילאָזאָפּי, וועט מען זעהן אז דאָס אלעס איז פראָדוצירט געוואָרען דורכ'ן איינפלוס פון צוויי ציוויליזאציען: אידיש-כריסט-ליכע און גריכיש-היידישע... דער געדאנק פון אַ גאָט'ס מוטער, אַ מיידעל וואָס האָט געהאט אַ קינד, אַ יונגע פרוי וואָס האָט געהאט אַ מאן, — ווי קאמיש און אונלעגיש עס זאָל ניט זיין, האָט אָבער אַ בעדייטונג, ווען איהר ערקלערט זיך, וואָס אַ גוי קען טאָן אונטער דעם איינפלוס פון דער אידישער וועלט-אנשוואונג... די גריכען האָבען פערגעטערט וועגנס, די קערפערליכע שעהנהייט, פיזישע קראפט, פאָל-קאמענהייט פון פאָרם. דערוועלבער גוי ווען ער שאפט זיך אַ געטין אונטער דעם איינפלוס פון אידישע אידעען, שטעלט ער זי פאָר אלס אַ דעמאָקראטישע מיידעל פון גייסטיגע שעהנקייט, אַ אידעאל פון

די געשיכטע פון כריסטענטהום.

(איבערבליק איבער מ. בוקאנסקי'ס בוך מיט דיעזען נאמען.)

אונזער יונגע אידישע ליטעראטור איז א פעלד פון אויסערקאר-
דענטליכע געגעננגעזעטצע ערשיינונגען: אָדער שונד פון ערגסטען
סאָרט, חוצפה, עם הארצות און שאַלאַטאַנסטווע, אָדער זעהר צו ערנט-
טע פראָדוקטען פון ליטעראטור, פאָעזי און וויסענשאַפט... ליידער,
שונד פערפאַסונגען ווערען געגעבען דעם אַרימען אידישען לעזער ביד
רחבה און גוטע, בעלעהרענדע, אמת ליטעראַרישע ווערקע בלאַנדזען
נעבעך אום ווי יתומים'לעך אויף דיעזען גרויסען פערמיסטיגטען פעלד.
דער אויבענדערמאָנטער ספר פון דעם גוט־בעקאַנטען אַרענטליכען
און ערנסטען אידישען שריפטשטעלער הערר מ. בוקאנסקי, געהערט צו
דער צווייטער, ווינשענסווערטער קאטעגאָרי און עס וועט ניט זיין
קיין גוזמא, אויב מיר וועלען זאָגען, דאָס די אידישע ליטעראטור מעג
מיט אזא ווערק שטאָלצירען. די געשיכטע פון כריסטענטום איז זעהר
א וויכטיגער געגענשטאַנד פון זעהר אַ גרויסער היסטאָרישער בעדיי-
טונג... הער בוקאנסקי בעהאַנדעלט די ערשטע עפאָכע פון כריסטענ-
טום, די גרינדער פון דיעזער וועלט־עליגיאַן אַלס אַ מיכטיגער היסטאָ-
ריקער: פראַגמאַטיש און וויסענשאַפטליך. עס איז אַ קאפיטאַלע
אַרבייט, פול מיט פאַקטען, בעווייזע און פאַרשונגען. אין אַ זעהר אנגע-
נעהמער פאַרמע ווערען געגעבען דעם לעזער אויפקלערענדע בעווייזע
און לאַגישע ערקלערונגען. דער לעזער ווערט בעקאַנט ניט נור מיט דער
ענטשטעהונג פון כריסטענטום, נאָר אויך מיט די אַלע היסטאָרישע
אומשטענדע, וועלכע זיינען מעהר אָדער וועניגער פערבונדען מיט דיע-
זער ערשיינונג. איך ווייס ניט אויב דאָס וועט זעהר שמיכלען הערר

האָבען ניט געהאט וואָס צו עסען אין דער מדבר, האָט ער זיי געוואָר-
פּען מן פון הימעל. מיליאָנען מענשען ליידען יעצט הונגער, נויט און מאַן-
געל, פאַר וואָס גיט ער זיי ניט עפּעס צו עסען? ... פון יעזוס'עס
וואונדער מאַכט ער גאָר אַ תל עולם ... זיינע בעווייזע וועגען פעלשונ-
גען, ליגען און די אונוויסענהייט פון די יעוואנגעליסטען זיינען איבער-
צייגענד, לאָגיש, שטאַרק ווי אייזען.

מיר וואָלט זיך געוואָלט זעהר פיעל רעדען וועגען דעם געגענ-
שטאַנד, וואָס הערר בוקאַנסקי בעהאַנדעלט אין זיין ערנסטען און בע-
לערענדען בוך, אָבער, ליידער, ניט יעצט איז די צייט און ניט דאָ איז
דער פּלאַץ. איך האָב דאָס אַזא ניצליכעס ווערק ווי „די געשיכטע פון
כריסטענטום" פון הערר בוקאַנסקי וועט זעהר גיך ערלעבען אַ צווייטע
אויסגאַבע און דאָס צו דער צווייטער אויסגאַבע וועט שוין זיין צוגע-
געבען אַן אינהאַלטס-פּערצייכנים און אַ „אינדעקס" מעהר אַזעלכע ביי-
כער! וועלען זיך אַנדערע אויך פיהלען אַביסעל היימליכער.

ציכטיגקייט און ריינקייט. די אלע שעהנע משלים, עטישע אידעען און אלטראויזמוס וואָס געפינען זיך אין דעם עוואַנגעליום זיינען גע-
נומען געוואָרען ביי אידען. זיי, צוזאמען מיט אונזער אלטער ביבעל,
האָבען מעהר אָדער וועניגער ערצויגען און געבילדעט די היידנישע
וועלט. און איך קען ניט פערשטעהן, ווארום זאָלען מיר אידען זיך
דאָס ניט ערקלערען און די גוים דאָרויף ניט אויפמערקזאם מאַכען.
די גוים זיינען געווען ווילד און האָבען אַ אידישען סטאַליער געמאַכט
פאַר אַ גאָט, אַ אידישע מיידעל פאַר גאָט'ס מאַמע און האָבען אין דעם
מאַטעריאַל, וואָס זיי האָבען גענומען ביי אונז, אַריינגעמישט פיעלע
זאַכען פון דער היידענוועלט, — דאָס קען אונז ניט שמערען צו בע-
הויפטען אָפּען פאַר דער גאַנצער וועלט, אַז אויסער אַ גאָט און אַ גאָט'ס
מאַמע האָבען מיר זיי אויך געגעבען די געטליכקייט און דאָס געט-
ליכע.

נאָך אידער העם האָט געשריבען די לעבענס געשיכטע פון יע-
זוס'ן, אין וועלכער ער וואָנט ניט צו זאָגען אַ וואָרט גענען יעזוס'ען
און דעם כריסטענטום, האָט אַ געוויסער זשאַן מעליע, (Jean Meslier)
אַ קאַטאָלישער פריסטער, אויפגעשריבען אַ ווערק, און וועלכע ער האָט
מיט בעווייזע און לאַגישע אַרגומענטען געמאַכט אַ תל פון יעזוס'ן
און זיין קירך... וואָלטער האָט אַנערקענט, דאָס די ערגסטע געגנער
פון יעזוס'ן, אפילו די אידען, האָבען יעזוס'ן אַזוי ניט צופלאַכטען די
פאָלקע ווי דיעזער מעליע. ער איז געווען גענוג געוואָנט צו נעהמען די
רעליגיאָן אין צוזאַמענהאַנג מיט אַנדערע סאָציאַלע ערשיינונגען. ער
האָט ניט געשווינט, ווי אַנדערע, דעם אַלטען טעסטאַמענט און האָט בע-
וויזען, אַז מען קען פערגלייכען מיט דער מיטאַלאָגיע פון די גריכען
און די אינדיער ניט נור דעם נייעם טעסטאַמענט אליין... אויף ווי-
פיעל ראַדיקאַל, געוואָנט און אויפגעקלערט דיעזער קאַטאָלישער גלח
איז געווען, קען מען זעהן צום ביישפּיעל פון דעם, ווי ער בעהאַנדעלט
די מופתים... דאָס גרעסטע גליק איז, — זאָגט ער, וואָס די וואונדער-
זיינען אַ ליגען. ווארום ווען נישט, שטעלט אייך פאַר ווי ענאָאיסטיש
און ערנהערציג די געטער זיינען... גאָט האָט זיך ערבאַרמט אויף
הגר'ן, ווייל זי איז געווען פערלאָזען אליין אין דער וויסטע, — טויר-
זענדע אונגליקליכע מיידלעך ווערען יעצט פערפיהרט, פערלאָזען און
פעראונגליקט, — פאַר וואָס נעהמט ער זיך ניט אָן פאַר זיי? די אידען

אפליקענען. ווי קומט אויף דער פינפטער עוועניו צו די מילאָנערען
אזא קינד? דאָס איז דאָך געגען דער קאזיאָנע פראָגראַם פון זיין טהע-
טיגקייט! ניין! ער דארף שרייבען, אז ער האָט געזעהן אויף דער פינפ-
טער עוועניו אַ טריפ'ן ממזר, וואָס איז שוין אָנגעשטעקט מיט אַ
העסליכער מיאוסקייט, אַ כפרה זאָל קומען אויף זיין קאָפּ, וכן יהי
רצון...

דיעזע העלדען ווייסען, דאָס פיעלע נאָאיווע, אַנוויסענרע מענ-
שען קומען זיי אין די צייהן אַריין און גלויבען, דאָס אַלעס וואָס אזא
רבי זאָגט, איז תורת לאָשען. זיי ווערען גרויסע אויטאָריטעטען. און
צו ווייזען, אז זיי פערדיענען דאָס צו זיין, רעדען זיי מיט עזות פון
יעדער זאָך... די גאנצע נאטור-וויסענשאַפט האָבען זיי אין זייער
ציגארען שפיץ, פאָליטישע עקאָנאָמי איז ביי זיי אין דער לינקער
פּיאַטא, פּילאָזאָפּי האָבען זיי אין די פּאָנטאָפּעל, געשיכטע פון דער
לימעראטור אין „ברויך-גאָרטעל“, סאָציאָלאָגיי ליגט ביי זיי צוזאַמען
מיט זייערע אַלטע וועש... אזא מענש „בעזיצט“ די וויסענשאַפט,
אזוי ווי אַ פליג בעזיצט אַ שפּיעגעל, נו, וואָס איז דער חידוש, ווען אזא
אויטאָריטעט ווייזט אייך, אז אַלעס וואָס אייך געפּעלט איז שמאַטע
אַלעס וואָס ריהרט אייך, איז סאַנטימענטאַלע „גאָר-נישט-נישט“,
אַלעס וואָס רעדט צו אייער האַרץ און צו אייערע מענשען-געפיהלע
איז ניט וויסענשאַפטליך און ניט כשר? פּאָעזי, ליעבע, ערהאַבענע
געדאַנקען, די גאָבעלע בעוועגונג פון אַ מענשענ'ס האַרץ, דאָס אַלעס
איז קאָנטראַבאַנדע. איהר דארפט נאָר חזר'ן די שלש עשרה עקרים
פון דעם קאזיאָנעם סאָציאַליסטישען „אני מאמין“...

מיט אַבלאַכען און אַבשפּאַטען, מיט חוצפה און עזות, מיט עס-
האַרצית'שע געלעהרענקייט און גראַביונגישע לומדות, מיט דער מאַטאָ:
„אַלעס וואַגען און גאָר ניט שווינען“, געהען זיי לערנען און פיהרען...
אלס וואָס זיי טוען, איז נור טאַקטיק און ניט קיין בעדערפנים פון
זייער זעלע. — עס איז אַ פונקט פון דער קאזיאָנע פראָגראַם און ניט
קיין בעוועגונג פון זייער גייסט; עס איז אַ פאָליטישע מאַנעוור און
ניט קיין הערצליכער אַקקאָרד... זיי רעדען פון קאַמפּת, פון ליידען
און שמערצען און בלייבען קאַלט, ווייל זייער האַרץ פיהלט ניט!...
זיי שרייען שטאַרק, אָבער נאָר דאָרט וואו מען קען פאַר'ן שרייען
אַפּלאָדירט ווערען, זיי שטעלען דעם אירישען אַקטיאָר פיעל ניעדריגער

אייניגע בעמערקונגען וועגען יודזשין דעפס.

דער העראאזיס פון אונזערע דאן טאונער אידישע העלדען בע-
שטעהט אין דעם, וואָס זיי וואָגען צו פערקריפלען אין זיך יעדע נא-
טירליכע בעוועגונג פון זייער זעלע. זיי וואָגען אָבצולייקענען יעדע
לאָגישע איבערזעצונג פון דעם שכל הישר, זיי וואָגען צו פערקרימען
אלעס וואָס איז גלייך, פערקלענערען דאָס, וואָס איז גרויס, פער-
קעהרט, גרויס מאַכען, וואָס איז קליין. מיט איין וואָרט, זייער אויפ-
גאבע איז שטענדיג צו פערגיפטען אין זיך און אין אלעמען וואָס זיינען
ארום זיי דעם נאטירליכען איינדרוק, אויסצוראָטען און פערניכטען יעדע
דעם נאטירליכען געפיהל מיט דער פראַגע: „און אפשר איז דאָס אדרבה
פונקט פערקעהרט? ... עט נו! וואָס איז דאָרט אזוינס? אפשר איז
די מעשה גאָר ניט אזוי? ...”

ווען אזא מין העלד ווערט, צום ביישפיעל, געריהרט פון א קאנ-
טאטא, וואָס ווערט געשפיעלט און געזונגען אין א קירכע, וועט ער
אייך ניט זאָגען די ווארהייט. חלילה! א קירכע, אַן אַרגעל, א קאנטא-
טע איז דאָך נאָהענט צו אמונה זאכען, צו רעליגיאָן. געוויס מוז ער,
אלס גרויסער סאָציאליסטישער פריידענקער, פערניכטען אין זיך זיין
אמת'ען געפיהל און ארויסשיסען מיט א צינישען געלעכטער. „חע!
חע! גלחים-פרעפלעריי! יאָסקע פאַנדרע'ס האַסמענע-דרענגעס!“ ער
טוט עס, ווייל ער איז א העלד. ער טוט עס, ווייל ער איז גערופען גע-
וואָרען צו ערציהען דאָס פאָלק און צו פיהרען די מאַסען פונ'ם קאפי-
טאליסטישען מדבר אין דעם סאָציאליסטישען כנען! ...

ווען אזא העלד וועט, למשל, אויף דער פינפטער עוועניו בעגע-
גענען א קינד, וואָס איז שעהן און נאָאיוו ווי אַ ענגעל, וועט ער עס

ער רייסט ניט קיין קוליסען מיט בדחנישע וויצען און חוצפה, ער בעגייסטערט זיינע צוהערער מיט דער מוזיק פון פאָעזי. ער שטעהט ניט אויף דער פלאטפארמע ווי א גענעראל, וועלכען די ווייב האָט ער-לויבט קאָמאנדאָוען א ביסעל מיט די „משה'ס“, ער שטעהט ווי א בע-גייסטערטער פראָפעט וועלכען עס וועלען ניט אָבשטעלען די יאָטיינער פון גראָבע יונגען. ... זיינע רייד זיינען ערוואַרעמט מיט אמת'ע ליעבע, זיינע געדאַנקען זיינען אין איין האַרמאָנישען פערבאַנד מיט זיינע געפיהלען. ער אַכטעט די וויסענשאַפט אויף וויפיעל זי רעפרע-זענטירט דעם „מענשען“ און ליעבט דעם מענשען ניט בלויז אזוי פיעל, אויף וויפיעל ער רעפרעזענטירט די „וויסענשאַפט“. זינט איך בין אין אמעריקא האָב איך צום ערשטען מאל געהערט א רעדע, וועלכע איז געגאַנגען פונ'ם האַרצען און איז געגאַנגען צום האַרצען און דאָס איז געווען די רעדע, וואָס יודישין רעבס האָט געהאַלטען אויפ'ן באַנ-קעט דעם צעהנטען אָקטאָבער.

אַם אזעלכע פאָלקס-טריבונען דארף מען האָבען און עס וועט זיין א גרויסער אונגליק אויב די „אומשטענדע“ וועלען פאַראַליזירען זיינען אויסעראָרדענטליכע פעהיגקייטען און פערניפטען זיין נאָבעלע זעעלע! ...

פון זיך און פיהרען זיך אליין מיט זיין מעלאָדרי. דאָס הייסט, זיי האָל-טען זעהר וועניג פון „משה'ן" און האַלטען זעהר פיעל פון משה'ס עטליכע גראַשען און פון „משה'ס בראַוואָס". זיי דערמאָנען זעהר אָפט דאָס וואָרט „גענאָסען און פריינדע" און האָבען קיין פריינדליכען גע-פיהל ניט אפילו צו אַזעלכע „גרויסע" אויטאָריטעטען, ווי זיי אליין זיינען. זיי רעדען פון פערטייניגונג און זיינען ווייט איינער פונ'ם צווייטען כרחוק מזרח ממערב, זיי בעוויינען אזוי סצעניש דאָס פאָלק און האָבען קיין ברעקיל סימפאטי ניט צו די, פון וועמען דאָס פאָלק ווערט צוזאַמענגעשטעלט, זיי זיינען הייסע אַגיטאַטאָרס און האָבען אין זיך ניט קיין פונק וואַרעמקייט... איז זייער גענאָסע שוין אויף אזוי פיעל סאָציאַליסטיש געזאָנען, דאָס ער פערשטעהט אז מאָראַל איז אַן אַלטע משוגעת, מעג ער שוין זיין באַנקראַט, אַ שווינדלער, אַ ליגנער — אַבי ער שטעהט אויפ'ן וויסענשאַפטליכען באַדען... ער מעג חתונה האָבען ביי אַ רב, מאַכען אַ ברית ביי זיין קינד, ניט עסען קיין חמץ אום פסח — עס איז גענוג אויב ער זאָגט נאָר, אז גאָט איז ביי איהם קיין און שפיי.

איהר קוקט מיך אָן פערוואַנדערט און פרעגט מיך געוויס: וואָס האָט דאָס אַלעס צו טאָן מיט יודזשין דעבס? פערשטעהט איהר מיך, אויב איהר ווילט וויסען, ווער דעבס איז, אויב איהר ווילט פון איהם האָבען אַ ריכטיגע מיינונג, איז גענוג איהר זאָלט קענען אַלע אייגענ-שאַפטען פון אַ דאון טאונער אירישען סאָציאַליסטישען „העלד" און ווי-סען, דאָס דעבס איז פונקט דער היפּף פון איהם.

דעבס שרעקט זיך ניט איבער דערפאר, וואָס איהר וועט חלילה האָבען ניט קיין גוטע מיינונג פון זיין „פריינדענקעריי" און דערמאָנט דאָס וואָרט „גאָט" אַלע מאָל, ווען זיין געוואָנהייט און די געזעצע פון דער שפראַך, אויף וועלכער ער רעדט, ברענגען איהם דאָס וואָרט אויפ'ן צונג... ער מאַכט זיך ניט פאַר אַן אויטאָריטעט און רעדט צו אייך, ווי אַ פריינד... ער וויל ניט געווינען דעם טיטעל פון אַ קענער און רעדט פון דעם וואָס ער ווייס און פערשטעהט... ער זוכט ניט קיין אפּלאָדיסמענטען און איז בעגייסטערט מיט אמת'ען ער-האַבענעם ענטוויאָזמוס. ער רעדט פון ליעבע און זיין האַרץ איז פול מיט איבערגעבענהייט צו אייך. ער רופט אייך קאַמעראַד און איז בערייט אייך ווי אַ ברודער צו אומאַרמען און דריקען צו זיין האַרץ.

מען זאָגט דעם אידען: ווילסט זיין אַ גליקליכער מענש, אַ געאַכטעטער איד, אַ פרייער בירגער? פאַק איין דיין ביסעל אַרימקייט און לאָמיר אלע פאָהרען צוריק אין אונזער לאַנג פערלאָזענער היימאט.

יעדער אונפאַרטייאישער בעאַכטער, וואָס זיין מיינונג זאָל ניט זיין וועגען דיעזען „פראַקטישען“ ציוניזמוס, מוז צוגעבען אז אזא ערפריינדע ערשיינונג אינ'ם אידישען לעבען איז שוין לאַנג ניט גע- ווען! וואָס שטאַרקער די ציוניסטישע בעוועגונג איז, אלץ דייטליכער ווערט געצייגט ווי ווייט די אידען האָבען פראַגרעסירט אינטעלעקטועל, אלץ דייטליכער איבערצייגט דאָס, אז דער אַמאָליגער פערשקלאַפטער, אלס באהבה מקבלדיגער, מיט יעדער לאַגע צופריעדענער, אויף משיח'ס וויסען אייוועל וואַרטענדיגער איד ווערט טראַנספאָרטירט אין גאָר אַן אנדער אידען, אין אַ אידען וואָס פראַטעסטירט און וויל ניט שטיין ניערדיגער פון אנדערע. דער ציוניזמוס דאָס איז די ערוואַכ- טע זעלבסטבעוואוסטהייט פון אידישען פאָלק! דער איד איז אונזער פריעדען, ער זוכט מיטלען צו ענדערען זיין לאַגע, דאָס איז גוט, ער- פרייענר... דעם ערשטען סיגנאַל צום קאמפף ניט ער מיט אַן אלטען פערשטויבטען היסטאָרישען שופר, — דאָס איז אַ סיגנאַל צו אַ פאַ- סיווען קאמפף. מען דארף און מע קען אָבער האָפען אז די אידישע ערוואַכענדע און פראַטעסטירענדע מאַכט וועט גיך געבען אַן אמת'ן, קריענס-סיגנאַל דורך אַ הילכענדען טרומפעט, וועלכער וועט רופען צום אַקטיווען קאמפף!

איידער מיר וועלען ערקלערען, וואָס מיר מיינען צו זאָגען מיט דיעזע ווערטער, וועלען מיר זיך ערלויבען אַביסעלע אנאַליזירען די „פראַקטישקייט“ פון דעם פראַקטישען ציוניזמוס.

מען קען צוגעבען, אז אלע אידען צוזאַמען זיינען אַ פאָלק, אָבער קיינער וועט ניט בעהויפטען אז זיי זיינען אַ גאַנצן. אַ פאָלק דאָס איז אַ מאַסע מענשען וועלכע זיינען געבונדען צוזאַמען מיט דעם, וואָס זיי האָבען איין אַבשטאַמונג און איין קולטור. די אידען אליין האָבען נאָך די אייגענשאַפט וואָס זיי בינדט צוגויף אין איין פאָלק אויך זייער רעליגיאָן. אַ דייטש מעג זיין אַ קאטויליק אָדער אַ פראַטעסטאַנט, בלייבט ער דאָך דייטש. אַ איד געהערט ניט צום אידישען פאָלק ווי באלד ער געהמט אַן אַן אנדער גלויבען. אַ אידישער משומד איז דער ערגסטער טיפּ פון אַ רענעגאַט — ער בייט זיין גלויבען, ווייל ער וויל

ציוניזמוס און רעוואָלוציאָן.

דער ציוניזמוס פון אונזערע צייטען בעשטעהט פון צוויי טהיילן לען. איין טהייל איז אַ פּאָעטישע, די אנדערע טהייל איז אַ פראַקטישע. אין יעדער פערזאָנלעכענענדיגקייט געפינט דער מענש זיסע עראינערונגען און פאָעזי. דער בעיאָהרענטער מענש קען נישט פערגעסען די אַמאָל ליגע טעג פון זיין יוגענד. ציון דערמאָנט דעם אידען די אַמאָליגע שעהנע טעג, ווען דער גרויסער ישעיה הנביא האָט מיט אַ פייערדיגער שפראַך גערופען די מענשען צו אחדות, גערעכטיגקייט און אמת, ווען דער זשעניאלער פאָעט האָט געזונגען שיר השירים, ווען די טאפּפערע מכביער האָבען געקעמפּט פאר פרייהייט און אונאבהענגיקייט. דיע זער פאָעטישער ציוניזמוס איז אַ גאָנץ נאטירליכע ערשיינונג אינ'ם לעבען פון אידישען פאָלקס. ער לעבט שוין צוויי טויזענד יאָהר. דער איד האָט אַלע יאָהר ביים סדר אָדער אין שול געזאָגט: לשנה הבאה בירושלים און איז געפאָהרען וואָס טיעפער אין רוסלאַנד. ער האָט זיך אַלע מאָל ביים דאוונען געשטעלט מיט'ן פנים צום מזרח און האָט עמיגרירט וואָס ווייטער קיין מערב זייט. די פראַקטישע אינטערעסען פון זיין לעבען האָט דער איד נישט געמישט מיט זיינע פאָעטישע אידעען. די ווייטע פערזאָנלעכענענדיגקייט און די נעבעלדיגע צוקונפט האָבען קיין ווירקונג נישט געהאט אויף די אויפגאבען פון דעם אידענ'ס געגענט וואָרט. ער האָט דער ווייטע געוואָלט ווי יעדער בשר ודם ווערען אַ בורזשוא, אַ קאפיטאליסט, אַן אָפיצער, אַ גוטבעזיצער, אַ געלערנטער, אַן אַרטיסט, און זאָ ווייטער. איהם האָט נור געקערנקט, פאר וואָס די אַלע זאכען קומען איהם אַלס אַ אידען אָן מיט צרות, אָבער פאָהרען קיין פאלעסטינא זוכען די אַלע זאכען האָט ער קיין מאָל נישט געדענקט. אין די לעצטע צייטען אָבער האָט מען די פאָעטישע אידעע פון ציוניזמוס איבערגעפלאַנצט אויף אַ פראַקטישען באָדען.

פערבונדען דורך זייער קולטור און אַבשטאַמונג. די אידען האָבען גע-
 האט איין קולטור אין דער אַלטער פערנאַנגענהייט. די איצטיגע אי-
 דען זיינען פראָדוקטען פון נייע פערשיעדענע קולטורען. עס איז אַ
 גרויסער אונטערשיעד צווישען אַ רוסישען, דייטשען און פראַנצויזישען
 און טערקישען אידען. איהר קענט ניט אויסמעקען פון דעם אידענ'ס גע-
 שיכטע די צוויי טויזענד יאָהר וואָס ער האָט געוואַנדעלט איבער דער
 וועלט און ברענגען איהם צוריק אין לאַנד כנען און בעפעהלען
 איהם, ער זאָל פאָרטזעצען דאָס אַלטע לעבען, ער זאָל אָנפאַנגען וואו
 ער האָט זיך מיט צוויי טויזענד יאָהר צוריק אָבגעשטעלט. וואָס פאַר
 אַ טראַגישע האַנדלונג! וועלכע שרעקליכע קאָנפליקטען, צוואַמענ-
 שטויסונגען פון מיינונגען, פרינציפען, אידעען, וועלטאנשוואַונגען!
 דער שוואַכער איד, וועלכער איז ניט געוואָהנט צו שווערע מוסקול אר-
 בייט, דער אינטעליגענטער איד, וועלכער האָט גענומען אַנטהייל אינ'ם
 פראַגרעס פון לאַנד וואו ער וואָהנט יעצט, וועלכער האָט געשאפען ווער-
 קע פון וויסענשאַפט, ליטעראַטור און קונסט, וועלכער האָט שוין יעצט
 אייזענבאַהנען, טעלעגראַפּען, טעלעפאָנען, ביבליאָטעקען און אַלעס
 וואָס די ציוויליזאַציע האָט — די אַלע אידען זאָלען זיך ענטזאָגען
 פון זייערע רעכטע, פון דעם וואָס זיי האָבען געהאַלפּען אויפבויען, און
 זאָלען געהן וואַנדערן, ליידען, שטאַרבען, פלאַגען זיך אום ענדליך צו
 האָבען אַ מאַכט צו פאָדערען דאָס, וואָס זיי האָבען אַ רעכט און אַ
 מאַכט צו פאָדערען שוין: פרייהייט און מענשענרעכטע! ...

דעם אידענ'ס פאַלעסטינאַ איז ניט דאָרט וואָהין ער וויל געהן!
 יעדען אידענ'ס פאַלעסטינאַ דאַרף זיין דאָרט וואו ער איז יעצט. דעם
 אידען פערפאָלגט מען, מען האַסט און מען פעראַכטעט איהם זאָ לאַנג
 ער איז שוואַך, זאָ לאַנג ער זאָגט אויף דער צרה, אויף יעדער גזרה,
 גם זו לטובה... יעדער שוואַכער, מעג ער זיין איד, אָדער נעגער,
 אָדער פינלענדער, אָדער איירישמען, יעדער שוואַכער ליידעט. פאַר אַ
 מאַכט אָבער האָט מען דרך ארץ. אין אַמעריקאַ זיינען די אידען אַ
 מאַכט, האָט מען פאַר זיי דרך ארץ... די פאָגראַמען פון 1881 און
 דער יעצטיגער קעשינאָווער פאָגראַם, ווי טייער זיי האָבען ניט גע-
 קאָסט, האָבען אָבער בעווויזען אז מען הויבט אָן מורא צו האָבען פאר'ן
 אידען... פריהער האָט מען זיי פשוט פערפאָלגט, יעצט קעמפּפט
 מען מיט זיי ווי מיט אַ געפעהרליכער מאַכט. די אידען, וועלכע וואָהנען

אנטלויפן פון זיין פאלק. קיין נאציאָן איז דאָס אידישע פאלק ניט, ווייל אַ נאציאָן איז אַ מאַסע מענשען, וועלכע וואָהנען אויף איין טער-ריטאָרי, האָבען אלע איינע און די זעלבע עקאָנאָמישע און פּאָליטישע אינטערעסען און איין היסטאָרישע מיססיאָן. אַמעריקאָ ניט די בעסטע אילוסטראַציאָן פון דעם וואָס נאציאָן איז. ענגלענדער, דייטשען, אידען, איירישע, פיננען, שוועדען, איטאליענער שאַפען אלע דורכ'ן שטאַאַט איין נאציאָן. נון, וויל מען יעצט נעהמען דאָס אידישע פאלק, אַריבער טראָגען עס קיין פאַעלסטאַנאַ און מאַכען עס פאַר אַ נאציאָן.

איך שטעל מיר פאַר, עס געשעהט אַ נס: עטליכע מיליאָנען אידען זיינען שוין אין פאַלעסטינאַ, וועלכע, זאָלען מיר זאָגען, איז טאַקע אַן אַרץ זבת חלב ודבש. דאָס לאַנד און די קאָנדיציאָנען פון פאַלעסטינאַ זיינען גינסטיג און פערשפרעכען אַ הויכע ענטוויקלונג פון אַגריקולטור און אינדוסטרי. וויפיעל קראַפט, וויפיעל ענערגי, ווי-פיעל קרבנות, וויפיעל נויטה און צרות און קראַנקהייטען און אונגליקען איידער די עטליכע מיליאָנען אידען וועלען זיך איינריכטען ווי עס גע-הער צו זיין און וועלען אויפבויען וועלכע עס איז שטעמלעך און דערפ-לעך! נאָר שטעלט איך פאַר דאָס איז מען שוין אויף איבערגעקומען און פאַלעסטינאַ בליהט שוין. וואָס וועט איהר האָבען? פון דעם אַכט אָדער צעהן מיליאָנענדיגען אידישען פאלק וועט איהר מאַכען אַ דריי-מיליאָנענדיגע אידישע נאציאָן! איך רעכען נאָר דריי מיליאָן, ווייל די פראַנצויזישע, דייטשע, אַמעריקאַנישע און ענגלישע, זאָגאַר רוסישע אידען, וועלכע ספּעקולירען יעצט דאָרטען אויף די בערזען, שפיעלען אַ ראָלע אין פּאָליטיק, מאַכען גוטע געשעפטען אין קאָמערצ, פערנעהמען אַ פלאַץ אין ליטעראַטור, וויסענשאַפט, פרעסע, — די אלע יהודים וועלען קיין מאָל אין זייער לעבען קיין „פראַקטישע“ ציוניסטען ניט ווערען. וואָס וועט זיין די מאַכט און בעדייטונג פון דיזער ניער נאציאָן? זי וועט שטעהן אונטער דעם פראַטעקטאָראַט פון אַ טער-קישען דעספּאָט, אָדער קריסטליכען טיראַן, אונטער דער אויפזעהונג פונ'ם קאטוילישען פאַבסט און פראַוואַקסלאַוונעם פאַטריאַרך. די פריי-הייט פון דיזער מיט אַזוי פיעל מיה אויפגעלעבטער נאציאָן וועט זיין אויף אייביג צוגעשמידט צום קבר פון ישוע הנוצרי. דאָס אלעס איז זעהר אַלט — עס בלייבט אָבער אייביג ניי.

מיר האָבען פריהער געזאָגט: אַ פאלק איז אַ מאַסע מענשען,

נאציאנאליזמוס און אסימילאציע.

די פראגע, וועלכע ווערט איצט זעהר אָפּט דעבאַטירט פון אירי־שע פאַטריאָטען איז: דאַרף דאָס אידישע פּאָלק בלייבען א נאציאָן, אָדער עס דאַרף זיך אסימילירען מיט אנדערע פעלקער? געוויס, אויב א דעבאַטאַנט וועט געלינגען מיט א שעהנע רעדע און מיט עטליכע גוטע אַרגומענטען צו איבערצייגען, אז דאָס אידישע פּאָלק ד א ר פ בלייבען א נאציאָן, וועט עס געוויס בלייבען א נאציאָן! דאָס הייסט אַרישע לעבען פונ'ם אידישען פּאָלק וועט דאָך ניט וואַגען צו געהן געגען גוטע אַרגומענטען און שעהנע רעדעס... און די דאָזיגע אַרגומענטען און שעהנע געפיהלפּאָלע רעדעס וועגען אידישען נאציאָנאַליזם מוס הערען זיך ביי אונז די לעצטע צייט אַלץ עפּטער און עפּטער. די אירען, וועלכע האָבען מעהר פון אַלע געליטען פון דער רעאַסציאָנירער בעוועגונג, וועלכע רופט זיך נאציאָנאַליזמוס, ווילען יעצט אליין ווערען נאציאָנאַליסטען. די מענשען, וועלכע סימפּאַטיזירען מיט אזא בעוועגונג, זאָגען: עס איז וועניג, וואָס מיר זיינען אירען, מיר דארפֿען אונבעדינגט ווערען אידישע אירען...

די דאָזיגע בעאידישטע זיינען איבערצייגט אָדער ווילען איבערצייגען, אז דאָס אידישע פּאָלק איז געוויס א נאציאָן, די פראַגע איז נאָר: דאַרף דיעזע נאציאָן בלייבען א נאציאָן, אָדער דיעזע נאציאָן דאַרף ניט בלייבען קיין נאציאָן?

איך בין א איר. ווי איך בין א א איר, אז איך בין אויף א איר, און אַלס א איר, וויל איך און מוז זיין א מיטגליעד, א טהייל פון דער גרויסער אידישער נאציאָן. אָבער אין דערזעלבער צייט אַלס א איר מוז איך פריהער פרעגען א פאָר קשיות. און טאָקע באמת ווי קען זיין א איר אָהן קשיות? איך האָב פיער קשיות פונקט ווי אין דער הגדה. דער חילוק איז נאָר: די הגדה גיט אויף אַלע פיער קשיות איין תירוץ — עבדים

אין ווילנער, קאָוונער, מינסקער און צעהנדליגע אנדערע רוסישע גור
בערניעס, קענען האָבען זייערע אמת'ע פאלעסטינעס דאָרטען אויפ'ן
פלאץ, וואו זיי זיצען שוין, וואו זיי האָבען אַ רעכט און קענען האָבען
אַ מאַכט צו פאָדערען וואָס עס קומט זיי, אַלס מענשען און בירגער.
אמת, עס וועט זיי קאָסטען פיעל בלוט און פערפאָלגונגען. אָבער ווי-
פיעל אידישע אָפּפער עס זאָלען ניט פאלען אינ'ם קאמפּף מיט'ן רו-
סישען דעספאָטיזמוס, וויפיעל מענשען עס זאָלען ניט געהן פערלאָרען,
וויפיעל בלוט עס זאָל ניט ווערען פערגאָסען, וועט עס דאָך פאָדערען
טויזענד מאָל וועניגער ענערגי, קרבנות און שלעק ווי די בעזעצונג
פון פאלעסטינא. רוסלאַנד וואו עס געפינען זיך דריי פיערטעל פון אי-
דישען פאָלק, רוסלאַנד דאָרף זיין די אידישע פאלעסטינא. ווען זיי,
די רוסישע אידען, וועלען העלפען בעזיענען די געפעהרליכסטע רעאָק-
ציאָנערע קראַפט פון דער וועלט, ווען זיי וועלען אויסקעמפּפּען זייערע
רעכטע דאָרט, וועט דער איד קענען האָבען פאלעסטינא אומערום.
איצט ווען איהר זאָלט געהמען דעם אידען אין פאלעסטינא מיט אַ
פראַקטישען ציעל, וועלען די צרות באלד אין איהם ערמאָרדען די
פאָעזי פון ציוניזמוס; ווען דער איד אָבער, ניט אַכטענדיג אויף אַלע
רעכטע און פרייהייט וואָס ער וועט האָבען, וועט דאָך וועלען אַ מאָל
געהן אין דער היים פון זיין פאָעזי, וועט ער דאמאָלט געהן מיט אַר-
גאָניזירטע קרעפטע, מיט אַ שטאָלצען קאָפּ און מיט אַלע מיטלען פון
די לענדער, וואו ער וועט זיין אַ מאַכט און אַ בעל דעה... עמיגרירען
דאָס איז אַ צייכען פון שוואַכקייט, רעוואָלוציאָן איז אַ צייכען פון
קראַפט און זעלבסטבעוואוסטהייט. דער נאַציאָנאַליזמוס, ווי עס האָט
זיך יעצט ערקלערט אין אייראָפּא, איז אַ טויזענד-קעפיגער מאַססענ-
עגאָאיזמוס און אַ פיעלפאַכע קראַפט פון רעאַקציאָן. אמת'ע אידישע
ציוניסטען קענען זיין נאָר פרייהייטס-קעמפּפער און רעוואָלוציאָנערען,
אמת'ע ציוניסטען זיינען די, וואָס וועלען זעהן צו שאַפען פאר'ן אידען
אַ נייעם ציון דאָרט, וואו ער לעבט יעצט, וואו ער ליידעט און שמאַכ-
טעט. אז מען קען קומען קיין ציון מיט אַ קורצען וועג, וואָרום זאָל מען
געהן איבער בערג, ימים און מדבריות?

פיהלען, און נאָך ווי אזוי! איך ווייס זיינע צרות, און בעאַבאכט זיין לעבען, און זעה זיינע ליידען און זיינע טרערען. . . זיין באָרד און זיינע פאות קען איך זאָגן אָנבאָפּען מיט די הענד (אויב ער וועט זיך לאָ-זען). ניט אכטענדיג דאָרויף, וואָס ער האָט ספּעציעל אידישע צרות, ווייס איך, אַז פריהער פון אלעס איז ער אַ מענש, וועלכער ליידעט און לעבט אונטער די זעלבע אומשטענדען ווי יעדער מענש אין אונזער זאָגענאנטער ציוויליזירטער מענשהייט.

ווען אָבער איהר וועט קומען און זאָגען מיר: טוט עפעס פאַר דער אידישער נאַציאָן, וועל איך ניט וויסען פאַר וועמען בעט איהר מיר, און וואָס זאָל איך פאַר דער חיה וואָס רופט זיך נאַציאָן טאָן. נאַציאָן! וואָס וויל זי, וואָס דאַרף זי, וואו איז זי? דער איד איז אַ קבצן און וויל פערבעסערען זיין עקאָנאָמישע לאַגע, דאַרף מען איהם העלפּען. ער וויל רעכטע גראַדע ווי יעדער, קעמפּט מיט איהם צוזאַמען. ער וויל בילדונג און פערשטעהט ניט קיין אַנדערע שפּראַך ווי אידיש, גיב איהם בילדונג אין אידיש, שרייב איהם ביכער אין אידיש, זינג איהם ליעדער אין אידיש. וואָס וויל אָבער די נאַציאָן? אַז זי אָרעם? בעלאַנגען ניט צו דער נאַציאָן די ראַטשילדס, די פּאָליאַקאָווס, די בראַדסקיס, די שיפס און אַנדערע מיליאָנערען, באַנקירען, פאַבריקאַנטען און סוחרים? וויל זי, איך זאָל זי לערנען? אויף וועלכער שפּראַך זאָל איך רעדען צו דער נאַציאָן וואָס רעדט אידיש, לשון קודש, אראביש, דייטש, פראַנצויזיש, טערקיש, ענגליש, כינעזיש, אראמיש און. . . אפשר אויך קאַטשקע לשון? ערנסט גערעדט, וואָס קען מען טאָן פאַר אַ זאך, וואָס איז קיין זאך ניט, וואָס איז נאָר אַ מעטאָפּיזישע אידעע, אַ בעגריפע, וואָס עקזיסטירט נאָר אין דער פאַרשטעלונג, אַ פאַעטישער געשטאַלט, וועלכער ווערט געשאַפּען דורך סוביעקטיווע לירישע געפיהלע? איך וויל ניט בעלעדזיגען די נאַציאָנאַליסטען און וועל זאָגען זיי זיינען סימ-פאַטישע אַביסעל צו סענטימענטאַלע ראַמאַנטיקער, וועלכע ווערען בע-גייסטערט פון דער מיסטישער פערגאַנגענהייט פאַר דער אומטאָפּי-טישער צוקונפּט. אָבער, אייגענטליך, איך און איהר, מיר אַלע דאָ וויי-סען, אַז דער דאָזיגער סימפּאַטישער ליריום פון נאַציאָנאַליזמוס שמעקט אין רוסלאַנד מיט פאַטריאַטישען קוואַס, אין דייטשלאַנד מיט ניט פרישע לימבורגער קעז, אין פראַנקרייך מיט קאַטוילישען וויירוף,

היינו, מיר זיינען געווען קנעכט... פיעלע ערשיינונגען פון אידישען לעבען קענען נאך ביו יעצט פערענטפערט ווערען מיט דעם זעלבען עבדים היינו, מיר זיינען געווען קנעכט, מיר זיינען געווען פערשקלאפט, מיר זיינען געווען אונטערדריקט, מיר זיינען געווען פערפאלגט, — דאָס ערקלערט פיעלעס. איצט אָבער, ווען די רעדע איז ניט וועגען דעם וואָס מיר זיינען געווען אין דער פערגאַנגענהייט, נאָר וועגען דעם וואָס מיר זיינען אין דער געגענווארט און וואָס מיר קענען ווערען אין דער צוקונפט, איצט איז ניט די צייט צו פרעגען קשיות נאָר וועגען דעם אייִדישען טרוקענעם ברויט און דעם אידישען ביטערען מרור. איצט איז אויך ניט די צייט אויף אַ גרויסע סאָציאלע פראַגע צו ענטפערן מיט דעם ספעציעל אידישען פסח־דיגען „עבדים היינו“... איך פרעג די דאָזיגע קשיות: ערשטענס: וואָס איז איבערהויפט אַ נאַציאָן? צווייִטענס, אויב עס זיינען דאָ דעפיניטיווע, דיטליכע אונצווייפּעלהאַפטע און גאַנץ קלאָרע אייגענשאַפטען, וועלכע בעצייכענען דעם בעגריפּע נאַציאָן, — איז נאָך דיזעז בעצייכנונגען דאָס אידישע פּאָלק אַ נאַציאָן? אויב די אידען זיינען איצט ניט קיין נאַציאָן, קענען זיי ווען־עס־אויז ווערען אַ נאַציאָן? ענדליך, אויב עס זאָל בעווייזען ווערען בעשיינפערליך, אז זיי קענען ווערען אַ נאַציאָן, — דאַרפּען זיי ווערען אַ נאַציאָן?

וואָס איז אַ נאַציאָן?

אַמאָל, אין די אַלטע צייטען, ווען דאָס לעבען איז געווען איינפאַכער און ווען די פּערהעלטניסע צווישען פּערשיעדענע גרופּען מענטשען פלעגען ערקלערט ווערען ניט דורך סאָציאלע אורזאַכען, איז געווען זעהר לייכט צו ענטפערן, וואָס איז אַ נאַציאָן. איין רעליגיאָן, איין שפּראַך, איין לאַנד האָט געשאפּען אַ בעזאָנדערע נאַציאָן. איצט אָבער ברעכען זיך די צייהן מיט דער פראַגע פיעלע געלערנטע, און כאַטש דער־הרג'עט מיך דאָ אויפ'ן פּלאַץ, ווי איך בין אַ איד, איך קען ניט זאָגען מיט זיכערהייט, וואָס איז דאָס, וואָס מענשען רופּען אין אונזער צייט נאַציאָן. ווען מען קומט צו מיר און מען זאָגט: טוט עפעס פאַר'ן אידען, פערשטעה איך. איך ווייס, וואָס אַ איד איז. איך דאַרף ניט דערצו קיינע פּסיכאָלאָגישע היפּאָטעזען, קיינע פּאָעטישע פּאָנטאַזיען, קיינע אַנטראָפּאָלאָגישע אונטערזוכונגען. איך קען דעם איד. ער איז אַ רעאליסטישע, זעהר רעאליסטישע קאָנקרעטע זאַך. איך קען איהם

טהייל פון דער דייטשער נאציאָן פונקט ווי די פראָטעסטאַנטען? אויפ'ן באַלקאַנישען האַלב אינזל זעהען מיר איינע און די זעלבע סלאַווישע פעלקער פון איין אָבשטאַמונג, וועלכע רעכענען זיך ניט צו איין נאציאָן, ווייל איינע זיינען קריסטען, די אנדערע מאַהאָמעדאָנער. נאָך מעהר, די אַלע פערשיעדענע פעלקער, וועלכע בעלאַנגען צו מאַהאָמעדאָנישע גלויבען, וואָהנען אין פערשיעדענע לענדער און האָבען פערשיעדענע אינטערעסען. זיי אַלע האָבען גאָר קיינע נאציאָנאַלע שטרעבונגען — זיי זיינען אַלע פּעראַייניגט אינ'ם איסלאַם. ווער רעדט, אז איהר וועט נעהמען פאַר נאציאָן דאָס, וואָס דער אַנגלאַ-סאַקסער, דייטש-אייירישער, איטאַליאַנאָ-האַלאַנדישער, אידיש-אַמעריקאַנער רופט אָן „אָר גרעיט אַמעריקאַן ניישען“, קערט איהר גאָר איבער די גאַנצע נאציאָנאַלע טעאָרי מיט'ן פוטער אַרפּאָ.

בעט איך אייך, זייט אונפאַרטייאיש און זאָגט מיר מיט זיכער-הייט: וואָס איז אַ נאציאָן? מענשען וואָס האָבען איין לאַנד? אָדער איין גלויבען, אָדער איין שפּראַך, איינע אינטערעסען, איין אָבשטאַ-מונג, איין קולטור? איך זאָג אייך דעם אמת, איך ווייס ניט וואָס נאָ-ציאָן איז, דעריבער טאַקע איז זעהר אינטערעסאַנט צו וויסען, איז דאָס אידישע פאָלק אַ נאציאָן, דאָס הייסט, איז דאָס אידישע פאָלק דאָס, וואָס מיר ווייסען ניט, וואָס דאָס איז? אָדער דאָס אידישע פאָלק איז ניט דאָס, וואָס מיר ווייסען ניט וואָס דאָס איז? איז דאָס אידישע פאָלק אַ נאציאָן?

מיט קיינעם האָט די וועלט ניט געהאַט אַזוי פיעל צו טאָן ווי מיט אונז אידען... מיר האָבען דער קריסטליכער וועלט געגעבען אַ האַלב פון זייער ציוויליזאַציאָן, מיר האָבען זיי געגעבען אַ נאָט און אַ סוביעקטיווע סיסטעם פון דענקען און פיהלען. מיר האָבען זיי געלערענט צו קעמפּען מיט'ן יצר הרע און צו ענטוויקלען אין זיך דעם יצר טוב, און זיי האָבען דערפאַר אונז געגעבען קלעפּ, ווען נאָר זיי האָבען גע-דאַרפט געלד און געזוכט „פּלעזשור“... און סוף כל סוף, אז עס קומט צו דער פּראַגע, ווער זיינען מיר? ווייסט מען ניט. צו אַ וועלכער ראַסע בעלאַנגען מיר? אייניגע זאָגען, מיר קומען פון אַ סעמיטישע ראַסע, אנדערע, זאָגאַר אידישע געלעהרטע, בעווויזען, אז מיר בעלאַנגען צו איין שטאַם מיט די אינדאָ-אייראָפּעאישע פעלקער. קומען די אַנטראָ-פּאָלאָגען און זאָגען: וואָס דאַרפט איהר אייך האַמפּערן? מען קען

און ביי אונז אידען מיט'ן לאקשען-קונעל, וואָס איז געבליבען פון פאר-
אכט-טאָגען שבת ...

אלץ, זאָל אונז דער רבש'ע העלפען צו בעגרייפֿען און ערקלערען,
וואָס איז נאציאָן. צוויי גרויסע גוים, רענאָן און ליטע,
ניבען אזא דעפיניציאָן: א פאָלק איז דאָס, וואָס האָט איין אָבשטאַ-
מונג, שטאַמט פון איין אור-פאָטער און האָט איין רעליגיעז. א נאציאָן
איז אזא גרופע מענשען, וועלכע פערנעהמען א געוויסע שטיק לאַנד,
האָבען איינע און די זעלבע פאָליטישע אינסטיטוציאָנען און איינע און
דיזעלבע אינטערעסען, אנדערע זאָגען, אז די איינהייט פון סענטימענט,
איינהייט פון אידעען און איינהייט פון מאָראַלע אנשויאונגען פעראיי-
ניגט פערשיעדענע מענשען אין איין נאציאָן. עס זיינען דאָ בעווייזע,
אז רעליגיעז אליין איז גענוג צו שאַפֿען א נאציאָן.

דאָס אידישע פאָלק, אויב עס איז א נאציאָן איז נאָר דורך זיין
רעליגיעז ... דאָס רוימישע פאָלק איז א מאָל געווען א נאציאָן דורך
דער שפראך, איהר קולטור און זאָ ווייטער, א. ז. וו.

אלץ, וואָס שאַפט א נאציאָן? איינהייט פון לאַנד? אין דייטש-
לאַנד וואָהנען דייטשען און פאָליאקען — זיינען זיי איין נאציאָן?
פאָליאקען וואָהנען אין רוסלאַנד, דייטשלאַנד און עסטרייך — דריי
פערשיעדענע לענדער — זיינען זיי דריי נאציאָנען? אָדער נאָר קיין
נאציאָן נישט? איינהייט פון אינטערעסען מאכט א נאציאָן? זאָל מען
אריינגעהן אין פראַנצויזישען אָדער דייטשען פארלאַמענט און זעהן
וועלכע טיעפאונטערשיעדענע אינטערעסען עס עקזיסטירען ביי די מענ-
שען פון דיעזע לענדער. דיזע פערשיעדענהייט פון אינטערעסען וואקסט
מיט יעדען טאָג, וואָס עס וואקסט די זעלבסטבעוואוסטהייט פון פער-
שיעדענע קלאַסען. זיינען דייטשען סאָציאַל-דעמאָקראַטען און די דיי-
טשע אנגראַדער איין נאציאָן אָדער צוויי נאציאָנען? אלע קאפיטאליס-
טען פון אלע לענדער האָבען די איינהייט פון סענטימענט, אידעע
און מאָראַלישע אנשויאונגען — זיינען זיי איין נאציאָן? אויב די
איינהייט פון דער שפראך מאכט א נאציאָן, ווארום זיינען אמעריקאַ
און ענגלאַנד צוויי בעזונדערע נאציאָן? וואָס וועט זיין די שווייצא-
רישע רעפובליק, וואו מען רעדט דייטש, פראַנצויזיש, איטאַליעניש
— א פאָלק אָדער א נאציאָן? אויב רעליגיעז פעראייניגט מענשען אין
איין נאציאָן, ווי אזוי קען זיין, אז די דייטשע קאטאליקער זיינען א

ליריש געפיהל. עס איז גאנץ נאטירליך, אז באלד נאכדעם ווי מען קריגט קלעפ פון אן איירישען שכור אדער א פאנישען קאצאפ, זאל דאס פינטעלע איד אנהויבען ציהען ביים הארצען. עס איז נאטירליך, אז יונגע טרוימער, וועלכע פיהלען מיט זייערע אייגענע הערצער דעם וועהטאג פון זייערע ברידער, זאלען אנהויבען צו שפיעלען „על נהרות בבל“ אויף דער אלטער פערראסטעטער לירע פון דוד בן ישי. ווען אבער א מאן, וואס האט ערשט דערשלונגען א קאפיטעל פון מאטע-ריאליסטיש-פילאזאפישען בוך, און האט דערצו נאך פערביסען מיט א גוטע פארציע פון געגענ'ס חריפות, ווען אזא מאן געהט רוהיג און בעזאנען מערענטפערען א גרויסע מענשהייטס-פראגע מיט א נאציא-נאלע לירישע מעלאדי, זעהט עס פונקט אזוי אויס, ווי דער אלטער סאלידער זיידע זאל אויף זיך ארויפציהען דעם אייניקעל'ס מאיטקעס!...

נאציאנאליזמוס אין דעם געשיכטליכען לעבען פון א פאלק איז פונקט דיזעלבע זאך ווי ליריום אין דער פאעזי... לירישע פאעזי איז גוט פאר יונגע פערליעבטע מענשען, פאר סענטימענטאלע סוביעקטען... אזא בעיאהרענטער מענש ווי דער איד איז פאסט ניט ביי א גרויסע פראקטישע פראגע זינגען א לירישע ליעד, ער דארף אריבערגעהן צו דער העכערער פארמע פון געזעלשאפטליכען לעבען, צו דער דראמא, צו אקטיוויטעט, צו טהעטיגקייט... און ער הויבט עס טאקע אן צו טאן... לאמיר זעהן וואס מיינען זיי מיט דער גרויסער אידישער נשמה, וועלכע מאכט אונז צו א נאציאן. די קאלעקטיווע פסיכאלאגיי פונ'ם אידישען פאלק? אין וואס ווערט זי אויסגעדרוקט? האט דער איד א נאציאנאלע קולטור? וואו איז זי, די ספעציאל אידישע קולטור? מיינען זיי אפשר די אידישע ליטעראטור? זי איז געווען 18 הונדערט יאָהר אויסשליסליך א רעליגיעזע ליטעראטור און ניט מעהר. אמת, די רעליגיאן אז געווען א גרויסער פסיכאלאגישער פאקטאָר, וועלכער האט געווירקט אויף די אירען אין א געוויסער ריכטונג און האט זיי געהאלטען פיעלע יאָהרען צוזאמען. איז דאס דער זעלבער צעמענט, מיט וועלכען די נאציאנאליסטען ווילען אונז צוזאמענצעמענטירען אלס א נאציאן אין צוזאנציגסטען יאָהר-הונדערט? וואס וועלען טאן די הונדערטע טויזענדער רעפארמירטע יهودים, וועלכע האבען אין דעם מענטעלע פון דער אידישער רעליגיאן אריינגעשטופט א חזירשן איוואן? און וואס וועלען טאן די טויזענדער און טויזענדער סאציאליסטען,

לייכט אויסגעפינען די ראסע, מען דארף מעסטען דעם קאפ. וואָס טוט אָבער אָב פאַר אַ שפּיצעל דער אירישער קאָפּ? אין איין לאַנד איז ער ברייט, אין איין אַנדער לאַנד שמאַל. דאָ איז ער לאַנג, דאָ איז ער קיי-לעכדיג. די ספרדים האָבען אַנדערע קעפּ, די אשכנזים האָבען אַנדערע קעפּ... היינט וויפּיעל אידען זיינען דאָ, וואָס האָבען גלאַט פער-שטאַפטע קעפּ? ... אַ ראסע קען מען אָבער אויסגעפינען נאָך דער פאַרב פונ'ם פנים. וואָס טוט דער איד? וואָס מיינט איהר, ער קען זיך עפעס קיין עצה ניט געבען? אין דייטשלאַנד און באַהעמיען האָט ער אַ בלאַנדע פאַרב. דער איד דער קרימטשאַק האָט אַ טאָטערישע פאַרב. אין אינדיען איז ער שוואַרץ, איז כינא איז ער געל, אין פאַר-טונגאַל און איטאַליען איז ער בראון, אין קאווקאַז האָט ער קאווקאַזער פנים, אין אַראַביען האָט ער אַ פנים פון אַ שוואַרץ יאָהר, און אין רוסי-לאַנד האָט ער גאָר קיין פנים ניט. בערנאַרד לאַזאַר זאָגט, אז נאָך דער פאַרב אליין קען מען די אידען צושרייבען אַם וועניגסטען צו פינף פערשיעדענע ראסען.

עס איז איבערהויפט שווער צו זאָגען, פון וואַנען שטאַמען די היינטיגע פעלקער וואָס עקזיסטירען. אַ מאָל, ווען זיי האָבען געלעבט ווי קלוינע שבטים, האָבען זיי געקענט אָבטימען זייער בלוט און איי-בערצייגען זייער יחוס. ווי עס האָבען זיך אָבער אָנגעפאַנגען שרעקליכע מלחמות און גרויסע פעלקער בעוועגונגען, האָבען זיך אלע פעלקער צומישט. ווי דער איד איז ניט געווען איזאָלירט דורך זיין רעליגיאָן, איז ער דאָך צו לאַנג געווען אין גלות און צופיעל געקומען אין בערייה-רונג מיט אַנדערע פעלקער, מען זאָל קענען גאַראַנטירען, אז יעדער פון אונז שטאַמט מירך יעקב.

מען וועט אונז זאָגען, אז די אלע אידען, וועלכע זעהען אויס פער-שיעדען און רעדען אויף פיעלע פערשיעדענע לשנות, וועלכע וואָהנען אין פערשיעדענע לענדער און האָבען פערשיעדענע אינטערעסען, אז די אלע אידען זיינען דאָך איין נאַציאָן, זוייל זיי האָבען איין גייסט, אַן אלגעמיינע אירישע פסיכאָלאָגיי, דאָס פינטעלע איד, וואָס יעדער פון אונז האָט, פּעראייניגט אונז אלע אין איין גרויסע איריש נשמה... דיזע הייליגע נשמה מאַכט אונז צו איין נאַציאָן.

דאָס ליעדעלע וועגען פינטעלע איד און וועגען דער אירישער נשמה איז זעהר שעהן און זיס... עס איז אָבער גיט מעהר ווי אַ

פסיכאלאג? דער איד זיפצט, דער איד האָט ליעב א טרויעריגען וואָך-לאָך, ווי דער דייטש א גלאָז ביער, דער איד האָט מורא אז מען שלאָגט איהם — דאָס און אנדערע אזעלכע פריוואטנע און איינצעלנע ערשיי-נונגען, וועלכע זיינען פסיכישע רעזולטאטען פון דעם, וואָס ער האָט נים קיין נאציאנאלע פסיכאלאג, פון דעם מאכט מען די קאלעקטיווע נשמה פון דער אידישער נאציאָן! אין דער הינזיכט זיינען די ציוניסטען פראקטישער און לאָגישער. זיי ווייסען, אז א פאָלקס פסיכאלאג קען אויסוואקסען נאָר אויף א רעאליסטישען באָדען. ... זיי וועקען יעצט ביים אידען נאציאנאלע געפיהלען און זאָגען צו, אז אין ציון וועט דאָס אידישע פאָלק אויסוואקסען אין א אידישע נאציאָן, מיט א אידישע פסיכיק, מיט א אידישער קולטור. די נאציאנאליסטען אָבער, וואָס ווילען מאַכען א ספעציעלע אידישע נאציאָן אָהן א ספעציעלען אידישען באָ-דען, דערמאָנען אונז דעם רוסישען פאָמפאָדור, וועלכען דער גרויסער רוסישער סאטיריקער שצערדין האָט געשילדערט. ער האָט ארויסגעגעבן בען א בעפעהל, אז אין זיין מדינה זאָלען מענשען נים טאָרען טרעטען אויף דער ערד, נים זיצען אויף א שטוהל, נים ליגען אויף א בעט, נים צושפארען זיך צו א וואנט. וואָס דען מעגען זיי? זיי מעגען העבן גען אין דער לופטען. ... א שעהנע נאציאָן האָט זיך געקענט ענטוויקלען פון די מענשען פון אזא מדינה! ...

לאָמיר בעסער זעהן וואָס הערט זיך מיט אונזער פראָגע: קענען די אידען א מאָל ווערען א נאציאָן אָדער נים?
קענען די אידען ווערען א נאציאָן?

ווי ווידערשפרעכענדיג עס זאָלען נים זיין די בעצייכנונגען פון די אומשטענדען, וואָס מאַכען א נאציאָן, איין זאך איז געוויס, א נאציאָן מוז זיין און איז א שטארקע לאנגדויערנדיג אָרגאניזאציאָן. דער איד האָט נים דיעזע פעהיגקייט, ער קען דיזאָרגאניזירען, אָבער נים אָרגאניזירען. זיין אייגענע אלטע געשיכטע דערצהלט אונז, אז נאָך אפילו דאָרט אין דערהיים איז ער געווען געגען אָרגאניזאציאָן און פאָלקס דיסציפלין. ... זיי האָבען געבונטעוועט געגען משה'ן, געגען די נביאים, געגען זייערע קעניגע, געגען גאָט זאָגאר. איין מלוכה איז געווען וועניג אויף אזא שטיקעל לאַנד ווי זיי האָבען פערנומען, זיי האָבען געדארפט האָבען א קעניגרייך פאר יהודה און א בעזונדערע קעניגרייך פאר ישראל.

וועלכע וואקסען ווי אויף הויזען און מעהרען זיך און ווילען נאָט ניט וויסען פון רעליגיאָן? און וואָס וועלען מיר אַלטע אַפיקורסים נעבעך טאָן? פאַרוואָס זאָלען מיר אין אונזער אויפגעקלערטער וועלט אָבנע-שניטען ווערען פון אונזער אייגענע נאַציאָן? איז דאָס ניט אַן עולה? די פראַקטיש-מאָראַלישע פונקטען פון אידישען גלויבען צייכנען זיך ניט אָב בעזונדער פון דער קריסטליכער פראַקטישער מאָראַל. און די רעליגיאָן אליין האָט ניט געקענט שאַפֿען אַ בעזונדערע אידישע פאַלקס-פסיכיק, אַן אָנגעצייכענטען פסיכישען טיפ. דער איד איז ניט אַ פראַדוקט פון אינטערנאַציאָנאַלען לעבען. די בעזונדערע גוטע פסי-כישע און ניט גוטע פסיכאָ-פאַמאָלאָגישע אייגענשאַפטען וואָס דער איד האָט, זיינען ניט געבוירען געוואָרען ביי איהם, דורך זיין נאַציאָנאַל-לען לעבען, פערקערט, זיי זיינען ערשינען ביי איהם, ווייל ער האָט ניט געקענט לעבען מיט אַ נאַציאָנאַלען לעבען. די וואָס נעהמען דעם אידענס היינטיגע גייסטיגע אייגענשאַפטען און בויען פון איהר אַ נאַציאָנאַלע פסיכאָלאָג, מישען צונויף אורזאכען פון ערשיינונגען מיט רעזולטאַטען פון ערשיינונגען.

ערלויבט מיר ערקלערען, וואָס איך מיינ דערמיט. לאַמיר, צום ביישפּיל, נעהמען דעם דייטש, להבדיל אלפי הבדלות! דער דייטש האָט ליב צו טרינקען ביער. דאָס איז ביי איהם ניט נאָר אַ פיזיאלאָ-נישע בעדירמנים, נאָר אויך אַ פסיכאָלאָגישע אייגענשאַפט. קענען מיר זאָגען, אַז ווער עס טרינקט ביער איז אַ דייטש, און אַז די גאנצע ביער ברויעריי צוזאַמענגענומען, דאָס איז די נאַציאָנאַלע פסיכאָלאָג פונ'ם דייטשענטום? ניין! מיר וועלען זאָגען: די דייטשען האָבען אַ קאָלעקטיווע פאַלקס-פסיכאָלאָג, ווייל זיי לעבען טויזענדער יאָהרען אין די טהאַלען פון רהיין און עלבא, אין די וועלכער פון טהורנינגע, אויף די בערג פון סאַקסאָניע און די אַלפּען פון באַוואַריע. זיי האָבען אַ נייגונג צו מילעטאַריזמוס, צו אַ שווערע מעטאפיזישע ארט פון דענקען, צו פראַקטישע אונטערנעהמונגען, ראַמאַנטישע פאַעזי און ערנסטע מוזיק. זיי פיהרען זייער היסטאָרישען לעבען אַזוי פיעל און אַזוי פיעל יאָהרען, געפינען זיך ביי אַזעלכע און אַזעלכע עקאָנאָמישע און סאָציאַלע אומ-שטענדער, און דאָס אַלעס צוזאַמען האָט געשאַפֿען ביי זיי אויך אַ פסיכישע אָדער אַ פסיכאָ-פאַמאָלאָגישע נייגונג צו זופֿען ביער. פון וואָ-נען און פון וואָס האָט געקענט געשאַפֿען ווערען אַ ספּעציעל אידישע

געפאסט אין דער ציוויליזאציע פון דעם פאלק, וואו ער האט געלעבט, און האט איבערגענומען די שפראך פון דער נאציע, מיט וועלכער ער האט געוואהנט צוזאמען. נאך דעם פעריאד פון די נביאים האט דער איד ניט געהאט קיין נאציאנאלע שפראך. זיעבציג יאָהר נלות אין בבל זיינען געווען גענוג, ער זאל אָנפאנגען רעדען ביבליש, אראמיש. איז ער געקומען אין בעריהרונג מיט די גריכען אין אלעקסאנדריע, איז זיין קולטור-שפראך געוואָרען גריכיש, אין רוים איז זיין שפראך גע-וואָרען לעטייניש. צווישען די אַראבען איז זיין שפראך געוואָרען אַראביש, צווישען שפּאַניער — שפּאַניש. די גרעסטע גאונים האָבען געשריבען אין דיוע שפראַכען. אין דייטשלאַנד איז דעם אידענס מוטער-שפראך געוואָרען דייטש, און פון דעם סאקסאנישען דייטש איז געבאָ-רען געוואָרען די אידישע שפראך. דאָס אַלעס האָט פאַסירט ביי אונ-גינסטיגע אומשטענדען און אין דער צייט, ווען די רעליגיעזע האָט גע-האַט אזא הערשענדע מאַכט איבערן געדאַנק און גייסט פונ'ם אידען. שטעלט אייך פאַר, וויפיל נאציאנאַליזמוס עס וועט בלייבען ביים אי-דען, ווען ער וועט בעמרייט ווערען פון דעם וואָס האָט איהם געשמירעט צו דער געשטאַרבענער פערזאנלעכקייט און האָט איהם אָנגעשטויסען פון אַלעס, וואָס לעבט אין דער געגענווארט! ...

מען זאָגט, עס עקזיסטירט אַן ערנסטע מיינונג, אז דער אידישער זשאַרגאָן, אויף וועלכען עס רעדט די גרעסטע טהייל פון אידישען פאלק, אז דער זשאַרגאָן וועט זיין, אָדער איז שוין זאָגאַר די שפראך, וועלכע האָט געשאַפּען אַ ספּעציעל אידישע נאציאנאַלע קולטור, — דער זשאַרגאָן וועט פּעראייניגען די אידען אין אַ גרויסע נאציע. אייגענט-ליך, איך אַלס אַ זשאַרגאָן שרייבער האָב זיך געדאַרפט אליין געבען אַ סניפּ אין באַס און זאָגען: „ישר כחכם, ר' יענקיל! ענדליך דאָך דער-לעבט, האָ?\" איך וויל זיך אָבער ניט איינרעדען קיין פויגעלעך אין בוזעם. געוויס, כל זמן מיליאָנען אידען רעדען און פערשטעהען נור אידיש, איז צו רעדען צו זיי און שרייבען פאַר זיי אין אידיש געראדע אזוי עהרענווירדיג און אזוי ניצליך ווי צו שרייבען אין ענגליש אָדער פראַנצויזיש. דער זשאַרגאָן איז אַ מיטעל דורך וועלכען מיר קענען דעם הינטען-געבליבענעם אידען אריינפיהרען אין דעם גרויסען אינ-טערנאַציאנאַלען שאַצקאַמער פון דער וועלט-קולטור. דער זשאַרגאָן האָט ניט געשאַפּט און וועט ניט שאַפּען ספּעציעל אידישע פאַרמען פון לי-

די שטרעבונגען און די העכערע אירעאלען פון אידישען פאלק זיינען שטענדיג געווען ניט נאציאנאלע, נאָר אינטערנאציאנאלע. זיי זיינען געגאנגען איינגעהמען די פעלקער פון כנען, אום פאפולער צו מאכען צווישען אלע פעלקער די גרויסקייט פון דעם איינציגען גאט דעם בעשעפער.

די נביאים, די גאבעלסטע פארשטעהער פון אידישען געראנק און אידישען סענטימענט, האָבען אויסגעשפראכען די גרעסטע אינטער-נאציאנאלע פרינציפען פון גערעכטיגקייט. די מעהר דענקערע תלמודיסטען האָבען געטאָן דאָס זעלבע. צום ביישפּיעל, איין תנא ער-קלערט, פאר וואָס האָט גאָט געמאַכט, אז די גאנצע מענשהייט זאָל שטאַמען פון איין מענשען, אדם הראשון? ווייל ער האָט געוואָלט, אז קיין פאלק זאָל ניט בעריהמען זיך, אז זיין פאָטער איז אַ גרעסערער מיוחס. אלע פעלקער האָבען איין פאָטער.

קיין פאלק אין דער וועלט האָט ניט געשפּיעלט און וועט ניט שפּיעלען אזא גרויסע אינטערנאציאנאלע ראָלע, ווי דאָס אידישע פאלק. פערשיעדענע פעלקער האָבען געהאַט נאציאנאלע געטער און נא-ציאנאלע רעליגיאָנען, איז געקומען דער איד און האָט זיי געגעבען איין אינטערנאציאנאלען גאָט און איין אינטערנאציאנאלען גלויבען, וועל-כער האָט צוזאַמענגעמישט און צוזאַמענגעפלאַנטערט פיעלע פערשיע-דענע נאציאנאליסטען. ווי פאנאטיש און אנוויסענד דער קריסט זאָל ניט זיין, ער וועט זיך יעצט שעהמען צו זאָגען, אז גאָט איז נאָר זיין נאציאנאלער גאָט... דער גאָט, וואָס דער איד האָט איהם געגעבען, איז אַן אינטערנאציאנאלער, די מאָראַל וואָס דער איד האָט איהם געגעבען, איז אַן אינטערנאציאנאלע...

פינסטערע און ביטערע היסטאָרישע אומשטענדען האָבען געמוזט פיהרען דעם אידען אלץ ווייטער און ווייטער צום קאסמאָפאליטיזם. אין זיין פראקטישען לעבען האָט ער זיך בעשעפטיגט מיט האַנדעל, וואָס האָט אַן אינטערנאציאנאלען כאַראַקטער, מיט מוזיק, וועלכע איז די שפראך פון אלע פעלקער, מיט הומאניטאַרע סאציאלע וויסענשאַפ-טען, וועלכע בעהאַנדלען קיינע נאציאנאלע, נאָר שטענדיג אינטערנא-ציאנאלע פראָבלעמען און די אינטערעסען פון דער גאנצער מענש-הייט...

דער איד האָט זיך שטענדיג זעהר לייכט און זעהר גיך אריינ-

מען האָט גערופען קארנעווסקי. ווען ער, אלס גרינער נאָך, האָט גע-
קויפט אַ הויז, האָט דער גוי ניט געקענט אויסלענען זיין נאָמען און
האָט איהם געראַטהען רופען זיך קאַהן. איז ער, אַ ישראל, אַ פשוט'ער
ישראל געוואָרען קאַהן... זיינע זיהן האָבען ניט געוואָלט נעהמען אַ
פרעמדען נאָמען און האָבען זיך פון קארנעווסקי געמאַכט קארען. איצט
איז דער טאַטע קאַהן און די קינדער קארענס. פרענען דאָך די גוים:
ווי קומט עס? איז דער תירוץ, זיי זיינען פון אַן אנדער טאַטען —
אייניגע קינדער זיינען געוואָרען שטיעפּקינדער. דאָס אידישע פאָלק
האָט שוין הונדערטע טויזענדע שטיעפּקינדער, און איהר וועט זיי ניט
קענען אומקעהרען צוריק צוליעב דעם זשאַרגאָן. ווי ווייט מיר אלע
זאָלען ניט זיין פון רעליגיאָן, מען זאָל אונז בעפעהלען צו ווערען אויס
אידען, וועלען מיר אלע געהן אין גלות ניט ערניעדריגען זיך, ניט ווייל
די געפיהלען פון הייליגען גלייבען, אָדער די געפיהלען פון נאַציאָנאַל-
ליזמוס וועלען אונז צווינגען דאָס צו טאָן, נאָר דערפאַר, ווייל דאָס
געפיהל פון אַ מ ע נ ש וועט פראָטעסטירען אין אונז. ווען אָבער
מען וועט אונז וועלען צווינגען צו ווערען אַ אידישע נאַציאָן אָהן אַ
לאַנד און אָהן מאַטעריאַליסטישען געווינס, נאָר צוליעב אידישען זשאַר-
גאָן — וועלען די אידען אליין נאָך לאַכען דערפון. דער איד האָט יעצט
ניט קיין נאַציאָנאַלע שפראַך און קען ניט האָבען. אַ פראַנצויז קען
בייטען זיין רעליגיאָן ווי ער וויל, ער בלייבט פראַנצויז. ווען אַ איד
שמד'ט זיך אָבער און מען פרעגט איהם, איז ער אַ איד, זאָגט ער:
ניין! וואָהין זשע איז אַהינגעקומען זיין נאַציאָנאַליטעט?

דער איד איז צופיעל אריינגעמישט אין דער אינטערנאַציאָנאַלער
וועלט, ער האָט אויפגענומען צו פיעל לשונות, ער איז געוואָרען דורך
זיין היסטאָרישען לעבען צו פיעל קאָסמאָפאָליטיש, ער האָט געקראָגען
צו פיעל סימפּאַטי צו העכערע אוניווערסאלע אידעען, עס זאָל יעצט
מעגליך זיין צו מאַכען פון איהם אַ נאַציאָנאַליסט. דער מאַסען-איד
געהט בלינדערהייט וואָהין די סיסטעם פון דעם אַלגעמיינעם סאָציאַלען
לעבען פיהרט איהם, און דער דענקענדער איד איז שוין לאַנג אַריבער-
געוואַקסען איבער די איינגע, קליינליכע נאַציאָנאַלע דברים בטלים.
דער איד דענקט צו טיעף און ברייט, ער זאָל זיך קענען בענינגען מיט
שמאָלע, פלאַטשיגע אידעען פון נאַציאָנאַליזמוס. מיין געהערטער אָפּאָ-
נענט איז גאָר קיין איד ניט, ווען ער רעדט פון אידישען נאַציאָנאַליזם

טעראטור. די ביבעל, זאגאר דער תלמוד, איז א אידישע ליטעראטור. דער זשארנאן אבער נעהמט פארמען פון דער וועלט-ליטעראטור. פריץ און מענדעל אבראמאווץ שרייבען וועגען אידען אין זשארנאן, גראדע ווי נאומאוו, טשיריקאוו, יושקעוויטש, היינע און בערנע טוען דאס אין אנדערע שפראכען. די אידישע דראמא, ווען זי האט געוואלט זיין א נאציאנאלע, איז זי געווען א קאריקאטורע. און זי איז א דראמא, מעהר אדער וועניגער, ווען זי נעהמט די דראמאטישע פארמען פון דער ליטעראטור פון די אומות העולם.

איך פערשטעה איבערהויפט ניט, ווי אזוי דאס אידישע פאלק וועט ווערען א נאציאן נור דורך א שפראך, און דורך אזא שפראך? דורכ'ן זשארנאן! נו, און וואס וועלען טאן די אידען, וואס זייער מו-טערשפראך איז דייטש, ענגליש, פראנצויזיש, טערקיש, א. ז. וו.? און וואס וועט איהר טאן מיט די העברעאישטען, וועלכע זאגען, אז די געזעצליכע אידישע נאציאנאלע שפראך איז לשון קודש? זיי אלע, הייסט עס, וועלען ניט בעלאנגען צו אונזער פאלק. און וואס וועלען טאן די רוסישע אינטעליגענטען, וואס פערשטעהן נור רוסיש? און וואס וועלען טאן מיליאנען רוסישע אידען, וואס וועלען זעהר גיך ווערען רוסישע בירגער און וועלען לער-נען זייערע קינדער נאך אין דער רוסישער שפראך? איהר וועט גרינדען פאר זיי גימנאזיעס און אוניווערזיטעטען, וואו דאס לערנען וועט געהן אין אידיש. לאז זיין עס איז מעגליך דאס אלעס אויסצופיה-רען און עס איז כדאי. מיינט איהר ניט, אז די אידען וועלען אליין ניט וועלען זיין גראדואירט פון זשארנאנישע אוניווערזיטעטען? מיינט איהר, אז די אידישע קינדער וועלען ווארטען אויף אייערע זשארנאני-שע קורריקולומס? די קינדער, די נייע יונגע דורות ווארטען ניט, זיי אינטערעסירען זיך זעהר וועניג מיט די רעזולטאטען פון דער היינטי-גער רעבאטע. הונדערט טויזענד קינדער אין אמעריקא אליין זיינען שוין אויף אייביג פערלארען פאר דער אידישער שפראך און פאר'ן אידישען פאלק. די עלטערע דורות זאגאר אמעריקא-ניזירען זיך, בייטען זייער געשטאלט און זייערע נעמען: זיי ראזירען זיך ווי יענקיס, קליידען זיך ווי גוים, קייען טשערטאבעקא און טיטלי-רען זיך מיט די נעמען דזשעפערסאן, וואשינגטאן, מאק-לאוואי, מאק-פארראן, א. ז. וו., אין ניו הייווען האב איך א גוטען פריינד, וועלכען

אין דער פילאָזאָפֿי און אין סאָציאלען לעבען דער פֿרייער קאָסמאָפֿאָ-
ליטישער געדאַנק, איז דאָס געווען אַ יאָהרהונדערט פון גרויסען פֿראַג-
רעם און עמאָנסיפּאַציאָן. אין ניינצעהנטער יאָהרהונדערט האָט זיך ער-
וועקט דער געדאַנק פון נאַציאָנאַליזמוס, און דאָס האָט געפֿיהרט די
מענשהייט צו רעגערס און ערניערדיגונג. אַ נאַציאָנאַלער געדאַנק איז
שטענדיג אַ רעאַקציאָנערער געדאַנק.

ווען די אידען זיינען געווען גערעכענט אלס אַ נאַציאָן דורך זייער
רעליגיאָן, האָט מען זיי ערניערדיגט, פֿעראַכטעט, געשלאָגען, געפֿיר-
ניגט — זייער איינציגער פֿראָטעסט, זייער איינציגע טרויסט איז גע-
ווען אין דער זעלבער מעטאָפֿיזישער אידעע, מיט וועלכע די היינטיגע
נאַציאָליסמען ווענדען זיך צו אונז, — זייער נחמה איז געווען אין אַ
מעטאָפֿיזישען, אבסטראַקטען געדאַנק פון נאַציאָנאַליזמוס. דער איד
איז געבראַכט געוואָרען ביז אזא מדרגה, אז מען האָט געזאָגט וועגען
איהם, אז זיין איינציגע נאַציאָנאַלע אייגענשאַפט בעשטעהט אין דעם,
וואָס ער האָט ניט געפֿיהלען פון ריטערליכע עהרע. דערפֿאר דולדעט
ער און שווייגט, ווען ער ווערט ענטעהרט. היינט און בערנע זיינען גע-
ווען די ערשטע אידען, וועלכע האָבען מיט קוראזש און העלדענמוטה
געצויגען דעם ריטערליכען שווערט און האָבען בעשיצט אין דעם אידען
די עהרע פון דעם מענשען! מיר האָבען פֿיעלע בעווייזע, און דער גלענ-
צענדסטער פון זיי אלע איז די טהעטיגקייט פֿונ'ם אידישען „בונד“
אין רוסלאַנד, אז דער איד פֿערליערט זיין נאַציאָנאַלע אונריטערליכ-
קייט און הויבט אָן צו ווערען מענש, וואָס פֿאָדערט מענשען-אַכטונג
און מענשען-רעכטע. דאָס וואָס רופֿט ארויס דעם אידען צום פֿראָטעסט
און קאמפֿף איז ניט נאַציאָנאַלע געפֿיהלען, דאָס זיינען די געפֿיהלען
פון אַ מענש! דער וואָס וויל מאַכען פון אַ מענש אַ נאַציאָנאַליסט, וויל
שלעפּען דעם מענשען צוריק. ווען מען זאָל מיר הייסען ווערען אויס-
איד און אַסימילירען זיך מיט'ן דייטש אָדער פֿראַנצויז, וועל איך בעסער
שטאַרבען! קיינער און קיינעם דאַרף מען ניט אַסימילירען צוליעב
וועמען אָדער צוליעב וואָס-עס-איז. דער פֿראַנצויז וועט ווערען וועני-
גער פֿראַנצויז, וואָס מעהר מענש ער וועט ווערען. דער דייטש וועט
ווערען וועניגער דייטש, וואָס מעהר מענש ער וועט ווערען. און דאָס
וועט געשעהען אליין פון זיך מיט יעדען פֿאָלק אונטער דעם איינפֿלוס
פון גרויסע אינטערנאַציאָנאַלע אידעען און אינטערנאַציאָנאַלען סאָציאַ-

מוס. ער איז א פאָלקאָמענער איד, ווען ער רעדט וועגען גרויסע אינ-
טערנאַציאָנאַלע פּראָבלעמען און אוניווערסאלע וועלט-אנשוואונגען!
נאָר, לאָמיר אויף א מינוט צוגעבען, אז מען קען מיט קינסטלע-
רישע מיטלען מאַכען פון דעם אידישען פאָלק א שפּאַגעל נייע, אָרי-
גינעלע נאַציאָן. דאָרף מען עס טאָן? איז דער פראַקטישער שכל הישר
דאָס? איז דער העכערער געדאַנק פון געזעלשאַפּטליכען לעבען, וואָס
ביי אונז האָט זיך אויסגעאַרבייט, ניט דאָנעגען? ד א ר ר ד אָ ס
א י ר י ש ע פ אָ ל ק ו ו ע ר ע ן א נ א צ י אָ ן ?
איך ערלויב מיר צו דענקען, אז אין אונזער צייט אָנהויבען פלאַנ-
צען נייע נאַציאָנאַלע טענדענצען און געפיהלען, הייסט רעגערסירען
און ניט פראַגרעסירען. עס וואָלט אויסגעזעהן זעהר קאָמיש, ווען מיר
וואָלטען זיך פאָרגעשטעלט דאָרוויינען מיט זיין ענטוויקלונגס-טהעאָרי
אַלס א נאַציאָנאַליסט, אָדער סאָקראַט, ספּינאָזאַ, קארל מאַרקס אַלס
נאַציאָנאַליסטען. פאַר וואָס? ווייל יעדער פון זיי איז געווען א גרויסער
דענקענדער מענש. אונזער אידעאַל פון דעם צוקינפטיגען מענש, מעג
ער זיין טערק אָדער רוסע, איד אָדער דייטש — איז א גרויסער דענ-
קענדער מענש. אַלס וואָס איז גרויס, נאָבעל און ערהאבען טראַגט ניט
א נאַציאָנאַלען, נאָר אַן אינטערנאַציאָנאַלען כאַראַקטער. די אידעע פון
רעליגיאָן ביי די ציוויליזירטע פעלקער איז אינטערנאַציאָנאַליסטיש.
עס איז ניטאָ שוין יעצט קיין נאַציאָנאַלע גערעכטיגקייט און נאַציאָ-
נאַלע וואַרהייט, עס איז נאָר דאָ א מענשליכע גערעכטיגקייט און וואַר-
הייט. עס איז ניטאָ קיין נאַציאָנאַלע ציוויליזאַציאָן — די ציוויליזאַ-
ציאָן אין אינטערנאַציאָנאַל. די וויסענשאַפט, די גרויסע ערציהערין
פון דער מענשהייט, איז אינטערנאַציאָנאַל. די גרעסטע ווערקע פון ליי-
טעראַטור זיינען אינטערנאַציאָנאַל. זשעניאַליטעט קען ניט איינגע-
שפאַרט ווערען אין איינגע ראמען פון נאַציאָנאַליטעט. די קלאַסיקער
פון דער וועלט זיינען אינטערנאַציאָנאַלע שרייבער: דאָנטע, ראַבלע,
סערוואַנטעס, שעקספיר, מילטאָן און געטהע זיינען ניט נאַציאָנאַל.
אין וועלכע קליידער זיי האָבען ניט געקליידעט זייערע העלדען, — די
אידעען און טענדענצן פון זייער שרייבען איז געווען אינטערנאַציאָנאַ-
ליסטיש. האַמלעט און דאָן קיכאָט, און פאנטאָגרוועל און דער געפאַלע-
נער מענש אין פאוסט, זיינען מענשען, ניט נאַציאָנאַלע סוביעקטען.
אין אַכטצעהנטען יאָהר-הונדערט האָט געהערשט אין ליטעראַטור,

צווישען דיעזע צוויי נאציאָנען, וועט פריהער אָדער שפעטער, ברענגען דערצו, אז עס וועט נור בלייבען איין נאציאָן, איין פאָלקס, איין קעניג-רייך, איין קולטור, איין ציוויליזאציע, איין גרויסע פּעראייניגונג, וועלכע וועט זיך רופען מיט'ן גרויסען הייליגען נאָמען: מענשהייט!

פון דעם קריסטליכען הייליגען דענים, דעם פאטראָן פון פאָריו, דערצעהלט מען אזא לעגענדע: ווען ער איז געקומען צו די אונגלויביגע פון פאָריו פּרעדיגען דאָס נייע גלויבען, האָט מען איהם געהייסען שוויי-גען, ער האָט ניט געפאָלגט. האָט מען איהם געמארטערט און געפלאגט, ער האָט ניט געשוויגען, האָט מען איהם געהייסען אויפהיינגען — ער האָט גערעדט הענגענדיג אויף דער תליה. מען האָט דערזעהן, עס איז שלעכט, האָט מען איהם געהייסען אָבשניידען דעם קאָפּ. סען-דענים האָט גענומען זיין אָבגעשניטענעם קאָפּ, איז געגאנגען מיט איהם פינף מייל פון פאָריו, וואו מען האָט איהם מקבר געווען. א קאטוילי-שער קארדינאַל, וועלכער האָט דערצעהלט דיעזע געשיכטע צו א מאַר-קיוזע, האָט איהר געפרעגט: מיינט איהר ניט, מאדאם, אז דעם היי-ליגען דענים איז געווען זעהר שווער צו געהן אזא מהלך מיט'ן קאָפּ אין דער האַנד? — ניין, האָט געענטפערט די מאַרקיוזע, איהם זיינען נור שווער געווען די ערשטע עטליכע טריט, נאָכדעם ווי ער האָט נור גע-מאַכט די ערשטע טריט, איז ער שוין געגאנגען און געגאנגען...

עס גיבען מענשען, וועלכע מיינען, מען דארף דעם אידען אָב-שניידען זיין קלונגען, פראַקטישען, דענקענדען קאָפּ, דעם קאָפּ, וועלכער האָט יאָהר-הונדערטע געדענקט און געפרעדיגט אינטערנאַציאָנאַלע אי-דעען, און דאן, ווען ער וועט בלייבען נור מיט די לירשע און ראַמאַנ-טישע געפיהלען פון זיין האַרצען, וועט ער געהן ווייט, ווייט, מיט'ן קאָפּ אונטערן האַנד... יא! אויב ער וועט מאַכען די ערשטע עטליכע טריט, וועט איהם זיין זעהר גרינג צו דערגעהן אָהן א קאָפּ וואָהין איהר ווילט איהם פיהרען... איהר ווייסט דאָך אָבער, אז קיין נסים טרע-פען זיך ניט און מיט'ן קאָפּ אין האַנד שפאַציערט מען ניט... לאָזט איבער דעם אידען זיין אַלטען קאָפּ אויף די פלייצעס! ער האָט צו לאַנג געלעבט נור מיט א קאָפּ-לעבען. מאַכט ניט דעם אידען מיט א קאָפּ ניערדיגער אום ער זאָל ווערען א „נאציאָן" גלייך מיט אַלע נאציאָנען. לאָזט איבער דעם קאָפּ וועלכער האָט יאָהר-הונדערטע געפרעדיגט די-רעקט און אינדירעקט, געגען אַלעס, וואָס איז געווען ביי די פּעלַקער

לען לעבען! דייטשלאנד קען יעצט לייכט שלאָגען דעם פראַנצויז, אָבער די מענשען וואָס האָבען אינטערנאַציאָנאַלע פרינציפּען וועלען דאָס נישט דערלאָזען! דער פראַנצויז קען שלאָגען שווייצערלאַנד, אינטערנאַציאָנאַלע רעכטע וועלען דאָס נישט דערלאָזען. דער מענש געהט! אזוי ווי טייכען, מוזען זיך אלע פעלקער אריינגיסען און פּעראַייניגען אין דעם גרויסען אָקעאַן, וואָס רופט זיך מענשהייט. דער אידישער בורזשוא און דער אידישער אַרבייטער זיינען אינטערנאַציאָנאַלע פּראָדוקטען. איהר מעגט צו זיי רעדען אויף זשאַרגאָן אָדער אויף טערקיש, זיי מוזען געהן מיט'ן וועג, מיט וועלכען די אַלגעמיינע סיסטעם פון סאָציאַלען לעבען פיהרט זיי. דער אַלגעמיינער אינטערעס פון אלע מענשען, דער אינטערנאַציאָנאַליזמוס, דאָטעט אויס די נאַציאָנאַלע עגאָאיסטישע און קליינ-ליכע אינטערעסען, און ווער עס מיינט, עס איז מעגליך צו פּערפּאָלגען אינטערנאַציאָנאַלע אינטערעסען און אין דערזעלבער צייט בלייבען אַ נאַציאָנאַליסט, ווידערשפּרעכט זיך אליין. אן אינטערנאַציאָנאַלער נאַציאָנאַליסט קלינגט אזוי, גראַדע ווי מען זאָל זאָגען, פארעווער מילכיגער בלינטשיק, אָדער אַ מילכיגער ראָסעל־פלייש. מען קען נישט אין איין צייט זיין פארעווע און פליישיג... נאַציאָנאַליזמוס איז אַ טויט־שונא פון אינטערנאַציאָנאַליזמוס.

מען קען יעצט נישט מאַכען פון מענשען אַ נאַציאָן. די צייט פון בילדען נאַציאָנען איז פאַראַיבער אויף אייביג. נאָר בלעטער וואָס וואַקסען אויף איין בוים זיינען אַ נאַציאָן, זיי זיינען אלע גלייך, זיי האָבען איין אָבשטאַמונג, זיי רעדען איין שפּראַך, ווען דער ווינד וועהט אי-בער זיי, זיי געהען זיך פון איין קוואַל און לעבען אויף איין טעריטאָרי. די בלעטער זיינען אַ נאַציאָן, ווייל זיי האָבען נישט קיין סאָציאַלען לעבען. זיי טוען נישט, זיי פּראָדוצירען נישט, זיי דענקען נישט, זיי פיהלען נישט. זיי האָבען נישט קיין קלאַסען און קיין קאָסטען. פון לעבעדיגע מענשען מאַכען אזא עהנליכע און איינזאָרטיגע מאַסע איז אונמגלייך. דאָס סאָציאַלע לעבען האַרמאָנירט יעצט נישט מיט'ן וואָרט נאַציאָן. און פון אלע פעלקער דער וועלט זיינען יעצט געוואָרען נור צוויי נאַציאָנען, וועלכע וועלען אין דער צוקונפּט ווערען נור איין נאַציאָן!

יא, נור צוויי נאַציאָנען האָבען מיר יעצט: דאָס איז מענש און אונמענש, אונטערדריקער און אונטערדריקטער, דער וואָס פּראָדוצירט און דער אומזיסטיגער פרעסער. דער קאַמפּף וואָס געהט יעצט אָן

הענרי וואדסווארטא לאנגפעלאָו.

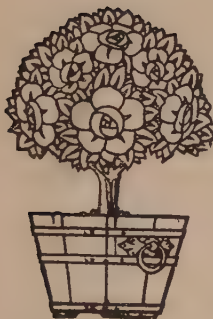
1.

הענרי וואדסווארטא לאנגפעלאָו, איז איינער פון די בעריהמטעס-טע, פאפולערסטע און בעליעבטעסטע פאָעטען פון אמעריקא. עס גיבט אין דער וועלט קיין געבילדעטער מענש, וועלכער האָט אים וועניגסטענס נישט געהערט דעם נאָמען פון דיעזען פאָעט. זיינע בעסטע פאָעמען זיין נען איבערזעצט אויף אלע שפראכען פון דער וועלט. אין דער דייטשער און אין דער רוסישער שפראך זיינען זיינע פאָעמען איבערגעטרָגען געוואָרען דורך די גרעסטע פאָעטען פון דיעזע לענדער. אין אמעריקא איז ער פערגעטערט. ער איז דער מוסטער פון פאָעזי אין די אמעריקא-נישע שולען און איז אנערקענט אלס דער איינציגער „אקאדעמישער“ דיכטער אין אלע ליטערארישע קרייזען פון אמעריקא.

מיר וועלען שפעטער ערקלערען וואָס האָט איהם געמאכט צום בעליעבטעסטען אמעריקאנישען פאָעט. דאָ ווילען מיר נאָך בעמערקען, אז לאנגפעלאָו קען אין קיין פאל נישט בעטראכט ווערען אלס דער גרעסטער אמעריקאנישער פאָעט. אין אַריגינאליטעט און אין קראפט האָבען איהם פיעלע אמעריקאנער פאָעטען איבערטראָפּען. אין דער צייט, ווען די סאָציאלע וועלט אנשוואונגען פון לאנגפעלאָו איז בעדעקט מיט א „ראַמאנטישען געבעל פון א לירישען מיסטיציזם“, זיינען דאָ אין אמעריקא פאָעטען, וועלכע האָבען געהאט א בעשטימטע און פריי אויסגעשפראָכענע שטעלונג צו דער געזעלשאַפט און צו דעם „איינצעלנעם“... אין דעם פרט שטעלען מיר זאָגאר דעם וועניג בעקאנטען קעין אָ'דאָנעל (Kane O'Donnel) פיעל העכער פון לאנגפעלאָו... און, אויב אונזער ראַטא האָט א בעדייטונג, וואָל-טען מיר אונזערע טאלענטפאָלע אירישע פאָעטען בעסער געראַטהען

גען די געוואָהנהייט צו דענקען, רעכנען, אנאָליזירען און שטרעבען צו אַ
קאָסמאָפּאָליטישען אינטערנאַציאָנאַלען אַלמענשליכען לעבען.

א נ מ ע ר ק ו נ ג. — דאָס איז וואָרט אין וואָרט דער פּאָרטראַט, וועלכען
יעקב גאָרדין האָט געהאַלטען דעם 1טען יולי, 1905, אין טהאַליאַ
טהעאַטער אין זיין דעבאַטע מיט דר. ח. זשיטלאָווסקי.

אמעריקאנעם לעבען... אויב איהר זעהט ביי איהם אַמאָל יא אַ שטיקעלע אַמעריקאנער הימעל, איז דאָס געוויס פון צווישען די אַב־געשניטענע און סימעטרישע געפלאַנצטע בוימער פון אַ גוט קולטיר־ווירטען פארק... לעבען פארק איז געוויס דאָ אַ קאפּעדראַלע קירכע מיט דונקעלע מיסטישע פענסטער, דורך וועלכע איהר קענט אריינ־קוקען און גאָר נישט ניט זעהן... פון דער קירכע גיסען זיך טרויעריגע זיסע טענער פון דעם אָרגעל... ווייט הערט זיך אַ שפּאַנישע סערע־נאָדע מיט די בעגלייטונג פון אַ מאַנדאָלינע און נאָך ווייטער שפּיעלט אַן איטאַליענער אויף אַ שאַרמאַנקע אַ זיסע אַריע פון אַן אַלטע „פער־פּאַהרענע“ איטאַליענישע אָפּערע... און לאַנגעפלאָן אליין זיצט אין אַ דייטשען מאַנטעל, אין אַ פראַנצויזישען הוט מיט פאַריזער האַנד־שוהן, אין הויזען פון אַ „שפּאַנישען סטודענט“ און לעזט דעם איטאַליע־נישען טעקסט פון דאנטע'ס „געטליכע קאָמעדי“...

2

הענרי ווארסווארטא לאַנגעפלאָן איז געבאָרען געוואָרען אין 1807־טען יאָהר אין דער שטאָדט פּאַרטלאַנד, שטאַט מעין. זיין פאָטער איז געווען אַ פערמעגליכער מענש, אַן אַדוואָקאַט און אַ קאָנגרעסמאַן און ער האָט געוואָלט פון זיין זוהן אויך מאַכען אַן אַדוואָקאַט און אַ פּאַליטיקער. דער יונגער לאַנגעפלאָן האָט אָבער געהאַט אַנדערע ניין־גונגען... עס איז קיין צווייפֿעל ניט, אַז די רייכע נאַטור, וועלכע האָט אומגעבען דעם צוקונפטיגען פאָעט, האָט געמאַכט אַ גרויסען איינדרוק אויף זיין עמפּינדליכע זעלע... די שטאָדט פּאַרטלאַנד, וואו לאַנגעפלאָן האָט פערבראַכט זיין יוגענד, ליגט אויף אַ הויכען האַלב־אינזעל... די וואַסערען, וועלכע רינגלען אַרום די שטאָט, די אַלטע וועלדער, וועלכע ליגען ניט ווייט, — די שטילע פערדרעמעלטע גאַסען פון שטאָט, וועלכע זיינען בעשטאַנען מיט אַלע בוימער און וועלכע גיעבען פּאַרטלאַנד דעם נאָמען „וואַלד־שטאָט“, — דאָס אַלעס האָט געוויס גערעדט צו דער פאַנטאַזי פון דעם יונגען לאַנגעפלאָן און האָט ענטוויקעלט זיינע לירישע געפיהלע.

איבערצוועצן פאר די אידישע לעזער א'דאנעל'ס פאָעמען: „דעם גע-
זאנג פון אייזען“ און „דעם געזאנג פון שקלאפּען“.

אן אמת'ער גרויסער און אין דער זעלבער צייט אַריגינעלער און
עכט אַמעריקאַנישער פאָעט איז געווען עדגאר עללען פאָו. דיעזער
אונגליקליכער, פערקריפעלער דיכטער מעג גערעכענט ווערען אלס דער
פראָמעטעאוס פון דער אַמעריקאַנער פאָעזי. א געשמידטער צו דער
כאָרג פון פאָראַרטהיילע, מיט אַ אינגערע וועלט, צופיקטע פון שוואַר-
צע ראַבען, האָט ער דאָך ביז דער לעצטער מינוט ניט געשיידעט זיך
פון דעם געמליכען פייער, וואָס ער האָט גערויבט פון די הימלען...
ער איז געווען אַ פאָעט מיט אַ שאַפּענדען גייסט, מיט אַ ליידענשאַפט-
ליכען פייער און מיט אַ אַריגינעלער קראַפט! ער איז געווען אַ שרעק-
ליכער געגנער און אַ פינד פון לאָנגפּעלאָו. ער האָט לאָנגפּעלאָו'ן בעשול-
דיגט אין פלאַגיאַט, האָט בעוויזען, אז ער גבנ'עט ביי די אלטע פאָע-
טען... זיין האַס צו לאָנגפּעלאָו'ן איז ניט געווען אַ קרענקליכעם געפיהל,
וואָס אַן אונגליקליכער האָט געגען דעם, וואָס האָט גליק און ערפאָלג,
(ניט פיעלע פאָעטען האָבען געהאט אזא גליקליכען, רוחיגען ערפאָלג-
רייכען לעבען, ווי לאָנגפּעלאָו), — ניין! דיעזער ווירקליך גרויסער פאָעט
האָט ניט געקענט ניט פערשטעהן, אז דער אונגעווענהליכער ערפאָלג
פון לאָנגפּעלאָו ליגט ניט אין זיין גרויסקייט, נאָר אין זיין זיסקייט...
אַ גרויסער, מעכטיגער און אין דערזעלבער צייט אַריגינעלער אַמע-
ריקאַנישער פאָעט איז געווען וואָלטער ווהיטמאַן. אין זיינע פאָעזיען
זעהט איהר די בלויע הימלען, וואָס ליגען איבער אַמעריקאַ. איהר הערט
דאָס רוישען פון דעם אטלאַנטישען און דעם שטילען אַקעאן... איהר
הערט דאָס ברויזען פון דעם „ניאָגראַ פאָל“, איהר זעהט די סטעפּען
און די פרערי פון'ם ווייטען וועסט, איהר הערט דאָס ליעד פון מיר-
סיסיפּי... און איבער אלעם הערט איהר די מעכטיגע שטימע פון אַ
מענשען, און אַ דיכטער מיט אַ בעשטימטער אינדיווידואַליטעט...
לאָנגפּעלאָו איז ניט אַריגינעל, ווען ער בעלייכטעט און אילוסטרירט
ערשיינונגען... ער האָט ניט קיין איינציגען אייגענעם געדאַנק, קיין
זעלבסטענדיגע מיינונג, קיין אונאַבהיינגיגע וועלט-אַנשוואַונג. ער
חזר'ט איבער וואָס איראָפּאָ זאָגט, אימיטירט אַנדערע דיכטער און זינגט
זיסע ליעדער אויף אלטע מאָטיווען. דאָס וואָס ער שילדערט און מאַהלט
האָט אין זיך וועניג פון דער אַמעריקאַנישער נאַטור און פון דעם

בען זיין לעבענס־שיפעל ניט אומגעוואָרפען, קיין דראַמאַטישע צוואַ־
מענשטוויסונגען האָט ער אין זיין פערזענליכען לעבען ניט דורכגע־
מאַכט. ער האָט געלעבט ווי אַ גוטער טוגענדהאַפּטער פּיליסטער דאַרף
לעבען. מיט גאָט האָט ער זיך ניט געקריגט און מיט די מעכטיגע ניט
געהאַט קיין מחלוקות. ער האָט פאַר קיינע פּרינציפען ניט געקעמפּט,
און האָט, נאַטירליך, קיין פּרינציפיעלע געגנער און פּריינד ניט געהאַט.
ער איז געווען אַ בילד־שעהנער מענש מיט אַ וואונדערבאַרען קאָפּ,
מיט זעהר אַ גוטען שטילען כאַראַקטער און איז געווען פון אלעמען
בעליעכט און געאַכטעט און ווען ער איז אין 1882 יאָהר געשטאָרבן,
אַ זקן פון 75 יאָהר, האָט ניט נאָר אַמעריקאַ, נאָך אייראָפּאַ האָט איהם
בענלייטעט צו זיין אייביגער רוה מיט אויפריכטיגע געפיהלען פון סימ־
פאַטי און אַכטונג...

3.

לאָנגעפלאָן איז געווען אַ פלייס־גער אַרכייטער ביז זיין טויט און
האָט פיעלעס געלייטעט פאַר דער ליטעראַטור פון זיין לאַנד. ער
האָט איבערזעצט פיעלע פערלען פון פאָעזי פון אלע שפראַכען דער
וועלט. איבערהויפּט האָט ער זיך בעריהמט געמאַכט מיט דער איי־
בערזעצונג פון דאנטע'ס גרויסען ווערק, „די געטליכע קאָמעדי“. ער האָט
געשריבען פראָזע און נאָך מעהר פאָעזי. ער האָט אויך געשריבען פיעלע
דראַמען. זעהר אַ גרויסען פלאַן האָט ער געהאַט אין זיין דראַמען, אין
וועלכע ער האָט געוואָלט פאַרשטעלען די היסטאָרישע בעדייטונג פונ'ם
קריסטענטהום... די אידעע פון די דראַמען איז גרויס און אייניגע
פלעצער אין די עזע דראַמען זיינען שעהן, אָבער אין אלגעמיין זיינען
זיי שוואַך און ניט ביהענעמעסיג, ווי זיינע אלע דראַמאַטישע ווערק.
ער האָט געשריבען אָהן אַ צאָהל קליינע געדיכטע, וועלכע זיינען זיס
ווי פרישער האָניג פון אַ ביהנשטאַק און ריהרענד ווי אַ קלאָהרע טרער
פון אַ געליעכטע. פון זיינע גרויסע ווערק זיינען בעקאַנט „קאָרטשיפּ
אַון מייכלס סטענדזש“, „פאַנדאָראַ'ס מאַסע“, די איינציגע פאָעמאַ
אין וועלכער דער פאָעט הויבט זיך אויף ביז אַ סקעפטיש־פּילאָזאָפּי־

ער האָט געהאַט גוטע פּעהיגקייטען צום לערנען און אַ גרויסע נייגונג צו ליטעראַטור און פרעמדע שפּראַכען. פון זיינע בריעף צו זיין פאָטער, ווען ער איז נאָך געווען אַ נאָנץ יונגער, „קאלעדזש באָי“, זעהט מען, אז ליטעראַטור און פאָעזי אינטערעסירען איהם מעהר, ווי די פראַקטיקע פון אַן אַדוואָקאַט. ער בעט דעם פאָטער לאָזען איהם שטיל דירען שפּראַכען... ער האָט געענדיגט „קאלעדזש“ ווען ער איז גע- ווען קוים 18 יאָהר אַלט... אַ יונגער מאַן פון 21 יאָהר איז ער שוין געווען אַ „דאָקטאָר פון לאָאָ...“ שפּעטער איז ער געקרוינט געוואָרען מיט דאָקטאָרישע דיפּלאָמען פון פיעלע אייראָפּעאישע אוניווערזיטעטן און ערוועהלט אַלס עהרען-מיטגליעד פון פיעלע אַקאַדעמיען... אין 1873 מען יאָהר איז ער זאָגאָר ערוועהלט געוואָרען אַלס אַ מיטגליעד פון דער רוסישער אַקאַדעמיע דער וויסענשאַפט.

ווי ער האָט נאָך געענדיגט באַדאָרפֿן קאלעדזש, ניט אַכטענדיג דערויף וואָס ער איז נאָך געווען אַזוי יונג, האָבען איהם „טראַנסטיס“ פון „קאלעדזש“ פאָרגעלעגט צו בלייבען אַלס פראָפּעסאָר פון שפּראַך- כען. ער איז אָבער פריהער געפאָהרען קיין אייראָפּאָ ענדיגען זיין ביל- דונג. פיער מאָהל האָט ער גערייזט אין אייראָפּאָ, האָט בעזוכט אַלע גרויסע צענטערען פון אינטעליגענץ און האָט שטודירט די שעהנע שריפטען פון אַלע ציוויליזירטע לענדער און איז ווירקליך געוואָרען אַ גרויסער קענער פון דער וועלט-ליטעראַטור. אַ בעזונדערען איינפלוס האָבען אויף איהם געהאַט די אַלטע דייטשע און שפּאַנישע באַלאַדען און לעגענדען פון די לאַנג פּערגאנגענע מיטעל-עלטערליכע צייטען. אין 1834 מען יאָהר איז ער אויסערוועהלט געוואָרען אַלס פראָפּעסאָר פון מאָדערנע שפּראַכען אין האַרוואַרד קאלעדזש, וואו ער איז פער- בליבען ביז 1854 מען יאָהר. פון דער צייט ביז זיין טויט האָט ער גע- לעבט רוהיג אין זיין שטילער רייך אויסגעשטאַטער היים. ער איז גע- ווען צוויי מאָל פּערהייראַט. זיין ערשטע פרוי איז געשטאָרבן ווען ער איז נאָך געווען אַ יונגער מאַן. זיין צווייטע פרוי איז געשטאָרבן מיט אַ שרעקליכען טויט—זי איז פּערברענט געוואָרען... דאָס האָט גע- ווים נאָך טיעפער געמאַכט זיינע לירישע געפיהלען. קיין שטורמס אָבער האָט ער אין זיין לעבען ניט איבערגעלעבט, אַלעס איז געגאנגען רע- געלמעסיג און שטיל ווי אין אַ שעהנעם אָקטאָבער טאָג... די זונן פון ליידענשאַפט האָט איהם ניט געברענט, די וועלען פון רעבעליאָן האָ-

*) In the World's broad field of battle,
In the bivouac of Life,
Be not like dumb, driven cattle!
Be a hero in the strife!

(*) אין דער וועלטס גרויסע פעלד פון מלחמה,
אין דעם קריעגסלאגער פונ'ם לעבען,
זיי ניט ווי שטומע געטריבענע בהמות!
זיי א העלד אין דיין שטרייט!

4

פאר וואָס איז לאַנגפֿעלכאָ דער בעל־עבטעסטער פּאָעט פון די
אַמעריקאַנער? דער אַמעריקאַנער איז צובראָכען אויף צוויי בעזונדער־
רע טהיילען: זיין פראַקטישעם לעבען און זיין זעלען־לעבען. אין זיין
פראַקטישען לעבען איז דער אַמעריקאַנער דראַמאַטיש, דאָס הייסט,
טהעטיג, ער איז ליידענשאַפטליך, ענטהוויאסטיש, ענערגיש, פול מיט
מוטה און אונטערנעהמונגס גייסט, ער איז אונגעדולדיג, מאַטעריאַליס־
טיש, רעכענט נאָך אויף דער ווירקליכקייט, איז זעהר פלינק און פול
מיט קוראזש. דערזעלבער אַמעריקאַנער אין זיין זעלען־לעבען איז
ליריש, סענטימענטאַל, לאַנגזאַם, געדולדיג, דער פייער פון זיינע אוי־
גען איז אויסגעשלאָשען; ער רעדט שטיל, לאכט אָהן הנאה, קוקט
אָהן אַ ברעקעל ליידענשאַפט און ליעבט נאָר דאָס, וואָס איז געגען דער
ווירקליכקייט, וואָס איז מיסטיש, אָדער אים וועניגסטען ראַמאַנטיש.
אַלס אַ רעאַקציע אָן געגען דעם מאַרק־גערויש און דעם „הרהא" פון זיין
פראַקטישען לעבען, פאָדערט ער דעם שטילען רוהיגען טרויער פון לירי־
שע געפיהלען, דעם נעבעל פון ראַמאַנטיזמוס, וועלכער צייגט די וועלט
ניט אזוי ווי זי איז אין דער וואַכעדיגער ווירקליכקייט. לאַנגפֿעלכאָ האָט
געגעבען דעם אַמעריקאַנער גראַדע דאָס, וואָס ער האָט פון דער פּאָעזי
געפאָדערט...

שען געדאנק; „טילס אָף ע ווייסייד אינן“ — אלטע אייראָפּעאישע
ערצעהלונגען איבערגעזונגען אויף אַ נייעם מאָטיוו, „יעוואַנגעלינא“
— אַ פּאָעמע, וועלכע איז זעהר פּאָפּולער און וועלכע איז אַביסעל עהנ-
ליך צו געטהע'ס „הערמאן און דאראטהעא“; (צו געטהע'ס „ערקלע-
רונג“ איז עהנליך לאַנגעפלאָר'ס „רעק אָוו די העספּערוס“). זיין פּאָעמא
„האַיאַוואַטהאַ“ איז בעריהמט אין דער גאַנצער וועלט און איבערזעצט
אין אלע שפּראַכען. וועגען דער פּאָעמא האָט מען זעהר פיעל געשריבען.
ערשטענס, האָט מען לאַנגגעפלאָר'ן בעשולדיגט, אז ער האָט אימיטירט
און אויך פיעלעס גענומען פון דער פינישער מיטעלאַנישער פּאָעמא
„קאלעוואלא“... צווייטענס, מען האָט איבערצייגט, אז ער האָט צו-
זאַמענגעמישט אין „האַיאַוואַטהאַ“ לעגענדען פון פערשיעדענע אינ-
דיאַנישע שבטים, וועלכע זיינען פינדליך איינע צו די אנדערע און
וועלכע האָבען געגענגעזעצטע מיטהאַלאַנישע אנשויאונגען... ניט
אַכטענדיג דערויף איז „האַיאַוואַטהאַ“ אַ מערקווירדיג ווערק. עס איז
איינע פון די בעסטע פּאָעמען פון לאַנגגעפלאָר. עס האָט אַ גרויסען אינ-
טערעס, ווייל עס בעהאַנדעלט אַן אַריגינעלען עכט אַמעריקאַנישען
מאַטעריאַל און עס האָט ניט פערלאָרען דורך די וואָס עס טראָגט
דיזעלכע פאָרמע ווי די סקאַנדינאַווישע „עדרא“. פערקעהרט, עס גיט
צו דער פּאָעמא דעם מאַיעסמעיטישען כאַראַקטער פון אַ „נאַטירליכער“
געטער געשיכטע... זיינע „פּאָעמעס אָוו סלייווערי“ (פּאָעמען פון
שקלאַפּעריי) זיינען זעהר שעהן און מוזיקאַליש, האָבען אָבער אַ קליי-
נעם סאָציאַלען ווערט... זיי ענטהאַלטען אין זיך ניט קיין שטאַרקען
פּראָטעסט, קיין פלוך אויף די וואָס פערשקלאַפּען זייערע מיטמענשען..
ניין! עס זיינען זיסע, קלינגענדע, לירישע ליעדער פון שקלאַפּע-
ריי...

זיינע בעסטע און מעהר אַריגינעלע קליינע פּאָעמען, אין וועלכע
עס שפיעגעלט זיך נאָך אָב די אַמעריקאַנישע נאַטור, זיינען זיינע
ערשטע יוגענד פּאָעזיען, וועלכע זיינען געדרוקט אונטער דעם נאָמען
„וואַיסעס אָוו דעי נייט“ (שטימען פון דער נאַכט). אין איינע פון דיע-
זע פּאָעמע, וועלכע איז אין אַמעריקאַ בעקאנט צו יעדען קינד און רופט
זיך „ע פּסאַלם אָף ליף“ דערגעהט דער פּאָעט ביז אַ געוויסען פאַט-
האם, ער עררייכט אַ געוויסע מדרגה פון התלהבות און רופט אויס מיט
מוטה:

וואָלט געקענט זיין, ווען ער וואָלט פון זיין סוביעקטיווער אינער-
ליכער וועלט ארויס אין דער גרויסער וואונדערבארער אויסערער
וועלט! ... ער איז אָבער געווען און איז זיין לעבען-לאַנג פערבליבען
א ראַמאַנטישער טרוימער און אויף דער אויסערער וועלט האָט ער
געקוקט דורך ראַמאַנטישע ברילען...

מיט אַ ראַמאַנטיש קריסטליכען בליק האָט דער פּאָעט אַמאָל
אויף אַ קוק געטאָן אויף דעם אַלטען אידישען בית עולם אין ניו פאָרם.
מיט ראַמאַנטישער ליבע און קריסטליכען מיטלייד בעזינגט דער
פּאָעט דעם בית עולם, אויף וועלכען ער זעהט דאָס גאַנצע אידישע
פאָלק... דאָס פאָלק פון דער אָבגעשטאָרבענער פּערגאַנגענהייט...
ער פּערגלייכט די אידען מיט ישמעאלן און הגר'ן, וועלכע האָבען
לאַנג געוואַנדעלט אין דער וויסטע און שרייט אויס מיט אַ ביטערן
ידישען געפיהל

But ah! What once has been, shall be no more!

And the dead nations never rise again.

אַ אידיש-דייטשע אַמעריקאַנערין מיט'ן נאָמען מיננע קלער-
בערג האָט אויף דער פּאָעמאַ געענטפערט לאַנגפּעלאָו'ן מיט אַ גע-
פיהלפאָלען שעהנעם שיר: זי זאָגט, דער איד האָט געוואַנדערט אין
דער וויסטע לאַנג, אָבער ער לעבט און וועט לעבען.

„איך קען מײן קינד, מײן פאָלק ניט שטערבען זעהן!“

ניכט הגר ריעף עס, — זאָ האָט איין גאָט געשפּראַכען!

און פון דעם טאָרטען ליעס ער אויפשטעהען,

דעם שטאַם, דער נאָר געבייגט וואַר, ניט געבראָכען!

און זי ענדיגט מיט פאטהאס: עס קען זיין פיעלע פעלקער זיינען

פערשוואונדען, די אידען אָבער

„וויר זינד ניכט טאָרט! ביים גראַסען גאָט, וויר לעבען!“...

לאַנגפּעלאָו וועט אייביג פערבלייבען אַ בעליעבטער פּאָעט פאַר די,

וואָס ווילען נאָר פיהלען און ניט דענקען. ער וועט בלייבען אַ אינמע-

לאָנגפּעלכאַן זאָל נישט פערבריינגען אזוי פיעל יאָהרען אין אייראָ-
פּא, וואָלט פון איהם געוויס זיך נישט ענטוויקעלט צוזא גרויסער גע-
לערנטער און קענער פון ליטעראַטור, פון איהם וואָלט זיך אָבער פיע-
לייכט אויסגעאַרבייט אַ מעכטיגער און זעלבסטשטענדיגער פּאָעט, וועל-
כער וואָלט געזונגען דעם אַמעריקאַנער נישט וועגען דעם וואָס ער פער-
לאַנגט, נאָר וועגען דעם, וואָס ער דארף פערלאַנגען. לאָנגפּעלכאַן איז גע-
קומען קיין אייראָפּא פונקט אין דער צייט, ווען דער קאטוילישער
מיסטיציזמוס און דער קריסטליכער ראַמאַנטיזמוס האָבען ארויסגעיאָגט
פון דער ליטעראַרישער וועלט יעדע פּראָגרעסיווע אידעע. באיראָן
און שעללי מיט זייערע מאַטעריאַליסטישע שטרעבונגען, מיט זייער
רעוואָלוציאָנערער פּאָעזי, מיט זייער אָבלאַכען פון די אַלטע ראַמאַנטי-
שע געטער און אנערקענטע אויטאָריטעטען, — אזעלכע פּאָעטען זיינען
דאָמאַלס ארויס פון דער מאָדע, אַנשטאָט דער פּאָעזי וואָס האָט גע-
פיהרט דעם פרייהייטס קאמפּף אז געקומען די פריעדליכע צוועקלאָזע,
פערטרוימטע ראַמאַנטיק, דאָס ביינקעניש נאָך דעם פערנאָנגענעם,
דאָס שטרעבען אינ'ם נעבעל פון אַנוויסענהייט... לאָנגפּעלכאַן איז
אריינגעכאַפט געוואָרען אין דעם שטראָם...

אָבוואָהל לאָנגפּעלכאַן איז געווען אַ פרומער פּראָטעסטאַנט, אָבער
איבער אַלע זיינע דיכטונגען שוועבט אַ קאטוילישער גייסט... ער
קוקט אויף דער וועלט דורך די פערשמירטע פענסטער פון אַן אַלטע
נאָך אין זעכצעהנטען יאָהרהונדערט געבויטע קירכע. ער הערט נישט
קיין אנדערע מוזיק אויסער פון אָרגעל. ער זעהט מענשען נאָר אין פאַר-
צירען און העלמען פון ריטער. לעבעדיגע מענשען, וועלכע אַרבייטען,
ליידען, קעמפּפּען און שטרעבען — אזעלכע מענשען זעהט ער נישט.
ער איז מאָראַליש, סענטימענטאַל, ראַמאַנטיש, אָבער נישט אָריגינעל
און זעהר שוואַך. ער שילדערט קריסטליכע ענטזאָגונגען, ריטערליכען
העראַאיזמוס, פרומע געדולדיגקייט און שטילע ליידען, אָהן פּראָטעסט
זיינע טהעמען זיינען: אונגעשליכע איבערגעבענהייט, ענגעלשע לייע-
נע און פאטהעטישע געפיהלען. ער האָט פיעל געזונגען פון דעם הע-
ראַאיזמוס פון אונגעווענליכע מענשען; די העלדענטהאטען פון דעם
אַלטעגליכע מענשען זיינען איהם געבליבען אונבעקאַנט. ווען מען לעזט
זיינע שעהנע, נאָכעלע, ווי זיסע מוזיק קליגענדע געדיכטע מוז מען מאַכ-
כעס מאָל מיט פערדרוס און צאָרן אויסשרייען: ווי גרויס דער פּאָעט

וואו ליעגט די שולד?

א לעקטשור וועלכע איז געהאלטען געוואָרען ביי די נאָרדין ליטעראַרי סוירקעל.

איך שטעל מיר פאַר ווען אין רוסלאַנד וואָלט געווען אַ שטאָט מיט אזוי פיעל צייטונגען וואָס וואָלטען אַגיטירט פאַר סאָציאַליסטישע קאַנדידאַטען, ווי דער פאל איז אין ניו יאָרק, וואָלט נישט נור איין הילקוויט ערוועהלט געוואָרען נור אויך פיעלע אַנדערע סאָציאַליסטען מיט איהם. דאָך דאָ אין אַמעריקא וואו מען אַרבייט אזוי לאַנג אויף דעם סאָציאַליסטישען פעלד, מיט צייטונגען און פּראָפּאַגאַנדע, געלינגט די גאַנצע צייט נישט צו ערוועהלען אפילו איין סאָציאַליסטישען קאַנדידאַט, איין סאָציאַליסטישען בעאַמטען. גלאַט אזוי זיך איז עס דאָך געוויס נישט. ערגעץ מוז דאָך זיין פויל אין דעם לאַנדע דענעמאַרק.

אין טהעאַטער געהט אויך אַן אַ בעוועגונג, און די רעזולטאַטען זיינען די זעלבע. מען האָט געשריבען גוטע פיעסען, געשפיעלט גוטע פיעסען און גוטע פיעסען זיינען געווען ערפאָלגרייך. די צייטונגען ווילן לען יעצט אויך נאָר גוטע פיעסען. דוקא גוטע פיעסען. און איבער-הויפט ווען אַ פיעסע קומט פון רוסלאַנד איז זי אוראי גוט. דאָך דאָס אידישע טהעאַטער שפּרינגט יעצט צוריק, געהט ריקווערטס.

פאַרוואָס שפּרינגט דאָס אידישע טהעאַטער צוריק? די הויפט אורזאַכע איז דאָס וואָס דאָס אידישע טהעאַטער האָט נישט קיין סיסטעמע; ווערט נישט געפיהרט פון אַ לייטענדע האַנד. אונזערע טהעאַטער מענעדרזשערס האָבען נישט קיין איבערצייגונג, קיין קינסטלערישען געשמאַק, אויסער געלד. בריינגט שעקספיר'ס אַ פיעסע אריין געלד איז גוט בריינגט לאַטיינער'ס אַ פיעסע אריין געלד איז אויך גוט. מען שפיעלט דעם „גנב" און מאַלקאר'ס טיפּעל. מען שפיעלט די „גרינע מויד" און „ראָמעא און יוליע".

רעסאנטער פאָעט פאר אלע, וועלכע ווילען לערנען די נאָבלע שעהנע
פאָרמען פון פאָעזי. ער וועט בלייבען א געאכטעטער און בעליעבטער
פאָעט פאר יונגע לייט, וועלכע האָבען נאָך ניט קיינע בעשטימטע שטרע-
בונגען און פאר אלטע לייט, וועלכע זוכען אין פאָעזי טרויעריגע, זיסע
רוהע... פאר ריינע אונשולדיגע קינדער וועט ער בלייבען דער טויערס-
טער פריינד און זיסטער זינגער פיר אימער און אייביג...

די זעלבע זאך איז מיט דער דראַמא. ניט דאָס האָט אַ ווערט, וואָס עס זיינען דאָ אינטעליגענטע מענשען, וועלכע האָבען פרינציפּען, אז מען זאָל שפּיעלען גוטע פּיעסען. דיעזע פרינציפּען-מענשען געהען אליין אין מיינערס און אין אנדערע אזוי ביליגע טהעאַטערע. וואָס מיר דארפֿען האָבען איז געבילדעטע מענשען, מיט איבערצייגונגען. מענשען וועלכע וואָלטען קיין פּוסטע זאכען ניט געדולדעט.

און ווען עס וואָלטען געווען מענשען מיט איבערצייגונגען, וואָלד טען גוטע פּיעסען געשפּיעלט געוואָרען, וואָלטען הילקוויט און אנדערע ערוועהלט געוואָרען.

די היגע אַניטאַציאָן פאַר גוטע ליטעראַטור און פאַר דעם סאָציאַל־ליזם דערמאָהנט מיר אַן אַ געשיכטע ווען איך בין נאָך געווען אַ חדר־אינגעל:

אונזער מלמד איז מיאוס געוואָרען דער חדר און דער קנעלען מיט אונז, פלעגט ער זיך בעסער אוועקגעהן אין בית־המדרש, דערצעהלען דאָרט מעשות און מיט אונז פלעגט ער אפילו ניט אָנהויבען לערנען.

מיר ווידער אין חדר, פלעגען אין דער צייט איבערקעהרען וועלד טען און ניט אַ קוק טאָן אפילו אין דער גמרא. ער האָט אונז גענאָרט און מיר האָבען איהם גענאָרט. די איינציגע צייט ווען אונזער רבי פלעגט ווערען ערנסט פלעגט זיין ווען עמיצענס פאָטער פלעגט דארפֿען קומען פערהערען זיין קינד, דאן פלעגט ער אָנהויבען אַרבייטען, פעטש פלעגען פליהען, אָבער די גמרא פלעגען מיר סיי ווי סיי ניט קענען. וואָס קען מען טאָן אין מינוט?

מיט די היגע סאָציאַליסטישע לעהרער איז אויך ווי מיט יענעם מלמד. זיי זיינען פויל געוואָרען צו לערנען מיט די תלמידים. אַ גאנצען יאָהר גיבען זיי זיך אָב מיט וואָס איהר ווילט נור, נור ניט מיט סאָציאַליסטישע אַרבייט. נור פאַר עלעקשאָן ווערען זיי בעגייסטערט, מען האַקט די גמרא פון סאָציאַליזמוס, נור עלעקטען עלעקטעד מען קיינעם ניט. די תלמידים פיהלען אז דער רבי איז ניט אויפריכטיג. נור דאן קען דער רבי האָבען אַ ווירקונג, קען ער רעספּעקטירט ווערען ווען ער מיינט ערנסט, ווען ער אָפּפערט זיך פאַר זיין גלויבען. דער רבי דארף אליין אויך ניט אויפהערען צו לערנען אלץ מעהר און מעהר דעם גע־גענשטאַנד וואָס ער וויל לערנען אנדערע. אז ניט מאַכען זיינע רייד

און אזוי ווי מיט דעם טהעאטער אזוי איז אויך מיט אונזער „בעוועגונג“. עס האלט אין איין שפרינגען. איין טאָג דאָכט זיך, אז די סאָציאלע רעוואָלוציאָן קומט באלד אָן, און אין אַ פּאָר מאָנאַט אַרום איז שוין אַלעס גאָר אַנדערש, און אַלע חלומות זיינען שוין צובראָכען. די 15 יאָהר וואָס איך בין אין אַמעריקאָ זעה איך אז די בעוועגונג געהט ניט צו אַ בעשטימען ריכטיגען ציעל. גלייך ווי אין טהעאטער אזוי איז אויך אין דער בעוועגונג. מען טאָפט אין דער פינסטער, איז ניט דער וועג, איז יענער וועג. מען „טאָפטשעט“ פראָסט ווי אין לאטיינער'ס פיעסען.

איך גלויב אז די סאָציאליסטישע צייטונגען מיינען אויפריכטיג, ווען זיי זאָגען, זייט סאָציאליסטען. אָבער זאָגען אליין איז גאָר ניט. מען דארף טהאָן. מען דארף אומענדערען די אומשטענדען, געבען נייע ליטעראַטור, נייע גייסטיגע שפייז דעם פאָלק, בעשאַפֿען פאר איהם נייע האַרזאָנטען. דאָס אַלעס וועט ווירקען אויף דעם מענשענ'ס האַרץ און מוח. ער וועט שוין דאן אליין ווערען אַ סאָציאליסט.

די שוואַכקייט פון דער אידישער סאָציאליסטישער בעוועגונג איז דאָס, וואָס מיר האָבען מענשען מיט פרינציפען. פרינציפען זיינען אָבער ניט גענוג. פרינציפען זיינען מעהר ניט ווי מאַסקעס, מעהר ניט ווי קאָסטיומען. זיי זאָגען גאָר ניט פון זיין פסיכיקע, פון זיין אינערליכ-קייט, פון זיין נשמה. דאָס זיינען דאָגמען אָבער זיי האָבען גאָר קיין שייכות ניט מיט דער זעעלע.

יעדער אַמעריקאנער האָט פרינציפען אָבער ער האָט ניט קיין איר-בערצייגונגען. יעדער פאָליטישען, און יעדער קליינליכער ביזנעסמאַן אפילו האָט אויך פרינציפען, און דאָס איז טאָקע די צרה.

ווען אַ מענש האָט געוויסע איבערצייגונגען און אויף דעם גרונד פון דיעזע איבערצייגונגען, ווערען אויפגעבויט פרינציפען איז דאָס פון דער גרעסטער ווערטה. אויב אָבער דער פאל איז ניט אזוי, דאן האָט עס גאָר קיין ווערטה ניט. שוואַך איז דערפאר אַלעס ביי אונז, ווייל עס פעהלט איבערצייגונג.

מען רעדט נור פון פרינציפען. פון פרינציפען קען מען אָבער זיך לייכט אָבזאָגען. עס ווענדעט זיך נור ווי עס פאַסט איינעם. מיט איר-בערצייגונג איז עס אָבער אַנדערש, זיינען אָבער קיין איבערצייגונגען ניטאָ.

מען ווייס נור פון א גוטע איינגענעהמע. אָבער אום געלד צו מאַכען דאָרף מען דאָך האָבען פון וואָס צו עקספּלואַטירען. און מען כאַפט וואָס עס איז. פאַלט דורך לאַטיינער'ס א פיעסע, נו קלעהרען אונזערע געבילדעטע מענערזשערס, לאַמיר פרובירען שפיעלען „ראַמעא און יוליע“ אָדער „דער קויפּמאַן פון ווענעדיג“.

מען שפיעלט ניט וואָס עס איז גוט, נור על פי צופאַל. אָבער ווען עס וואָלט געווען א לייטענדער נייסט אין אונזער פרעסע, וואָלט הילק-וויט עלעקטער געוואָרען, און ווען הילקוויט וואָלט עלעקטער געוואָרען, וואָלט לאַטיינער ניט געהאַט קיין פּלאַץ אויף דער אידישער ביהנע.

וואָס דארפּען מיר האָבען אז סיי אין טהעאַטער און סיי אין דער בעוועגונג זאָל אַלעס אומגענדערט ווערען צום בעסערען? מיר דארפּען האָבען א מאַן מיט א שטאַרקע געניטע האַנד, א מאַן מיט איבערציי-גונגען.

מען דאָרף געהן אויף איין וועג, צו איין בעשטימטען ציעל. מען דאָרף ניט אריינגאָרען די לעזער אָדער די טהעאַטער-געהער דורך פער-שיעדענע אונגעהרליכע מיטלען. דאָס פערטומעלט און פערמישט נור די מחות. אין די צייטונגען וואַנקט די ליטעראַטור-קריטיק ווי עס וואַנקט דער סאָציאַליזמוס: שעקספיר אָדער איבסען איז טאַקע גוט אָבער לאַטיינער'ס ליערלעך דאָרף מען אויך געהן הערען.

מען דאָרף האָבען מענשען מיט איבערצייגונגען. לאַמיר האַפּען אז זיי וועלען קומען.

ניט קיין ווירקונג און דער אָדער די וואָס דארפֿען ערוועהלט ווערען, ווערען ניט ערוועהלט.

ווען דער אידישער טהעאטער וואָלט געפיהרט געוואָרען פון אַ לייטענדע האַנד ווען נור ליטעראַרישע פיעסען וואָלטען געשפּיעלט גע-וואָרען, וואָלט דער טהעאטער געהאַט אַ גרויסע ערציהונגס ווערט. ליטעראַטור אין אַלגעמיין האָט די גרעסטע ערציהונגס-קראַפט. מען קען לערנען יאָהרען לאַנג מאַטהעמאַטיקס, און דאָס וועט ניט אָנ-הויבען ווירקען אויף דעם כאַראַקטער פון דעם מענשען, אויף זיין זעלע. ליטעראַטור אָבער מאַכט אַ געוואָלדיגע ווירקונג. מען קען דאָס זעהן, אפילו ביי קינדער, קליינע קינדער, וועלכע ליינענען „דעטעקטיוו סטאָ-ריז“ האָבען נור איין הויפט וואונש — צו ווערען דעטעקטיווס.

אַ מענש וועלכער לעזט וויסענשאַפט, איז ניט קיין געבילדעטער מענש. נור פון ליטעראַטור קען מען ווערען געבילדעט. איהר קענט אַלעס לעזען וואָס די וויסענשאַפט שרייבט, אויסגעפינען אין דער לי-טעראַטור, איהר קענט נור קיין ספּעציאַליסט אין דעם פאַך ניט ווע-רען.

עס זיינען דאָ ראַמאַנען וועגען די הימלען, וועגען וואָס עס טוט זיך אונטערן ים און קורץ עס זיינען אפילו דאָ ראַמאַנען וואָס ערקלעה-רען מוזיק. ד'אָנוציא ערקלעהרט און גיט צו פערשטעהן וואַגנער'ס בעריהמטע אָפּעראַ טריסטאן און אסאָלדע, בעסער ווי וועלכער עס איז קריטיקער האָט דאָס געטאָן. ליטעראַטור לעזען — איז די בעסטע וועג ווי אָבצושעצען קונסט.

נור לעזען מאַכט נאָך ניט אזא גרויסע ווירקונג ווי זעהן אויף דער ביהנע. ווען איינעם פאנטאַזי איז ניט קיין געפליעלטע, קען ער די בילדער ביים לעזען ניט זעהן אזוי גוט ווי אין טהעאטער, אויף דער ביהנע. דער טהעאטער קען מאַכען פערשיעדענע מענשען פון פערשיע-דענע קלאַסען צו אַ סאָציאַלע אייניגקייט. ווען פערשיעדענע מענשען וואָלטען אַ צייט לאַנג געגאַנגען אין טהעאטער, און מען וואָלט פאַר זיי אויפגעפיהרט פיעסען מיט אַ בעשטימטע ריכטונג דאָן וואָלטען דיזענע מענשען געקראָגען די זעלבע אנשויאונגען. מיר האָבען אָבער דאָס ניט, ווייל מיר האָבען דערוויילע נאָך ניט די לייטענדע פיהרער און די געלד-מיטלען.

אין אידישען טהעאטער ווייס מען קיין מאָל ניט פון שאַנדע.

די נאטור אליין האָט פערזאָרגט די גליקליכע גריכען, אז זיי זאָלען קענען אַם בעסטען פיזיש און מאָראַליש זיך ענטוויקלען. אַ האַלב אינזעל, וואָס פערנעהמט דעם דרום מזרח זייט פון אייראָפּא, אַרומגע-רינגעלט פון ימים און שעהנע צויבערישע אינזלען, בלויע הימלען; אַ וואַרימען קלימאַט, ווייט די באַלקאַנישע בערג, וועלכע רעדען אזוי פיעל צו דער פאַנטאַזי, אַ פעסט לאַנד פאַר אַקערבוי, רייכע וויינגערט-נער, איילבערטען און אנדערע פרוכטען.

און ווי שעהן, קרעפטיג און רייך עס איז געווען די נאטור אַרום זיי, אזוי שעהן און וואונדערבאַר איז געווען זייער לעבען. ווי קלאַר עס זיינען געווען די בלויע הימלען איבער זיי, אזוי פריעדליך און לעבענס-פאַל זיינען געווען זייערע שטרעבונגען. ווי רוישענד און בעוועגונגס-פאַל עס זיינען געווען די וועלען פון די ימים אַרום זיי, אזוי מעכטיג און פערשיעדען זיינען געווען זייערע געדאַנקען. ווי פאַנטאַסטיש עס האָבען אויסגעוויזען אין דעם נעבעל די הויכע בערג פון דער ווייטענס, אזוי פאַנטאַסטיש און וואונדערבאַר זיינען געווען זייערע רעליגיעזע פאַרשטעלונגען. זיי זיינען געווען פול מיט לעבען, האָבען געטראַכט נור פונ'ם לעבען און האָבען נאָר געדענקט, ווי אזוי דאָס לעבען צו מאַכען בעסער און שעהנער.

זייערע געמער זיינען ניט געווען קיין בייזע, פינסטערע דעספּאָ-טען, וועלכע זאָגען אז מען דאַרף גאָר ניט לעבען, אז דער מענש איז אַ גאָר נישט, אַ טפּה סרוחה, אַ חרס הנשבר, — זייערע געמער זיינען אליין געווען לעבעדיגע, מעכטיגע מענשען, זיי האָבען געפיהרט אַ לע-בען נאָך דעם אירעאַל, וועלכען דעם גריכ'ס קולטור, גייסט און כאַראַק-טער האָבען בעשאַפּען. זייערע געמער זיינען געווען געזונטע מענשען און זייער אירעאַל פון אַ מענשען איז געווען אַ לעבעדיגער גאָט. די גע-טער האָבען געהאַט ווייבער, האָבען ליב געהאַט פערגעניגען און פרייד, האָבען געאַכטעט וויסענשאַפט און קונסט, האָבען געהערט פיזישע קראַפט, האָבען געשטעלט הויך די בערייטונג פון מוזיק און געזאַנג. זייערע געמער זיינען אליין געווען אַטלעטען, זינגער, מוזיקער, פאַעטען. דער גאָט אַרפּעיוס איז אומגעגאַנגען איבער דער וועלט און האָט די שלעכטע מענשען בעסער געמאַכט מיט זיין מוזיק, האָט זיי געבילדעט און געלערענט ווי מען דאַרף לעבען אויף דער וועלט. דער גאָט פון געזאַנג, מוזיק און פאַעזי איז געווען דער שעהנער,

אלט- און ניי-גריכענלאַנד.

1

וואָס אַ מענש פון דער ציוויליזירטער אייראָפּא אינטעריסירט זיך
 ניט מיט דער געשיכטע פון אלט גריכענלאַנד, איז עס גלויב ווי אַ מענש
 וויל ניט זיין בעקאַנט מיט זיין אייגענער מוטער. די אייראָפּעאישע צי-
 ווילזאַציאָן מיט איהרע פערשיעדענע אבטהיילונגען פון וויסענשאפט,
 מיט איהר פילאָזאָפּי און פאָעזי, קונסט און קענטעניס, זיינען געבוירען
 הויפטזעכליך אויפ'ן אלט-גריכישען באָדען, האָבען זיך ענטוויקעלט
 פון די פאָרמע, וועלכע זיי האָבען עמפּפאַנגען אין גריכענלאַנד, וואו זיי
 זיינען געבוירען געוואָרען. די איצטיגע בעריהמטע אייראָפּיעשע צי-
 ווילזירטע פעלקער זיינען נאָך אויף דער וועלט ניט געווען, אָדער
 האָב נאָך געפיהרט נאָך אַ לעבען פון ווילדע אונוויסענדע ברואים,
 וועהרענד די גריכען האָבען שוין געהאט פאָליטישע אייגנריכטונגען,
 גרויסע געזעצגעבער, סאציאלע אינסטיטוטען, דענקער, פאָעטען, פי-
 לאָזאָפּען און קינסטלער.

דאָס אלטע גריכענלאַנד איז לאַנג געפאלען אונטער דעם דרוק
 פון פערשיעדענע היסטאָרישע אומשטענדען. דאָרט, וואו עס איז אַ
 מאָל געשטאַנען דער וואונדערבאַרער טעמפל פון דעלפּי, שטעהט
 איצט אַ שוויינען שטאַל פון אַ בויער. דאָרט וואו די גרויסע גריכישע
 פילאָזאָפּען האָבען אַמאָל בעקאַנט געמאַכט זייערע פלייסיגע תלמידים
 מיט פערשיעדענע וועלט-אנשוואונגען, שטעהט איצט אַ דייטשע ביער-
 האַלע. אָבער דעם איינפלוס וואָס אלט-גריכענלאַנד האָט געמאַכט אויף
 דער ציוויליזירטער וועלט, די גייסטיגע רייכטימער, וועלכע די איי-
 ראָפּיעשע פעלקער האָבען פון איהר געקראָגען בירושה — דאָס וועט
 קיין מאָל ניט אַבשטאַרבען, קיין מאָל ניט פערלאָרען געהן.

האָט זייער פאנטאזי בעשאַפּען אַ וועלט פון פריינד, אַ ליכטיגען גן עדן, עליזיום, פאר גוטע, און אַ גיהנום, אַ פינסטערען טארטאר פאר שלעכטע. אַהער פלעגט אַן אַלמער, שלעכטער גייסט, האַראָן אַריבערפיהרען די נשמות אין אַ קליין שיפּעל. דער טייך, וועלכען די נשמות פלעגען דארפן אַריבערשווימען, האָט זיך גערופּען לעטא. ווי נאָר די נשמה איז אַריבערגעשוואומען דעם טייך, אזוי האָט זי פּערגעסען אַלעס, וואָס איז פריהער געווען.

אין זייער געמיינשאַפּטליכען לעבען האָבען די גריכען זיך אַם מייסטען געהאַלטען ביי דעמאָקראַטישע פּרינציפּען. די שטעט און פּראָווינצען וואָס האָבען געהאַט מלכים, האָבען דאָך ניט געוואָלט זיין אונטערדריקט אונטער אַ דעספּאָטישע מאַכט, און אויב קעניגע אָדער אַריסטאָקראַטען האָבען געוואָלט דאָס פאָלק אונטערדריקען, פלעגט באַלד אויסברעכען אַ רעוואָלוציאָן. זייערע גרויסע אַראַטאָרס און זייערע פאָעטען האָבען גערעדט און געזונגען צום פאָלק פון פרייהייט און פאטריאָטיזמוס. זייערע גרויסע געזעצגעבער ליקורג און סאָלאָן האָבען געטאָן אַלעס. אום צו געבען דעם פאָלק די מעגליכקייט צו לעבען וואָס בעסער עקאָנאָמיש, ענטוויקלען דעם גייסט און קערפּער און זיין געבילדעט. (ליקורג, צום ביישפּיעל, האָט צוגענומען דאָס לאַנד ביי אַלע פּרווואַט אייגענטומער און האָט עס צוטהיילט צווישען פאָלק).

אין ספּארטא און אין אַטהען זיינען געווען געגרינדעט שולען פאר אַלע קינדער. אין ספּארטא האָט מען מעהר אויפּמערקזאַמקייט געשענקט דער פיזישער ענטוויקלונג, אין אַטהען האָט מען מעהר געזאָרגט פאר בילדונג. די גרויסע געזעצגעבער האָבען געזאָרגט, אז די בילדונג זאָל זיין צוטריטליך פאר יעדען. מוזיק, פאָעזי, גימנאַסטיק, די לעהרע פון שעהן רעדען — אַלעס האָט דאָס פאָלק געהאַט אומזיסט. די גרויסע פילאָזאָפּען, די טאַלאַנטפאָלע רעדנערס, די פּעהיגסטע פאָעטען האָבען געלערענט יעדען. די טהעאטערע זיינען געווען אָפּען פאר'ן פאָלק. ווען מען האָט אָנגעהויבען צו נעהמען פאר אַ זיטץ אין טהעאטער געלד, האָט מען איינגעפיהרט אין אַטהען אַ געזעץ, אז יעדער איינציגער, וואָס וויל געהן אין טהעאטער, קריגט פון דער רעגירונג געלד דארויף. (Theorikon) אויסער דעם האָבען די גריכען געזאָרגט, אז זייערע שטעט זאָלען זיין בעציערט מיט די שעהנסטע טעמפלען, מיט די פיינסטע געביידעס, מיט די וואונדערבאַרסטע סטאַטועס.

מעכטיגער אפאלאן. יעדער אָבטהיילונג פון קונסט האָט געהאט אַ בעזונדערע געמיינע-שיצערין. קליאָ איז געווען די מוזע פון היסטאָרי, מעלפאָמענא — די מוזע פון טראַגעדי, טערפסיחאָרא — פון טענץ, טהאָליא — די מוזע פון פרייליכע קאָמעדי און זאָ ווייטער. אַלע געמער מיט'ן הויפט גאָט יופיטער פלעגען זיך אָפט פערזאָמלען אויפ'ן באַרג אַלימפוס וואו די אַלע מוזען פלעגען זיך אַמוזירען מיט אַלע קונסט-טען.

גראַדע ווי זייערע געמער, אזוי האָבען אויך די גריכען אַליין גע-ליעבט און געאַכטעט אַלע מוזען. זייערע יום טובים זיינען געפיהרט געווען נאָך דעם כאַראַקטער פון דעם גאָט, וועמען דער יום טוב איז געווען געווידמעט. איז דאָס געווען דער גאָט פון פרייהלינג, האָט מען דעם יום טוב געפיערט מיט בלומען און שעהנע פרוכטען; איז דאָס געווען דער גאָט פון וויין, האָט מען זיך לוסטיג געמאַכט, פערקליידעט, זיך, געמאַכט שפּאַס; איז דאָס געווען, דער גאָט פון קראַפט, האָט מען געווידמעט בריהשקייט אין פיזישע גבורה, אין כח, אין פלינקייט, איז דאָס געווען דער גאָט פון פאָעזי, האָבען פאָעטען אויף גרויסע אָפענע פלעצער פאר'ן פאָלק געפיהרט אַ קאָמפּאָ אין פאָעזי, רעדנערס אין אַראַטאָר קונסט, מוזיקער אין זייער פאָך... דאָס פאָלק איז געווען דער העכסטער טריבונאַל און קריטיקער, די זיענער האָט מען געקרוינט מיט קראַנצען פון לאַרבער-בלעטער.

אייניגע פון זייערע לעגענדען זיינען זעהר עהנליך צו מאַנכע פון דער אידישער מעשה בראשית. אזוי ווי ביי די אידען האָבען די בני אלהים געזינדיגט מיט אדם'ס טעכטער און זיינען געוואָרען געפילט, זיינען אויך ביי די גריכען געווען האַלבע געמער... זיי האָבען אויך אַ לעגענדע פון אַ מבול, וואָס האָט פערפלייצט די גאַנצע וועלט. דער מענש איז ביי זיי בעשאַפּען געוואָרען ווי ביי די אידען די מוטער חוה, פון דער מוטער'ס ביינער... די זונן איז דער פאָטער פון דער וועלט און די ערד איז די מוטער. די שטיינער זיינען גערעכענט געווען אַלס די ביינער פון דער ערד — דער מוטער פון דער וועלט און פון דיעזע „ביינער" איז בעשאַפּען געוואָרען דער מענש.

אזוי ווי אַלע פעלקער האָבען זיי געדענקט פון די פראַגען פון לעבען און טויט. זיי האָבען אויך ניט געוואָלט גלויבען, אז מיט דעם מענשענ'ס טויט ענדיגט זיך פאר איהם אַלעס. אונטער דער ערד

2.

אלט גריכענלאַנד איז געווען צוטיילט אויף פיעלע קליינע שטאַטען, וואו אים מייסטען האָבען געהערשט די פרינציפּען פון דעמאָקראַטיזם. מוס. ליידער האָבען די גריכען, אזוי ווי אלע פעלקער, זעהר אָפט גע- מוזט שווער קעמפּען פאַר זייער אונאבהענגיקייט און פרייהייט. אַ בלוטיגער קאמפּף איז שטענדיג געפיהרט געוואָרען צווישען די בעזונד- דערע שטאַטען, וועגען דעם וועמען געהער דער כבוד גערעכענט צו ווערען פאַר דעם ערשטען שטאַט אין גריכענלאַנד, פאַר דעם פאַר- שטעהער פון גאַנצען פּאָלק. דאָס האָט געפיהרט צו מלחמות און קריעג צווישען איינע פון די גריכישע שטאַטען מיט די אנדערע. אָבער נאָך ערגער איז געווען דאָס, וואָס אין די שטאַטען גופא, האָבען זיך געבילד- דעט פערשיעדענע קלאַסען, וועלכע האָבען געקעמפּט איינע מיט די אנדערע. ביי זיך אין דער היים, איז ניט געווען קיין שלום. דער „דע- מאָס“, דאָס הייסט: דאָס פּאָלק האָט געהאַט אייגענע, אינערליכע פיינדע, מיט וועלכע ער האָט געדארפט פיעל קעמפּען פאַר זיינע רעכ- טע און זיין פרייהייט. עס האָט זיך מיט קליינע אונטערברעכונגען כמעט שטענדיג געצויגען אַ קריעג אין דרויסען און ביי זיך אין דער היים. און דיעזע קריעג, מחלוקות און קלאַסענקעמפּע האָבען ענדליך אויסערוועהלט דעם אונטערגאַנג און ניעדערפאל פון גריכענלאַנד.

דער „דעמאָס“ האָט בעקעמפּט די אַריסטאָקראַטי פון לאַנד; די אַריסטאָקראַטי ווידער פלעגט בעזיעגען אַ „דעמאָגאָ“, איינעם פון די אַריסטאָקראַטי, וועלכער איז צוליעב וועלכער עס איז אורזאכע ניט צופריעדען מיט זיין קלאַס. דיעזער דעמאָגאָ פלעגט מיט דער הילפּע פון פּאָלק אָבנעהמען ביי דער אַריסטאָקראַטי די מאַכט און פלעגט אליין ווערען אַ הערשער געגען דעם ווילען פון פּאָלק. דיעזע אוורפא- טארס האָבען זיך גערופען טיראנען. טיראן הייסט אין גריכיש אַ הערר. דאָס וואָרט „טיראן“ איז געוואָרען אַ שענדליכער נאָמען נור דאן, ווען דאָס פּאָלק האָט זיך בעקאַנט געמאַכט מיט דער גרויזאַמ- קייט און די ניעדערטערמטיגקייט פון די הערשער. געגען דיעזע טיר- ראנען פלעגט ענדליך אויפשמעהן דאָס פּאָלק און אויף אַ לאַנגע צייט פלעגען הערשען אין לאַנד די דעמאָקראַטישע פרינציפּען פון גערעכ-

טוען, מיט די שעהנסטע בילדער. איז עס א וואונדער, אז אין אזא לאנד זיינען אויסגעוואקסען אזוי פיעל זשעניאלע פאָעטען, אזעלכע בעריהמטע היסטאָריקער, די גרעסטע דראַמאַטורגען פון דער וועלט, די ערשטע סקולפּטאָרען. די געמליכע פילאָזאָפּען פּיטאַגאָראַס, סאָקראַטעס, פלאַטאָן, אַריסטאָטעל און הונדערטע אַנדערע, וועמעס גייסט הערשט נאָך ביז יעצט איבער אַלע דענקענדע מענשען, און וועלכע האָבן געלעגט די ערשטע פונדאַמענט־שטיינער פון יעדער וויסענשאַפֿט, וואָס איז יעצט אזוי מעכטיג און רייך. דער גריך אין אַלט־גריכענלאַנד האָט געהאַט אַלע מיטלען צו קריגען קענטניס, צו בילדען זיין גייסט, צו ענטוויקלען זיינע עסטעטישע געפיהלע, צו מאַכען שטאַרק זיין קערפּער, צו מאַכען ערהאַבען זיינע אידעאַלען און שטרעבונגען.

אָבער ניט נור מיט ער האָבן ע אַי דע אַלען האָט דער אַלטער גריך געלעבט, ער איז געווען געשיקט, בראַוו און האָט גע־האַט אַן אונטערנעמונגס גייסט. די וואַסערען, וועלכע האָבען אַרומ־גערינגעלט זיין לאַנד האָבען איהם געוויזען וועגען צו אַנדערע לענדער. ער איז פון אַ לאַנד אַרבייטער געוואָרען אַ קאָלאָניאַטאָר. ער האָט בעהערשט אַלע אינזלען לעבען איטאַליען און לעבען אַזיען, איז אַריבערגעשוואָמען דעם שוואַרצען מעער, האָט געגרינדעט קאָלאָניעס, דאָרט וואו איצט איז אַדעס, אַקערמאַן, קרים, איז געווען לעבען דניעפּר און דניעסטער, האָט דערצעהלט וואָס ער האָט געזעהן און פערשריבען ווי אזוי די אונציוויליזירטע וועלט האָט דאַמאָלט געלעבט אויף דער וועלט. זיי זיינען געווען די גרעסטע קאָלאָניאַטאָרס אין זייער צייט, זיי זיינען אויך געווען די גרעסטע היסטאָריקער.

אַלט גריכענלאַנד איז געווען די מוטער פון אונזער ציוויליזאַציע: זי האָט אונז איבערגעלאָזט אַ רייכע ירושה, זי האָט פאַר אונז געעפענט די טהירען צום פילאָזאָפּישען דענקען, צו נאַטור־וויסענשאַפֿט, אסטראָ־נאָמיע, מאַטעמאַטיק, פאָעזי, דראַמאַ, אַרכיטעקטור, סקולפּטור און מעדיצין. דיעזע אַלטע מוטער איז לאַנג געשטאָרבען, אָבער האָבען איהר בילד פאַר די אויגען דאַרף יעדער דאַנקבאַרער און דענקענדען מענש.

פון די קאָלאָניען קומט זייער מפלח. אין די ניי-געגרינדעטע קאָלאָניען האָבען זיך געקענט פריי אויסארבייטען אנדערע פאָליטישע און סאָ-ציאלע פאָרמען; אונאָבהענגיגע, זעלבשטענדיגע עלעמענטען האָבען זיך ענטוויקעלט, עלעמענטען, וועלכע האָבען געקענט ניט נור קעמפן פֿען, נאָר אויך בעזיעגען די העכערע הערשענדע קלאַסען. יעדער גרייכישער שטאַט איז נור דאן געווען מעכטיג, נור דאן האָט ער בעזיענט זיינע פיינדע, נור דאן האָבען דאָרט געבילדעט די וויסענשאַפט, קונסט און פאָעזי, ווען דאָס פאָלק האָט אליין געהערשט איבער זיך. און אַטעהען איז געווען דערפאר דער ערשטער שטאַט אין גריכענלאַנד, ווייל דאָרט האָבען מעכטיגער ווי אירגענד וואו געהערשט די פרינציפֿען פון דע-מאָקראַטיזמוס.

זיין די ערשטע אין גריכענלאַנד האָט אויך געוואָלט ספארטא. די אַריסטאָקראַטען פון אַטעהען זיינען ווי פעררעטהער געגאנגען צו הילפֿע צו די הערשער און אויפֿפאַטאָרס פון ספארטא און פון אנדערע גריכישע שטאַטען. אונענדליכע מלחמות, קריעג און מחלוקות, אינערע אונאָרדנונגען, פערפאָלגונגען פון אַזיאַטישע הערשער האָבען אָבגעשוואַכט די גריכען; האַנדעלס־לייט און מענשען וואָס ווילען נאָר לעבען אַ גוטען טאָג, האָבען פערנומען דעם פלאַטץ פון די אַמאָליגע וואַהרע פאַטריאַטען, פאָלקס־קעמפפער און העלדען; פערשיעדענע פאַרטייען און קלאַסען האָבען געריסען גריכענלאַנד אויף שטיקער. דער מיט האָט זיך בענוצט דער פעהיגער און חיטער קעניג פון מאַקעדאָניען, פיליפּ. מיט אינטריגען, מיט רמאות, מיט דעם וואָס ער האָט אונטערגעקויפט די טיראַנען און פיהרער פון פיעלע גריכישע לענדער און מיט זעהר קלוג־געפיהרטע מלחמות, איז איהם געלונגען איינצורנעהמען גאַנץ גריכענלאַנד, פעראייניגען אַלע שטאַטען און אונטער-ווארפען זיי אונטער דער מאַכט פון אַזאַ קליין לאַנד ווי מאַקעדאָניען. דאָס איז געשעהן ביינאָהע 338 יאָהר פאַר כריסטוס.

3.

אַלט־גריכענלאַנד האָט אָבגעלעבט איהר אייגענעם פאָליטישען לעבען. זי איז געשטאָרבען ביי זיך אין דער היים און די מעכטיגע היס-

טיגקייט און פאליטישע גלייכהייט. מיט איין וואָרט אין גריכענלאַנד איז פאָרגעקומען דערזעלכער היסטאָרישער פראָצעס ווי אין אַנדערע לענדער: די אַריסטאָקראַטי האָט אונטערדריקט די דעמאָקראַטי: די טיראַניי האָט אונטערוואָרפֿען אונטער זיך די אַריסטאָקראַטי און ענדליך האָט די דעמאָקראַטי בעזיענט די טיראַניי. (וועבערס אַלגע- מיינע געשיכטע).

די אַריסטאָקראַטי האָט זיך געבילדעט הויפטזעכליך פון רייכע לאַנד-בעזיצער. אין די ערשטע פאטריאַרכאַלע צייטען איז ניט געווען קיין גרויסער אונטערשייד צווישען די גוטבעזיצער און זייערע אַר- בייטער, פאסטוכער און בויערען. פון האַנדלען מיט סחורות, פון געלד אַלס אַ פערמיטלער אין אָבזעקסלונג מיט פראָדוקטען האָט מען ניט געוואוסט. אַלע בעדירפניסע האָבען די גריכען בעפריעדיגט דורך אייגענע היימישע מיטלען. די פראָסטע מענשען האָבען געאַרבייט און די „הערערן“ האָבען זיי בעזאָרגט מיט אַלעס נויטיגעס, האָבען גע- צאָהלט פאַר זיי צינזען און בעשיצט זיי פון פרעמדע שונאים. די אַריסטאָקראַטען זיינען געווען די אַנשי מלחמה, זיי זיינען אויך געווען די איינציגע, וואָס האָבען געהאַט צייט צו לערנען און בילדען זיך.

ווי אָבער עס האָט זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען דער האַנדעל, געלד איז ערשינען, נייע קאָלאָניעס האָבען זיך געגרינדעט אויף פער- שיעדענע אינזלען, — האָט זיך באַלד געבילדעט אַ דריטער קלאַס מענשען: קויפלייטע, הענדלער, שיפער, מאַטראָזען. דיעזע מענשען האָבען זיך בעזעצט ביי די ברעגען פון ים, און פיעל שטערט זיינען אויסגעוואַקסען. די פאטריאַרכאַלע פאָרמען האָבען זיך איבערגעכייטען, נייע בעדערפניסע זיינען ארויסגערופען געוואָרען אין לעבען, נייע מענ- שען זיינען געקומען, וועלכע האָבען געזוכט צו רעפאָרמירען די אַלטע פאָרמען פון סאָציאַלען לעבען. אין אָנפאַנג זיינען די אַריסטאָקראַטען געווען צופריעדען מיט דעם, וואָס נייע קאָלאָניען האָבען זיך געגרינ- דעט. ערשטענס האָט מען איהם געקענט אַוועקשיקען די אונרוהיגע פראָטעסטאַנטען, די אַלע עלעמענטען, וועלכע האָבען געשטרעבט צו אומענדערען דאָס לעבען פון דער אַלטער געזעלשאַפט. צווייטענס, האָבען זיי דורך זיי געקראָגען נייע מערק, וואו זיי האָבען געקענט פערקויפֿען די פראָדוקטען פון זייערע פלאַנטאַציעס. עס איז שוין אָבער געווען שפעט, ווען די אַריסטאָקראַטען האָבען זיך געכאַפט, אַז

רוים. זיי רואינירען גאָר אין גאַנצען דאָס אַלטע גריכענלאַנד, פיהרען אַריבער קיין רוים די גריכישע פילאָזאָפּען און פּאָעטען, טראָגען אַרײַ בער קיין רוים איהרע שעהנסטע סטאַטוען און פּראָדוקטען פון דער קונסט, נעהמען איבער ביי די גריכען זייערע געטער און זייערע לעגענדרען, און שטאַלצירען דערמיט, וואָס זיי זיינען איצט די ערשטע ציי-ווילזירטע נאַציאָן און דאָס אַלע איבריגע פעלקער זיינען באַרכאַ-רען.

אין דיעזער היסטאָרישער עפאָכע איז זעהר טרויריג די לאַגע פון גריכענלאַנד. איהרע רייכע פאָרט-שטעט שטעהען פּעראַרעמט, איהרע בליהענדע אינזלען — איינזאם און טויט, די שעהנע טעמפלען — פוסט, די פּרעכטיגע געביידען ווערען רואינירט, די פערבליבענע פילאָזאָפישע שולען האָבען וועניג תלמידים, די פאָרומס און די פלעצער וואו עס זיינען פאָרגעקומען פּערזאָמלונגען און שפיעלען, זיינען מיינס-טענס לעער. די גריכען האָבען זיך צוזעצט און צושפרייט איבער דער גאַנצער וועלט. אין אַלע רוימישע פּראָווינצען און ניי-עראָבערטע לענדער בעזעצטען זיי זיך אין איין צייט מיט די אידען, וועלכע ווערען אויך צו דער זעלבער צייט צושפרייט איבער דער גאַנצער וועלט. די גריכען, וועלכע זיינען נאָר עד היום בעקאַנט אַלס די ערגסטע אידען-פיינד, האָבען געפיהלט אַ שנאה געגען אידען נאָך אין יענע אַלטע ציי-טען. עס איז געווען ניט נור דערפאר, וואָס די אידען זיינען געווען זייער רע געפעהרליכע קאָנקורענטען אין דער קאָמערציאַלער וועלט, — עס איז געווען אויך דערפאר, וואָס די אידישע ציוויליזאַציאָן איז געווען דער געפעהרליכסטער פיינד און געגנער פון דער גריכישער ציוויליזאַציאָן. די אידען האָבען מיט פּעראַכטונג בעטראַכט זייערע „מענשישע געטער“, זייערע טהעאַטערע, זייערע „זינדיגע“ שטרעבונגען צום לע-בען. די גריכישע ציוויליזאַציאָן האָט געזוכט וואָס העכער צו שטעלען דעם מענשען און ווי מעגליך מאַכען איהם גרעסער; די אידישע, פּער-קעהרט, האָט געצוואונגען צו שטעלען דעם מענשען וואָס ניעדריגער און ווי מעגליך מאַכען איהם קלענער. די גריכען האָבען געזאָגט: דער מענש דאַרף אַלעס; דער איד האָט געזאָגט. דער מענש דאַרף נאָר נישט...

אין אַלעקסאַנדריע, און אין די אַלע שטעט פון פאַלעסטינע, וואו די גריכען האָבען געוואָהנט, פלעגען זעהר אָפט אויסברעכען בלוטיגע

טאָרישע געזעטצע האָבען איהר בעפּוילען צו געהן און בעזעגען די גאַנצע וועלט. מאַקעדאָניען, אַ קליינע, יונגע קעניגרייך, וועלכע האָט פריהער אויף גענעהרט זיך מיט דער גריכישער ליטעראַטור און ווײַסענשאַפט, — מאַקעדאָניען האָט איינגעשלאָנגען גאַנץ גריכענלאַנד, אום צו פערשפּרייטען די גריכישע ציוויליזאַציאָן איבער דער גאַנצער וועלט.

דעם קעניג פיליפּ'ס זוהן, דער וועלט בעריהמטער פּעלדערער און העלד אלכסנדר מוקדון, האָט איינגענומען כמעט די גאַנצע וועלט. אָבער ניט ער, ניט זיינע גריכישע סאַלדאַטען זיינען געווען די זעגער. מיט אלכסנדר מוקדון איז געגאַנגען דער ריכטיגער וועלט־בעזעגער, מיט איהם איז געגאַנגען זיין גרויסער לעהרער אַריסטאָטעל. ניט די גריכישע געוועהר, די גריכישע ציוויליזאַציאָן האָט בעזעגט די וועלט. אין אזיע, אין מצרים, אומערדום וואו אלכסנדר'ס אַרמיי האָט מאַרש שירט, האָבען אויף מאַרשטירט די גריכישע פילאָזאָפּי און פּאָעזי. די העלענזיזמוס האָט געמאַכט דעם גרעסטען איינדרוק אויף דער גאַנצער וועלט, די גריכישע שפּראַך איז געוואָרען די ליטעראַרישע שפּראַך פון אלע פעלקער. זאָגאר די אָבגעזאָגנדערטע אידען האָבען אָנגעהויבען צו לערנען די גריכישע תורה; גריכישע נעמען און גריכישע טערמינען געהן אַריבער אין דער אידישער ליטעראַטור און אין אידישען לעבען. פון אלכסנדר'ען מיט זיינע גענעראַלען, מיט זיינע זעגען, בלייבט נור אַן אָנדענקעניס, און גריכישע פילאָזאָפּישע שוהלען גרינדען זיך אין דער גאַנצער וועלט. גריכענלאַנד לעבט ניט מעהר אין דער היים, זי לעבט אין דער גרויסער וועלט. דער צענטער פון גריכישע ציוויליזאַציאָן טראָגט זיך אַריבער קיין עגיפטען, דעם פלאַטץ פון דער בעריהמטער שטאָט אַטהען פערנעהמט די אויפבליהענדע שטאָט אלעקסאַנדריע. דאָ הערט מען די פאָרטערענע פון פילאָזאָפּען אויף די אָפּענע פלעטצער, דאָ הערט מען דעקלאַמאַציאָנען פון גריכישע פּאָעטען, דאָ גרינדען זיך די גרעסטע ביבליאָטעקען אין דער וועלט.

דאָס גרויסע קעניגרייך פון אלכסנדר מוקדון, וועלכעס צופאַלט זיך נאָך זיין טויט אויף פיער גרויסע שטאַטען, ווערט ענדליך איינגענומען פון די מעכטיגע און זעגרייכע רוימער. די עגאָאיסטישע רוימער אנערקענען דעם פראַכט און גלאַנץ פון דער גריכישער ציוויליזאַציאָן, אָבער געפינען, אז דער איינציגער פלאַטץ פאַר איהר איז דער גרויסער

געוואָרען אַ נייער גריכישער שטאַט — וויזאַנטיע. דער אימפעראַט-טאָר קאָנסטאַנטיין און זיינע נאָכפאלגער האָבען געגרינדעט אַ ניי רייך. קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָט פערנומען דעם פלאץ פון רוים אין פאָליטישען זינן, דעם פלאץ פון ירושלים אין רעליגיעזען זינן, און דעם פלאַטץ פון אַטהען, אַלס צענטער פון וויסענשאַפט און ליטעראַטור.

די ערשטע צייטען איז די וויזאַנטישע אימפעריע געווען זעהר מעכטיג, אָבער דאָס אַלטע גריכענלאַנד האָט שוין קיין מאָל מעהר נישט אויפגעבליהט. די אַלטע גריכישע שפראַך איז געוואָרען אַ זשאַרגאָן פון גריכיש-מאָקעדאָניש, קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָט נאָך מעהר פערשטאַרקט דעם טריאומף פון דעם אידישען טישלערס וועלט אנשויאונג און האָט אין גאַנצען אויסגעראַט אַלעס, וואָס האָט געקענט דערמאָנען אָן די אַלטע „קלאַסישע" יאָהרען. אַ קרייז, אַ הילצערנעם הייליג בילד האָט פערנומען דעם פלאץ פון די קינסטלערישע סטאַטוען פון אפאלאן און ווענוס. קירכען-שריפטען האָבען פערנומען דעם פלאץ פון פילאָזאָפישע טראַקטאַטען. וועניג גוטע טעג האָט דאָס נייע אויפגעלעבטע גריכענלאַנד געזעהן. פריהער האָט זי געליטען פון דעם קאַמפף, וועלכער האָט זיך געפיהרט אין לאַנד צווישען די היידען און קריסטען. נאָכדעם האָט זיך געצויגען אַן אונענדליכער שטרייט צווישען ערשיידענע קריסטליכע סעקטען, נאָכדעם האָט זי געליטען פון פרעמדע שונאים. די ווילדע גאָטהען האָבען זי געפלינדערט, די טעמפעלהערען מיט די קרייציגער האָבען זי גערויבט, סלאַווישע פעלקער האָבען איהר פיעל צרות אָנגעטאָן. ביז ענדליך האָט זיך אַ שוואַרצער וואָלקען פערצויגען איבער גאַנץ מזרח זייט פון אייראָפּא און די וויזאַנטישע אימפעריע איז אריינגעפאלען אין די הענד פון די טאפפערע און גרויזאמע טערקען. אויף דעם פלאץ פונ'ם קרייז האָט זיך ערהויבען די האַלבע לבנה און אנשטאָט דער וויזאַנטישער אימפעריע איז געגרינדעט געוואָרען דאָס אטאמאנישע קעניגרייך.

4.

קאָנסטאַנטינאָפּאָל איז געפאלען אין 1453 יאָהר. דער הערשער פון די טערקען, אַטאמאן, איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט בעזיעגט

שטרייטען צווישען די גריכען און די אידען. דאמאלס זיינען די אידען
 ניט געווען אזעלכע אָנגעשראָקענע, שוואַכע און הילפלאָזע מענשען, ווי
 איצט — זיי פלעגען בענגענען זייערע פיינד מיט געוועהר אין האַנד.
 דאָך האָבען די אידען געהאַט פיעל צרות פון די גריכען און פיעלע
 קרבנות זיינען געפאלען אויף דעם מזבח פון דיעזען מענשען־האַס,
 די גריכען האָט זיך דאָמאלס נאָך ניט גע'חלום'ט אפילו אז עס וועט
 קומען אן אידעל, וועלכער וועט מאַכען אַ תל פון דאָס אַלטע גריכענ־
 לאַנד, וועט בעזיענען זייער ציוויליזאַציאָן, וועט פערניכטען זייערע
 פילאָזאָפישע שוהלען און אַלע מאָנומענטען דער קונסט. זיי האָט זיך
 ניט גע'חלום'ט, אז עס איז בעשערט אז זיי אליין, מיט זייער רייכער
 גריכישער שפראַך, זאָלען העלפען דעם אידעל בעזיענען די גאַנצע
 וועלט.

די אידישע זיעבציג זקנים, וועלכע האָבען איבערגעזעצט די אי־
 דישע תורה אויף דער גריכישער שפראַך, האָבען געגעבען דעם ערשטען
 שטויס דער גריכישער ציוויליזאַציאָן, האָבען פאַרברייטעט די היידען־
 וועלט פאַר די אידען פון די אידישע וועלט אנשויאונגען און האָבען
 געמאַכט אַ וועג פאַר דעם אידישען טישלער, וועלכער איז געקומען און
 האָט בעזיעגט די גאַנצע וועלט, האָט אויסגעמעקט פון אַלעמענ'ס
 זכרון דעם רוהם פון דער אַלט־גריכישער וועלט. זיינע תלמידים זיינען
 געקומען אין גריכענלאַנד, האָבען געזאָגט מוסר, דאָרט וואו די פילאָזאָ־
 פען האָבען געהאַלטען זייערע לעקציאָנען; האָבען אַרונטערגעשמיסען
 די שטאַלצע געטער פון זייערע פיערעסטאלען און האָבען פון זייערע
 מוטהיגע קאָנקורענטען געמאַכט שוואַכע, אונמוטהיגע בעלי תשובות.
 דאָס קריסטענטהום האָט זעהר ערניערדיגט גריכענלאַנד, דאָס
 זעלבע קריסטענטהום האָט אָבער אויך געהאַלפּען, גריכענלאַנד אויפ־
 לעבען אין אַן אַנדער פאַרמע. נאָך פיעלע יאָהרען אין וועלכע גריכענ־
 לאַנד האָט זיך געוואַלגערט אין שטויב און אין אַש, נאָך דעם אַלע־
 מען וואָס זי איז אויסגעשטאַנען פון די פאַנאַטישע אנהענגער פון דעם
 נייעם גלויבען, איז איהר ווידער אָנגעקומען די עהרע צו שפיעלען
 אַ וויכטיגע ראָלע אין דער וועלט געשיכטע. — עס איז ערשיענען די
 וויואַנטישע אימפעריע. דאָס גרויסע רוימישע קעניגרייך האָט זיך
 צושפאַלטען אויף צוויי טהייל, צוואַמען מיט איהר האָט זיך אויך צו־
 שפאַלטען די כריסטליכע קירכע, און אין גריכענלאַנד איז אויפגעבויט

אין 1821 יאָהר זיינען די גריכען אָפּען אַרויסגעטראָטען געגען זייערע אונטערדריקער. זיי האָבען זיך געשלאָגען ווי העלדען, האָבען ערקלערט זייער לאַנד פאַר אַ פרייע רעפּובליק און אַלס פּרעזידענט איז אויסערוועהלט געוואָרען איינער פון די פּאָנאַריאַטס (קעמפּפּער פאַר פרייהייט) מאָוראַקאָרדאַטאַס. עס האָבען זיך אָבער באַלד גע-פונען אַנדערע פאַרטייען, וועלכע זיינען ניט געווען צופריעדען מיט דעם פּרעזידענט און די גריכען האָבען אָנגעפאַנגען אַ בלוטיגען שטרייט צווישען זיך אליין. עס האָט אָבער ניט לאַנג געדויערט און די אַמט'ע פאַטריאַטען האָבען ווידער פּעראייניגט אַלע קרעפטע צו קעמפּפּען געגען די מאַחאמעדאנער. דער קאַמפּף איז געווען געפיהרט מיט גרויס בריהשקייט און האָט געדויערט ביז 1827טען יאָהר, ווען ענגלאַנד איז אָפּען אַרויס גריכענלאַנד צו הילפּע.

דען אַכצעהנטען יאָנואַר 1828 יאָהר איז אויסערוועהלט געוואָרען צום פּרעזידענט פון גריכענלאַנד אויף זיעבען יאָהר, אַ געוויסער קאַפּאַ-דיסטריאַס, וועלכער האָט פריהער געדיענט אין רוסלאַנד. קאַפּאַדיסט-ריאס האָט געהאַלטען פאַר רוסלאַנד און האָט געוואַלט רעגירען אין דער נייער, יונגער רעפּובליק אויפ'ן רוסישען שטייגער: מיט'ן קנוט און נאַנאַיקע. דאָס פּאָלק איז אויפגעשטאַנען געגען איהם, און דעם ניינצעהנטען אָקטאָבער 1831 יאָהר ער ערמאָרדעט געוואָרען. דאן האָבען די אייראָפּייעשע מעכטע ערקלערט, דאָס גריכענלאַנד דאַרף ניט זיין קיין רעפּובליק און האָבען זי געמאַכט פאַר אַ מאָנאַרכי. אַלס קעניג האָבען זיי אָנגעשטעלט פרינץ אָטטאָ פון באַוואַריען. די גריכען וועלכע האָבען אַזוי בראַוו געקעמפּט פאַר זייער פאַטערלאַנד, וועלכע האָבען אַזוי טייער בעצאָהלט פאַר זייער פרייהייט, האָבען געמוזט אַנשטאָט דעם טערקישען יאָך, טראָגען אויף זיך דעם יאָך פון אַ דייטשען פרינץ, וועלכער האָט פערפלייצט גריכענלאַנד מיט באַוואַריער דייטשען. די דייטשען זיינען געוואָרען די פאַקטישע רעגירער פון לאַנד, און די וואַהרע פאַטריאַטען האָבען עס ניט געקענט ערדולדען. אין 1843 יאָהר האָט אויסגעבראָכען אַ רעוואָלוציאָן. אָטטאָ האָט זיך איבערגעשראָקען און האָט צוגעזאָגט צו זיין גוט און פרום; ער האָט אָבער זיינע פערשפּרעכונגען ניט ערפילט און אין 1862 יאָהר האָט אויסגעבראָכען אַ נייע רעוואָלוציאָן און דער קעניג אָטטאָ איז אַנט-לאָפּען צוריק קיין באַוואַריע. נאָך איהם איז געווען אויסערוועהלט אַלס

די וויזאנטישע אימפעראטאָרען. זיינע נאָכפאלגער סוליימאַן און אמור ראט האָבען ביסלעכווייז איינגענומען וויזאנטיע, ביז אמוראטען איז געלונגען צונועהמען קאנסטאנטינאָפאל און דאָס אטאמאנישע קעניג־רייך איז ערשיענען. פון דער צייט אָן איז גריכענלאַנד אין גאנצען אראָבעפאלען און אונטערדריקט געוואָרען. מען האָט אין אייראָפּא געהערט פון גריכענלאַנד נאָר ווען עס פלעגען אָנקומען שפעטיגע נאכריכטען וועגען דעם, ווי די מאחאמעדאנער אונטערדריקען זיי, הרנגען זיי אויס טויזענדערווייז, בערויבען זיי, טרייבען זיי ארויס פון זייערע שטעט און דערפער, צווינגען זיי צו ענטזאגען זיך פון זייער גלויבען. ביז'ן אכטצעהנטען יאָהר הונדערט האָט זיך אזוי געצויגען דער ביטערער לעבען פון די גריכען, זיי זיינען געווען פערשמידט אין די קייטען פון שקלאַפּעריי, זיי האָבען געטראָגען אויף זיך אַ שווערען יאָך פון אַ באַרבארישער מאַכט, זיי זיינען געווען אונטערדריקט און פערפאלגט. דאָס אטאמאנישע קעניגרייך איז געווען זעהר שטאַרק און די אייראָפּיאישע מעכטע האָבען מורא געהאט אָנצונעהמען זיך פאַר די גריכען.

אין 1711 יאָהר האָט דער רוסישער קייזער פּעטער זיך געוואָלט אָננעהמען פאַר די גריכען, אָבער די טערקען האָבען איהם בעזיעגט. יעקאטערינאַ די צווייטע האָט אונטער דעם איינפלוס פון וואָלטער'ן בעשלאָסען צו בעפרייען גריכענלאַנד און זי האָט געשיקט דעם רוסישען פלאָט קיין באַספאָר. אויך דיעזע עקספּעדיציע האָט זיך געענדיגט מיט גאָר נישט. רוסלאַנד'ס סימפּאטי צו די גריכען איז ניט שטאַרק געפּע־לען געווען די אַנדערע אייראָפּיאישע לענדער, וועלכע האָבען פּער־שטאַנען דאָס רוסלאַנד וויל געהן קיין קאנסטאנטינאָפאל ניט צוליעב די גריכען, נאָר צוליעב זיך, און זיי האָבען איהר געשטערט. די גריכען האָבען געשמאַכטעט אונטער זייער שווערען יאָך, מיט געדולד, אָהן אַ שום פראָטעסט ביז דער גרויסער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן. דיעזע גרויסע רעוואָלוציאָן, וועלכע האָט איינגעהויבט אַ נשמה פון לעבען אין אלע טויטע, וועלכע האָט אויפגעוועקט אלע פערשקלאַפטע, דיעזע רעוואָלוציאָן האָט אויך אויפגעמונטערט די אונטערדריקטע, ניעדער־געשלאָגענע גריכען. געהיימע פאָליטישע געזעלשאַפטען האָבען זיך געגרינדעט אין פיעלע פלעצער און די שקלאַפּען האָבען זיך אָנגעהויבען פאַרצוברייטען צום קאמפּף.

קעניג פון גריכענלאנד דער פרינץ וויליאם פון שלעזינגהאלשטיין, דער זוהן פון דעם דענעמארקער קעניג. ער האָט אָנגענומען דעם גרייז-קאטאלישען גלויבען און איז אין 1863 יאָהר, אונטער דעם נאָמען געאָרג דער ערשטער, געוואָרען דער קעניג פון גריכענלאנד.

די היינטיגע גריכען זיינען זעהר ווייט פון די אַלטע גריכען. זייער שפראך איז געגען דער קלאסישער אַלטער שפראך, ווי אידיש-זשאר-נאָן געגען דער שפראך פון געטהע און שילער. זיי האָבען יעצט ניט קיין גרויסע פילאָזאָפּען, קיין זשעניאלע פאָעטען, קיין וועלט-בעריהמטע דראַמאַטורגען, קיין טאַלאַנטפאָלע קינסטלער. הענדלער און קרע-מער האָבען פערנומען דעם פלאַץ פון האַמער'ן, סאַפּאָקלען, פלאַטאָן, אריסטאָטעלען! דער גריך אליין איז אפשר גאָר קיין גריך ניט אין זיינע אָדערן פליסט איצט אי טערקישע, אי אַלבאַנישע, אי מאַקעדאָני-שע בלוט. דאָך איז דער גריך זעהר שטאַלץ מיט דער שעהנער פער-גאַנגענהייט פון זיין פאָטערלאַנד; ער היט אָב, ווי די אויגען אין קאָפּ, אַלץ וואָס קען דיענען אַלס סימן פון די פערגאַנגענע בעריהמטע יאָהר-רען. די הויפטשטאָט פון גריכענלאַנד איז ווידער די בעריהמטע אַטהען. אייניגע אַלטע טעמפלען און געביידעס זיינען טהיילווייז נאָך געבליבען, פיעלע נייע געביידעס, מייסטענס אין דעם אַלטען סטיל, זיינען אויפֿ-געבויט געוואָרען. זיי האָבען ווידער אַן אַקראָפּאָליס (סיטי האָל) ווי פערצייטען, האָבען אַ אוניווערזיטעט אין אַטהען, אַ וויסענשאַפטליכע אַקאַדעמי, אַ נאַציאָנאַלע-ביבליאָטעק, האָבען צייטונגען און זשורנאַלען, וועלכע ווערען אַרויסגעגעבען אין דער ניי-גריכישער שפראך און האָבען גוטע האַפנונגען זיך צו ענטוויקלען און גענצליך זיך צו בע-פרייען. עלעקטריק-„קארס“ און סטים-„קארס“ לויפען אום דאָרט, וואו אַמאָל איז געווען דער יאָגד-פלאַטץ פון דער געטין דיאנע, און וואו אַמאָל האָבען די גרויסע אַראַטאָרס און פאָעטען גערעדט און גע-זונגען צום פאָלק און פאר'ן פאָלק. מיט פערגניגען קוקען זיך די גריכען אַרום צוריק, אָבער ווי זיס עס זאָל זיי ניט זיין זייער אַרומקוקען זיך צוריק, זיי וועלען דאָך מוזען, זיי וועלען געצוואונגען זיין צו געהן פאָר-ווערטס... די פערגאַנגענהייט איז גור גוט דערמיט, וואָס זי לערענט ווי צו געהן פאָרווערטס...

11/23/64

N/553

1051st r81e

IV 3/52

61086

1018

1013

1018

673 86/000

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.

A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

JUL 8 '85

SEP 4 '86

NOV 12 '87

SEP 19 '70

